

SRIRAMA VANAVASAMU.

(శ్రీ ర ము.)

శ్రీరామవనవాసము

(వ చ న కా వ్య ము.)

శ్రీరామవనవాసము పుస్తకమును వ్రాయుటకును.

ఇది,

శ్రీరామవనవాసము పుస్తకమును వ్రాయుటకును.

యస్. వి. గోపాల్ అండు కో ,

ఆనందభారతి ఫన్ ముద్రాక్షరశాలయందు.

ముద్రించి ప్రచురింపబడియె.

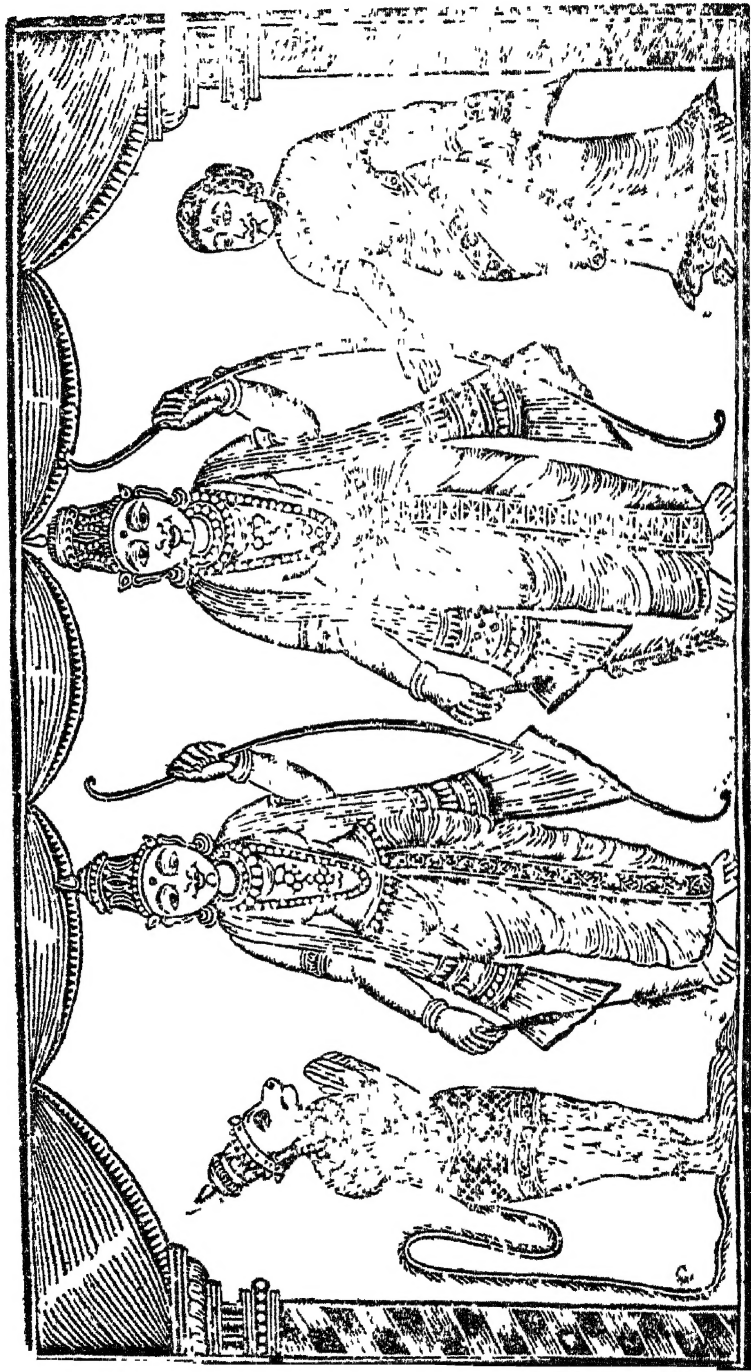
చెన్నపట్టణము.

కీ.వి.కె.అ]

1949

[1-8-0

గణపీధు కాస్మిలైట్.

శ్రీరాముడు

అక్షయములు

అక్షయములు

అక్షయములు

ప్రీతి క.

ద్యులారా !

శ్రీమద్రామాయణమున శౌనుకున నింతవఱకును, పద్యకౌవ్యములుగాను, గద్య
కౌవ్యములుగాను, మహాకవులెందఱెందఱు లోకమునఁ బ్రసిద్ధి నొందియు
గ్నరు. దీనినిబట్టి యొచ్చించినచో, శ్రీ రామ రీతియు నెందఱు వ్రాసను, నెన్ని
ధుల విరచించినను కవివరులకుఁ దృప్తఁ గొలుపఁజేసిన శైలమగును. ఆగ్రంథ
లను చదివినపుడు మఱియుంజగవ విలయు ననియే యుద్ధి కలగుచుండును గాని
నివి యిసుమంపుయుం పొసంగదు. ఇగినాయొక్క మనుభవ విషయము. అప్పు
ప్పుడును రామ కథాపరమునఁ జేయుచేతి తక్కువ చరిత్రం ను శేనును నొకటి
వాసువలయుననెడితలంపుఁ గొన్నవాడనై మున్న వ్రాసియున్న మహాకవులంబోలు
మధ్యము లేనివాడనయ్యు. రామాయణమందుగల గౌరవమును బట్టియైనన, నే
వాయుగ్రంథమును లోకు లాపంపఁ గల రనెడిదృఢ విశ్వాసముఁ గల వాడనై
పట్టించి, ఎన్నియో రామాయణగ్రంథములుండగా, వాసికంటె నధికముగ నేను
కప్పగలది యేయుం గలుగమిఁ దలంచి యుండేదనియు మౌన భాగంబును గొని
చనముగా వ్రాసి నాగించుట నేలను సర్వయించి, రామనంద్రుని గనవాస పృథ్వాంత
రంబలుకుట యుక్తిమని నోచినందున తత్కిధను వ్రా నుండఁగి లిఖించి సంపూ
ర్ణముగావించి యాస్పదిపై వైపంపైన శ్రీమద్భక్తి లేళ్ళరున కంకితముఁ జేసి కృపా
బ్రహ్మనైతి. ఈగ్రంథము వనవాసముగూర్చు రచించినదని, పాతకులకు పూ
ర్వోత్తరకథా సందర్భములు సుబోధకంబుగా నుండుటకొఱకు రామాయణాద్యంత
ప్రత్యంతములను మిక్కిలి సంగ్రహముగా లిఖించి, వనవాసకథను, తీగింతమాత్రము
పులముఁజేసి వ్రాసి నాడ. ఇంక నేను గావించిన విశేష విధియును లేకపోయి
ను, ప్రత్యేకముగా నీకథ లేక యుండుటవలన నిం లోకీ లాభాల వృద్ధిగామా
దువుట కింపుగానుండుననియు పాపాచరిత్రంబగుటచే నెల్లఁ మాం జనువఁగల ని
యు నమృతమున నిట్లు గావించితిని. ఈగ్రంథమును, శ్రీలును, నల్పజ్ఞానముఁ గలవా
ంను సయితము పఠించి సంనించుట కనువుగా మిక్కిలి సులభమైతిని సుబోధకముగా
ండులాగున లిఖించాడ. ఇందలి యితీవృత్తము జగద్వింతమే యైనను, పుణ్యచా
త్రంబుగావున పఠనార్హంబే యగునను నాతలంపు.

అల్పజ్ఞుడనైన నాచేరచియింబడిన యాగ్రంథమందు తొడరిన తక్కులంగని
నిసి యనాదరింపక మన్నింపవలయునని పండితోత్తములను కవిపుంగవులను మిక్కిలి
పొత్తింపుచున్నాడ. ప్రరగానగిచ్చి నే నానంద యీ చరిత్రమును వ్రాసినన్ని
ము తానేభరించి స్వగౌరవప్రకాశంబున నచ్చొచ్చిచిన వారును, ఇంక నును
గాచే పెక్కు గ్రంథములు వ్రాయించు ప్రయత్నించినవారును ఎవరు శ్రీ రామ వి.
శేషాల్ మొదలియగుగారికి నేనెంతయుంగృహ్లాంధము, ఇట్టి మహాకవికా మొ
చిన యానందానంద కామరాజోశ్య భాగభాగ్యంబులాసంగి పఠించవల చునన
గవంతునిఁ ప్రార్థించుచున్నాడను.

ఇట్లుగ్రంథకర్త.

భాగవతం : మహాకవి శాస్త్రి.

విషయ సూచిక.

వరుస నెంబరు

- 1 కథా ప్రారంభము
- 2 విశ్వామిత్రుండు రామలక్ష్మణులం దోడ్కొనిపోవుట
- 3 అహల్య కాపయి కొలంగుట
- 4 దశరథాత్మజులకు వివాహము జరుగుట
- 5 దశరథుండు రామనకుఁ పట్టంబుఁగట్టి యుత్తించుట
- 6 శ్రీరాముండు సీతాలక్ష్మణులతో కానకేనుట
- 7 దశరథుండు సర్వజేత విలపించుట
- 8 దశరథుండు కాసల్యతో రాముని కష్టలబుఁజెప్పి జగచుట
- 9 రామచంద్రుండు సీతాలక్ష్మణులతో తమసానదీ తీరంబుఁజేరుట
- 10 శ్రీరాముండు పౌరుల గిరురించి తమసానదీని దాటిపోవుట
- 11 రామాజ్ఞ చే సుమంతుండు రథంబుగొనియ యోధ్యకేనుట
- 12 శ్రీరాముండు జనక నందున కష్టంబుగని చింతించుట
- 13 శ్రీరామయ్యార్చి చిత్రకూటంబునఁ జేరుట
- 14 రామచంద్రుండు కాకంబుపయి బ్రహ్మాస్త్ర మేయుట
- 15 సుమంతుండు రామచంద్రుని గమన వృత్తాంతంబుఁ జెప్పుట
- 16 కాసల్య దశరథునితో నిష్ఠురముగా పలుకుట
- 17 దశరథుండు పరలోకగతుండగుట
- 18 భరత కత్తుఘ్ను లయోధ్యాపురంబులకువచ్చుట
- 19 భరతకత్తుఘ్నులు రామచంద్రుండు వనంబున కరుగుట విని దుఃఖించుట
- 20 కాసల్య భరతునితో విష్ణురముగా పలుకుట
- 21 భరతుండు రాముని దోడ్కొని వచ్చుటకై పోవుట
- 22 భరద్వాజుండు భరతుపై కోపమొందుట
- 23 భరతుండు చిత్రకూటంబున నుండి రామునియొద్దకు వచ్చుట
- 24 భరతుండు రాముని పాదుకలం గొనుట
- 25 సునీలు రామచంద్రునితో తమకుఁగల భయంబుఁ జెప్పుట
- 26 రామచంద్రుం డత్రిమహాముని యాశ్రమంబుఁ జేరుట
- 27 అనిగాయ నీతకుఁగిత్రివతల భగ్నంబుఁ జెప్పుట
- 28 రామచంద్రుండు దండకారణ్యము ప్రవేశించుట
- 29 శ్రీరాముండు విరాధునిఁ జంపుట
- 30 విరాధుండు తన వృత్తాంతమును శ్రీరామునితో చెప్పుట
- 31 రామలక్ష్మణులు విరభంగాశ్రమంబున నుండుట
- 32 సీత రామున కైరంబు వలదని రామునితో చెప్పుట
- 33 ముదిక్కికి మహాముని చరిత్రము
- 34 శ్రీరాముండు తన్నున కగస్త్యుని ప్రజావంశుల నెలుపుట

వరుసనెంబరు.

పుటసంఖ్య

	35 జటాయు దర్శనము	75
టసంఖ్య	36 జటాయువు తన సన్మతకారము రామునితో జెప్పట	77
9	37 లక్ష్మణుండు జంబుకుమారుని జంపుట	79
11	38 మునులు రామునకు జంబుకుమారుని తెలియగల జెప్పట	80
12	39 శ్రీరామలక్ష్మణుల కడకు భూర్వులు వచ్చుట	81
13	40 లక్ష్మణుండు శూర్పణఖ నుక్కు పెవులం గోయట	84
16	41 రాముండు భరండు పుట్టించిన వైత్యులం జంపుట	87
18	42 భగవా రాక్షసులు రామునితో యుద్ధమున వచ్చుట	90
20	43 శ్రీరాముండు రాక్షసు సైన్యంబును ఎఱుమాడుట	92
21	44 అకంపనుండు రావణునకు భరణ పుష్టాంతంబు జెప్పట	93
23	45 శూర్పణఖ తన పరిచయముగా రామునితో జెప్పట	94
24	46 రావణుండు సీతను వచ్చుట	96
27	47 మరీచుండు రావణునకు హితంబు జెప్పట	97
28	48 మరీచుండు మాయకురంగంపై రామాశ్రమంబునకు వచ్చుట	99
30	49 శ్రీరాముండు మాయశిక్షించి బ్రహ్మబోవులు	100
31	50 శ్రీరాముండు మానూకురంగమును వధించుట	101
32	51 సీత లక్ష్మణుని నింపించి పలుకుట	102
33	52 రావణుండు సన్యాసివేషంబున సీతకడకు వచ్చుట	104
34	53 రావణుండు సీతతో దన వృత్తాంతము జెప్పట	105
35	54 రావణుండు సీతను దొంగిలించుకొనిపోవుట	108
45	55 జటాయువు రావణునితో బోరి నేలగూలుట	109
47	56 రావణుండు సీతను లంక నందుంచుట	112
50	57 సీత రావణుని తిరస్కరించుపలుకుట	114
51	58 రామచంద్రుని యొద్దకు సోమిల్ల వచ్చుట	115
53	59 లక్ష్మణుండు సీతను విడిచి వచ్చుటకు రాముండు చింతించుట	116
56	60 లక్ష్మణుండు డన్నతో తనను గుఱు కారణంబు జెప్పట	117
58	61 రాముండు పర్వతాలయంబు సీతం గానకు విలపించుట	119
59	62 సోమిల్ల రామునితో పంబును శాంతి కొందజెయుట	122
60	63 శ్రీరాముండు జటాయువును కన్గిసంస్కరింబు జెయుట	125
62	64 రామలక్ష్మణుల కభయంబుగా రాముండు	126
63	65 భూధుండు తన పుష్టాంతంబు రామలక్ష్మణులతో జెప్పట	127
66	66 భూధుండు తన పుష్టాంతంబు రామునకు సాయంబు జెప్పట	129
67	67 రామలక్ష్మణులు శూర గంగాప్రంబున బ్రవేశించుట	130
69	68 శ్రీరాముండు శబరిం గంగజీంచుట	131
70	69 పంపానది కడ వచ్చుట	132
72	70 సుగ్రీవుండు గానులమ్మవారింగని భయంబు చెందుట	133

కవిసంబంధము.

పుటసంఖ్య.

71 హనుమంతుడు రామలక్ష్మణులతో సంభాషించుట	184
72 శ్రీరామ సుగ్రీవులకు హనుమంతుడు శత్రువులజేయుట	185
73 శ్రీరామకు సుగ్రీవులతో శత్రువులజేయుట	186
74 సుగ్రీవుండిచ్చిన భూమిని తిరిగి రాముడు పగచుట	187
75 సుగ్రీవుడు రాముని విశ్వాత్మారకుల జెప్పట	189
76 సుగ్రీవుడు హనుమంతుని వధుని వృత్తాంతముల జెప్పట	141
77 సుగ్రీవుడు దుంగుకి వృత్తాంతముల జెప్పట	143
78 వారి సుగ్రీవుల ప్రభువు యుద్ధము	144
79 వారి సుగ్రీవుల స్థితియగు యుద్ధము	146
80 రాముని కలంబుచే వారి కలంబులు	147
81 తార రామచంద్రునికు కావంబునగుట	148
82 సుగ్రీవుని పట్ట శీతలము	150
83 సుగ్రీవుండు తనయొద్దకు రాకుండుటకు రాముండు చింతించుట	153
84 లక్ష్మణుండు సుగ్రీవులతో బహుభక్తులు పలుకుట	154
85 తారలక్ష్మణునకు కోపాపశమనము జేయుట	155
86 వానరిజలంబులు సుగ్రీవుల జేసెచ్చుట	157
87 సుగ్రీవుండు సీతను వెదకుటకు నలుచెనలకు వానరులంబువుట	”
88 హనుమంతులు సీతను వెదకుట	158
89 హనుమంతులు గుహలో స్వయంస్పర్శను చూచుట	160
90 అంగదాచుట్టుకల గానక నిర్భయము	162
91 ప్రాయోపవిష్టులైన వానరులయొద్దకు సంపాతివచ్చుట	163
92 సంపాతివానరులతో సీతా వృత్తాంతముల జెప్పట	164
93 అంగదాచులు కడలిం దాటుటకు తమకొలంబు తెలింగించుట	165
94 జాంబవంతుండు హనుమంతుని గొనియాడుట	166
95 జాంబవంతుండు హనుమంతుని బురికొలుపుట	”
96 హనుమంతుడు తన శక్తిని వానరులతో జెప్పట	167
97 హనుమంతుడు మైగ కం బెరుగుట	168
98 అంబునెయ్యండు గురసా సింహి కల జయించుట	170
99 హనుమంతుండు లంక ప్రవేశించుట	172
100 హనుమంతుండు లంకకును నికాడలి నిగ్రహించుట	173
101 హనుమంతుండు లంకకును నిగ్రహించుట	”
102 హనుమంతుండు లంకకును నిగ్రహించుట	174
103 హనుమంతుండు సీతాదేవిని జూచుట	175
104 రాముండు సీతయొద్దకు వచ్చుట	177
105 సీత రాముని శ్రీరామకృష్ణుల నిరాకరించుట	”
106 సీత రాముని శ్రీరామకృష్ణుల నిరాకరించుట	178

వరుసనెంబరు.

పుటసంఖ్య.

107 హనుమంతుడు సీతకు ముద్రిక నొసంగుట	180
108 హనుమంతుడు డోకోక వనంబుఁ దెలుపుట	181
109 ఇంద్రజిత్తు హనుమంతుని బ్రహ్మత్రయముచే బంధించుకొనినపుడు	182
110 హనుమంతుడు లంకగాల్పుట	183
111 వానరులు మధుననంబుఁ జొచ్చుట	„
112 రామలక్ష్మణులు సుగ్రీవులు వానరులందులతో లంకకు ప్రవేశించుట	184
113 వానరులు లంకముట్టడించి భవంసునుఁ జేయుట	185
114 విభీషణుని పట్టాభిషేకము	„
115 సీత యగ్ని ప్రవేశముఁ జేయుట	187
116 శ్రీరాముఁడు సీతా లక్ష్మణులతోడ నయోధ్యకేనుఁ	„
117 శ్రీరామచంద్రుని స్వర్గాభిషేక మహోత్సవము	189
118 ఫలక్రుతి	192

పులిప్పాణి వైద్యశాస్త్రము.

ఈ గ్రంథము, వైద్యగ్రంథము లన్నిటిలో ముఖ్యమయినది. దీనికి గమమగునది మరిలేదని గట్టిగా చెప్పవచ్చును. ఇందు చెప్పబడియున్న మందులును, క్రియలును వానిచేయు కర్మమును నధిక ప్రయోజనకరమునై యుండును. ఇటువంటి గ్రంథము ఒకటియున్నయెడల నెటువంటివారైనను వైద్యముననసమాన్య పాండిత్యము గలవారగుదురు. వైద్యుల కీగ్రంథము అమృతకేశి నువంటిది. ఈ పుస్తకము గలవానికి యెంతటిోగ మైనను నిందుజెప్పిన యొగములచే నుంజింజవలె నెగురగొట్టి సౌఖ్యవంతులను జేయుశక్తి కలుగును. ఇదివగతు నిటువంటి గ్రంథము వెలువడినదిలేదు.

దీని వెల

రూ. 2-0-0

ధన్వంతరి వైద్య చికిత్సాసారం.

అపుడప్పుడు మన వైద్యులును, స్రజులును నానా విభాగాంబులపై నిచ్చుకొని ధన్వంతరి వైద్యమునఁ గొంతవఱకు గంగ్రహముగా చేర్చితిమి. ఇందలి భాగములన్నియు ననుభవమయినవి. గణాక సెల్లగును జేరికొని నేసించి సుఖమందెనుగూ, ఇందు పర్వతములు నలువదియైదు విధములు నమోదుములు పంపెంద ధములు, ముగిబ్బలు లేవ్యములు వీని పాకముగలవు ఇతిర గోగములకు యూ వానికా స్త్రీప్రకారము వివిధములయిన మందు లిందున్నవి మనుజుల ప్రాణాధారిమగు శుక్లశోణితముల కాచివాన మార్గములు వీనిచే గలుగు సుఖాగోగములు అకాలక్రియలచే గలిగెడు బాధల నివర్తితేసి కొనునుపాయము లిందుగలవు.

దీని వెల (1-12-)

దైవ ప్రార్థన.

—(:)—

ఉ॥ శ్రీకడుఁ జూచుచుని - శేషగిరిస్థుడు పంకమేశ్వరున్
 హాకలుభక్తి నెచి - యిభ వత్తుని సంస్కరియిది భారతిఁ
 జోకనేతింది పండితుల - నూదుల సత్కవులందలంచి యు
 త్సేకమెలర్ప రామకథఁ - జెప్పెనెంతయు మేలుచేకుటన్

ఉ॥ శ్రీవిధవాభిరాముడగు - శేషనగలయ నాసుభస్మండన్
 భూవిబుధోత్తయాన్వయభ - వ్రుడఁబరాణపితయ్యయఘ్నుడన్
 పావనశీలురాకవి - పండితవద్యులకున్ విధేయుడన్
 భావములోన రామకథఁ - బల్కుగఁగోరి నంభవింతుటన్

మ॥ జగధీశుండగు రామచంద్రు వనవా - నప్రేమణోదంతమిం
 వ్రుగఁబూర్వోత్తరసంగ్రహక్రమమునంబూన్మిన్ జనుల మెచ్చగాఁ
 దగియొప్పన్ వచనంబుగా మృదులనూ - త్నస్వాదు నచ్చెలిమీ
 లగుభంగి రచియించి యంకితముమం - గాభర్త కర్పించెడన్

క॥ ఏమాడ్కి నెన్నిరీతుల । రామునినచ్చరితములను రచించిననా
 క్షేమకరంబెట్లునని । నామదిలో నెండచెప్పి నాడన్ దీన్.

గ॥ ఊతిగవులుఁబండితులుత్కృతిఁనొడరినతప్పలరనికి నియకనదాయ
 మతులై మన్నింపుడునే । సతతంబునునఁస్తుతింతుఁజాలగభక్తిన్

సనారీవిశ్వేశ్వర సంవాదము.

పూజార్చమైనది, ఎల్లరకు జ్ఞానదీపము వంటిది. ఇందు యంత్ర తంత్ర మంత్ర తత్వయోగసంఘము అఱచేతి ఉగ్గరికాయవలె జెప్పబడి యున్నది. వేదాంతపరిచయంబు గలవారికి నిధి యొకనిధి యనవచ్చును. సనారీస్వాముల పటము, పార్వతీ విశ్వేశ్వరుల పటము; లింగరూపము పటము, ఆగనచక్ర పటము, విశ్వేశ్వరుల యంత్రోద్ధారణ పటము, ఇనియునుం గాక నూటతోమృదివిధాన ప్రశ్నకథలు ఎనిమిది అధ్యాయములు గలది. సారాంశములనుగని తత్వమార్గమును పొందుదురుగాక.

దశగరి కాగితములు బైండు.

మెల రూ. 2-0-0

ఎన్. వి. గోపాల్ అండు లో, నెం. రికి, కృష్ణప్ప నాయని గుంటపెద్ది, మద్రాసు.

శ్రీ రామవనవాసము.

వచనకావ్యము

—* కథా ప్రారంభము. *

శ్రీమత్సమస్తనిస్తుల సద్గుణ గణాభిరాముడైన శ్రీరామునిచరితంబును వచన స్థితి వివరించెద మదీరచినా సంవిధానం బెట్లనిన.

అఖండ వైభవ సముపేతంబై చతురభివీతంబై విరాజిల్లు ధరణీ రమణీమణికిఁ దిలకంబు చందంబున నందమించున బృందారక పురంబునుం దలపించునదియైన యయోధ్య యనెడి మహానగరంబొండు సకల సపత్నీపూర్ణంబును జగద్వందితానంద భాగాభిరామంబును నగుచు ప్రసిద్ధి కెక్కి యెల్ల వారలకునుం గన్నులపండువగావించుచుండును ఇత్యోక్షుడను మహిపాలుని వంశభ్రాతృల సప్రభువులు పారంపర్యముగా నయ్యయోధ్య తమకు రాజధానిగా కోశలదేశంబు నిరంకుశులై ధర్మంబుడప్పక పాలించుచుండిరి. పెక్కండ్రు మహా ప్రసిద్ధపురుషులు పెద్దకాలంబు రాజ్యము గావించినంతట యా వంశమందు దిలీపుడను నృపాలుఁ డుదయించి దిగంత విశ్రాంత యశోధురంధరుండై ప్రజాపాలనంబు గావించి దివంగతుడయ్యె. పిమ్మట నతని పుత్రుం డజుండు రాజై పెక్కిండులు భూమి నేలెను. అమృహారాజు సనంతరము ధర్మస్వరూపుడను, సర్వసద్గుణ పరిశోభితుండును, నద్వితీయ శౌర్య, దైర్య, గాంధీర్య, పరాక్రమ కలి గుండునునైన యజనందనుండగు దశరథుండను మహారాజు రాజ్యాధి పతియై న్యాయంబుడప్పక, ప్రజానురాగంబునకుఁ బాత్రుడై రాజ్య పాలనముఁ జేయఁదొడంగెను. అతనికి కౌసల్య, కైక, సుమిత్ర యనెడి నామములు గల మువ్వరుభార్యలు గలరు. వారలంగూడి సమస్త భాగములు ననుభవించుచు, మిక్కిలి బుద్ధిమంతుడగు సుమంతుడను మంత్రి సహాయమున దశరథావనీతిపతి నిరుపద్రవముగా ననేక శతవత్సరములు రాజ్యము గావించుచుండెను. అమృహారాజున కే కొంతయు లేకున్నను సంతానహీనుండై యున్నందున యాకొంతమాత్ర మతని మనంబును సదా బాధింపుచున్న బహు కాలంబునుండి పరంపరగా వచ్చుచున్న వంశము తన యనంతరము రాజ్యముచేయువాడు క్షీణింపవలసినట్లు తటస్థుఁడై యని యెల్లప్పుడును చింతామగ్నుండై, భార్యత్రయ

సహితముగా నెన్నియో వాచధర్మాని సత్కార్యములు గావించుచు, పెద్దలఁ బూజించి వారి యాశీర్వాదములం గొనుచుండినను నెగను నలఁచను చతినికి సూతాచము గలుగదయ్యె దశరథుం డొకనాఁడు తన యిం గురుండైన నసిష్ఠ మహర్షి చర్యనితో తన మనోదుఃఖమును విశదపఱచి "వ్యామో! కేచ పుత్రనగుతుండు నగుటకుం దగిన యసాయములు గావించి యొసంగు" డని ప్రార్థించెను. మహర్షి డగు నసిష్ఠ మునిశ్రేష్ఠుఁడని యోగదృష్టిచే భవిష్యన్వృత్తాంతముం దెలిసికొని "ఓగు సృపాలా! నీవు పుత్రకామేష్ఠియను యాగంబొనరిపుము. నీకు పుత్రులు గలుగును" యని యాదేశించెను. తత్క్రిమం బా మునింద్రునివలనఁ దెలిసికొని యతని సాయంబుచే దశరథుడు విద్యుక్తముగా పుత్రకామేష్ఠి నొనరించి నేలు పులు సొతుష్టికొంది ప్రితులై యజ్ఞ పురుషుని మూలమున యా రాజునకు పాయసంబులు బంపిరి. మహావదండు మహా సంకోపముతో దానిని గైకొని తన మువ్వకు భార్యలకుం బంచియొసంగె. తత్ప్రభావంబుచే, వాడు గర్భంబుదాల్చిన దశరథుం డానందముఁ జెందగా శుభలగ్నముల యందు కౌసల్యా కై కల కొక్కొక్కరుండును సుమిత్ర కిరువురునుగ నలువురు సుపుత్రులం గనిరి.

నసిష్ఠుని యనుమతంబున నృపాలుం డాకుమారులకు జాతకర్మంబు నిర్వర్తించి, కౌసల్యాభవునకు రామచంద్రుడనియు కైకజునకు భరణిం డనియు సుమిత్రాసంభవులకు లక్ష్మణ, శత్రుఘ్నులనియు నామంబులిడి వారిలఁ చత్యంతప్రియంబునఁ జెంచుచుండి యుక్తకాలమున చోరోపనయ రామలుగావించి నసిష్ఠాదులై నయుత్తమ గురువులయొద్ద విద్యాభ్యసముఁ జేయించెను. పసితిసంబుననుండియు, సుమిత్రా సుత్రులతో పెద్దవాడైన లక్ష్మణుడు రామచంద్రుని యందును, రెండవ వాడైన శత్రుఘ్నుడు భరణిని యందును బద్ధానురాగముగలవారై యెపుడును నెడబాయక కూడి మెలంగుచుండిరి. ఆ నలువురును పదునైదు సంవత్సరముల వయ సుండు చోపల సమస్త శాస్త్రములును పఠించి, యశ్వగజాగిహణముల యందును, విబువిద్యయందును నారి తేరి సకల శుభలక్షణముల తోడఁ గూడి యోచ్ఛాసము తల్లిదండ్రులకును బంధుమిత్ర సముదయంబునకును, ప్రజా సమూహంబునకును కన్నుల బండువ గావించుచుండిరి. దేవతలచే ప్రార్థింపఁబడి లోకంబున దుష్టులను శిక్షించి శిష్టుల రక్షించుటకై శ్రీ మన్నారాయణు డత్యుత్తముడైనదశరథునకు కౌసల్యయందు సుతండ్ల

జనించెననియు, సతనికి సహాయంబుగా, శేషాహ లక్ష్మణులను, శంఖ చక్రములు భరత శత్రుఘ్నులుగను జనించెననియు వారిమూలమున దుష్ట రాక్షసాది శాధలుతొలగి ప్రపంచంబు నిష్క్రంటికిముగా శాంతిగాంచి వర్ణిల్గలదనియు, సత్కార్యంబుల కంతరాయములు గలుగక జరుగఁ గలవని యెఱింగినవారై, తపోధనులెల్లరును వారికి సకల శుభములునుం గలుగవలయుని యాశీర్వదించుచుండెరి.

అట్లు రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు విశ్వానందకరులై విలసిల్లుదుండె బహుకాలముగా సగతాన హీనుడైయున్న దశరథమహా రాజు తన ముద్దుకుమారులు గాంచి పరమానందమును జెంది చిన్నతనముననే వారికి వివాహములుగావించి చూడవలయునని తనలో తలంచుచుండెను. ఒకదిన చూ యవనీవర శేఖరుండు, మంత్రి సామంత హతి పురోహతి దండినాయకి సంఘజనంబులు పరివేష్టించియుండి భటుల గాయక పాఠక వైణిక మౌండక మార్దంగిక నందిమాగధ మ్రోరగులు సేవింపగా నింపకొలుపుండి రాజకార్య విమర్శనానిమగ్నుడై యున్న సమయంబున మహానుభావుండును ఋషి జనోత్తిముండునునైన విశ్వమిత్రుని డచ్చటికి రుదెంచెను. నౌవారికులవలన నమ్మునైనది రాకి యెఱింగి దశరథా వనీపతి త్వరితముగాలేచి యెదురేగి భోజ్యైచ్చి యుచితానా నీనుంజేసి పూజించి నాష్టాంగ సమస్కృతు లొనర్చి యతని యనుమతిగొని తానునుం గూర్చుండి యాగమన కారణము నడిగి తానొసరించు జన్మంబునకు మారీచ సుఖాహు లనెడి దైత్యులు

—* విశ్వమిత్రుండు రామలక్ష్మణులగ గోడ్కొనిపోవుట. *

విఘ్న మోచరించుచున్నారనియు యజ్ఞరక్షణమును జేయుటకు శ్రీరామ చంద్రునకు దక్క యన్యులకు సాధ్యముకాదనియు కర్తవ్య గాల్గొని సహాయార్థము రాముని వెంటఁబెట్టుకొని పోవుటకై వచ్చితి ననియు సన సగులు పూర్ణమైనంతట గోడ్కొనివచ్చి విడిచిపోయెననియు తన వెంట పంపవలసినదనియుం బెప్పెను. రామునివిడిచి యుండజాలని దశరథుని కా ప్రకారిము చేయుటకు సమ్మతిముగాకొన్నను తమ కలగుట్టకై స వసిష్ఠుండు పనుపవలసినదిగా యాజ్ఞాపించిన కారణము విధిలేని సమ్మతిగొని రామచంద్రుని ప్రసాదముఁజేసెను. అట్లు ముని వెంట రాముండఁగల మండగా నిమిషమైన సతని విడిచియుండని లక్ష్మణుండును దన యన్న భోడ గూడిపోవుటకు ప్రసాదముబయ్యెను ఆకుమారుల లొనవుడను, ధను

శ్యామములు ధరించి విశ్వామిత్రుని నెంట యతని యునికివట్టెన సిద్ధాశ్ర
మంబునకు ప్రయాణమై పోయిరి. మానివర్చుండు వారలఁ దోడ్కొని
చనిచని యరణ్యము ప్రవేశించి యరుగుచుండ తటాకయనుచున్నరాక్షసి
వారిమీఁదికి వచ్చుటయు ముని యాజ్ఞచే శ్రీరామచంద్రుఁడు మానిని
ఁబిడించి యా వనంబు నిష్క్రమింపక మొనరించి తపసింఁగూడి సిద్ధాశ్రమం
బునకు నీహనుజ ద్వితీయుండై యరిగెను. అట విశ్వామిత్రుండు వారి
నాదరించి, నిజ యత్నీకృతంబైన జన్నంబు నాగించుట కుపకృమించి సగరి
క్షణార్థము రామలక్ష్మణుల నియమించి దీక్షవహించెను. అప్పుడఁ బహామి
కుండమున పూర్వోక్త రాక్షస ద్వయము రక్తనూంసములను స్నేహింపఁ
వర్షింపఁ దొడంగిరి. మహా పరాక్రమ వంతుడైన దళిరధాత్యజగ్రేస
రుండు వాని నొకవాడితూపున నేలఁబడఁగూల్చి మారీచు నొకయమ్మున
నంబరమున కెగరఁగొట్టుటయు వాడా విసరుచే మీఁదికెగసి వాయు
వశంబున నెగసిన తృణఁబిండిముంబోలెపోయినముద్రంబులోఁబడి ప్రాణం
బులు దక్కించుకొని పాజీపోయెను. ఆ దుష్టుల యుపద్రవము శోలంగు
టచే మునింద్రుని జన్మంబు నిర్విఘ్నముగా సంపూర్ణము గావింపఁబడెను
విశ్వామిత్రుండు యజ్ఞదీక్షనువేడి మహాసంతోషముతో రామ లక్ష్మణుల
నాలింగనముఁజేసి వారికి బహు శాస్త్రంబుల నుపదేశించి మిథిలాపురం
బున జనకమహారాజు చేయు యజ్ఞమునుచూచుట కనెడి కారణముతో
వారల దనవెంటఁ దోడ్కొని యన్వేషింపక బోవుటకు ప్రయోగించె నడి

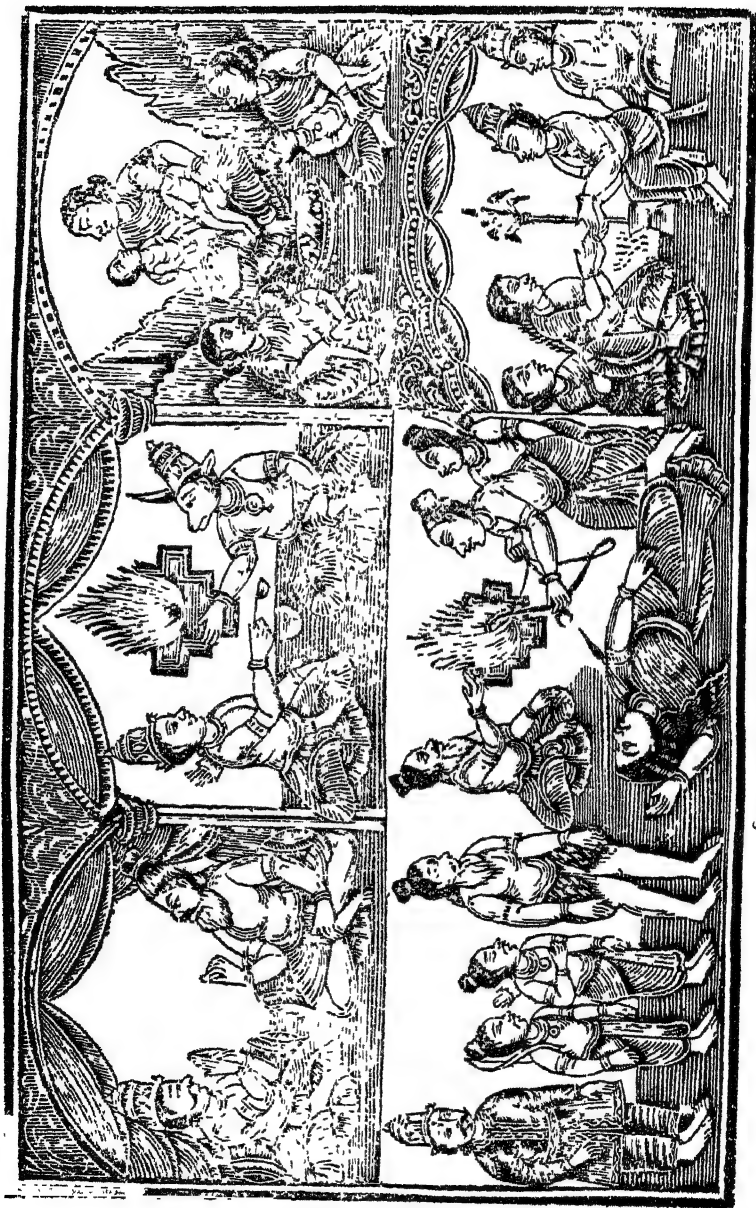
—* అహల్య శాపము తొలగుట. *

చెను. వాడు ముగ్గురును చరణ్యమార్గంబున చాలదూరము క్రిమక్రిమ
చుగానడిచి శాతమాశ్రమముంజొచ్చి పోవుచున్న యవసరమున, తోడ్కొ
న్నయు మహాత్ముడైన శాతమునివలన శపింపఁబడి శిలానూపంబున నట
పడియున్న యమ్ముని పత్నియైన అహల్య రామచంద్రుని పాదపూజింపై
సోకిన కారణమున శాపముతీరి నిజస్వరూపమునొంది రామలక్ష్మణుల
మొక్కు నారి నాశీర్వదించి యపు డన్వేషింపవచ్చిన నిజవల్లభునిఁగూ
ర్కపీఠంబున కరిగెను. అంతట దానిందోచెడి నశేషములను గూర్చి
యనేక విషయంబులు రామలక్ష్మణులకుం బాలియఁ బలుకుచు వానిం
దోడ్కొని మిథిలఁజేరి జనకుని కొలువుశొచ్చి యతనిచే పూజితృడ్డ
రామలక్ష్మణుల వృత్తాంత మెఱింగింపుటయు, రాజన్య శిశూ మగిధింపఁ

జనకుడు వారి నెంతయు మర్యాదగావించి గౌరవించెను. పిమ్మట జనకు నింట బహుదినంబుల నుండియున్నను మనుష్యమాత్రుల కెత్తుటకు సాధ్యము కానిదియు నయిన హరుని విల్లును మునిపతి యాజ్ఞచే యెక్కు జెట్టబూని తృణప్రాయంబుగా గైకొని యల్లెతామ్రము బిగించుటయు నవ్విల్లు పెట్టిన రెండు తునకలయ్యెను. ఆశరాసన మెక్కుజెట్టినవానికి తన కుమార్తెయైన సీతనిచ్చి పెండ్లి గావించునట్లు జనకుండు ప్రతిజ్ఞ జేసి యున్నందున, నపుడు రామచంద్రునకు జానకీనామం నిశ్చయించెను. విశ్వామిత్రుండు సంతోషించి దశరథునితోడ సంబంధముజేయుట మిగుల శ్లాఘ్యమైన కార్యమనియు మఱియుంగల యతని జందనులకు సయితము పెండ్లిగావింప వలసినదనియుం జెప్పటయు సంతసించి జనకుండు తన పుత్రికతై న సీతను, ఊర్విశిను రామలక్ష్మణులకును తన తమ్ముని తనయలైన మాండవీశుని కీడ్చుట నెడివారల భరితశత్రుఘ్నులకును నొసంగుటకు నిశ్చయముగావించి లగ్నపత్రిక వ్రాయించి దశరథునకుఁ బంపెను. ఆ ముహూర్త శుభ లేఖం గాంచి యా నృపాలుం జానందంబుజెంది బంధు మిత్ర గురుమంత్రి పరివార సమేతిముగా పయనమై మిథిలానగరంబున కరిగిన యతని యాగమం బెఱింగి జనకమహారాజు మహావిభవంబుతోడ నెదురుచవి సౌమ్యభావంబున తగిన మరియాదలతోడ దోడ్కొనివచ్చి యుచిత సాధనమున విడియించె అంతట విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులం గొనివచ్చి వారితండ్రి కిప్పగించెను. జనకునకు వినములై రామలక్ష్మణులు నమస్కరించిన వారిని గీవించి యాపుడమితేడు గాధేయు ననేక విధంబులఁ బ్రస్తుతించె. అట్లుమీదట పెద్దలచే నిర్ణయింపఁబడిన సము

—* దశరథాత్మ్యాలకు వివాహము జరుగుట. *

హూర్తిమున మిథిలావిభాగంబు విద్యుక్తింబుగా ఎంత మరియాదల నునున రించి జరుపవలసిన కార్యములు జరిగించి శుభలగ్నంబున సీత నొసంగి రామునకును, లక్ష్మణున కుర్విశినొసంగియు, మాండవీశునికీడ్చుట భరితశత్రుఘ్నుల కొసంగియు పెండ్లిగావించి భూమి బృందములకును యాచ కులకును ననేక దానధర్మములు గావించి యల్లుండ్రునకు, కుమార్తెల కును నగణిత మణిభూషణంబుల ధనకనక వస్తువాహన, దాన దానీజనములను బహుమతిగా నొసంగెను. ఇటుల మహావిభవంబున వివాహ కార్యంబు నెఱవేఱుటయు, దశరథుండు జనకుని యనుమతినొంది కోడండ్రినుం గొడుకులనుం దోడ్కొని పూర్వోక్త విధంబున పరిభవ సమన్వి

(శ్రీ)రాములవానికి వివాహము జరుగుట.

తండ్రి యయోధ్యాపురంబునకు ప్రసాదించి వచ్చుచుండ నూర్గం
బులో కానన మధ్యగలను మహాపరాక్రమశాలియైన పరశురాముఁ డడ్డ
పడి బెడరించి శ్రీరామునిచే భాగమొనరింపజేసి యటనుండి వెడలి
పోయెను. అత్రయింకల భయంకరుడైన జనుదగ్గిరిదనం డెవ్విధంబున
ముక్తబలుండై యుండుటయు సంగతిని పాశ్చిమంబు బహువైభవం
బున నయోధ్యగదరిసి, పౌరుల జయధ్వజ ముడిగొనింపగా పురప్రవేశ
శము గావించి యెల్లరకును నుచిత క్రమంబున ననేకంబులైన బహుమా
నము లొసంగి సంతృప్తులగావించె. తదనంతరము కొలది దినంబులకు
తలిదండ్రులయొద్దను, రామచంద్ర భాగదలయొద్దను శిలపుకైకొని తన
తాతగారైన కేశవాననిగొఱుమింపజేసి పుష్కరజలాబాది వచ్చు
టకై భగవంతు శిశుమునిని నోర్చిని ప్రసాదించిపోయెను. అటుల
వారలగినినంతట కొన్నిదినంబులకు దివిసమకాలాంతా తానువృద్ధుడై
రాజ్యభారంబునపీరించి నిర్వహించుటకు శక్తికన్పట్టెనటయు. ప్రభాపాల
నంబునకు క్షేమపుత్రుడైన రామచంద్రునిం నగర్వవిధములందగినవాడై
యుండుటయు, నదియునుంగాక సకల జనులకు నతినియం దత్యంత ప్రీతి
గలవారై తమ కతండ్రి రా. నలయుననెడి కోటికమీరగా పుడవును
ప్రస్తాప నశంబున తమ యభిప్రాయములను సూచించుచుండుటయుగ
దలంచి ధర్మపాలన భారం బశక్తి మోయి తానువిశ్రాంతిగైకొనుటకు
నిశ్చయించి నసిష్టావులైన పుద్గలహాసను, మంగ్ర నామగత ముఖ్యుల
తోడను తద్విషయంబునుబార్చి సూచించించి వారలదలను తమపరి
పూర్ణమైన సమ్మతిమొగ డలుపుటయు, సంగత్యుండై లగ్నమునిశ్చయముఁ
జేయుచి పురాణంకాచారి స్మిత్యంబులు జేయుచుటకను, వలయు సకల
సంభారంబులును సేకరించి కోటగతలేకి సన్నాహంబంతయు గావించుట
కును దగినవారల నియమించి పట్టనంబునను. తన దేశంబు కడకును, శ్రీ
రామభద్రుని పట్టాభిషేక మహోత్సవ వృత్తాంతమును చాటఁ బంచెను
మహిపాలుల డేగి పనుల కెవ్వరెవ్వరి నియమించెనో వారువారయ్య
కార్యంబుల నతి చాతుర్యంబున బహుశీఘ్రముగా నొనరించి యా వర్త
మానము రా.న కెరింగించిరి. సర్వకార్యములును సిద్ధంబయ్యె. అయో
ధ్యానగరం బత్యంత శోభాయమానముగా నలంకరింపఁబడి యమరావతీ
యలకా నగరంబులకంటె నెక్కుడు రమణీయమైనదిగా కనుపట్టుచుం
డెను. పౌరులు తమతమ మందిరంబులు శృంగారముగావించి రఘునందన

—* దశరథుడు రామునికి పట్టంబుగట్ట యత్నించుట. *—

నుని పట్టాభిషేక మహోత్సవంబుఁ గాంచి యానందించుట కువ్వెల్లూగు చుండిరి. దశరథా వనితల నాయకుండు మహా సంతోషంబుతో మహర్షి క్రేష్ణులను చన్ద్రాహ్లాదోత్తములను, సామంత భూకాంతులను, బంధు మిత్రజనంబులను నాహ్వానించి యందఱకును సముచితంబులైన విడుదలి ప్పిస్తూవిడియించి శ్రీరామచంద్రునకును, సీతాదేవికిని మంగళస్నానముఁ జేయించి యుపస్థ భూషణాంబర పుష్పచందనా ద్యలంకృత్యులగు గావించి మఱునాడు సింహాసనాసీనుఁజేసి పట్టంబుగట్టుటకు సంసిద్ధుండై యుండును. ఆసంఖ్య జనంబు లమృతహోత్సవంబునుజూచుట కరుదెంచిన కారణమున నయోధ్యానగరమున జన శాహుశ్యంబు కతని నెందుజూచినను సందు లేక క్రిక్కిరిసియుండెను. నాఁడా వృత్తాంతమునంతయు శాగుగా దెలిసి కొని రామునకు కలుగఁబోవుచున్న సామ్రాజ్య భాగసిద్ధియు, సకల జనానురాగ పాత్రుండై పట్టాభిషేకార్హాలంకారములతోడ నొప్పుచున్న యతని శుభలక్షణములునుం దలంచి యనునాయనొంది కైకకు పుట్టించి వాడు ప్రీతిపూర్వకముగా నొసంగినదియు, సదాకైకకు ప్రాణతుల్య యై వర్తించుచు, మహా చనువుగలిగి కైకకు ప్రీతి శాజనంబైనదియు నగు మంధర యనెడి పేదగల పరిచారిక తన యెడల రామచంద్రుండు చిన్న తనమునఁ జేసియుండినదేదియో యల్పపరాధంబు మదినిడికొనిపగఁగొని సమయంబున తటస్థించినపు డా పగఁదీర్చుకొన నెంచియుండి యపుడొ విరోధంబును దలంచి యెటులనైన రాముని పట్టాభిషేకంబు విఘ్నంబు గావింప వలయుననెడి దురుద్దేశముగలదియై వెరవాలోజించి నిశ్చయించి కపట భయశోకంబులు గనఁబడఁజేయుచు దీనవదనంబుతో బిరళిర కేకయ రాజనందన సదనంబున కరిగి తన యెఱింగిన విషయంబుఁ జెప్పి తిశ్చూర్వము దశరథుండు వాగ్దానముఁ జేసియున్న వరద్వయంబు నడిగి కైకొని, రామునకు చేయదలంచియున్న రాజ్యాభిషేకమునుమాని భర తునకుఁ జేయవలసినదనియు, రాముడు నారచీరలుదాల్చి పదునాలుగేడు లడవులలో వసింపవలసినదనియు నిర్ణయింపుమనియు, నట్లుల చేసితి వేని నీకును నీ కుమారునకును సౌఖ్యంబు గలుగును గాని లేకున్న లేదనియు చెప్పి పట్టుపట్టి దుర్బోధగావించి మహా ప్రయాసమున నామెను సమ్మ తించునట్లు చేసెను. కైక యా మాయలాడియైన దుష్టచిత్త మాటలకు లోనై పతి మందిరమునకు రాగానే కపటపుటలుక నభినయించి యతని

చిత్తమును రాదీసి తనకు మంధర బోధించిన ప్రకారముగా జరిగించెను. కైకకుపుట్టిన దుర్యుధ్వికై దశరథుండు మిక్కిలి చింతించి యేమియుంబలుక లేక మూర్ఛాక్రాంతుడయ్యె. అంతట మతిలేని యాకైకయు రాజపుత్రి తానే రామచంద్రుని తన యింటికి బిలిపించి నిజోద్దేశము నెరిగించి “సీతగ్రాడి వాక్యముల ససత్వములు గాకుండునట్లు చేయు”మని చెప్పెను. సకల శుభగుణములకును నిక్కమైన రాముఁ డామెతలంపు నెఱింగి జనకు నివాక్యములు పాలించుట తనకు కర్తవ్యమని తలపోసి కైకయుద్దేశించిన ప్రకారము జరిగించుటకు పరిపూర్ణమైన సమ్మతిని గనపరచెను. అపుడా వార్త నగరంబంతయు వ్యాపించిన కతంబున కైక దురుద్దేశమునకై దుఃఖించి పురజనులు, నాగతులై యున్నవారును నామెను దూషింపఁ దొడగిరి. కౌసల్య సుమిత్ర మొదలుగాగల యంతఃపురకాంతలు దుఃఖ సాగరమున మునిగి వాబోవుచుండిరి. పరమ పతివ్రతారత్నమైన జనక నందన తానును పతితోడ కాననంబులకుబోవుటకు సిద్ధమయ్యెను. రాఘవేశ్వరుని యందు మహా భక్తిగలిగి ఊణమైన నెడబాసి యుండఁజాలని లక్ష్మీబంధును నతనివెంటఁ బోవుటకు ప్రయాణంబయ్యెను. కైకతానే యా మువ్వరకును నారవస్త్రములు తెప్పించి యిచ్చి వానిని ధరించి పొండని యాజ్ఞాపించెను. సీత దక్క తక్కిన యిరువురును తమ భూషణాదులఁ దీసివైచి యామె యొసంగిన చీరలు కట్టుకొని మునివేషంబులు దాల్చిరి. సీతాదేవియు నారచేలమును గట్టుకొనెను. అంతట రామ శత్రువులును, ధరాసుతయు నిష్కళంకచిత్తులై మూర్ఛిల్లియున్న తండ్రికిని కైకకును నమస్కరించి నగరువెలువడి వచ్చుచుండగా గని పుర జనులు వారికా కైకవలన తటస్థించిన కష్టములందలంచియు వారుధరించిన వేషములం గాంచియు నెనలేని దుఃఖమును జెందుచుండిరి. పట్టాభిషేకమహోత్సవాలోకన సంశోషమున నుండిన వారందఱును నపుడు దుఃఖభాజనులై సంతాపించిరి. ఊణమునవానియానందమును శోకముగా మాటిపోయెను. ప్రజలఁబల చింతాక్రాంతులై యట్టెచూచుచుండ సీతా రామలక్ష్మీబంధులు కౌసల్యాదులకును, వసిష్ఠాదులకును మ్రొక్కి శోకించుచున్న వారిని శాంతపచనంబుల సూరార్చి యయోధ్యా నగరంబును విడిచి యరణ్యమునకు ప్రయాణమై మంత్ర సత్తముడైన సుమంత్రుం డాయితంబుఁ జేయించి తెచ్చిన తేదనెక్కిపోవఁ దొడంగిరి. రామచంద్రునియం దత్యంత ప్రీతులై యతనిమేలునే తమ మేలుగా నెంచుచు

డిన పురజనులూ పూజ్యశీలుగను భార్యచిదగ నహంతుడై సకల వైభవంబులువిడిచి మునివేషుగను సగణ్యమున కరుగుట. జూచి సహింప నోచుక తమలో “చీ! శ్రీరామచంద్రుడు లేకపోయినంతట సాహస్యరాత్రైన యీకైకి ముఖముగొంచు మన మీపట్టణమున నసింపరాదు. పరమ దయాకరచూర్ణియు భద్రలక్షణాభి రాముడును, ధర్మవ్రతుడును, సత్య ప్రవర్తకుడునునైన రిఘుకులశేఖరుని వెంట నందఱుమును కుటుంబములతోడ నడవుల కేగి యాపుణ్యస్వరూపులసేవించుచు కాలము గడపుద”మని దృఢనిశ్చయ్యలై గుంపులు గుంపులుగా నగరంబు విడిచి వారివెంటఁ బోవదొడంగిరి.

—* శ్రీరాముడు సీతాలక్ష్మణులతోఁ గాన కేగుట. *

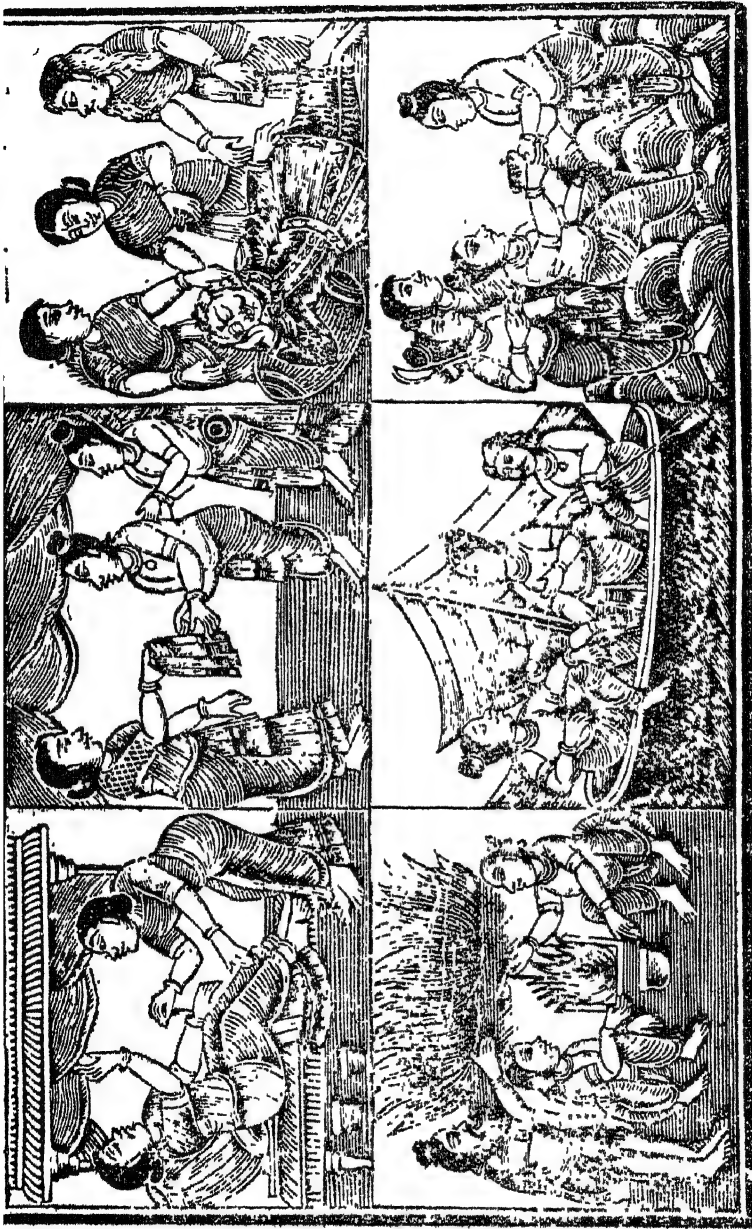
రాఘవేశ్వరుండు వారినందఱును పహువిధంబుల సూరార్చి నిలువరింపఁ బ్రయత్నించెను. కానివారలు “ఓ రఘువీరా! క్షణమైనను మిము విడిచియుండజాలము. మమ్మువాధింపకు” మని పట్టువీడకవచ్చుచుండిరి. వారు తమవెంట వచ్చుట సమ్మతము గాకున్నను వారినిశ్చయమునఁజిగి చేయునది లేక రామభద్రుం డెట్లునైనను పురంబున కరుగువటుల చేయవలెననెడి యుద్దేశము గలవాఁడై నెరపు నాలోజింపుచుం బోవుచుండెను. ప్రజలునుం బోవుచుండిరి. ఇంతవరకును జరిగిన చరిత్రంబంతయు సంగ్రహముగా పాఠకులు కథాసందర్భంబు తెలియుటకై వ్రాయఁబడినది. ఇంక నిదిమొదలు రామచంద్రుని వనవాస వృత్తాంతంబు విపులముగా వ్రాయుచున్నాఁడ.

శ్రీ రామ వ న వా స ము

వ చ న కా న్య ము.

రెండవ ప్రకరణము.

సీతాలక్ష్మణ సహితుడై సుమంత్రుడు తెచ్చిన రిధింబు నారోహించి యతఁడే తేరు నడుపుచుండగా శ్రీరామచంద్రుండు వనవాసంబున కరుగఁ దొడంగుటయు పురజనులు వారిని విడిచియుండ నొల్లక యందంబువెంట పయనమై వచ్చుటయు, రాముడు వారల మరలింపఁ బ్రయత్నించుటయు వారు మరలిపోకుండుటయు పూర్వ ప్రకరణమున

(శ్రీ) రామాయణం - పాదము - కేసరి.

సంగ్రహముగా వ్రాయబడినది. అటువిమ్మట జరిగిన చరిత్రం బిగి క వివరించెదను.

—* దశరథుడు మూర్ఛదేరి విలపించుట. *

శ్రీ రామచంద్రుం డయోధ్యవిడిచి యరిగినంతట కొంతవడికి దశ రథ మహారాజు తెలివికొంది రామభద్రుండు సీతాలక్ష్మణ సహిసుండు మునివేషముదాల్చి సుమంత్రుండు తెచ్చిన యరదము నాగోహించి వన వాసమున కరిగె ననుటం దెలిసికొని తలపైఁ బిడుగుబడినట్లు తోచిన మొదలు నరికిన వృక్షము తెఱంగున నేలసూలి యత్యంత శోకార్తుండై కన్నుల సరుకాలువలె పాటుచుండ పరితాపము వింగిచి గోచ్చుచు లేచి మేను దూలుచుండగా భార్యలును దక్కంగల వారలనుం గూడి రా పురము నెలువడి రామచంద్రుండు పోయిన మార్గమున దృష్టిసాధించి చూచుచు, గద్గద స్వరంబొప్పు “హా రామా రామా! రివికలవలశాం బుధిసోమా! జగదభిరామా! సుగుణరామా ! నాముద్దుపట్టి అయ్యయ్యో నిన్ను విడిచి నేనెట్లు జీవింపగలను? నీముఖము నొకనిమిషము చూడకుం డిన నెన్నియోదినము లెడబాసియున్న వాని చందమునఁ బరితపించు చుండు వాడనైన నే నెవ్విధమున నింక నిర్వహింపునును. నీవు లేన పుడు యీ రాజ్యమును, సంపదలును, భోగములును నేమిటికి ? పుత్రకా! పుణ్యవర్తనా! జగన్నుత నిష్కలంక చరిత్రా! ఎపుడు నన్ను విడిచి నీవరిగితివో యపుడే నేను ప్రాణరహితంబైన తనువునుం బోలె నిస్తేజుండనైతి, ఇంకనాకీబ్రతుకేల? లోకోత్తర సుగుణాకరుండనై ననీకీలు వంటి దుర్దశ నొందునటులవిధించిన విధాతచేత కేమనవచ్చును? కుసుమ సుకుమార గాత్రుండనైన నీవా? వనవాసముఁ జేయవలసిన వాడవు, దుర్గ మారణ్య, గమనక్షేత్రము నెటుల సహింపగలవు? మృదువులును కోమలములునునైన నీచరణములు శిలాకంటక మయప్రదేశముల నడు చుటచేత నెంతకందునో యెట్టిబాధ నొందుదువో, ఏయేకష్టముల నను భవింపగలవో తలంచిన నాగుండెలు నీరగుచున్నవి. ఎంతటి కఠిన హృదయమునకై ననునీకు తొడరిన దుర్దశ వినిన చిత్తిమున తత్తిర పాటు జనింపకుండునా? నేనింక భవన్ముఖారవిందమున కన్నులార నెపుడుచూడ గలను? పదునాలుగేడులు నీవియోగ దుఃఖమునొర్చి యుండిన గజా లభించును. క్షణము యుగముగా దోచుచున్న నేనెంతకాలము జీవిం చుట యెట్లు ఆకటా! దై నమా! నేనేమి చేయునును? నగకభూషణుం

దైవ నాకుమారుని నృపగణ తారకా నీకర సుధాకరుని రామచంద్రుని విడిచి బ్రతుకశక్తమా? ఏమిగతి! ఎందుజొత్తును? నాశోకము దీటు మార్గమెయ్యది? యని యెలుగెత్తి పలుకుచు పనవిపనవి కండ్లచీకట్లులు గ్రమ్మగా సత్వంబెడలి, దైర్యముదూలి, వివశుడై మరల మూర్ఛిల్లి నేలబడెను. ప్రాణములు తొలంగిన చందమున బడియున్న యమృహి వల్లభుని యున్నవిధము గనుంగొని దిగులొంది కౌసల్యయు కైకయు సుమిత్రయు బహువిధముల నుపచారము లొనరించుచుండఁ గొంతవడికి తెలివినొంది మెల్లగఁ గన్నులవిచ్చి రామచంద్ర పయోగ చింతానిరేక నిమగ్న మానసుండై పరితపించుచు తన కుపచారము లొనరించుచుం చెంతనున్న కైకను గనుంగొని మనంబెడయగా "ఓసి పాపాత్మరాలా! ఓకై కా! కఠిన హృదయా! క్రూరచిత్తపును పాపకాణివియునగు నిన్ను బెండ్లాడిన కారణమున తద్దోషముచే నేనును దోషిసగుట తటస్థించి నది. మౌళ భూషణుండైన నాముద్దుపట్టికిని నాకును నెడఁగాలు గలి గించి నన్ను దుఃఖినాగర మగునిఁ గావించి యలయుటచుటకొఱకే నీవు కేకయ రాజనకు పుత్రివై జన్మించి నాకు భార్యవైతివి కాఁజూలు. ఓ దుశ్శీలా! అయ్యో! నీమూలమున నేను ప్రాణములు శోలుపోవలసిన కాలము తలఁపించినది దుర్లభ రాశివైన నీముఖము జూడరాదు. వంశ నాశకారిణివగు నిన్ను లోకమున నెవరు మెచ్చెదరు? సూర్యవంశ మునకు నీవలన మహోపద్రవము సంభవించిన"దని నిర్ధాక్షిణ్యముగా బలుకుచున్న యతని దుఃఖా లాపములువిని కౌసల్యదులైన యంతః పురస్త్రీలును తక్కుంగల యవ్వోట నుండినవాడును కైకను బహువి ధముల దూఱునాడఁ దొడగిరి. వారి దూషణోక్తులు విని కైక లజ్జా నసతముఖయై మాటు పలుకక తలవంచి నేలఁజూచుచు మిన్నక నిలిచి యుండెను అంత దశరథుం డింక రఘుకులేశ్వరుండైన రామునిచూచు భాగ్యము తనకు లభింపదని తలంచి వెంట నుండెడివారి బలాత్కరించి తోడ్కొనిరాగా పరితపించుచు మరలి పురముఁజొచ్చి కౌసల్య మందిర మున కరిగి వ్యసనాధిక్యముననిలువనేరక తల్పముపై మేనువైచి రామా! రామా! యని రామునిదలంచుచు, కౌసల్యుం గాంచి దుఃఖ జలార్ధి

—* దశరదుండు కౌసల్యశో రాముని కష్టంబుం జెప్పివగచుట. *—
ముఖయై శోకించుచున్న యామెను చేరఁబిలిచి "ప్రేయసీ! చూచితివా దైవతంత్రమును, బహి! తాకొకటి తలంచిన దైవమొకటి తలంచుననుట

తద్యమైనది. సర్వ సన్నాహములును గావించి పట్టాభిషిక్తుడై కన్నుల పండువు, జేయునటుల నభిషిక్తు నొనరింప నిశ్చయించి యుండిన నాయుత్తమంతయు వృధయై పోయెనుగదా! కూర్చి తయైన యీ కై కవలన నింతదుఃఖ మందఱుకును సంప్రాప్తమైనది, ఇటువంటి పాపాత్మురాలెందైనంగలుగునా? అయ్యో తన కుమారునకు పట్టాభిషేకమును జేయఁ దలంచిన యటులనేచేసి యానందింపరాదా? సుకుమారమూర్తిని సుగుణానిధిని. లోకప్రియుని, న్యాయశీలుని, సజ్జనవందితుని, సకల ధర్మజ్ఞుని నాప్రాణతుల్యుండును రఘుకుల శేఖరుండున్ననై న రామచంద్రుని దయా రహితయై యడవులకు బనుపనేమిటికి? తన యెడల సత్యము యపరాధ మొనరించెను.

దైవముసయితము కై కకేతోడ్డ మదీయసంతోషమునకు సహింపక యివ్వధమున రామునకును నాకును వియోగము గలిగించెను. దైవము పాపాత్ములకే సహాయముగా యుండునని పెద్దలు చెప్పుచును. అది కల్లయగునా? నాప్రియ నందనుండగు రామచంద్రుం డిప్పటి కెంతిదూరము పోయియుండునో, ఏవృక్షముల నాశ్రయించెనో, కాయగనదులు దివి యెవ్వధమున కాలము గడపునో కోమలమైన దేహమెంత వాడినదో యేకష్టములు తటస్థించెనో గదా! అడుగైనను నడువఁజాలనిదియు సుకుమార శరీరిణియు నెండ కన్నెఱుగనిదియునై పరిచారకులవలన పనులు గొనుచు హాయిగాతూగుచుయ్యెలపై మృదలమగు తలగడనాని యూఁగుచుండిన భూపుత్రియెటుల క్లేసపడుచున్నది. యోపల్లవ కోమలము లైన యీమె పదము లడవిలోని రామును ముండ్లును గొక్కుచు నడుచుటచేతి నెటుల కందియుండునో యెంతి నొచ్చియుండునో, తన యన్న నొక నిమిషమైన యెడబాసియుండనివాడైన సౌమిత్రి కై కవలన గలిగిన యీమహాకష్టమును దలంచి యిదియంతయు నావలన గల్గిన నేరముగానెంచి నన్నెవ్వధమున దూఱెనో, వారిగతి యెట్లైనదియు, నెచట నుండునదియుం దెలియుట యెట్లు? కోమలాంగియు ప్రియ సతియునైన జనకనందన నడువఁజాలక కష్టపడుటంగాంచి రాముండు తనలో నేలాగున చింతించుచున్నవాడో, హా! ఈశ్వరా! నాదుఃఖమునకు మేరయే లేదు, నేనెటుల జీవింపగలనో తెలిసినదికాదు. రామచంద్రుండు లేకపోవుటచే నాకన్నుల కీపట్టణము జనకశూన్యంబైన గహసమువలె కనుపట్టుచున్నది"యని చెప్పిచెప్పి పలవించుచుండగా, కౌసల్యా ముమిత్రాదులు

“పాపజాతియైన కై కవలన పరమయోగ్యుడైన రామచంద్రుడనుజ నతి సహితృడై యరణ్యమును బోవుటయు మన మందఱమును నంతయులేని యిటునంటి చింతాసాగరమున మునిగి తల్లడించుటయు దట సించి నది. ఈఫలమును కై క యనుభవింపకపోవునా? ” యని వ్యసనాధిక్యత వలన తమకు తోచిన చందమున బలుకును వాపోవుచుండిరి. అయో ధ్యానగరము కళాహీనమై శోక దేవతకు నిలయుమై పాపపడినదియగు బోలె కనుపట్టుచుండెను.

*- రామచంద్రుండు సీతాలక్ష్మణులతో తమసా నదీతీరంబు జేరుట. *-

అయోధ్యాపుర వృత్తాంతంబిట్లుండ నట రామచంద్రుండు సీతా లక్ష్మణ సహితృడై సుమంత్రుండు త్వరితముగా తేరునడుపుచుండగా సూర్యాస్తమయ కాలమునకు తమసా నదీతీరము జేరి రథము నిలుపు మని డిగ్గి జనకనందననుడించి సౌమిత్రిని దిగుమని చెప్పి “సుమంత్రా! ఈరాత్రికి వచ్చుట విశ్రమించి గేపటి ప్రొద్దుపొడుపున తరంగిణిందాటను” మనిన యతగు సమ్మతించె. అంత యానదిలో దిగి సంద్యాకాల కృ త్యంబులుదీర్చి యందలి మగ్గరజలంబులు పానంబుజేసి యట నొక చోట దర్భలను బరచుకొని విశ్రమించెను. సీతాలక్ష్మణులును కలన నటలనే శయనించిరి.

ఆహ! కాలమహిమ నెవరెఱుంగుదుడ? మృదుతర శయ్యాతలం బున హాయిమేఱు శయనించు శ్రీరామభద్రుండు కటికనేల దర్భలు శయ్యగా బనలంపవలసి వచ్చెను గదా విధి చెయిధమునకు విరోధము గలుగునా? అటుల వారు విశ్రమించుటయు వెంటవచ్చిన జనులును తమకు రాఘవేశ్వరుని సేవించుచుండుట దక్క మఱియేమియుం గావలసినదియే లేదను నిశ్చయము గలవారై యయోధ్య నుంటనే మఱచి తామును నచ్చోట రామాదులకు కొంచెము దూరముగా శయనించి మార్గాయా సము పెంపున గాఢ నిద్ర జెందిరి. తనయందు గల భక్తి ప్రియముల పెంపున పౌరు లాగీతి కష్టము లొందుచు వెంటవచ్చుటయు, వారియల సటయుం గాంచి వారు తననెంటు వచ్చుటయు నిండ్లు వాకిళ్లువిడిచి యడ వులలో వెత లొందుటయును యుక్తముగాదని యెంచి రామచంద్రుం డెవ్విధముననేనియు మరల వారిని పురము జేరునటుల జేయవలయునని తలంచి వెరవును యోచించి మెల్లగా సుమంత్రునిం బిలిచి యిట్లనియె.

—* (శ్రీ)రాముడు పౌరుల గితురించి తమసానది బాటిపోవుట. *

“ఓయి సుమంత్రా ఇయి చూచితివా! ఈ ప్రజలు నాయుగనా తమచేగల ప్రియాత్మిరేకమున నన్ను విడిచి పురమున నుండఁగొల్లక నా వెంట ప్రయాణమై వెతలను సముతము లెక్క చేయక గహనమునకు వచ్చుచున్నారు. అయ్యో! నాకొఱకై వీరియల కష్టము లనుభవించుట న్యాయమగునా! ఎన్నివిధములఁజెప్పినను నామాటలనువినరైరి. పాపము, అపుడేయ్యెల నలసిపోయి గాఢనిద్రాపరవశులై యుండెదగో కనుము. వీర లియల ప్రయాస లొందుచుండగా నేను చూచుచుండఁ జాలను. నామనం బోర్వదు. ఏ యుపాయముచేత నేనియు మరల వీరినయోధ్యకుఁ బోవునట్లు చేయవలయును. అయిలఁ జేయకున్నచో నాచిత్తం బున నుత్తరపాలు తొలంగదు. దీనికి నేనొక విధమైన వెరవుఁదలంచి నాను. అలాగు గావించి త్వరితముగా వీరిని విడిచిపోవుట మంచిది. ఎట్ల నగా, నీవు నడిలేక రథంబుబూన్చి కొంతదూర మయోధ్యాపుర మా ర్గముగా బోవనిచ్చి యటుతరువాత, జాడ యేర్పడకుండు హోటనుగడి దారిఁ దప్పించి తప్పదారుల రథమును దిగ్వికొని యతి శీఘ్రముగా వచ్చి మమ్మా తమసానది బాటించికొని పోమ్ము.

వీరు మేల్కొని రథ సహితముగా మన మిచట లేకుండుటం గని జాడనుబట్టి మరలి మన మయోధ్యకే పోయినారమని యెంచి ముక్తదుఃఖులై తామును నయోధ్య కరుగుదురు. అంతట నావ్యాకుల మడంగును. వీరును సుఖముననుండగలరు, ఇప్పటికి కిదియతగిన యోచన ఒక వేళ నయోధ్యకు పోయినంతట నచట నేను రాకుండుటం దెలిసికొనినను మరల నావెంట రాదలంపరు. ఎందువలననగా, యరణ్యమున నింక నన్ను తాము కనుగొనఁజాలమని నిరాశులై యేమరి వచ్చిన తమ పొర బాటునకు చింతించి పిమ్మట స్వస్థులై యుండగలరు. కర్తవ్యము దీనికిమించి మఱియేదియు దోచలే”దని చెప్పెను. బుద్ధిమంతుఁడైన యా సుమంత్రుఁడు రాఘవేశ్వరునకు ప్రజలపైఁగల దయా విశేషమున కెంత యుం బ్రమోదమొంది తనకు రామచంద్రుండు చెప్పిన చొప్పుననే యర దమును కొంతదూర మయోధ్యా పథమున నడిపి తప్పదారులం దిగ్వికొనివచ్చెను. అప్పటి కర్థరాత్రియయ్యెను. నిద్రించుచున్న పురజనులకు దెలియకుండునలుల రామభద్రుండు సీతాలక్ష్మణుల మేలుకొలిపి వారి తోడ రథాగోహణముచేసి సుమంతుండు రథము నడుపగా తమసా త

గంగగణి ను త్తరిగించి పోవుచున్న సమయమున గంధుసేనుడు తి త్తర భూ
నన మర్గములను భూమిజకుం జూపుచు, పెటసట జనపదములను గురించి
వర్ణించి చెప్పాడు పోయిపోయి సూర్యోదయ కాలమునకు వెగ నతీసిగిని
దాటికి కిమ్మట సరియగునని గడచి సొలనక ప్రిచూడముం గావించి
సోయగసమయమునకు గంగానదీ తీరముఁజేరి యచ్చట గొప్పగిగ
జెరిగియున్న గొయిక గారి చెట్టుచెంత రథానతరగం బొనరించి విడిసె.

ఇవిధమున రఘువీరుండు పురజనుల నేమిగించి పోయి నగరకు
సట జనునా తరంగణి తీరమున నిద్రించుచున్న పొదలు సూర్యోదయ
మొదలైన మేల్కొంచి రామలక్ష్మణులం గానక యాశ్చర్యమున నివ్వెను
పొయ్యిలుగెలంకులను వెదకి తేచి సాకేతపురిం నొంగుమున జనియున్న
జూడఁ గనుగొని కామచంద్రుండు నిద్రించుచున్న కేతమున తమ్ముమేలు
కొలుపక మరలి యయోధ్యకే పోయెనెడి తలంపు గలవారై కదలి
తాము నెంట బోవకుండిన నేగమునకై చింతింపుచు త్వరిత గమనమున
నయోధ్యకేగి రామగరము తమ నచ్చునప్పటి చందముననే రామలక్ష్మ
ణులు లేక యమంగళకరంబై కనువట్టుటయు, రాఘ వేశ్వరుం డయో
ధ్యకురాలేదనియు, తమ్మునివిడిచి నిశాసమయమున నేదిక్కుగానోపోయె
ననియు, నిగ వారిని కనుగొనుట దుర్లభమనియు నెంచినవారై దురంత
చింతాకలిత స్వాంత్యులై రామచంద్రునిం దలంచుచు చేయునదిలేక తమ
తమ గృహములందు గడిగి నగచుచుండిరి. అట శ్రీరామచంద్రుండు
సీతాలక్ష్మణ యుత్సంధై నచ్చియున్నవాడని సేవకులనలన తత్ప్రింతా
రణ్య ప్రభుండ్లన గుహుండను పేరుగల బోయతోడు విని మహానంభో
షముతో పెక్కు గత్నాంబర విభూషణాదులను కానుకగా గొని
దర్శనార్థమై చనుదెంచి మహాభక్తితో సమస్కరించి రాజచిన్తము
లెవ్వియును లేక యవిధమున మునివేషములతో నుండడి వారితీరుం
గని నెఱుంగుచి చేసెను మొగిచి “రఘుకులేశ్వరా! హేరామచంద్రా!
నీయున్న వేషమును జూడగా నధిక సందేహమును నాశ్చర్యమునుం బొడ
ముచున్నది. వెంటసై న్యములేక రాజాడంబర మెట్టిదియుంగలుగక తపస్వి
చందమున నారచీరుడాల్చి యనుజించును జనకనందనయు నీచందమున
వల్కలాడినధరులై వెంటరాగా నీవిటుల నరణ్యమునకు వచ్చుట కేమి
కారణము? దేవా! నీ కివ్విధమున సంకటమును కలిగించిన దుర్మార్గుం
డెవ్వడు? వాని నెఱిగింపుము.

అపరాధమున వాని గర్వంబడించి మనీయతీర్థ శరజాలములచేయ
మనదనమునకుఁ బుష్పి, చూడబడియెదను మీ సేవకుండనైన నేన
యొత్త పుష్పకమునఁ బాలి చేయుటకుఁ గూర్చియుండనై యున్నాడ. మీ
యనుష్ఠముల చాలును. న్యాహ! సేవకుఁ కేమియానతియో శైలమాన
సూరి” అని పలికెను. అతనిచూటులు విని రామచంద్రుండునగి కరుణ
లొకనము లతనిపైఁ బ్రసరింప విలొకించి యిట్లనియె “నిషాభేశ్వరా
నికాయుండు మిక్కిటమైన భక్తికలుగుట నే నెఱుగుదును. అదియన్న
గాన వివేకతీక్తమునఁ బాలిన శౌర్యవంశుడవు. నానొకతకై యొత్తటి
కష్టకార్యమును చేయబడుగాని నెనుకొననేయువాడవు కావునామత్తం
నమునకు మిగుల సమర్థుని నొందినాడనుగాని, అయినను డి నన్ను
లాగున పగతొరవలన నేమియు నాకు సగటముగ కలిగినదిగాని అతఁ
రణముననే నిగువంటి వేషమునుజాల్చి వచ్చినదిగాని లేదు. గీనికి నిమి
త్తము వేళు. చెప్పెదను పిను”మని పలికి, తాను మునివేషముతో
వచ్చుటకు కారణమైన వృత్తాంతమును సర్వమును నుడివి యతని
యద్రోకమును వాదించి శాంతచిత్తుని గావించెను.

రామచంద్రుండు చెప్పిన యుదాతం బంతయు శరజాలములకుఁ
విని కైకచేసిన పాపకృత్యమునకును, నివారించుటకు శక్తుండై యుండియు
గామె యుష్టానుసారముగా జూగించుటకు సమ్యక్తించిన దశరథ స్వపాణి
యనివేశమునకును, పరమ సాధుశీలుండును, సద్గుణధాముండునైన
రాఘవేశ్వరనకుఁ దొడరిన దురవస్థకును, మహా భోగము లనుభవించు
చుండవలసిన వాడైన మాపుపకుల శేఖరుండు సామాన్యుని చందం
బున ననుజనితోడను భార్యతోడను తాపన వేషములు ధరించి
యరణ్యముల వసించుటకై పురమువిడిచి వచ్చుటయుం జింతించి మిక్కిలి
వ్యసనాక్రాంతుం డయ్యెను. రామచంద్రు డతని దుఃఖము నెఱింగి
యూహలు మాటలు బలికె శాంతచిత్తునిజేసి సంధ్యాకాల కృత్యములు
నిర్వర్తించి శబరపతి నెచ్చియిచ్చిన ఫలము లాహరించి భూమిపై శయ
నించి విద్రావించె. సీతాదేవియుం గూర్కు జెందియుండె. లక్ష్మణుం
డయోధ్యనుండి ప్రయాణంబై వచ్చునపుడే వనవాసముఁ జేయవలసి
నట్లు కైకవలన నిర్ణయింపఁబడిన పదునాలుగు సంవత్సరములును కడచి
మరలి యయోధ్యకు చేరువరకును, కేయుంబగళ్ళు నిద్రలేకయుండి రా
మసూక్తి కెట్టిసంకటమును గలుగనియక కాచియుండి సేవించుటకు శప

ధమును బూనియున్న కతముననతడు నినురబోవక ధనుస్సునుగట్టే మేల్కొని యుండి రథువల్లభునిదురవసకు దురస్థిలుచు తననలెనేనిమరి బట్టకచింతా నిమగ్నుడైయున్న గుహునింగనిభూశియ్యురొడగొట్టియొక నిద్రిగించుచు న్న సీతారాముల నతనికిజూపుచు చిగితాకుల సూనసుండ్ల యిట్లనియె.

శబరవల్లభా! నిరుపమాన సామ్రాజ్య భాగనుభవగుడు యీ వృషకుల శిఖా మణియైన రాఘవేశ్వరుండు యివ్విధమున కటిక నేల బరుండి భార్యాసహితముగా నిద్రించుచున్నాడను చూచితివా! పాపమణి యైన కైక నిమిత్తమున నీపురుషోత్తమునకు యిటువంటి కష్టము నంద్రాప్తించినది ఈపుణ్యకథనునిగ గనిన కౌసల్యయు నామెకు తోషగా సుమిత్రయు ననుభవించుచుండెడి నుఃఖిలగతియని వద్దగచి చెప్పటకు సాధ్యముకాదు. చూచినవానికి యెఱుక, రాఘవేశ్వరుం డెంతబుద్ధి విశేషము కలవాడయ్యె, ఈ విషయంబున తన నివేకము నుపయోగింపక తప్ప నడిచినాడు. ఏమనగా, ఆకైక, యాద్రుచురాలగుల కోరినపుడు తానేల సమ్మతింపవలయును? అయి మాటల నేల నిరాకరింప కూడను? తనకు ముప్పు గలుగు పనిని చేయవలసినదని యొకరు మతి హింసుర చెప్పిన పక్షమున యా కార్యమును నిరాకరించుటచే గలిగెడి నేరమియ్యది? ఇదియే రామభద్రుండొనరించిన పురబాగు, కావుననే యిటువంటి దుర్భిక్ష సంప్రాప్తించినది ఇంక నగచిన ప్రయోజనములేదుగదా విధి కృతంబు నెవ్వరును దప్పింపజాలరు. నీది కష్టములను జూచుటకు నామనం బోర్వకున్నది. గోమిచేయదును? అని రాత్రి యంతయు దత్ప్రసంగముతోడనే వ్యసనచిత్తంబున కడచెను. రామభక్తుండైన యా గుహుండును నగులనే యుండెను. పిమ్మట ప్రభాతంబయ్యెను.

—* రామాజ్ఞచే సుమంత్రుండు రథంబుగొని యయోధ్యకేగుట. *

అంతట రామచంద్రుండు మేల్కొంచి కాలకృత్యంబుల దీర్చి సుమంత్రుం డేరబిలిచి, మంత్రితేఖారా! ఇకమీఁదట మేము రథాగోపాణంబుచేసి చనుట యుక్తంబుగాదా కావున నీవు మరల లేరుగొని త్వరితముగా పురంబునకేగి సత్యశీలుండైన మాతండ్రికిని, తల్లులగు కైక, కౌసల్యా సుమిత్రలకును మేము నమస్కరించితిమని చెప్పము. మేము వనవాసంబునకై నెడలుటచే మోకొఱకు మిక్కిలి శోకించుచుండెడి కౌసల్యాదులకును మహీనాభునకును దుఃఖింప శమనంగాఁ జేయుచుండుము. ఆలస్యముఁ జేయకుము నీ మృతి చెప్పటచే నానినిదిచి

పోవుటకు సమ్మతించేక సుమంత్రుడు డశ్యంత విషాదపూరిత మనస్కుడై “సీ రామచంద్రా! మిమ్ము వీడి యయోధ్యకేగుటకు నామనంబొల్ల కున్నది నేను పోజాలను. వట్టిదైన యీ తేజును దోలుకొనిపోయి యున్నట్లు మిత్రులకు బంధువులు మొదలుగాగల వారిని నే నేమని చెప్పవలెను? అయ్యో! మిమ్ముచరణమున విడిచివచ్చితిని గదా చెప్పవలయును. ఇటు పలుకుటకు తేగింపలేను. నాలోన దుఃఖం బఖిలముం చుచున్నది. రఘుకుచేశ్వరా? అయోధ్యాపుర వాసంబుండేయుట నాకిష్టములేదు. నేనును మిమ్ముగొలిచి నామెంటవచ్చెద నాయందు డయ్యగలవాడవై నామోహమసంబునకు సర్వులంపు” మని కన్నులను శోకాంబుధారలు గాఱగా బోరుననేడ్చెను. అతనికి తనపైగల విశేషస్థియంబుల నెఱింగినవాడగు దాశరథి శాంతవచనంబుల సూరములని చెప్పెను.

“సుమంత్రా! నివు మాతోడి గూడి వచ్చుట యిష్టముగదా అయోధ్య కేగుటయే మంచిది. ఏలననగా, రిక్తి రథంబునకుని నీ పోయినపుడుగాని కైక మేము నిజముగా సరిగినారమని సమ్మజాలరి అనువంటిగతయ మామెకు నివర్తి జేయవలసినది ముఖ్యము తా నామాటలను సమ్మతించి నీవరిగి, మేము గంగానదిని దాటిపోయిన మనియు నీవు దాటించి రథంబు గొనివచ్చితినినియు నామెకు దృఢము చెప్పము. దీనికొకకు నీవు పోవలసిన దావశ్యకము. మారాడక శీఘ్రముగాచను”మని గట్టిగా చెప్పటయు నేమియు బహుం బలుకలేక మధుఖముతో శలవుండ్లకొని సుమంతుండు తేరుంగొని తిరిగితిరిగి చూచుచేయుచు లేక యయోధ్యకరిగె సిమ్మట కౌసల్యానందను గుఱునిని చూచి మమ్ము భాగినని దాడింపుమని చెప్పిన, విషాదంబుచూపుచు పడవండ్లెప్పించి తానే కర్ణధారుడై యుండి సీతాలక్ష్మ్యులను పోయిన రఘువరుని గంగానదిని దాటించి యావలియొడ్లుం జేరె నముచితా త్రాపంబులగు హుని దిగులు దీర్చి యంతట రఘుకుల డెత్తిన వలన మార్గమును దెలిసికొని తమకు సమస్యించిన సమస్యించి సొక్కుని యరణ్యమార్గమును బట్టిపోవఁ దొడంగెను.

—* శ్రీరాముడు జనకనందన కష్టమును గని చింతించుట. *

చనునపుడు భూపుత్రి యశుగులు తడవడుచుండ నడు మసికడగా పరువజాలక మిక్కిలి ప్రయాస నొందుచుండుటగాని యా

లకు తోడరిన యిడుముల కెంతయు వగచుచు తమ్మునిజూచి “అత్మగూ! మీవది నె పడుచున్న కష్టమును గనుము కఠిన శిలాకంట మయంబైన యీ యరణ్యమార్గంబున సుగుండులేక యెంతయు నాయాసంబు జెందుచుండుటకు నామనంబు సహింపకున్నది. దైవకృతంబున కేమి చేయుదుము? ఎండ కన్నెఱుంగనిదియు నించుకె మృదుల ప్రదేశమున విలీనార్థముగా నడిచినను నలనట గొందుచుండునదియునైన యాసుకుమార గాంత పల్లవ కోమల సదృశంబులైన పదంబులు గండగా యీ తీరున సంకటము లొందవలసి వచ్చెగదా! ఎటుల మనవెంట రాగలదు? బింకమునకు పెదవులు తడుపుకొనుచు తన కష్టంబుం జెప్పినచో నేను మనంబున సంతాపంబును బొందుదుననెడి తలంపున నెంతయో సైరణము వచ్చుచున్నది సుమా!” యని చింతాకాంతుడై పలుకుచు, సచ్చటచ్చట నీడల నిలుచుచు మెల్లగా నడిపించుచు, గమన శ్రమము తోపా కండుటకై యరణ్య విశేషంబులు వర్ణించి చెప్పుచు మహా ప్రయాశముతో నాటి సాయంకాలమునకు మూడు యోజనంబుల దూరంబుచని సుదర్శనంబును పేరుగల సరోవరంబుగాంచి తత్తీరంబునం గడపట మూలంబున విడిచి యక్కొలంకునందలి తూమరతూడుల నాహారంబుగాఁ గొని యీ రేయి యచ్చోట కడిపిరి.

మఱునాడు ప్రభాతకాలంబున లేచి జనకజను శ్రీమ నొందకుండునటుల నడిపించుచు యోజనత్రయంబరిగి, గంగా యమునా సంగమ ప్రదేశంబుజేరి యట ప్రగాఢ వటముం గాంచి, యచ్చోట నివసించుచున్న మహా తపోనిధియు సనేక శిష్యు గణసమేతుడగుచు, త్రిశాల వేదియునైన మహితమూర్తిని భరద్వాజ మహర్షిని సందర్శించి సమస్కరించిన దీపించి, సీతాలక్ష్మణ సహితుడైన యారాఘవేశ్వరండున్న ప్రతిబింబంబుగాంచి నెఱుగొంది, యోగ విద్యా ప్రభావంబుచేత యతిబా నాగత వృత్తాంతంబు సర్వంబును దెలిసికొనినదై నిర్ణయంబగుట నిశ్చయించి వారల కనేకవిధంబుల సత్తిధి సత్కార్యంబులు గావించిన సంతోషులై యీ రేయి యచ్చోటనిలిచి వేగుటయు నమ్మునీంద్రునివలన చిత్రీకూట పర్వతంబున కరుగుటకు మార్గంబునడిగి పోలిసికొని సమస్కరించి తపోధనునిచే దీవనలొంది వీడ్కొని తత్ప్రార్థన ననుసరించి పోవఁజొడంగరి, చనుచున్న సమయంబున సీతకు కిష్టంబు తోచకుండుటకును, మనోత్సాహంబు గలుగుటకునై కందండ గుణధ్వని మోగించి యాశ్చర్యంబు

విని బెడని పజుచుచున్న మృగావళులంజూపి ప్రీతిబొందునట్లు చేయుచు, వాయువాయు కాళిందీనది దాటి సిగ్ధవటంబును మహావృక్షంబు బొడగని తడియొన్నతింగించి మెచ్చుచు, ముందట సంబరంబును దాకుమంజెడి శిఖరములు గలదియు, సనేకమహర్షి సత్తముల నునికిపట్టలునదియు, గంధర్వుల మంజుల గానంబువలనను, కిన్నరల వీణాధ్వనుల వలనను, శుకపిక శారితా ప్రముఖ విహంగ కలరవంబువలనను, హంసకారండవ చక్రివాళ బలాకాది జలపక్షి నికర శోలాహలంగాలశోకూడి, కమల కల్పారశోభానురింబై యొప్పు సగోవరంబుల వలనను, నర్మకాల మేను సదృశంబైన ఘాపంబు గమనంబు బిర్వి హోమక్రియావిధులు జాపుచున్న మునులవేదమంత్ర ధ్వనులవలనను, మనోజ్ఞంబుగా మీఠ నుండి జలజలకిందికి జాటుచున్న సెలయేళ్ళ రావంబువలనను, గాలిచే

—* శ్రీరామమూర్తి చిత్రకూటము చేరుట. *

శిల్పించుచున్న వేణువుల వివాదంబుల వలనను, గైరికాది ధాతువులలో హాసిన చరులవలనను స్ఫటిక శిలా ప్రదేశంబువలనను, పరిపూర్ణపత్రి పుష్ప సరభరిత శాఖా సహితములై కన్నుల పంపవగా యొప్పుచున్న నానావిధానోకహ ప్రకరణమువలనను మనోహరంబై యద్వితీయ సౌఖ్య కరముగా విలసిల్లుచున్న చిత్రకూట పర్వతమునుజూచి మహా దానంద మునుజెంది సమీపించి తదీయ విశేషముల సభివర్ణించుచు లక్ష్మణుండు వెంటరా, ధరానుత కరము బట్టుకొని మెల్లగా యన్నగేంద్రము నారోపించి తత్ప్రదేశస్థిత వివిధ మృగపక్షి విసరములను, మత్తి భృంగ గుంఠకార నినదాభిరామ వికచారవింద సందోహ రాజత కమలాకరములను సీతకుం జూపుచువచ్చి యచ్చోట నివసించుచున్న మహా మునులం బొడగని భక్తి కలిత చిత్తుండై నమస్కరించి వారిచే దీవనలుకొని, యత్తిపోధనులవలన సత్కారముకొందినవారికి తమవృత్తాంతము సర్వంబును నివేదించి యనుమతి వడసి యంగొక్కరమణీయ ప్రదేశమున, పర్వతాల సోకి దానిని మునుల సహాయమున నిర్మించుకొని యందుఁజేరి యనుషయములైన విజరాజ్యభోగంబులు మఱచి సదా యీ తపోధనులతో సద్బోధి సలుపుచు వారి ప్రీతికి పాత్రుండై భార్యయుండమ్ముడు నుదితవిధమున సేవింపగా నట వసించియుండెను.

ఒకనాడు మధుర శలోపహారంబులం బరివేష్టితుండై రామభద్రుండు జనకకుండన యంకముపై శిరమునిడి శయనించియుండ యను

రుం డొకడు వాయస రూపమున జన్మించుట ముక్కుతో నూములు
 రోజ ప్రదేశముఁ బలువగాఱుఁ బోయెనును నెంత జోసిననుం బోగె యల
 యుంచునుండ పనికి నిగ్రాభంగముగ జేయనోడి నూము మేల్కొని బువని
 యూ నుష్ట కాకము చదలించుచుండ. అట్టియడఁ కాన కృష్ణాపేతమునుండి
 రుధిరముజాతి మీఁదఁబడుటయు గ్రఘువల్లభిగాఁప నిగ్గన మేల్కొని యుం
 మ్మెనుండి స్రవించు ర క్షముంగొంచి మహాకోపముఁ జేరిని నిష్కారణ
 త నయనుండై వణితాశిరోమణి! ఏమట్టుగాఁ కాలంబుదీటి నీయెడల
 నిట్టి యపరాధము నొనరించెను? ఎవడూ నిష్కృతోడఁ చెరలాట నూము
 తకు ప్రియమొందెను? ఎవడూ మృశ్యునదన గహ్వరముఁ జొర నగసి
 ధుండై యిలులగావించెను? ఇలల నెట్లరుగారుట కేమికారణము? శీఘ్ర
 ము శైలియబలుకుము. ఏమగ్నాద్ధుం డీగునంటి క్రుంగకృత్యముఁ జేయ
 సాహించెనో వాని నీక్షణమున యసులోకమున కనిచెదా”నని మహా
 గ్రముగా నడిగెను.

—* రామచంద్రుగిడు కాకంబుపై బ్రహ్మాస్త్రమేయుట. *

ఆదేవి జరిగిన వృత్తాంతముజెప్పి యప్పటికిని బోవక యటనిం
 చుక దూరముననిలిచి కనుచున్న యాకాకమును జూపి, యదియే యి
 లుల చేసెననిన విని రామచంద్రుం డత్యంతా గ్రహమునుజేంది తటా
 లున నిషిక్తము నొకటిగొని యభిమగ్తించి యా దుష్ట వాయసముపై
 విసరివైచె తక్షణంబ యాయిషీకము బ్రహ్మాస్త్రంబై భయంకరముగా
 మండుచు కాకమును భస్మముఁ జేయనదియై వచ్చుచున్న యమృత
 సాయకం బరుదెంచెడి యగ్రముంగొంచి యధికమైన భీతికొంది కాకము
 పరువదొడగె. అయ్యుత్త్రము దానిని విడువక వెంటనంటి తరుమఁ
 జొచ్చుటయు కాకము త్రిలోకములుం గ్రుమ్మరి రక్షించు వారలగానక
 మహాదార్పిత్యో మరలి రాఘవేశ్వరునియొద్ద కరుదెంచి పాదములపైఁబడి
 స్వాటా! వివేకములేక చేసిన నాయపరాధమును తీమించి నా ప్రాణ
 ములు రక్షింపుము నీశరణుకొచ్చితి”నని వ్రాల్చెను. అప్పుడు కరుణా పరి
 పూర్ణుండైన రాఘవేశ్వరుండు కోపంబడంచుకొని “ఓకాకమా! నాశ
 రంబమోఘంబై నది రిత్తపోవునది కాదు. కావున జీవింపగోరెద వేని
 ఘుఖ్యమైన నీయంగములలో నొకదానిని నీవిశిఖంబునకొసంగి బ్రతికిపొ”
 వ్వని జెప్పెను. వాయసము తన నయనములలో నొకదాని నాసాయ
 సమున కొసంగి దాశరథికిని నమస్కరించి ప్రాణములు దక్కించుకొని

నిజేచ్ఛబోయెను. అని సీత చూరాచ్చి మధుర కలముల నాహరించుచు మునులంగూడి నిర్వ్యసనమున కౌసల్యాచందనుండు కాలము గడపుచుండె.

—* సుమంత్రుండు రామచంద్రుని గమన వృత్తాంతంబు జెప్పట. *—

సుమంత్రుఁ డయోధ్యాపురమును జేరి రాజచూర్ణమున దీనవదనుండు వచ్చుచుండగా పురజనులు తేరు చప్పడువిచిరామచంద్రుండు వచ్చుచున్నాఁడు కాఁబోలునని యెంచి సంతసమును సంభ్రమమును నతిశయింపగా గృహముబువీడి పటకెంచి రామలక్ష్మణ విరహితంబైన రథముతోడ వచ్చుచున్న సుమంతునిం జూచి పలుదెరంగుల నతని దూషింపుచు మిక్కిలి చింతాకాంతులై పోవుచుండిరి. వారుతిట్టుచున్నమాట లాలింపుచు నతంజేమియుఁ బలుకక యరథమును నగరి వాకిటికిఁ దెచ్చి యవరోహించి, యంతఃపురమునకరిగి, కౌసల్యాసుమిత్రులతోడ వగలఁ బొగలుచున్న దశరథేశ్వరుని పొడిగని యతని యడుగుల పైఁబడి మ్రొక్కిలేచి శోకబాష్ప పూరిత నయన యగళుండై గద్గదికగదిరిన యెలుంగుతోడ నిట్లని విన్నవించె. “మహీవల్లభా! కకుత్స్థనంశ సుఖా రత్నాకరక్షపాకరుండైన శ్రీరామచంద్రుండు గంగానదీతటమున, జడలుధరించె రాఘవేశ్వరుండు నీకును తమతల్లులకును మ్రొక్కినంగుల చెప్పమని నన్ను వీడుకొలిపి యానదిని దాటి చిత్రకూటాద్రికిం బోయెదమని యరిగె” నని యెఱింగించె. అంగుల నతండు బలుకగానే దశరథావ సీతేశ్వరుండు పెల్లుకొనిన శోకముతో యావాక్యములు విని మైవడంగలేచి కూర్చుండి “సుమంత్రా రామునివిడిచి నేను జీవింపనోపను. శ్రీఘ్రముగా నన్ను చిత్రకూటమున నుండెడి నాపుత్రరత్నము చెంత కిపుడే ప్రయాణంబై ఊహ్లాని పొమ్ము తడవుచేయవల”దని గద్గద స్వరమునఁ బలికి త్వర చేయుటయు వివేకవంతుడైన యామంత్రివరుం డయ్యవసీపతితో “రాజ శేఖరా! ఇపుడు నీవు పుత్రమోహముచే పురము విడిచిపోవుట లగ్నగాదు. ఎందువలన ననిన, నీవు పైనంబై పోవుదువేని పురజనులందఱును నీవెంట బడుదురుగాని యొక్కరును నిలువ నొల్లరు. అదియును గాక యవిధమున పొరులతో గూడి నీవరుగుటంజూచి కైకయెండు విధముఁ భావింపఁగలదు. కాఁబట్టి నీవిపు పోవుట యెంతమాత్రమును యుక్తవ కాదు. రామచంద్రుం డిచ్చోటి సుఖములను మఱచి మహాత్ములైన న సింద్రుల సన్నిధిని నెమ్మదిని నుండగలండు. కావున నింక నీవతనికై

తింపక దైర్యం బవలంబించి శాంతచిత్తృండవై యూహిడిల్లి యుండుట కర్తవ్యము. నా వచనములనుగూర్చి భాగుగా నాలోచించి ప్రహేళికాదేశమును వర్జింపు”మని చెప్పెను.

—* కాసల్య దశరథునితో నిష్ఠురోక్తులు పలుకుట. *

భూమిశ్వరుడు మంత్రి పలుకులు విని సందర్భం బట్టిదియగుట యుండుటం దలంచి వేగిరచాను నడంచుకొని యతనిని వీడ్చి లిపి కౌసల్య ను చేరబిలిచి, రామచంద్రునకుఁ గలిగిన దుర్దశయును తన దూఱము నుండెప్పి బహు ప్రకారముల శోకించుటయు నమ్మానిని శిరోమణి పతి దూఱముగాంచి “రాజేంద్రా! ఏల వాపోయెదవు? ఇదియంతయు భీన త్కృతంబకాని వేఱుకాదు. ఈకపటతంత్రమునుచేసినవాడవు నీవుగాక మఱియెవ్వడు? నేనేమిగాఁ దలంతునో యని నా మోమోటమిక్తై నీని దూఱమును దెచ్చుకొని యివ్విధమున నటించుచుండుట నెఱుంగుదు, ఎంత కపటముగా నటించినను నిజ మొనలైన నదియరానేపచ్చును. ఆహా! నీవుచేసిన యుక్తి కేమనవచ్చును? పదుగురును మెచ్చుకొనుటకై బహు కాలవ్రతము లాచరించి పడసిన పరమ సద్గుణ విశారదుండైన నందనకు పట్టము గట్టువాని చందముననెల్ల రాజును వినగా కడుగంగ వముగాఁబలికి నిజముగా నుండునే చేయువాని రీతిని డంబముగా నేమో గొప్పగాప్రయత్నము గావించుచున్నట్లు నభినయించి కైక యింటికిఁగి క్రూర చిత్తయైన యాపెతోడఁజేరి దురాలోచనఁజేసి కపటమున నర్క మారు నవ్వోటికిఁ బిలిపించి యడవుల వసింపుమని బంపినాడవు. ఇటు వంటి పాపచింతలేని పరమ సాహసికుండవైన నీ కా పుత్రునిపై కరుణ యెట్లు కలిగినది? అతనికై యింతగా నీవు చింతించుటెల? నీకు న్యాయం బును, సత్యమును, నెక్కడివి! ఇంతటి నిర్దయం న్నావృత్తునకు సద్గతి కలుగునా? ధర్మ ప్రవర్తనము విడనాడి చేయవలసి నంతయుండేసి లోకదూషణను దప్పించుకొనుటకై యూరీని వగలు జూపుచుండెదవు గాని నిజ మైన దూఱము నీచిత్తమున గలుగదు. ఇంక నీకల్ల, మోడుపులు వీడి నీవును నీప్రియసఖియుం దలంచినపని నెఱవేతినదిగాన యానన్నెలాడి తోడెరి సంతసింపుము. పుత్ర శోకార్తనై బ్రుంగుచుండవలసిన దానను నేనుగాని నివుగా”వని శోకావేషముచే తోచినట్లు కఠినముగా బలికెను.

ఇటుల పరుషోక్తులు బలుకుచున్న యామెను చూచి దశరథుండు మించిన సంతాపముతో “ఓ సాధ్వీ! ఇన్ని తప్పుల నాయుండు గలవని నీకు దోచినచో యగులనే తలంపుము. సత్యమును దైవ మెఱుంగును.

ఈ విషయమున రామపరాధిం ధావంతయుం గలుగను, విధికృతం బివ్వితమున జరగవలసియుండి జరిగినది. నీవు నన్నుగూర్చి యెటల నొచినను, మఱి యోవిధమునఁ దూలనాడినను నేను కాదనజాలను. ఆయ్యయ్యో? గానోముల పుట్టయైన రామచంద్రుఁడు లేకుండుటచే నా బుద్ధికి రాత్రియనియ్యఁ పగలనియు నేర్పింపక రాక లోకము మునిగి నట్లు శోచుచున్నది. ఈ ప్రాణములును తనువువిడిచి పోకున్నవి. నిలుచునట్లును లేదు. ఏమిచేయుదును? ఇటుల దుఃఖసముద్రమునం బడి తల్లడిల్లుచున్న నన్నేల పడఁజొక్తులుపలికి మఱియు శోకింపజేసెదవు? నే రీతి దుఃఖము ననుభవించుటకును, కష్టము లివ్వితమున తటస్థించుట కను కారణము లేకపోలేను. కర్మఫలము ననుభవంపకున్న తిప్పదుగదా! ఇదియంతయు మనీయ పాపక్రియా ఫలమేకాని యితరముకాదు, అనిమి త్రమును నీకెఱింగించెద నాకర్ణింపుము. నాచిన్నితనమున నేనొకనాఁటి రాత్రి ధనుర్భాణములు ధరించి సరయానదీ తటమున కరిగి యట వృక్షముల మాటునఁజేరి పొంచియుండి యా వదికి జల పానార్థముగా నేనుండును నేదుపండులు పులులు నెలుగుబంట్లు నెనుజోతులును వచ్చి నీరుద్రాగుచుండి యా చప్పుడునుబట్టి శబ్దవేధులైన బాణములు ప్రయోగించి వానిని పొరిగొనుచుంటిని ఆ సమయమున నొక మహితాత్ముఁ డవచ్చిటి కేగుడెంచి భాండముతో నదియందు జలములు ముంచుచుండెను. ఆ ఘుబఘుబ ధ్వనివిని యేనుండు నీరు గ్రోలుచున్నదనెడి భ్రాంతితో వింట శరము సంధించి ప్రయోగించితి, సూటిగా యా ప్రవేశ మహాత్మునకుం దగులుటయు, “హా! ఈశ్వరా! ఓం నమశ్శివాయ నమశ్శివాయ నమశ్శివాయ”యని పలుకుచు భూమిపై నొరిగెను ఆరవమును విని నేను మిక్కిలి వెఱగందుచుండ మరల అయ్యో! ఈ రాత్రివేళ చీకటిలో నొంటరివాడనై నదీ జలములకై వచ్చి యిటు తీవ్రప్రదరాహ ణింగూలితి, పాపకృత్యంబని తలంపక యేకూరాత్ముఁడో నన్ను నిరపరాధునిఁ గూలసేసి, ఏమిచేయుదును? హరిహరి! నీరు పట్టుకొనియున్న యతి వృద్ధులును, సంఘులునైన నా తల్లిదండ్రు లింక నెంత యడలుదురో గదా, నన్ను వారెట్లు వెదుకఁగలరు? నాస్థితి వారెటుల నెరుగుదురు? అడవులలోనుండి కందమూలములును వన్యఫలంబులును భుజింపుచు, నిత్యనైషిక వృత్తిం దలంగక నదా పితృసేవా పరాయణుండనై వర్తించుచుండెడి వాడనైన నేనీరీతి నాయుధముచే మృతినొందుట కేమిపాప మొనర్చినాడను? ఒకరికొక కీడుచేసి యెఱుంగని మునికుమారుండనైన

నన్ను హింసించుటలే! నన్ను చంపుటచే మూడు గట్టుకొనిపోయెడిబాధ
 మేమిగలదని యెంచి యా మనుష్యుండు బాధమును బ్రయోగించెను!
 నా తల్లిదండ్రులకు దిక్కు లేకపోవుటయు నేను సొంతబడి బాధకొని
 ప్రాణంబులు విడుచుటయును దిప్ప గీనివలస నేమి ప్రయోగములు గలవనీ
 నా తల్లిదండ్రు లగఱులై యున్నను వానిని సొంతము లోకి వ్రేలుటయు
 గున నేనే కన్నులకు సూలుగాయుండి, వారికి కీర్తినియు గలుగనిక
 తక్షించుచుంటి ఇకమీఁదట నాదిగఱి నేమి పనులున్నవనీ బోధి
 రక్షించువాఁ డెవ్వఁడున్నాడనీ నాతల్లిదండ్రులు బలములు గొనిరిప్పుని
 పంపగా ఘటముం గొనివచ్చితి, వచ్చినవాడ నిచ్చుట ప్రారబ్ధా
 హతిచే నేలఁగూలితి ఘోరమైన నాదురవస్థను వాఁడెఱుఁగెను. ఎఱు
 తెలియును? తెలియక పోవుటచేత నేనుశీఘ్రముగా నీర్మిక్కినిపోకయున్న
 యెంతోకపమును జెందుదునో, యెఱు నిందింతునో, పోక ధృతి దులి
 యేవిధంబున నాకొఱకై చూఁపుచునో, కటకఱి? ఆముచునఁబలు దిక్కు
 మూలినవై ఖరిలోనై రిగదా ఇంక వాని రక్షించుట కెవ్వఁడున్నాడు నిగ
 వట్టుఁగాని నాకొఱకునీరుబచ్చెదనని యాశతో గూర్చుండి యున్నవాడ
 పానీయంబుఁ గొనిపోయి యెవ్వఁడొసంగున? నేనింట బడిన వానిను
 నినిరేని యాక్షణంబుననే తమ ప్రాణంబులను విడుతురుగాని బ్రతుక
 ననుట నిశ్చయము. హా! దైవనూ! ఈయొక బాణఘాతముచే మేము
 ముప్పురము జచ్చునంట నేర్పడినది. ఏమిచేయుదును. హా! తండ్రి!
 హా! తల్లి! మాకు దాహముదీర్ప జలంబులు చేరవచ్చిన మీరు నవ్వి
 యున్న మీకుమారుం డిచ్చోట నిదిగో! ఘోర బాణఘాతంబుల
 తపించుచున్నాడని యడల దొడంగెను. ఆయానార్తరవమునువిని య
 తండు పలుకుచున్న మాటలచే, నాబాణఘాతం గూలినది నేను తలచి
 నట్లు గజంబూదనియు నతం డొక్క మునికుమారుండనియు నెఱింగి
 వాడనై అత్యంతమైన భయంబును, వ్యసనంబు నామనంబును గలు
 పగా “అయ్యయ్యో! గొప్ప యపరాధముఁ గావించి నాడనే!
 మహాపాతకము! నొడి గట్టుకొంటిని. ఈదోషమింక నెటాల తీరవనీ
 శీఘ్రముగా నతిని యొద్దకరిగి విచారించుట కై నను, నావలననైన
 యుపచారంబు గొనరెంచుట కై నను నీవు అంధకారముచే చారి
 సయితము తెలియు నట్లుండలేదు. ఎన్నిధంబున నవ్విప్రస్తుతం
 డున్నవోటు నెఱింగి పోవుదును? హరిహరి ఇంక నిపుడేమి చే
 యుదు”ని విగచుచుండగా నంతలో చంద్రోదయం బైనందున చీకటి

తొలగి వెన్నెల కాంతులు వెల్లివిరిసెను. అంతట నేను తడవుజేయక
 బిరబిర యానదివాటి యావలి తీరమున కరిగి యచట విరిసిన జడల
 తోడను, అతిశయించిన బాణఘాతముచే గలిగిన బాధచే నలసటనొంది
 దైవ్యముతోసూజిన మౌముతోడను, మేనంతయు నేల బారలుటచే
 ఘూలి యంటియుండగా కుండ నేలబడవైచి దానిపై నొరిగి శరఘాత
 మున గాఱుచున్న నెత్తురుచే భూమి దడియగా మహా దుఃఖా క్రాంతిడై
 పొరలుచున్న యామునినందనునింగాంచి గుండె తల్లడిల్లుగా చేరబోయి
 నాచేగల ధనుర్బాణములు క్రింద బడవైచి త్వరితముగా నీరు దెచ్చి
 మోముగడ్డిగ తుడిచితి. శొషిల్లియున్నయతఁ డపుడు మెల్లగా కన్నుల
 విచ్చి నావంక కనుగొనెను. నాలో నపుడధికమైన భయము గలిగి.
 “మహాత్మా! నేనే యీబాణమును ప్రయోగించిన వాడను. కాని
 యిది యెఱిగి బుద్ధి పూర్వకముగా చేసిన యపరాధము కాదు.

దైవకృతమున నిటుల తటస్థించినది. మృగ సంహారార్థమై నేనీ
 ప్రాంతమున వేచియుండగా నీవు ఘటంబున జలంబులు ముంచుశబ్దమును
 విని యుంధకారంబువలన మనుజుడగుట నెఱుంగలేక మత్తగజంబు నీరు
 గ్రోలుచున్నదనెడి తలంపున జేసినాడను అటువంటి ఘోరపాతకమును
 జెందించుటకే విధి యివ్వినదనున బ్రేరేపించెను. ఇగక నేమి వగచినను
 నేమి ప్రయోజనము గలదు? గొప్పకేరముఁ జేసినాడ”నని వగచుచుండ
 నతండు నన్నుజూచి ‘ఓయీరాజా! అడవులలో వాసముఁజేయుచు, నెట్టి
 యపరాధంబునుజేసి యెఱుంగని వాడవగు నన్ను సుంతయైనను యో
 జింపక పడగూల్చినాడవు. ఈ విషయం బెఱులనుండినను, ఏకపుత్రుం
 డనైన నా మరణంబులు విని నన్నేయాధారముగా నమ్మియున్న నా
 తలిదండ్రు లశిష్యులును. నందులునునైన వార లిరువురం దటాలున
 పాణింబులు దొఱంగుదురు. ఇటులచేయుటచే నీకు మూడుపాతకములు
 సంభవించినవి. దీనిచే నిదియే నీవు సంపాదించిన లాభము. నీమృగ
 యీ వినోదమునకు గలిగినది యిది యేఫలము. అయినను నెఱుంగకచే
 సినని నీతప్పుజెప్పి పశ్చాత్తాపంబుం జెందుచున్నాడవు. దైవసంకల్ప
 మిటులనుండి జరుగవలసినట్లు జరిగినది. నిన్ను నిందించుట కర్హంబుగాదు
 తెలియక చేసిన తప్పుగాన యీ పాపంబు నీకు గలుగకుండును గాక”
 యని చెప్పి మరల నాతో “నరేంద్రా! ఈబాణము గుచ్చుకొని యుం
 డుటచే పాణింబులు పోవకున్నవి. బాధ యధికమైయున్నది. కావున
 దీనిని జీసివేయుము. మఱియు నీకొక హితంబుఁ చెప్పెదను వినము.

నాతల్లిదండ్రులు కన్నులు గానరాని ముదుసళ్ళులు వారు దప్పిగొని నేను నీరుగొని వచ్చెదనని కాచియుందురు. కాన నీవీ ఘటంబుతో సలింబులు గొనిపోయి వాడికొసంగి దాహము దీర్చి మదీయ మృతి నెఱింగి పుము. ఇచ్చటనుండి పోయినతోడనే యీవృత్తాంతమును వారితోడ చెప్పితివేని దాహముచే తపించుచున్న యాపుణ్యాత్ములు కడుపురగులు కొని దుఃఖా క్రాంతులై యాశోపముతో నిన్నుదిట్టరేని నివ్రను నీవంశంబును నీరగుట నిశ్చయము. కాబట్టి తొలుత వారిదాహముఁ దీర్చి శాంతి నొందఁజేసి యలుమీఁదట నావర్తమానముఁ జెప్పి తెలియక చేసిన యపరాధమనియు ఊమింపుడనియుం బ్రార్థింపుము. దైవసంకల్ప ప్రకారము బరిగినదానికై యింక వగచి ప్రయోజనములే”దనిపలికెను. అంతట శోకమును భీతియు నతిశయింపగా నతని యాజ్ఞప్రకారము మేననాటియున్న యంబలముఁ బెఱుకుటయు నతండు ప్రాణములు విడిచె.

అంతట దుఃఖంపుడు నేనచటయుండిన కుండతో నీళ్ళునుగొని, మునికొడుకు చెప్పిన గురుత్వప్రకారముగా తమకుమారుని రాకకై గాచియున్న వృద్ధుల నతని తల్లిదండ్రులంజూచి, దృష్టిలేనివారను, దప్పిచేతాపమొందుచున్నవారను నైన పక్షములు విఱిగిపడియున్న పక్షులుంబోలె గనుపట్టుచుండెడి యాముని దంపతులఁ జేర నరిగితి. నానడక చప్పుడువిని తమ కుమారుడే వచ్చెనని తలంచి యందు వృద్ధముని “కుమారా! నమీషముననేగదా? నదియున్నది. యచట కరిగి జలంబులు దెచ్చుట కింత తడవైనదా? ఏల నీవాలస్యముఁ జేసినాడవు. అయ్యో! యరణ్యమునఁజోయి యొంటరివాడ నీయర్ధరాత్ర కాలమున నివ్వధమున మసల దగునా? నేనును నీతల్లియు నీవు తడియుటకు కారణ మెరుంగక, ఎటులజోయినాడ యెమోనని మిక్కిలి దిగులాంది కుందుమంటిమి సుమీ! దేవుడు సుఖముగా నిన్ను మాయొద్దకు చేర్చెను. ఇప్పటిక మాకు పైర్యమును సంతోషమును గలిగినది” యని పలికిన మాకు పలుకుటకు నోరురాక మేను తి త్తరించుచు మాఁకొక నిలచితి. అప్పుడ తపోధనుడు నేను తమ సుప్రసాదవేయ నెడితిలంపున “తనయా! పలుకకండెడ వేల? నేను నీకు ముచ్చిబుద్ధి వూటలు చెప్పినాఁడను గాని నీపై నలుక చేతగాదు. దీనికి నీవు మానుబున గోపమొనినాడెఁజూ? పలుదుగాని పాలుకవఱుకొనిపోయి పలుక లేకయున్న సుతల్లి కీర్ణముగా గొలుతి ప్రసక్తపసనీళ్ళి పోయ”మనెనో వానికి తమ తనయన్నిష్టంగల యనురాగ విశేషము నెఱిగినవాడనై తద్వృత్తాంతము నెఱింగించు

టకు పూర్వము యుష్మిపుత్రుండు కఱపిన చందమున జలములు దాగి
నిచ్చి, మహా ప్రయాగతో మనము నొక్కింలెదైర్వమును పాదుకొ
లిపి యతిశయించిన దుఃఖముతో, భయముచే మైచెదరగా “ఓపుణ్యా
త్మలూకా! నేను మీతనయుండనుగాను, మహాపాపకర్మండను. అయో
ధ్యను పాలించు ధశరథుండనెడి పేరుగలవాడను లోకముననే క్రూరు
డను, పాతఁడును జేయుటకు సాహసింపజాలని ఘోరకృత్యము నొన
రించి తగుమనని దైర్వముతో మీయొద్దకు మదీయకృత దుష్కృత్య
మును చెలుపుటకై వచ్చినాడ. పలుకుట నోరాడకున్నది.

ఏమనగా, నేటిరాత్రి నేను చని చెత డాగియుండి యేటిలో నీటి
కై వచ్చి త్రాగుచుండు వృగములను నీరుగ్రోలు చప్పుడునుబట్టి శరప్ర
యోగము గావించి చంపుచుంటిని. ఆనమయమున మీకుమారుండు
జలముకై యరుదొంచెను దట్టమైన చీకటియై యుండుటచే యతిని
రాకను నేనెఱుంగజాలనైతి. అపవ్యధనుండు ఘటమును నదీ జలము
లతో ముంచుటయు తద్దభగుభ ధ్యానమును విని కుంజరము నీరుగ్రోలు
చున్న వని భావించి మీట బాణము సంధించి యేసినాడను హరిహరీ!
ఇంక నేనేమని పలుకుదును? ఆశరము దాకుటయు మీ కుమారుండు
నేలఁగూలి ప్రాణములు విడిచె” నని చెప్పితి. నానోట క్రూరమైన యా
మాట వెడలగానే “హా! కుమారా! హా! ప్రియనందనా” యని యడలి
యావృద్ధు లిరువురును బ్రాణములు లేని బొందులవలె మూర్ఛిల్లి నేల
వ్రాలిరి. అంతట భయశోక విహ్వలాత్ముడనై యుపచరించి మహాప్ర
యాసతో యెట్టకేలకు నేను తేచ్చుటయు వారలు తెలివొంది, యెనలేని
దుఃఖమున వారు కడుదీనములైన తమ ముఖములను నావంకకుఁ ద్రిప్పి
తలయెత్తి నోళ్లు తెఱచుచు, బెడవులు దడుపుచు డగ్గుత్తికలు పెట్టుచు,
నెలుంగులు రాల్చడగా నన్నుగూర్చి “ఓ యయ్యా! ఇంతటి ఘోరకృ
త్యము నెవ్వరైనం జేయుదురా? మాకుమారుం డేయపరాధ మొన
ర్చెను. సకలధర్మముల నెఱిగిన రాజునై యుండియు తపసులమైయడవుల
లోనుండి కాలము గడపెడి వారమగు మాబోంట్ల నిట్లు వెతల పాలొన
రెంచుట యుక్తమగునా? అయ్యో మేము చీకులము అందులము. ఆధా
రమని నమ్మి పట్టియున్న మాచేతికఱ్ఱను పడఁగొట్టినాడవు. న్యాయ
మా? ఇంక మేమెచటికి బోవుదుము? మాకు దిక్కెయ్యది? నీకు పుణ్య
ముగలుగ నాశీర్వదించెదముగాని మాయందు కనికరించి యేబాణముచే
మీ పుత్రునిఁ గూల వేసినాడవో. దానివలననే మమ్మును పదించి మా

దుఃఖమును జల్లాప్పుము. నీబాణాహతింగూలిన మా ముద్దుపట్టి ప్రాణములు విడుచునపుడు తల్లిదండ్రులమైన మమ్ముఁ దలంచి యేమిచెప్పినో, ఎటుల నడలెనో యతనిమాటలగు జెప్పము. మాతృ పితృభక్తిగలవాఁడును, నిత్య ధర్మాచార నిష్ఠాపరుఁడును, సకల సద్గుణ గణగరిష్ఠుఁడును తపశ్శీలుఁడును, పుణ్యప్రియుఁడును పరమ శాంతుఁడునునైన యష్టహా భాగున కిటువంటిగతి సుభవిం చెనుగదా! ఇటువంటి చావు జచ్చుట కా పరమ యోగ్యుం డట్లండగురా? ఇతని కీ ఘోర మరణమేల కలిగెను? ఇంక మేము దీనికై యేమని దుఃఖంపుదుము? ఆహా! దైవ మీ తీరున సంకల్పించెగదా! ఏప్పటికైనను లోకమున జనించినవాఁడు చావవలసి యే యుండును.

చచ్చినవానికై వగచియుం బ్రయోజనములేదు కాని, అయిన? ఆ చావునకు మఱియొకచొప్పు గలుగకూడదా? కటా! యతి తుండైన వానికి ఘోరసాయక ఘుతచే చావవలసినట్లు లిఖించిన విధి చెయిదిని గురించి మేమి దుఃఖంపవలసి యున్నది. ఇది యగ్యాయము గాదా?” యని చెప్పుచు పనవిపనవి యతని గుణములు వర్ణింపుచు శోకించు చుండి వారిలో మృతకుమారుని తండ్రి నన్ను నుద్దేశించి “ఓయి దశరథుడా! వానప్రస్థులం జగిసిచో దేవేంద్రు నంతటివాడైనను తక్షణ మే రాశంబగును. ఇంక నీవంటి రాజగువాఁ డెంతటివాఁడు? ఒక లెక్కయగురా? నీ వెంతటివాడవై యున్నను నీవు చేసిన కార్యమునకు ఫలముగా నీశిరము వేయిప్రక్కలై యుండునుగాని తప్పినది ఏలననఁగా నీవు తెలియక ఈ మహాపరాధముం జేసినట్లు పలుకుచున్నావు. దీనికై విచార భయము లతిశయింపగా పశ్చాత్తాపముఁజెంది త్నమింపఁవేడుచు న్నాడవు కావున యీదుష్కృత్యముచే గలిగెడి ఫలము నీకు గలుగ దయ్యో. ఇంక నీతోడ నేమిజెప్పియుం బ్రయోజనములేదు. సర్వమును భగవత్సంకల్ప ప్రకారము జరుగుచుండును. కాని, ఓయి దశరథుడా! మాకోక యుపకార మొనరించి పొమ్ము. ఏమనగా, నీ యంబకముచే మా పుత్రుండెచ్చట నేలఁ గూలియున్నాఁడో యచ్చోటికి త్వరితముగా నంధులమైన మమ్ము దోడ్కొని చని విడువుము, ఇదియ మేము కోరు నది” యని పలికిరి. ఆమునిదావతులిట్లు వేడుకొనుటయు, వారి దుఃఖ ముఁజూచి మిక్కిలి పరితాపమును బొంది వారి నిడువురం దోడుకొని మునికుమారుని మృత కశేబరము నొద్దకుఁబోయి విడిచి, “పుణ్యాత్మ లారా! మృతుండైన మీకుమారుండు ఏడే, మీముందట భూమిపైఁ

బడియున్నాడు చూడు.” యని చెప్పితి. అంతట వారు చేతులతో తడవి కొడుకు తనువు: గనుంగొని మీఁదఁబడి మూర్ఛిల్లి యుల్లంబెఱియగా “హా! యజ్ఞదత్తా! ప్రియపదనా!” యని యెలుంగెత్తి పేర్కొని యేడ్చుచు నిట్లనియె.

“నాయనా! అయ్యో! ఇదేనేమి? ఎన్నిమారులు నగ్గఱఁజేరి పిలుచుచుండినను బలుకవైతివి. మాకు పాణిము సేవకదా! తనయా! అంధులమైన ముకునశ్శను మమ్ము దిక్కులేనివారిఁజేసి శరీరము విడిచిరాడవే? ఇట్టి స్థితియందున్న సేతనువుఁ జూచినంతట తొలగిపోవక నామేనజీవము లింకను నిలిచియున్నవి. ఇది యాశ్చర్యముకాదా? హా! మా ముద్దుపట్టి కన్నులులేని మాకాధారమవై యుండిన వానిని నిన్నీ రాజు నిష్కారణముగా జంపనేమిటికి? నీ నతనికిఁ జేసిన యపకారమెయ్యది? దైవమునకు మే మింతమాత్ర మాధారముఁ గలిగియుండు సయితము సమ్మతము గాకుండెను. కాబోలు తండ్రీ! నీసద్గణములును, వినయ వివేకములును. సదాచార సంపదయును, నూయందుగల భక్తి శ్రద్ధలును, మేమెట్లు మఱచి యుండగలము? ఇంకపై మాగతి యెట్లు కావలయును? శాలకా! నీమేన బాణమురాటిన దెచ్చోట” యని పలుకుచు కుమారుని శరీరముఁ దడవి రక్తము గాఱుచున్న బాణత్రయము నామె యెఱింగి “అయ్యయ్యో! హరిహరీ ఇంతటి గాయముతగిలిన నీమోగుల జీవింతువు? నాపాణిము లింక నిలువవు. చచ్చితి చచ్చితి” నని మరల మూర్ఛిల్లి యెఱిగి కొంత తడవు చేష్టలు దక్కిపడియుండి విధవశమునఁ దెలివినొంది యేడ్చుచుండె.

తత్సమయమున యాతపోధనుండును గొడుకు గుణములం బేర్కొని వర్ణించుచు మహాత్తర శోకసాగర మగున్పడై పలవించి పలవించి యక్కుమారు నుద్దేశించి “తనయా! నీవు పుణ్యశీలుండ వగుటఁ జేసి, వేదవేదాంగ పారగులు, నశ్వమేధాది సమస్తాధ్వర తర్తలును, నానా ధర్మకర్మ నిరతులు నైన యుత్తములకే లోకము గలుగునో యట్టి యుత్తమోత్తమ లోకము నీకుఁ గలుగునుగాక” యని పలికి విధి విహితాగ్ని సంస్కార త్రిలోదక దానము నొనరించుటయు, నయ్యజ్ఞదత్తుం డొక దివ్య విమానరూఢుండై యుబరమున దివ్యదేహప్రభ లతిశయింపగాఁ బోలిచి తలిదండ్రులఁ బేర్కొని యుచ్చైస్వనమున “ఓ తల్లిదండ్రులారా! మీకు పరిచర్య జేయుటంజేసి నాకు బుణ్యలోకము గలిగె. మీరింక నన్నుఁ దలంచి వగలం బొగలవలదు. కానుండునది

యవశ్యంబగునుగాని కాక మానదు. పులుల జరుగవలసి యుండెనో యులుల జరిగినది ఇది భగవత్సంకల్పముగాని యొండుగాదు. ఈ రాజు వలన దోషములేదు. మీరీతనిఁ గదలఁపుఁడని చెప్పి నివమునకుఁ బోయెను.

అంతట నమ్మునీశ్వరుడు నదియున్న దిక్కు మొగంబై నన్ను నుద్దేశించి “ఓయినృపాలా! మా దేహమున నింక శ్రాణములు నిలువవు. మా పుత్రుడు పోయినమార్గమునం పోయెదము మాకింతటి పుత్రశోకముఁ దెచ్చి పెట్టివాడవు కావున నీవును పుత్రవియోగముచే దుఃఖితుఁడవై మృతికొందఁ గలవాఁడ”వని శాపంబొసంగి పత్ని సమేతుడై ప్రాణములువిడిచె. నేనాతపస్సులకు సంస్కారముగావించి చింతాక్రాంతుడనై యయోధ్య కేళెంచితి ఓకాసల్యా! తత్పలం బిపుడా నన్నంబైనది. ఇంక నేను జీవించుట దుర్లభము. ఎట్లంటివేని యంత్య కాల లక్షణములు పొడముచున్నవి. నేత్రదృష్టి నన్నగిల్లి చీకటులు గ్రమ్ముచున్నవి. యితరులు పలుకుమాటలు వినవచ్చుటలేదు. గుండెల దరుచున్నవి. దేహము విశదమగుచున్నది. కంఠస్వరము హీనమగుచున్నది. అప్పటప్పటికి జ్ఞానము లయమగుచున్నది. ప్రాణములు తిరుగుడు పడుతుచున్నవి. కావున మేను నిలువదనుట సత్యము, శ్రీరామ చంద్రుని లీలాదరహాన వికాస శ్రీకర ముఖా రవిందముం జూచుటకు వ్రాప్తము గలుగదయ్యెగదా! ఏమి చేయఁగలను”? అని పలికి రఘుకులేశ్వరుం దలంచి యిట్లని దుఃఖంపఁ దొడంగెను.

* దశరథుండు పరలోక గతుండగుట. *

“హా! కులవర్ధనా! హా! కరుణాకరా! హా! ధర్మవిలోల! హా శ్రీకరా! విజయలక్ష్మీకరా! హా! రామరామా!”యని పేర్కొని యతి శయించిన న్యాకులము చేవాపోయి తుదకు ప్రాణములువిడిచె. అతని మరణము నెఱుంగఁజాలక కాసల్యాదేవి నిదురించుచున్నవాడని యెంచి పలుకరింపకను కను మొగచియుండె అంత ప్రభాతంబగుటయు వందిమాగధులును దాసదాసీ జనములును వాడుకపద్ధతినివచ్చి స్త్రోత్ర ప్రాతములు గావించి సందడింపఁ దొడంగిరి. మంగళ తూర్వరము లొసంగెను. అప్పటికిని దశరథుండు మేల్కొనకుండుటయు లర్హ కాత లంతః పురమున కరుదెంచి యా మహిషాలుం డున్నతీరు నుపలక్షించి భయాశ్చర్యములు గలవారై జాయంజని యంటిచూచి యూర్పుల రసిగతప్రాణుండగుట నిశ్చయించి మహా దుఃఖముతో మొగము లడచుకొనుచు రోద

చము: కేయలయు దిగులొంది కౌసల్యా సుమిత్రులు నిద్రచేటి పతి యున్న చందముగాంచి “హా! రాజకుంజరా! హా నాథా!” యని యార్థ నాదము మున్నుముట్టి వాక్రందనం బొనరింపఁ గొడంగిరి. అది యెఱింగి వ్యసనాకాగ్రతయై కైకయు నచ్చోకో కడుదెంచుటయు కౌసల్యాదుల య్యుత్థిగాంచి శోకం బతిశయింపగా గామెమిఁదఁపడి “ఓకైకా! నీ కోరిక నశలంబయ్యె, శ్రీరామచంద్రు చడివులకు బనిచితివి. మగనిజంపి తివి. ఇంక సీకెమరులేదు, కోరిచట్లు నమస్త భోగములు ననుభవిం వుచు సంతోషమున నుండు”మని బలుకుచుండ, చూమె వారి పలుకు లకు మాఁకాడవెఱచి తలవాంచి పతిపయింబడి విలపించుచుండె. నానమ యమున కౌసల్య విజవల్లలు నుద్దేశించి ఓ క్షితీతలేశ్వరా! మహా! సు కృతవంతుఁడవైన నీ కింపంటి మరణము గలిగెనుగదా! ఆహా! దైవ సంకల్పమున కేమనవచ్చును? నాముద్దుపట్టియైన శ్రీరామచంద్రుని బాసి దుఃఖ సముద్రంబున మునింగియున్న నేను, భవత్యేవసేయుచున్న న కొంత యూజటఁ జెందవచ్చు గదా యని తలంచితి. అదియును వ్యర్థ మయ్యెను. నేనేమి చేయుచును? అయ్యో! నేనెంతటి పాపాత్మురాలనో గాని సేపుత్రశోకంబు నెఱుంగఁజాలక కపట దుఃఖమును నాముంచు కన బఱచుచున్న వాఁడవని తూలనాడితి రవికులశశాంకుండైన రామభద్రు నెడబాసిన దుఃఖము చాలక నిన్ను సయితము కోలుపడితిని వనమున కరిగిన రామచంద్రుండు పితృవాక్య పరిపాలనముఁ జేసినవాఁడనడి కీర్తి నార్జించెను. నీవన్ననో, భార్యకు చెప్పిన పలుకులు దప్పక వరంబు నొ సంగినావనిన మాట రక్షించుకొనిన సత్యసంఘండవ నెడి కీర్తి నొందిన వా ఁడవు, ఇప్పుడు నేను జెందిన ఫలమెయ్యది! వివేకహీననై యనుచిత వా క్యంబులు పలికిన నీ మనంబును నొప్పించుటచే వాడమిన పాపము నొడి గట్టుకొనవలసిన దానినైతి, ఇంక మాకు గతియెయ్యది?” బహుప్ర కారంబుల శోకించుచుండు సుమిత్రాదులు నేడ్చుచుండిరి. అంతట శవాస్త్రనువని వసిష్ఠ వామదేవ ప్రభృతులైన పురోహితులును, సుమం త్రాది మంత్రులును, తక్కుంగల గొప్పవారలును వేగిరపాటు గదుర, భనుడెంచి చూచి యా నృపాలుని మరణంబునకు మిక్కిలి దుఃఖించిరి. పిమ్మట గురుశ్రేష్ఠుండైన వసిష్ఠుండు కాలాచిత క్రియావిధానంబుఁజింతిం చి యంతఃపురకాంతల నుపచార వాక్యంబులచే సూరార్చి దశరథుని దేహంబు చెడకుండునట్లు తైలపక్వంబు గావించి వస్త్రాభరణంబు లలం కరించి సింహాసనంబుపైఁ గూర్చుండబెట్టించి జయంత ప్రభృతులైన

మంత్రులంబిలిచి, ఈమహారాజున కగ్ని సంస్కారాది క్రియలు చేయు లకుగా గిరివ్రజ పురంబునకుఁ బోయియున్న భరతునిఁ దోడ్కొని శ్రీఘ్రముగా రండు తగిన సన్నాహంబుతో త్వరిత గమనంబున నరుగుఁ” డని నియమించెను, వారును నమృహాత్ముని యానతిం బ్రయాణంబై చనుచుండ వాఁడొకఁడై “భరతున కచ్చోట పితృ మరణవార్తఁ జెప్పవల” డని దిట్టము గావించెను.

అయోధ్యా పురంబువిడిచి మంత్రులు బహువేగముగా ప్రయాణముగావించి యేడవనాడు కేకయ రాజపురంబుఁజేరిరి. అంతకుమున్న సముద్ర మింకిపోయినట్లును, చంద్రబింబము భూమిపైఁ బడినట్లును కలగని యది దుస్వప్నంబుగా భావించి యేమి యడదుపుట్టునో యనెడి చింతగలవాడై భరతుండు తన స్వప్న వృత్తాంతము నచ్చోట మిత్రులతో చెప్పుచుండెను.

—* భరతశత్రుఘ్ను లయోధ్యాపురంబునకు వచ్చుట. *

ఆ సమయముననే యయోధ్యనుండి పోయిన మంత్రు లతనియొక్క కఠిగి చనుస్కరించి తమతెచ్చిన యుపాయనంబులు సమర్పించి “స్వామీ కులగురుండైన వసిష్ఠమహర్షి మిక్కిలి ముక్కుటయైన పని గలుగుటచే మిమ్ముదోడ్కొని రమ్మని పుత్తైంచి వచ్చినారము. తుణమైనం దడపుఁజేయక ప్రయాణంబై యయోధ్యకు రావలసిన”దని విన్నవించిరి. కారణంబు దెలుపక వారలుల బలుకుటచే భరతుండు కళవళమును బోదియప్పుడకేక యాధీశ్వరునియొద్ద కరిగి వృత్తాంతంబుఁజెప్పి యనుష్ఠానకొని వీడ్కొని శత్రుఘ్ను ద్వితీయుండై రథంబెక్కి కదలి యేడవనాడు యోధ్యానగరంబునుజేరి తల్లియున్న యంతఃపురంబుఁ జొచ్చి వచ్చుచున్న, తనకూమారుని రాక నెఱింగి, కైక మిక్కిలి యబ్బున నెదురుగా చనుదెంచి పుత్రునాలింగనంబుఁ గావించెను.

భరతుండు తల్లికి నమస్కరించి కేక యావసీపతి పుత్తైంచినయనర్థంబు భరతుడు లామె కర్పించి యచ్చటివారి క్షేమము నెఱింగించి యామెనుగని “జననీ! ఈనగరంబు పూర్వమువలెగాక కళాహీనమై వీధులు పాడుపడినట్లు చూపట్టుచున్నవి. నగరులు శూన్యమందిరముల చందముగా తోఁచెడివి నంతోప నిదానంబులుగాని విదోదంబులుగాని గాన రాకున్నవి. నామనంబున కేదియు విపరీతముగా గోఁచుచున్నది. హృదయంబు కలంగుచున్నది. ఇట్లుండుట కేమి కారణము? సర్వవిధంబుల నందఱును క్షేమముగా యున్నారా! ఎవర్యాసము లెవ్వయిం గలు

గవుగవా! ఈప్రకార ముంకార రహితమై యుండుటేలనో త్వరితము గాఁ జెప్ప నాకలంక వివరింపు” మని యడిగెను.

కుమారుం డీవ్వినముగా చడుగుటయు, కైక యతినిగాంచి “పు త్రికా! ఇచ్చెట కాక విశేషము జరిగినది. ఏమనగా, మీతండ్రి రామ చంద్రునకు పట్టంబుగట్టఁ ప్రయత్నించెను. అది నేనెఱింగి, తత్సార్వము మీఁజనకుండు నాకొసంఘముల వాగ్దానముఁ జేసియుండిన రెండువరము లునుంగొరి, ఒకఁరామునికిఁ జేయవెంచిన పట్టాభిషేకంబుఁ నీకుఁ జేయుట కను రెండవది రాముడు పదునాలుగెండ్లు వనవాసము జేయుటకును, నడిగి కైకొంటిని. సంతోషముతో నాతిలంపునెఱింగి తిండివాక్యములు సత్యముజేయుటకై రామచంద్రుండు నీతాలక్ష్మణ సహితుడై యరణ్యంబున కేగెను అతం డరిగిన పిమ్మట పుత్రవియోగ దుఃఖమున సహింప నోచుక నీజనకుండు మృతినొందెను. తనయా! నీక్షేమార్థముగా పాప పడి నేను నిష్ఠురములపాలై యెల్లొ కార్యంబు సాధించినాను. ఇంక నీ కెవ్వరును నడ్డుపడువాడు లేడు సంతోషముతో పట్టాభిషిక్తుండవై రాజ్య భోగంబుల ననుభవింపుము, ఇచ్చిటగల విశేషం బిదియ” యని తా నొనర్చిన మహత్కార్యంబును నెఱింగించెను.

రెండవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రామ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

మూడవ ప్రకరణము.

భరితశత్రుఘ్నులు రామచంద్రుండు వనంబున కరుగుట వినిదుఃఖించుట.

తల్లియైన కేకేయాత్మజ యింబుల బలుకగానే, రామచంద్రునియం దత్యంతమైన భక్తియుం ప్రీయంబునుం గలిగియుండెడివాడైన భరత నకుఁ గలిగిన వ్యసనం బింతయని చెప్పశక్యముగాదు. అమృతాభిగృహ శామాటలువిని తటాలున “హా! రాఘవేశ్వరా! సుగుణ రత్నాకరా!” యని పేర్కొని పలుకుదు మూర్ఛాక్రాంతుడై యొరిగెను, శత్రుఘ్నుం డును తన యన్నవలెనే యయ్యెను. అయ్యో! పాపము కైక చిత్తిం బి పుడు కలతనొంది, తానొనరించిన కార్యమునకు సంతోషించి తన కుమారుండు మెచ్చగలండుని నూమె తలంచెయ్యుండెను. కాని యిప్పుడ

లులగాక విరోధముగా యేర్పడినది. రామచంద్రుం డరణ్యమునకుఁబో
వుటను వినినంతట సంతోషించుటకు మారుగా, భరతుండు దుఃఖా క్రాం
తుఁడై మూర్ఛిల్లుట. జూడగా కై కకు భయముగలిగెను. ధర్మశీలుండగు
భరతుం డవ్యధంబున మూర్ఛనొంది కొంతవడికిఁదెలిసి యత్యుగ్రముఁ
కలవాడై కన్నులు నిప్పులు రాలుచుండగా కడునుగ్రముగా తల్లివంకఁ
జూచి “ఓపాపాత్మరాలా! పరమ పుణ్యలక్షణ పూర్ణుండును, సమస్త
కల్యాణ గుణగణ శోభితుండును, నిష్కళంక మానసుండును ధర్మస్వరూ
పుఁడునునైన రఘుకులయాయకుని నరణ్యమునకుఁ బొమ్మనుటకు నీనాలుక
యెల్లాడినది? నిరుపమాన సుకుమార సుందర శరీరుండును సకలజన వం
ద్యుఁడునై నిశ్చింత నెల్లభోగములు ననుభవించుచుండఁదగిన యాపురు
షుఁడై డడవులలో భార్యయు ననుజుండు నందనవెంట దిరుగగా కష్ట
ము లొందుచుండుట కర్హుండగునవి నీబుద్ధికిఁ దోచెనా! ఆహా! నివేకం
బునుగూర్చి యేమనదగును? మహాపరాధం బొనరించిన క్రూరమతివి
గదా? అయ్యో! ఓ ఘోరరాక్షసీ! ఎంతపని జేసితివి? హరిహరీ! ఇటు
వంటి యకృత్యము మఱియొకటికలదా! మాయన్నయైన రామచంద్రుం
డు భార్యతోడను, తమ్మునితోడనుం గూడి జల వల్కములు ధరించి
యడవులలో మునులంజేరి యిడుములు గుడుచుచుండగా, నే నిచ్చోట
రాజ్యభారము వహించి సంతోషముతో భోగము లనుభవించుటకు సమ్య
కింపుదునని తలంచితివా? నీ కెటుల తోచినది? ఈదుర్బుద్ధి యెట్లు కలి
గినది? ఇటువంటి ఘోరకృత్యముఁ జేయుటకు నీవుగాక మఱియెవ్వరైన
జెగింపుదురా? పాపచిత్తవైన నీగర్భంబునఁ బుట్టినందుచే యాపాపము
నన్నును బొందినది, ఇట్లు నీవు చేసినంతట శ్రీరామచంద్రుని ముఖం
బును నేనెట్లు చూడఁగలను? ఆ రాజశేఖరుండు నన్ను గని యేమని
తలచును? నేను రామభక్తుండ నగుట నెఱింగియుండియు నిట్టి యక్రమ
కృత్యముఁ జేయఁజెల్లునా! ఓకైకా! అకటా! భవ త్కృత్యమువలన
రాఘవేశ్వరుని మనంబెంత కొచ్చినదోకదా దీనికి సుమిత్రా నందనుండు
నాపై నెంతకోపమును జెందునో, నెలిసినది కాదు. నీనిమిత్తమున
నిన్నివిధముల చేయులు పుట్టినవి. నీవు కేకేయ రాజనకుఁ కుతురనై
యెటుల జన్మించితినో గాని యాలోచింపగా, యతనికి బుట్టఁదగిన
దానపుకావు. నిజము కేకయరాజ బీజమునకే జన్మించి యుండినచో
నీ కీటువంటి క్రూరగుణము గలుగఁజూద. భవత్స్వభావము జూడగా
రాక్షసులకు బుట్టవలసిన దానవని చెప్పదగును. యెలనో మనుష్యరూప

మునఁ బుట్టితివి. నీయందు దైత్యగుణములు గలవు. లేదేని యంతటి యకార్యముం జేయఁడలంపుఁగొన నొల్లవు. నీవలననే మీతండ్రి మరణమునకు కాల మేర్పడినది. పాపజాతివియు, పతి హంత్రీవియునగు నీతోడ మాటలాడ కూడ"దని పలుకుచుండ, శత్రుఘ్నుండునుం దెలివి నొంది కైక చేసిన దోషమున కాగ్రహము నొందియుండెను.

ఆసమయమున నిన్ని యుపద్రవములు గలుగుటకును నిమిత్తమైన దుష్టురాలు మందరవాకిటనుండి భరతుని ప్రసంగమును వినుచుండెను. దాని దుర్మంత్రమువలన సర్వ కష్టములును తటస్థించుట నెఱింగియున్న యచ్చోటపరిచారకాజను లామాయలాడి యపుడు పొంచుండి వినుచుండుటంగాంచి దానికే దగిన దండనఁ జేయింపఁ దలంచి శత్రుఘ్నునియొద్ద కరిగి జరిగిన విషయంబంతయుం జెప్పి "స్వామీ! ఇదిగో పరమ దుష్టశీల ఈమంధర మూలముననే యిన్ని చెడుగులును సంభవించినవి. ఇదియే యంతటికిని కారణమైనది. తానొనరించిన కపటతంత్రము ఫలించుటకు సంతసించి ఇపుడు జరుగుచున్న ప్రసంగమును వినుచు, యెఱుల జరుగునో చూడవలయుననెడి యుద్దేశముతో వాకిట నిలిచియున్న"దని వక్కాణించిరి.

ఆమాటలు విని శత్రుఘ్నుండు దానిం జూచి యత్యంత కోపావిష్టుండై పండ్లు పటపటంగొలుకుచు, తటాలున లేచి యద్దురాత్మురాలిని పడఁ దన్ని కడ కాళ్ళుగట్టి గిరగిరిఱిప్పి నేలమోది చంపి, ఇనుమడించిన కోపముతో కాలాగ్నిద్రాకారుండై వరనుండి ఖడ్గంబు దూసిపట్టుకొని జళిపించి "యఁబు తొలంగుడు, పాపచిత్తమైన యీకైకో శిరముదుగ్గించెద"నని వచ్చుచున్న యామె భయమునొంది గడగడ వడంకుచుండ పరిచారికలు దిగులొంది పఱచి కౌసల్యాదేవి మఱుగుజొచ్చిరి.

అపుడు భరతుండు తమ్ముని యుగ్రమునుజూచి, "శత్రుఘ్నా! తమ్ముడా! వేగిరపడకు శాంతింపుము. మన మీపాపజాతిం జంపినయెడల మాత్ర హంతకుల మని యెంచి రాఘవేశ్వరుండు మనమొగములు జూడఁగొల్పడు. దీననయ్యెడి దేమిగలదు? ఈకైక తా నొనరించిన పాపమున తానే పోవునుగాక" యని వారించి యనుజ సహితుండై కౌసల్యాదేవి పాదములపైఁబడి మ్రొక్కి మించిన దుఃఖమున రోదనముఁ గావించెను.

—* కౌసల్య భరతునితో నిష్ఠురముగాఁ బలుకుట. *

“భరతా! కైకజా! నీతల్లి పతినివేధించి నీకు పట్టంబుఁ గట్టుట

కును రామచంద్రుని నరణ్యమునకు బంపుటకును వరమువేడి తన పట్టిన పట్టువీడక కార్యమును సాధించెను. రాముఁ డడవుల కరుగుటయు తద్వి-
యోగమున దుఃఖితాత్ముడై మహినాథుండు ప్రాణములువిడిచె. ఇంక
సీపు నిర్భయముగా నెమ్మదిని రాజ్యాభిషిక్తుండనై భోగము లనుభవించి
పుము. నీజేమమునకై నీతల్లిపాలుపడి కృతార్థురాలగుటం దలంచి
యామెను సంతృప్తిని గలిగింపు”మని పలికెను.

నిరపరాధుడైన భరతుండు కర్ణకతోరములుగా కౌగల్యాడేవి
పలికిన యాపలుకులువిని మహా దుఃఖమునుఁజెంది కన్నుల శోకశామ్న
ములు తొలుగుచుండగా దీనవదనుండై “జననీ! ఈవిషయమున నా
యందు లేశమైన దప్పలుగలుగదు. ఇందొక్కటియును నే నెఱింగి
యన్నవాడను కాను. మా యన్నయైన రఘుకులనాథుని పితృసమునిగా
భావించి యతని నెంతయు భక్తితో సేవించువాడను. నేనా మహాత్ము
నకు దోహదమును కలలో నయిత మెంచువాడనుగాను మదీయ చిత్త
వృత్తి యా రామచంద్రుం డెఱుంగును. నేనుకై కచేసిన దుష్కార్య
మునకు సంతృప్తి బొందినట్టును, రాజ్యాభిషిక్తుండనై పుడమి నేలఁదలం
చితిసనియు నెంచి నీమీల బలికెదవని నే నెఱుంగుదును. సందర్భమును
బట్టి యటుల తోచినను, నాకీ విషయమున నెట్టి సంబంధమును లేదు.
ఈ జరిగినవానిలో యేవిషయంబైనను నే నెఱింగియుండుదునేని, లోక
స్తుతుడైన రామచంద్రున కపకారము నెంచియుంటినేని, యమృతహస్త
నరణ్యమునకు పనిచి రాజ్యపాలనముఁ జేయుట కానఁజేసి యుండినవా
డనేని వినుము. లోకమున, బ్రాహ్మణునిఁ జంపినవాడును గురుపత్నిం
గలసినవాడును, సురాపానం బొనరించినవాడును బంగారు దొంగిలిన
వాడును యుద్ధమున శత్రువులకు వెన్నిచ్చి యోడి పరుగెత్తినవాడు
ను, నెట్టి దుర్గతికీ జోవుదుగో, యాపాపఫలము ననుభవించగలవా
డును, సూర్యచంద్రగ్రహ తారకములును భూమ్యాకాశములును
సాక్షిగా నాయందు తప్పలు గలుగదు. తల్లి! నాయందు కృపాదృష్టులఁ
బరగఁజేయుము నీపాదములైన నేనేమియు నెఱుంగ”నని గద్గద స్వర
మునఁ బలుకుచున్న యవసరమున “ఓయమ్మా, కౌగల్యా! ఇతనియం
దపరాధములేదు. నిష్కల్మచిత్తుండు. రామభక్తుడైన యీభరతుని
వాక్యములు సత్యము”లని యాకాశవాణి పలికినమాటలు వినవచ్చెను.
అంతట కౌగల్యా సుమిత్ర లక్ష్మనూరునియందు తమకు బొడమియున్న
దురభిప్రాయము విడిచి పుత్రవాత్సల్యంబున కౌగలించి రోదనము గా

వింపఁ దొడంగిరి. అపు డంతఃపురమున సంకులాక్రందన భ్వను లతిశయించుటయు, వసిష్ఠు డడువెంచి వాంతవచనముల నూరాచ్చి దుఃఖము నివారించి దశరథుని దేహముకొద్దకుఁ దోడ్కొనిపోయెను.

భరతశత్రుఘ్నులు తండ్రి కళేబరముంగాంచి శోకాతిరేకమున మూచ్చిల్లిభూమిపై గొరిగిగొంతవడికి జెలివిగొందిరంత భరతుండు యెలుంగై త్తి “ఓతండీ! దశరథేశ్వరా! పుణ్యవర్తనా! రాజకుల శిఖామణీ! భవన్నందనులమైన మేనురుదెంచి వేడుచుండ కన్నులువిచ్చి మావంక చూడవేల? మన్నింపవేల? కేక యావసినాధుఁడు నీకై పుత్తైంచినబహు మతులీనె యున్నవి వీని నంగీకరింపుము నాతోడ సంభాషింపుము కై క కడుపున బుట్టినవాడగుటచే భాషింప నర్హుండనుగానని యెంచినాడవా? ఇదే కన్నులువిచ్చి దుఃఖముచే నేలఁబడి పొరలుచు, శోకించుచుండెడి శత్రుఘ్నునిం జూడుము. ధూళి ధూసరి తాంగుండైన యతని నాలింగన మొనరించి యాదరించి వ్యసనము నివారింపుము, మేము రామునకు ద్రోహముఁజేసిన పాపాత్ములము కాము అనాదరణీయుల మగుట కేమికారణము?” అని పలుకుచు పనవిపనవి హాహా కారము లొసంగ రోదనముఁ గావింపఁ దొడంగెను.

వసిష్ఠుం డపు డతనికి తగినభంగిని బోధించి శోకము నివారించి “భరతా! నీవు బుద్ధిమంతుడవైన యుండియు, పామరుని చందమున వ్యసనమునొందుట పాడిగాదు, శాస్త్ర క్రమమున నీవింక తండ్రి కగ్ని సంస్కారాది క్రియలు గావించుట గడంగు” మని చెప్పెను. భరతుం డమృతాత్ముని యాజ్ఞానుసారముగా జరిగించువాడై సకల రాజులను రప్పించి వసిష్ఠుఁ బురస్కరించుకొని దశరథుని కళేబరము నలంకరించి సువర్ణ విమానమునఁ బెట్టుకొనిపోయి కౌసల్యాదులు వెంట వచ్చుచుండగా ప్రేతభూమింజేరి చిట్టిపైనిడి విక్రమంబున నగ్నిసంస్కారమును గావించి వేదోక్తమార్గమున తిలోదక దానముఁ జేసి మందిరమున కరుదెంచి జడగవలసిన కృత్యములు నిర్వర్తించి వసిష్ఠాదుల యాశీర్వాదంబులుపొంది కృతకృత్యుండయ్యె. అంతట వసిష్ఠుండు సకల రాజన్యమంత్రి పురోహిత పౌరజన సమక్షమున భరతునిజూచి “లక్ష్మణాగ్రజా! రాజ్యమరాజకమైయున్నది. కావుననీవింక పట్టాభిషిక్తుండవై ప్రజాపాలనముఁజేయుట కర్తవ్యము, సందేహింపక రాజ్య పట్టంబు గట్టుకొను” మని పలుకుటయు, యా మాటలు శూల ప్రాయములై తోచుటయు, మనంబోర్వక మునివదనిగాంచి స్వామీ! సామాన్యులు పలికెడి చం

దమున మా కలధర్మము నెఱింగియు నెఱుంగనట్లు పలుకుచున్నాడవు. ఇటువంటి పలుకులు మీబోంట్లు పలుకవచ్చునా? నేనీమాటలు వినజాల అనువంటి కోరిక నామనమునఁ గలదని మీరు తలపకుడు. కనుక నై పుట్టుట తప్ప నాయందు మఱి యేతప్పనులేదు. కలఁగని వచింపుడు, మహాత్మా! జగదేక పుణ్యమూర్తియైన యారామచంద్రుని ను దక్క రాజ్యాధిపత్యమునకు మరియొకఁ డద్దుండిగునే? నేను ప్రయుజ్ఞుడై చని వెదకి కనుగొని పావన గుణాభిరాముడైన రాఘవేశ్వరుని ప్రార్థించి తోడ్కొచ్చి సింహాసనాసీనుఁడేసి యభిషిక్తునిఁ గావించెదను. నా ప్రార్థన నంగీకరించి రఘూత్తముడు రాడయ్యెనేని, నేనును మాయన్నవలె తపోవేషముఁ దాల్చి యన్న పాదపద్మములు సేవించుచు వనముననే యుండెద. సత్యమైన నానిశ్చయం బిదియ" యని దృఢము గాఁ బలికెను.

భరతుని నిష్కళంక భావము నెఱింగి యతని ధర్మయుక్తములైన నూటలువిని సభాసదులు శిరః కంపంబొనరించి రామచంద్రుని యందతనికిఁ గల భక్తికారవముల నెంతయుం గొనియాడుచుండిరి. అంతట

—* భరతుండు రాముని దోడ్కొని విచ్చుటకై పోవచ్చుట. *

కై కేయీ నందనుండు నిజ ప్రమాణ వృత్తాంతమును చాటించి సన్నాహంబుఁ జేయించి ముగ్గురు తల్లులును, రాజులును, మంత్రులును, పురోహితులును, వసిష్ఠమునింద్రుండును, తమ్ముడైన శత్రుఘ్నుడును వెంట వచ్చుచుండగా సైన్యముతుండై ప్రయాణంబై పురమువిడిచి చని గంగా తీరముఁజేరి యచ్చోట విడిసెను. సేనలతో భరతుండువచ్చి యట విడిసి యున్న వృత్తాంతమును గుహుడు చారులవలన నెఱింగివచ్చి కనుం గొని మహదాగ్రహమునుజెంది తనలో "ఔరా! ఎంతటి యక్రమము? ఎంతటి క్రూరచిత్తం డనవలయును? ఈదుష్టుండు తన తల్లి చేసిన యకృత్యము నెరవేరుటయు రాజ్యములభించుటతో తృప్తి నొందక మత్సరము వహించి! రాజపరమేశ్వరుండైన రామచంద్రుని హింసించుటకై యమ్మ హాత్ముం నరణ్యముల నుండుటకు సయితము సహింపక సైన్యముతో యతనిమీదికై త్తి వచ్చుచున్నాడు. ఇటువంటి పాపశీలుండు గలడా? కానిమ్ము. నేనితని గర్వమడంచి మరలించి రామచంద్రునకు గలుగఁ బోయెడి సంతకమును నివారించెదగాక" యని నిశ్చయించి భరతుని సైన్యమును గంగానదిని దాటింప వలదనియు నోడలనుగట్టి యుంచుండనియు నోడ నడపువారలకు కట్టుదిట్టముఁ జేసి తన బలముల నాయత్త

మూగమందుకొని పోయెను. మహాగ్రహచిత్తుండై భరతునియొద్ద కరిగి యతనితో నిట్లనియె.

కైకేయినందనా! ఇంపం! మాస్కార్యమునకుఁ గడంగుట నీకు తగునా? అయ్యో! పాపము! నీతల్లిచేసిన ద్రోహమునకు గుఱియై తండ్రి పలుకులు సత్యము జేయఁదలంచి తమ్ముడును భార్యయుగఱాడి నకల గోగములును విడరాడి మునివేషములు ధరించి యరణ్యవాసముఁ జేయు వాడై పోయిన ధర్మవర్తనుఁడగు రాఘవేశ్వరు నంతటనైన విడువనొల్లక యతనిబట్టి నధింపఁనెంచి సైన్యముతోఁడవై పోవుచున్నాడవు. న్యాయమని నీబుద్ధికిఁ దోచెనా? ఆరాజకలగఱాళి నీకు గావించిన యపకృతియేమి? నిష్కారణముగా సతనియం దింతి మత్సరము వహించుట యాశ్చర్యముగా గనపట్టుచున్నది. ఏమి చేయఁదలంచితివి? ఆక్రూరాక్షురాలైన కైక గర్భమునఁ బుట్టినవాడవుగాన, తద్దణములు నీకునుం గలిగిఁగోయుండును. తప్పిపోవునా? ఎంతటి గొప్పసైన్యముతో నుండినను రామభక్తుండునైన నేచటనుండి యొక యడుగైనను దాటిపో విడువ నని యెఱింగికొనుము. ఈగుహం దంతటి దుర్బలుండుగాఁడు సునూ! మదీయ ఘోర నారాచ పరంపరలచే నీనేనల నురుమాడి నెత్తురు వెల్లువలు పాటుచులు గామింపక విడువను. ఇటనుండి నీవేఱు దాటిపోవఁ దలంచినదో జయించియుద్ధమున నన్నునధియుంచి కానిపోజాలవు. అటుల చేయఁగలిగినచో కావించి చనుము. సాధ్యముకాదని తోచిన దురుద్దేశమును మాని యయోధ్యకు మరలిసా”మృని నోష తామ్రాక్షుండై కను నుగ్రుండై పలికెను.

గుహుడు చెప్పిన మాటలు విని భరతుం డలుకమాని సస్త్రితా స్మృతై “కైతాతవల్లభా! నేను కైక నుండుడనైనను, ద్రోహబుద్ధిగల వాడనుగాను. రామున కెపుడును నెట్టికీడును దలంచి యెఱుంగను. నే నమృతాత్మల గురు సదృశునిగానెంచి నేవించువాడను. ఇపుడు నేనరు గుట రామచంద్రున కపకృతిజేయుటకాను. వెదకి కనుగొని ప్రార్థించి తోడ్కొనివచ్చి పట్టాభిషిక్తుని జేయుటకై నిశ్చయించి పోవుచున్నాను. ఇది సత్యము గాయందు నీకు గలిగిన దురభిప్రాయము వీడి త్వరితముగా సైన్యమును దాఁచింపు”మని చెప్పిన గుహుడు సంతోషచిత్తుండై దశరథకుచూరా! నీతలంపు నెఱుంగలేక నాలోన నన్యదా భావించినాడను. గాయపరాధము క్షమింపు”మని ప్రార్థించి శ్రీరామచంద్రుండు విడిసి యుండినచోటును ఆతండు శయనించిన గారచెట్టు మూలప్రదేశమును

పర్వశయ్యయు, జడలు ధరించిన చోటునుంజూపి చెప్పటయు భరతుండా ప్రదేశముగాంచి పట్టరానిదూఱముఁజేంది విలపించును, అపుడు శత్రుఘ్ను సహితంఁడై యచ్చట తానును జూపవలయులుదాల్చి గుహనిసహాయమున గంగానది నుత్తరించి యాకారాతపత్రచేఁ ద్రోవ చూపించుకొని యతని వీడ్కొని యటనుండి కదలి భరద్వాజాశ్రమమునకుంజని యమ్ము సింద్రుని సందర్శించి సమస్కరించుటయు, తపోధనుండు భరతునిజూచి కోపముఁగదిరి.

—* భరద్వాజుండు భరతునిపై కోపమొందుట. *

“ఓయి కైకజా! రాజ్యమును నీకొసంగి మునివేషము దాల్చి కారడవులలో పట్నీయనుజ సహితంఁడై వసించు రామచంద్రుని యుడి మత్సరించి యా పుణ్యభావునకు కీడుఁజేయువాఁడవై సేనాసహితముగా బోవుచున్నావు. ఆహా! నీమశ్యేలమున కేమనవచ్చును? కైకకు సంగు డివుగదా? నీవు లోకనిందకు వెఱుగు నొందుదువా? ఆ దురాత్మురాలి గుణములేకాదా నీకు పట్టుపడినవి అయిన? నీకాసుగుణాభరణము లోబుస నట్టి వాఁడగునా? నీకతండు భయముజెంది శిరణాగతుండగునా? అంతటి యల్పుఁడా? రాఘవేశ్వరుండు, వేడగా ఇటువంటి ద్రోహమునకుఁ గడంగిన నీవు మఱి యేకార్యము నైనను చేయ సంశయించు వాఁడవు కావు. ఇట్టి యక్రమ కృత్యమునకుఁ గడంగిన నీవు తత్ఫలము ననుభవింపక పోవుదువా?” యని కన్ను లెఱ్ఱజేసి యుగ్రుండు పలికెను.

ముసింద్రుని కోప లక్షణములు గాంచి మిక్కిలి భయముఁ జెంది భరతుండా తాపసోత్తముని పాదములకు పునః ప్రణామం జూపరించి “మహాత్మా! కోపము నుపసంహరింపుడు. నేనిప్పుడు రామచంద్రునకు కీడుఁ జేయ నెంచి ద్రోహబుద్ధి గలవాఁడనై పోవుచున్నాఁడనని తలంపకుండు. మనోవాక్యాయ కర్మములయందు కౌసల్యానందనుని దైవము గను, తండ్రిగను, భావించుచుందునుగాని కలనైనను నాలో ద్రోహ చింత గలుగదు. మీ పాదమీద ఇది సత్యము. రవికులచంద్రుని ప్రార్థించి తోడ్కొనిచ్చి పట్టాభిషిక్తునిజేసి యా రాజశేఖరుని సేవించుచుండఁ దలంచితే నేను పోవుచున్నాను. మీరు వేఱువిధముగాఁ దలంపక కృపాదృష్టులుగాంచి మార్గంబెఱింగింపుఁ”డని వివ్రము వేడెను.

భరద్వాజ మునిశేఖరుం డవ్యధమునఁ జెప్పిన భరతుని వాక్యములు వినిసంతట కోపమునీడి సంతోష నిష్కర్మ యతనిని నాశిరాక్షస తనయాశ్రమమున నలువలక్షిని యతనిని సత్తిని సై న్నమునకును విందుఁ

గావించి సుతుష్టి గొందించెను. ఆరేయి మునివరుని మాతిధ్యముచే
 ధరత శత్రుఘ్నులు సుతుష్టులై కాలముగడపి, ప్రభాత సమయమున
 మేల్కొని చిత్త్య కృత్యములు నిర్వర్తించి ప్రయాణంబై తపోధనుని
 యనుజ్ఞ గైకొని యతిం డెఱిగించిన దారెంబట్టి చిత్రకూటాచలమునకు
 బోయెను. సేనాసమేతుండై భరతుండు వచ్చుచుండగా, నట చిత్రకూట
 మున, లక్ష్మణుండు వెంటరాగా, రాఘవేశ్వరుండు సీతాసహితముగా
 విహరించుచుండి, తత్సేవా కలకలమును విని, భీతిల్లి నలుగెలుకులకుం
 బాటుచున్న మృగపక్షి సముదయములం గని యుం దిక్కు మొగంబై
 దట్టముగా ధూళిరేగి యాకాశము నావరించుచుండట కచ్చెరువొంది
 తమ్మునితో తమ్ముడా, లక్ష్మణా! ఇటుచూడుము. ఏలనోగాని పెందూళి
 యెగయుచున్నది మృగములు కలంతనొంది యార్తధ్వనులు సేయుచు
 పరువిడుచున్నవి. కారణంబెద్దియో తెలియకున్నది కనుగొను”మనిచెప్పిన
 సౌమిత్రి వడివడిగా నొకసాడవైన మ్రాని కొట్టకొన నెక్కి నలుగడలం
 బరికించి యుత్తరపు దిశనుండి నచ్చుచున్న చతురంగ బలములతోడి
 మహాస్వయముగాంచి బాగుగా తత్ప్రకారము విమర్శించి, తమవంశ
 జాలకు చిన్తములైన ధ్వజ పతాకములు మెఱయుచుండుటంగని “ఓ
 హా! భరతుండు పగబూని మముఁబట్టుకొని వధించుటకై యివ్విధ
 మున దళములతోఁగూడి వచ్చుచున్నాడని తనలోఁ దలంచి మహా
 కోపముతోఁ చెట్టుపైనుండి దిగిన క్రందదూకి యన్నయొద్ద నీరుదెంచి
 ‘రఘుకులేశ్వరా! సేనాసమేతుండై పాపబుద్ధియగు భరతుండు మహాపై
 వచ్చుచున్నాడు. మన మరణ్యముల నుండుటకు సయిత మతఁడు సమ్మ
 తింపకున్నటుల తోచుచున్నది. తదవుఁజేయక సిని కవచము ధరించి
 బాణాసన సన్నద్ధుండవు గమ్ము. కాదేని జనకనందనం దోడ్కొని కొండ
 గుహలోని కరిగియుండుము. ఓ యన్నా నీ శాంతగుణమునలననే యిన్ని
 విధముల విక్రమింతులుపుట్టుట తటస్థించెను. ఇంక నేను శాంతచిత్తుండనై
 యుండజాల. నే నీ క్షణంబ మదీయ ప్రతాపం బేర్పడగా నెదిరించి
 యతిని ప్రాణంబులం గొనియెదగాక” యని మహాగ్రుంఛై పలికెను.

భరతుండు వచ్చుట తెలిసినంతట రామచంద్రుండు సుమిత్రా
 సుతుని కత్తినిపై గలిగిన యాగ్రహమునుజూచి యదల్పి లక్ష్మణా!
 ఇది వివేకి లక్ష్మణమని తలచితివా? నా తమ్ముడనై యుండియు, నింత
 యజ్ఞాసపు మాటలు పలుకుటయు, నీచోక్తులు బలుకుటయు నుచితము
 లగునా? భరతుండు డెట్టివాడనీ తలచితివి. మహాగుణవంతుడను న్యాయ

శీలుడు. సకంఠె నెక్కుడుగా నాయందు భక్తియుం బ్రయమునుం గల వాడు. అటువంటి పరమ యోగ్యునింగూర్చి దురభిప్రాయముతో నీ విలుల బలుకరాదు. అతని చిత్తవృత్తి నీవెఱుంగవు. మరల నయోధ్యకుఁ దోడ్కొని పోవుటకే యాయుత్తమవర్తనం డగుదెంచుచున్నాఁడుగాని మఱియొక విధముగాదు. వేగిరపాఁగు వీడి శాంతచిత్తుండవై యుండు" మనినపుడు నన్నూటలకు భీతిల్లి సుమిత్రాపుత్రుండు లజ్జావసిత వదనుండై నూతాడక మిన్నకుండెను.

—* భరతుండు చిత్రకూటంబున నుండు రామునియొద్దకు బోవుట. *—

అంతఁ కొంతవడి కాప్రదేశమును సమీపించి సేనలనెడ గలుగ నిలిపి భరతుండు శత్రుఘ్నునితోఁగూడి పాదచారియైవచ్చుచు యెదుట రాఘవేశ్వరుండు నివసించు పర్వతాలనుజూచి యధికమైన దుఃఖముచే మనం బెరియుచుండ తమ్మునితో "అనుజ్ఞా! శత్రుఘ్నా! విధి చెయిధమున కేమనవచ్చును? రమణీయ రత్న సాధములలో నివసింప వలసినవాడును రమ్య వస్త్రభూషణంగ రాగాలంకృతుండై యొప్పుచుండ వలసినవాడును, సకల జనులచేతను సేవింపఁబడుచు నిరంతరభోగంబు లనుభవింప వలసినవాడును, నైన రాజన్య శిఖామణి రాఘవేశ్వరుండు పర్వతాల యందు జేర్చి దర్శశయ్యపై శయనించుచు, జటా వల్కములు దాల్చి యడవి మృగముతోఁగూడి మునివృత్తిఁ గైకొనియున్నాడు. అయ్యా! పరమ సుకుమారమూర్తి కెంతటి దురవస్థ వచ్చినది? క్రూర మానస యైన కైక కడుపునఁ బుట్టిన కారణముచే పుణ్యస్వరూపుడైన రవికుల నాయకుఁ డీటుల కష్టములు పొందుచుండగా చూడవలసినవాడ నైతిని ఈ నా హృదయము వేదన యెఱులఁగొలంగునో తెలిసినది కా"దని పలు కుచు దీనవదనంబుతో పర్వతాలఁ జేరవచ్చి యట రామచంద్రుండుంబి యనుజ సమేతుండై పాదపద్మంబులపై సాగిలంబడి రుద్రప్రణామంబులు గావించెను.

రాఘవుండు మిక్కిలి ప్రీతితో భరత శత్రుఘ్నుల గ్రుచ్చి యెత్తి యాలింగనంబు గావించుటయుం బదంబడి సీతాలక్ష్మణుల కుచితభంగిఁ బ్రణమిల్లి యంత దర్శనములపై నాసీనులైయుండ రామచంద్రుండు తిమ్మలనుజూచి "తండ్రీ! నేమముగా యున్నాము?" యని యడిగెను. అపుడు భరతుండు దుఃఖముతో డగ్గుత్తక యడుగగా "దేవా! మీరు పురంబువిడిచి వెచ్చిన ఏడవనాడు భవగ్వయోగ దుఃఖముచే మన జన కండు లోకాంతరంగుల కుండ"నని పలిక కన్నుల నీరు రాల్చెను. శూల

ప్రాయంబులైన యాపలుకులు సెవులఁ జొరగానే రాఘవేశ్వరుండు శోకాత్మకేకంబున మూర్ఛా పరమశుండయ్యై సీతాలక్ష్మణులు మృతినొందిన వారించందంబునఁ బడియుండెడి కొంతవడికి కొనల్యానందనుండు తెలివి నొంది తండ్రందలంచి వాపోవుచుండ భరతుం డమ్మానవ కులశేఖరునిఁ గని, సర్వేశ్వరా! ప్రాకృతిని చందమున శోకించుట నీవంటి పరమవివేక పూర్ణునకుఁ దగునా? శాంతినొందుము. కడచినదానికై వగచుట ప్రయోజనము లేదనుట నీ వెఱుంగని విషయము కాదు. దుఃఖించిన కలుగు ఫలమెయ్యది! శోకంబునూని శాస్త్ర ధర్మాను సారముగా పితృ ఋణమును దీర్పు”మని భోధించుటయు తెలిసి యది యట్ల కాక యని సీతాలక్ష్మణ సహితంజై పోయి మందాకిని జలుబులందు స్నానం బాచరించి తిలోదకంబు లొసంగి విధి విహిత కృత్యంబులు నడిపి, రేగు బుద్ధితో కలిపిన యింగుళీయ వషిష్ఠాకంబులు పిండంబులుపెట్టి కృతకృత్యంజై పర్ణశాల కేజెంచి తమ్ములంబట్టుకొని గోదనంబుఁ జేయుచుండుటయు, చిత్రకూట వాసులైన మును లరుడెంచి వృత్తాంతంబు నెఱింగి యుచితవాక్యంబుల సారడించి దుఃఖంబు నివారించిరి. అంతట వసిష్ఠుండు కొనల్యాదులం గోడ్మనివచ్చుటయు రఘుకులేశ్వరుండు సతీసమేతుంజై మువ్వరు తల్లులకును మ్రొక్కి వారిలోడఁ గూడి ఘోషున గోదనంబుఁ జేయఁదొడంగెను. ఆ యార్త ధ్వనివిని యన్నోటి మునులు భయ్యము నొందిరి. ఆ పర్వతమున విహరించు దేవతలు సయితము చింతా క్రాంతిలైరి. ఆ దేవకాంత లధిక వ్యసనంబుచే బాగడుచున్న జగదీశ నందనంజూచి నకరణంబుగా, “అహా! ధర్మనిరంతుడైన జనకమహారాజునకు నందనయు, జగద్విఖ్యాతుంజైన దశరథావనిపతి కోడలును, పరమసద్గుణాభి రాముంజైన రామచంద్రుని దేవియునగు సీతాదేవి యీ రీతిగా కానన వాసముఁజేయుచు నానా కష్టములు ననుభవించుటకుఁ బాలైనదిగదా! దైవగతి కసాధ్య మెయ్యదిగలదు?” అని పలుకుచు, కై కను వీక్షించి “ఇదె. పాపజాతియైన క్రూరాత్మురాలు, ఈ దుశ్శీల మూలముననే వీరికిన్ని పాపములు తట స్థించిన” వని పలుకుచుండిరి. వసిష్ఠుండు శాంతవచనంబుల సూరార్చి కొంతవడికి శాంతిఁబొందఁ జేయుటయు, నచ్చటి మునులు మొదలగువాఁడను, తమ్ములును బరివేష్టించి యాసీనులై యుండ రాఘవేశ్వరుండు కొలువుండగా సభామధ్యంబునఁ గూర్చుండియున్న యన్న ననలోకించి, భరితం డెంతయు వినయ విధేయత లెసంగ నందఱును వినగా నిట్లువెను.

'మహాత్మా! రాక్షువేత్వైరా' కోసలదేవేంద్రున, నరాజకత వలన
 గల్గెనాడి యుపద్రవము గలుగకుండునట్లు చేయదలంపుము దేవా' నీవు
 సర్వజ్ఞుడనయ్యుచివేకకీనులను నాపనర్తనమునై చక్కెర చెప్పినంత
 చూత్తిమున పోరపడి నీవు చిత్తినోడిని సహించుండివై యర్యాముకు
 రాజ్యమును కలగించి యోజింపవలదా నీవు పాలింపవలసిన రాజ్యమును
 కట్టుకొవడు కలగించి యోచి విడిచి చచ్చివాడవు? ఎవనికి రాజ్యము
 కలుగు? నుమ్మును రాజ్యమునువిడిచి నచ్చులకు నీకు ధర్మమగునా? ఇట్లు
 చెప్పుచేయుట పాడిగాదు. నావిన్నపము నాలించి యయోధ్యకు విచ్చేసి
 ప్రజాపాలన భారంబును వహింపుము. నీవు పాలింపదగిన రాజ్యమును
 నాలించుటకు నాపనో యల్లునకు శక్యముగాదు. ఆ నారమును నేను
 మోషణము. చమనార్యామును నీవలన గాకి యన్యథాకు నిర్వహింప
 రాజ్యమా? రమ్ము రాజ్యము? కేవల మమ్ముకాల్గింపుము. నా మనవి
 చింతించక యయోధ్యకు విచ్చుటకు సిరాకొందెదనేని, ఇది నేనును
 చచ్చుకొని యోజువాడనుగాను ఇది నావిన్నయము. ఇచటనే ప్రాయో
 పనిష్ఠుండినై మిమ్ముబోలె యుండెదను" అని పలికి దర్పాస్తరణ శయ
 నుండయ్యెను. అప్పుడు రానుచుగ్రూ డతనియెత్తి కాగలిగిచి "భరతా
 ఇగిగోమి? నీవు బుద్ధిమం? కదై యుడియు మన కలాకర ధర్మ
 ములను దలంపక చింత బలుకుట నితగా తొనుచున్నది. దశరథా
 చింతించుక రామ్మి కొడుకు గలిగియుండి తిండిమాట సత్యము? దేయ
 వలదా? చెప్పము? పితృవార్య పరిచాలనము? దేయవలసినది కుమారు
 కకు దర్పించును విషయము నీవెఱుంగుచి కాదు. మనము న్యాయదూ
 రులమై ప్రవర్తించితిమేని లోకలు మనలగూర్చి యెఱుల బలుకుదురో
 ఆలోచింపుము. నాగునా యోజించియో నేను వచ్చివాడను గాని తొ
 దరపడి యడవకిరాలేను సుమీ! ఇప్పుడు చెడిన దేమి గలదు? నావ్రతంబు
 సమాప్తముకాగానే యయోధ్యకు వచ్చెద. సూర్యపు ష్టును విశు
 వుము. నేనును రానై తననాడి చింతను మనంబున వధంబును గోరుచుండిన
 యచ్చుల దేవతాముని గణమును రావణ నధంబును గోరుచుండినవా
 రులచే నామచంద్రుని పలుకులు తమకు సంతసము గలిగియుండుటయు,
 రాగతా రాగిత వృత్తాంతము లెఱిగినవారలై కొసల్యాతనయండా
 చెప్పినమాట లెంతయు సమంజసములై యున్నవని పలికి భరతుని
 దేమియుం బలుకజాలక చింతాక్రాంతుడై మొగమువాంచి కేలజూచు
 చుండ యతనితీరు నెఱిగి వసిష్ఠుండు నామచంద్రునిగాంచి యిట్లనియె.

—* భరతుండు రామ పాదుకలం గొనుట. *—

“రాఘవేశ్వరా! ఈ భరతుండు నీకు ప్రియభక్తుడు. సదా నిన్ను సేవింప దలచుచుండువాడు? ఇతని చిత్తవృత్తి నీ వెలుంగనిది కాదు నీవన్ననో భక్తవత్సలుండవు. కావున భవ దాగమనముగోరి యింత దూరము నిన్ను దోడ్కొని పోవుటకై వచ్చి నీవు రాననుటచే దుఃఖా క్రాంతియై యయోధ్య కరుగుట కిచ్చలేకయున్న యీ సుశీలునకు నీవు భరించు పాదుకలనైన గొనంగుము. వాని నితండు సేవించుచు నీవు మరల యయోధ్యకు వచ్చునంతవరకు నీ కాలము గడపుచుండ గలం” డని చెప్పెను. గురుం డబుల బలుకుటయు సమ్మతించి రామచంద్రుండు తన పాదుకలను భరతున కొసంగి యతనిజూచి తమ్ముడా! నీవు కోరినట్లు వచ్చుటకు నేను సమ్మతించ నైతిని నగవకుము. వ్రతమునుదీర్చి మన తండ్రివాక్యమును సత్యముగావించి యయోధ్యకువచ్చెద. ఊటనొంది శాంతచిత్తుండవై యుండుము పొమ్ము బుద్ధిమంతుడవుగాన నీకు విశేషించి చెప్పవలసినది లేద”ని పలుకుటయు చేయునది లేక భరతుండు మఱి యేమైనం బలికినచో యన్న మనము నొచ్చుననెడి భయము గలిగినవాడై తడాజ్ఞాను వర్తనము శ్రేయంబనియెంచి శత్రుఘ్ను సహితముగా రఘూధ్యహునకు ప్రదక్షిణ సమస్కారము లొనరించి యనుష్ఠించి కొని యన్న పాదుకలను తలపై బెట్టుకొని వెడలి శత్రుంజయంబనెడి యేనుంగుపై నప్పవలనుచి తానును శత్రుఘ్నుండును వానికిరుగెలయల నుండి ఛత్రచామర హస్తై సేవింపుచు, సకల సైన్య పరివార సమేతముగా చిత్రకూటమును విడిచి చనిచని భరద్వాజశ్రమముజేరి యమ్ము సింద్రునకు జరిగిన వృత్తాంతమునుచెప్పి నమస్కరించుటయు నతడు సంశోషించి యాశీర్వదించి వీడ్కొలిపెను. అటనుండి కదలి గంగానది యొడ్డుం జేరెను.

గుహుండు భరతుని రాక నెఱిగి సపరివారుండై వచ్చి మొక్కిన యతనితోడ తానుచనుటయు రామచంద్రు డాజ్ఞాపించిన విధమునం దెలియ పలికి యతని సహాయముచే యీ తరంగిణివాటి యయోధ్యా నగరమున కరుదెంచి. తల్లుల నంతఃపురమున కనిచి నగరమునకు సైన్యమును కావలెనెట్టి రామచంద్రుడలెని యా పట్టణమున నుండనొల్లక సకల జనులకును నిజాభి మతమును దెలిపి వారియనుమతిగై కొని నందిగ్రామమున కరిగి, పరిశుద్ధ స్థలమున నచ్చోట సింహాసనముపై తాను గొనివచ్చిన రామ పాదుకల నిడి పూజింపుచు, రామచంద్రుండే

రాజ్యభారము వహించి యున్నట్లు భావించి యచ్చోటనే యనుజ సహి త్కుడై నసించియుండి యూపాదుకాముఖమున రాజ్యకార్యములు జరి గింపుచు సేవించుచుండెను.

రామభక్తుండగు భరతుని సత్ప్రవర్తనమునుంగాంచి రాజులును, ప్రజలును, సద్గుణ గణనిధియు, పుణ్యశీలుండును, ధర్మజ్ఞుండును నైన యతని ననేకవిధముల హిత్రముజేయుచు, తదాజ్ఞాన బద్ధులై రామాగమ సమును గోడచు, కాలము గడపుచుండిరి.

మూడవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రామ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

నాల్గవ ప్రకరణము.

—* మునులు రామచంద్రునితో తమకుగల భయంబు జెప్పట. *

అట చిత్రకూటాచలమున రామచంద్రుండును మునులును భర తుండు చనినంతట నానావిషయములం గూర్చియుం బ్రసంగించుచుండిరి. ఆసమయమున తపోధనులు రామచంద్రునకుం దెలియకుండునట్లుల హ స్తనేత్ర సంజ్ఞ లొనరింపుచు, రహస్యముగా కొంపొడ లేదియో విశే షమునుగూర్చి మాటలాడుకొనుచుండు చవుడు వారి చందముగాంచి దశరథునందచ నాగ్రేసరుండు వారకుల సంజ్ఞలచే యొకరి యభిప్రాయం బొకరు దెలుపుకొనుచుండుటకు కారణం బెఱుంగజాలక మునివరులం గని “మహాత్ములారా! మీర లెద్దియో విషయమునుగూర్చి విచారించు చున్నట్లుల మీసంభ్రమ చేష్టితమువలన దెలియవచ్చుచున్నది. ఏమి కారణము? దేనిదగూర్చి యాలోచించెదరు? నావలనగాని, నాతమ్ముని వలనగాని జనకనందన వలనగాని మీకు మేము చేయు సపర్యలం దే మేనియు లోని వాటిల్లెనా? మాయందు మఱియేదైన దప్పగలిగినా? కరుణించి వచింపుడని వినయమున నడిగెను.

రామచంద్రుం డటుల నడుగుటయు, తాపసోత్తము లొకరి మొ గము నొకరు చూచుకొనుచు మిన్నకున్నవారిలో స్పృధుండైనవాఁడు దాశరథింజూచి “కౌసల్యానందనా! మేము రహస్యముగా మాటలాడు కొనుచుండినది నిజమేకాని అది మీకు సుబంధించినది కాదు, ఆవిష

యము జేచు. కేవల సపరాధము గలిగెనని మేము తెలుచుచున్న వారముగాము. సకల కల్యాణ గుణాభిరాముడవైన నీయందుగాని, నీ తాలక్ష్మీబలముగాని యిసుమంతయు దప్పలు గలుగదు. కలుగునా? ఆ సందేహమును నీవు చెందవలదు. మఱి మా తొలుప్పులునకును, నాలోచనకనుం గారణమేమనగా చెప్పెద వినుము. ఈ యరణ్యమున రాక్షసు లెక్కువగాగలరు. వారెప్పుడును నలుగడగ దిరుగుచు, మునుల గవ్వములచాలు చేయుచుండుదురు. ఈమునీశ్వరులూ క్రూర రాక్షస భాషలు దప్పించుకొనుటకై యుపాయమును విచారింపుచున్నారు, ఓయి రామా! రావణుని తమ్ముడు ఖదుండు నెడి వాడొకడున్నాడు. వాడు కడుబలవంతుడు పరాక్రమమున నద్వితీయుడు మాయావి. దుశ్శీలుండు బహుశ రాక్షస బలముతోడ నద్దురాత్ముండు జనస్థానముబను ప్రదేశమున నసించుచుండు వాని యాజ్ఞావర్తులై దుష్టరాక్షసులు సదా మునుల బాధింపుచు, సత్క్రియ విధులు జరుగనీయకనే భంగముల విఘ్నములాపాదిల్లజేయుచు, ఘోరమాగ్నుల జల్లార్చుచు సుగ్రుచ్చి వారుల బాటవైచుచు, ఘోరరూపములుసూపి వెఱపించుచు ప్రాణుల హింసింపుచు, హవిర్యాగముల శోణితంబు తలుపుచు, మఱియుం దోచిన చందమున నేగుచుండురు, ఇది కారణముగా నిచ్చోటను విడిచి యుండెడ కరుగుటకై వీరిపుడు నాతోడ నాలోచింపవలెనన్నారు. ఇదియు మేము సగభాషించుకొనిన విషయము. ఓరామా! ఇచ్చోటికి కొంతదూరమున నొక పురాతనంబైన తపోవనముగలదు. అది కొండ మూల ఫల సమిత్కమును సమృద్ధంబై నివసించుట కెంతయు దగి యుండును. మేమచ్చోటికి బోవుటకు నిశ్చయించితిమి. ఇది చుష్టరాక్షస సంచార యుక్తగతులచే చ్చర్యతోడను తమ్ముతోడను గూడి నీవొం దొంటరిగా వసించుట మంచిదికాదు. నామాటవిని నీవును మే మరిగెడిచోటునకు మా నెంటరమ్ము” అని పలికెను. మునుల భీతినె టింగి రాఘవేశ్వరుండు దైర్యమునుబూని వారిని పోసక నిలువరింప వల యనని ప్రయత్నించినను వారు రాముని మాటలు వినక తగు సమాధానముజెప్పి యతనినిగడఁబఱచి యచ్చోటనుండి నెడలిపోయిరి. అంతట రామచంద్రుడును సచట నివసించుట కష్టములేనివాడై తనలో “ముని వరులందఱును నీ వనమునువీడి దవ్వ దవ్వలంబోయిరి. వేడుకగా మరగి తిరుగుచున్న జంకలల్లులుమొదలైనవియుం గనుపట్టుటలేదు. భరతుండు వచ్చి తండ్రి లోకాంతర గతుండగుట చెప్పినదిమొదలు నాచిత్తంబ

పరిమితి వ్యాకులా యత్తంతై కళనశించిచున్నది. ఇట్లు కలతనొందిన నేనుమాటలాడుటకు సముత మెవ్వరును లేక యుండగా యీ శూన్య వనములలో నుండుట సమృతముగా నుండుకొన్నది. సీతా లక్ష్మణులకును రాకు వలెనే యిహోటనుండుట యిష్టము లేనట్లున్నది భరతుండు సైన్య ముతో వచ్చిన ప్ర జనుగులు గుట్టములు వేసిన లద్దిచేతను, త్రొక్కుడు చెత్తి కప్పలచేతను నిది యసహ్యమైన స్థలముగా నేర్పడివది.

—* రామచంద్రుం డత్రిమహాముని యాశ్రమంబుఁ జేరుట. *

ఇప్పుడు నేనును నిహోటబడిచి, మఱి యెబ్బకై నం బోవుటయ కర్తవ్యముగాఁ దోచుచున్నది” యని విచారించి చిత్రకూట శైలమును విడిచి సీతాలక్ష్మణ సహాయుడై యత్ర మహాముని యాశ్రమంబున కరిగి యమ్మునిశ్చరసకు నమస్కరించెను, తపోధనుండు రామచంద్రుని వృ త్తాంతంబు దెలిసికొని యతనికి నానావిధంబుల నుపదారము లొనరించి యాతిధ్యంబొసంగి మిక్కిలి యాదరించి, రఘుకుల శేఖరునిగాంచి “ఓ యిరామా! అందె, వృద్ధురాలైన మదీయపన్న యనసూయ యున్నది. భవదీయ సతీయగు జనకనందనను యీపుణ్యవర్తన నారాధింపఁ బు పుము. అనసూయ యసామాన్య మహిమాన్విత సుమీ! అనసూ యు బనెడి వ్రతంబు నాచరించుటచే యదియ నామధేయంబుగా నేర్పినన మఱియు సీసాధ్వీ యొనర్చిన యమ్ముత కార్యము లనంతములు, అనిత్ర జగత్ప్రసిద్ధములై యుండును. ఇటువంటి యుత్తమరాలిని సేవించి యా శీర్వాదముకొందుటభూపుష్టికెంతయు నావశ్యకమైయుండు” నని చెప్పెను రాఘవుండు మునిమాటలు విని జానకీదేవినిజూచి “సీతా! వింటివిగదా మునీంద్రుని మాటలు, మహాత్మురాలైన యనసూయాదేవిని సేవించి యామె కరుణపడయు”నని చెప్పెను. సీతాదేవి యధికసంతోషమును భక్తియు నతిశయింపఁగా యామెయొద్ద కరిగి నమస్కరించి, అమ్మా! నేను జనకరాజనందన”నని పలికి తన వృత్తాంతంబు సర్వమునుగ దెలిపి “తల్లీ! నీకు క్షేమంబకదా”! యని యడిగిన యామెసంతసంబున సీతతో “జనక రాజపుత్రీ మాకు కుశలంబకాని నీవుప్ర మొదలగు వారలకును మామవంక వారలకును క్షేమంబేగదా! నీవు పరమ పత్నివ్రతా శివో రత్నంబవు, హుయ్యని ఛాయయుబోలె పొనినీడక యనునరెంచి వత్తిం చుచుండువు నీయట్టి యుత్తమాంగన లోకమున మఱియొకర్లు కలు గదు, ఏకాంత నిడనొసఁగి వైవరిబని యెంచి సదా పనిని సేవిండును సతనితో డిదియ నొకరిని ద్విధ నిశ్చయముగలదై సత్కార్యము లొ

నానించుచుండునో యట్టి పాపచాట్కి ఎరువంతములం బునితముచేసి, యుత్తమగతియు బడయును.

—* అనసూయ సీతకు పత్తివ్రతల ధర్మము చెప్పట. *

అమ్మా సీత తత్ప్రకారము చెప్పెదను వినుము. పత్తివ్రతయైన యవత్తి తన వల్లభుండు తనయందు ప్రీతిగలవాడై యున్నను, కాకపోయినను, నతనియందు దృఢభక్తి కలిగి యనుకూలపత్తియై యుండవలయును. చెడు నడవడి కలవాడై యున్నను, నిర్దనుడై యున్నను, నతనయందు దోషమును గణనచేయకూడదు. బంధించును, గతయి, డైవమును నతంజేనియని భావింపవలయును. పతాంతలు ప్రపంచమున తమ పతులకు వ్యతిరేకముగా ప్రవర్తించుచు వారిదోషముల దలంచి రోతంజెంది యప్రియ మాననలై యుండునో యటువంటి యువిదలు శాశ్వతముగా నభోగిని బొంది సరకభాధల ననుభవింపు చుండుదురు. అమ్మా! మానవతులు నీవలె పతినే నమ్మి కొలుచుచు యిహపరముల యందు నమస్త సౌఖ్యములు ననుభవింపుదురు. సుమీ!” యని పలుకుటయు సీత యామెకు మొక్కి “జననీ! మాతల్లివలన మున్ను పతివ్రతా ధర్మములు వినియుంటి పదంపడి మాయత్త కాసల్యాడేవియుం దద్విదుల నెఱింగించె. ఇప్పుడు నీవునుం జెప్పితివి. ఇట్టి పద్ధతులకు వీడక వరదైవముగా భావించి కలలోనైనను నేమరక యుత్తమ గుణాకరుడైన రాఘవేశ్వరుని నేవించుచుందును. తదన్యం బెద్దియు నామనంబున కింపుగా”దని పలుకుటయు యామె నుగూడ సంపద కనకాయ మిక్కిలి సంతోష్ఠికొంది “అరుంధతి సావిత్రి రోహిణి ప్రభృతులైన పుణ్యాంగనలు తమ పాతిప్రత్య మహిమచేతనే జగత్ప్రసిద్ధికొని సకలజన మానసియైరి. నీవును వారితోడ సరిచేయఁదగిన దానవేయని తలంచుచున్నాను. సాక్షి! నీప్రవర్తనమునకు నేను మిక్కిలి సంశోషమును బెందితి, నీకెయ్యది ప్రియరాగినో మావరము నొసంగెద నడుగు”మని యెను. అంతట సీత మహాభక్తితోచేచి సాస్తములు ముకుళించి నిలిచి యుండగా అనసూయ యట్లునియె.

“ఓతని! ఇదిగో! యొక కుశలము నిచ్చెదఁ గొనుము. ఇది ధరియించిననో సకలకల్మషములుం దొలంగివాపు”ననిచెప్పి వెలలేనిసాములునువస్త్రములును పావనంబైన యాకుంకమమును మహాప్రీతితో జనకనందన కౌసంగెను. వాని నామె కైకొనిపంతట కూర్చుండ నియోజించి “కోమలే! రాజశేఖరుండైన న మహాప్రదుండు నిన్ను పెండ్లొన

వృత్తాంతమును చూచాయగా వినియున్నాను గాని వివలముగా నెఱుంగను. తద్వర్తిమానమంతయు. జెప్పవలసినదికా కోరుచున్నానని యడుగుటయు సీత సంతసించి రామచంద్రుండు విశ్వామిత్రునివెంట మిథిలా నగరమునకు వచ్చి తన తండ్రి మొచ్చునటల హరుని విల్లును విఱుచుట యాదిగా సకల వృత్తాంతములును దెలియపలికెను. సీత చెప్పినదంతయును విని సంశోషించి “అన్యూ! నీవు మిక్కిలి పుణ్యవతివి నీకును నీ పతికిని సకల శుభములును గలుగునుగాక సూర్యాస్తమాన సమయం బగుచున్నది. నేకొసంగిన కుంకమమును ధరించి నీవింక సేపతియొద్ద కరుగు”మని యానతిచ్చుటయు జానకి యాయెను సమస్కరించి కుంకుమము ధరించి దానివలన నవశోభ యొసంగగా రామచంద్రునియొద్దకు వచ్చి యననుయ దేవియొద్ద జరిగిన వృత్తాంతంబంతయుం జెప్పటయు రామభద్రుండు సంతోషచిత్తుండయ్యె. నాటిరేయి వారయ్యేట గడపి సూర్యోదయంబగుటయు నృపశిఖా మణిప్రయాణంబై యత్రిమహర్షి చరణములకు మొక్కి యనుజ్ఞ వేడుటయు తపోధనుండు రామచంద్రుని దీవించి “హేరామా! ఈ వనమున దుష్టరాక్షసులు విశేషముగా సంచరించుచుందురు. కావున జాగరూకుడవై చనవలయును. ఇచ్చటి మునులు ఫలక్రుసుమములకై పోయెడి మార్గమున నీయడవిదాటి యన్యమునకుఁ బొమ్ము జాగ్రతనుమీ!” యని యానతిచ్చి యనిపెను.

—* రామచంద్రుండు దండకారణ్యము ప్రవేశించుట, *

రఘుకుల నాయకుండు పూర్వోక్త ప్రకారమున నత్రిముని యాత్రిమము విడిచి సీతాలక్ష్మిణ సహతుండై యచ్చటచ్చటం గల విశేషములను సీతకుంజూపి చెప్పచు చనిచని ముందటసిద్ధులు మునీంద్రులును వసించు తపోవనములు, నిర్మలాంబు పూరితములైన పెక్కు తటాకములు గలిగినదియు దట్టముగా వృక్షలతా గుల్మములు గలిగినదియు పుష్పఫలములు సమృద్ధముగా గలిగియుండునదియునైన దండకారణ్యముగాంచి యాచు పర్యవేశించెను. అయ్యేట వసించు ఘోనులు వారిరాకి నెఱింగి చనుదెంచి తమకు సమస్కరించిన రాఘవేశ్వరు నాశీర్వదించి “మీర ఈదిన మిచ్చట నిలిచి మావలన నాభిష్యము కైకొనవలసి”దని బహువిధముల బ్రార్థించిరి. వారి వేడికోలు సంగీకరించి రఘుపల్లభుండు వారివెంట జనుటయు మునిశ్వరులు మహా సంతోషముతో యత్యధ సత్కారములం బనితృప్తులంజేసి రామచంద్రునిగాంచి మిక్కిలి విశయముతో నిట్లనిరి,

దశరథనందనా! ప్రజలకు రాజుగా నుండువాడే పూజనీయుండును. నూన్యుడును, శిశ్రించువాడును, గురుుడును, శరణుండును శాసించు వాడును, ధర్మవేత్తయునగునని శాస్త్రుజ్ఞులు పలుకుచుదు. రాజు దేవేంద్రునియగు నాలవభాగము మహిమనుబొంది భూపతియై ప్రజాపాలనం బొనరించును. తన్మూలమున సకల భాగములు ననుభవించుచు, సృష్టితన పురమున నుండినను లేక యరణ్యమున నుండినను నొక్కటియే? సచటనుండినను సతని యధికారము తన సేలుబడికి లోబడిన ప్రజలపైఁ జెల్లుచుండునుగాని లోటుగలుగదు. తనరాజ్యమందలి జనులను రక్షించుటకును శిక్షించుటకును, రాజునకు సర్వాధికారములును గలిగియుండును కావున, నీవిపు డయోధ్యయందులేక యుండినను నీయధికారమున కేకోఱంతయును లేదు. మే మందరము నీ పాలనకు లోబడి యుండు వారము. మమ్ము కృపాదృష్టులంగని సంరక్షించు భారము నీపై నుండుట నిశ్చయము. మాకు కష్టములు గలుగకుండులాగునఁ జేసి పాలింపు"మని యభినందించి పలుకుటయు, వారి నాదరించి రాఘవేశ్వరందా రాత్రి యచట నిలిచి మఱునాడు వారివలన మార్గమును దెలిసికొని ప్రయాణంబై బహుతర మృగపక్షి సంకులంబై దుర్గమంబుగా నుండు మహాదరణ్యముఁ జొచ్చిపోవుచు, నటనటంగల మునుల యాశ్రమములుగాంచి యచోటికిపోయి, మ్రొక్కి వారిచే యతిధి సత్కార్యములు బొంది, యందందు నొక్కక్క రాత్రినిలిచి కడవుచు, చనుచుండి యిసుకచల్లిన రాలని మఱియు దట్టమును భయంకరమునై యడవింజొచ్చి మార్గము ననరసికొని నీతయు లక్ష్మణుండు దన యడుగుల నాశ్రయించి పచ్చుచుండగా నరుగుచుండెను.

—* శ్రీరాముడు విరాఘుని జంపుట. *

నిర్భయుండై రాఘవుం డివిధమునఁ పోవుచున్న సమయమున సరణ్య మిధ్యమం దొక చోట ముందట ప్రవృత్తమువంటి గొప్పదేహమును భయంకరములైన గొప్పకిండ్లును. నిడుదలైన కోటపండ్లును, విశాలమైన నోరునుం కలవాడును, శూలాయుధము చేతబట్టుకొని యున్న వాడును, నగు విరాఘుండనెడి ఘోరరాక్షసుం దొకం డెదురై వచ్చుటఁగాంచెను. నీతా రామ లక్ష్మణులఁజూచి యా నిశాటుండు కఠోర కంఠస్వరముతో గర్జించెను.

ఆ రాక్షసుండు తత్సూర్యము తాను చంపిన మృగములను గిండులుగట్టి తన శూలాయుధమునకుఁ దగిలించి బుజముపైఁ బెట్టుకొని, ఇరు

నాకల దవుడలనుండి వెలికి దోచు కోటలు మెజయుచుండగా, సుగ్రద్ధులు గలిగి గుండ్రముగానుండు ప్రచండ సూర్యబింబ సదృశములైన కన్నులను గిరిగిరం ద్రిష్టచు, గర్వాత్తిరేకమున కహకహార్భులు లొనరించుచు, బిరభిర జాయంజనుడెంచి తటాలున జానకిదేవిని బట్టుకొని వేగిరచాటుతో పద ఘట్టవముల భూమి యదురుచుండగా రామచంద్రుని మూదువచ్చి బిగ్గరగా నార్చి మహాకోప తామ్రాత్ముండై యదలించి భయంకరముగా నిట్లనియె.

“ఓరి! మనుజాధమా! మీరువ్వరు? అస్త్ర శస్త్రములు చాల్చి యున్న మిమ్ముజూచి నేను భయమొందెడివాడను కాను. నామేరును మీరు వినివదిలేదు కాబోలు, ఇప్పుడు తెలిసికొనుడు. నేను విరాధుండనువాడను. నన్ను మార్కొనఁ గలవాడు చోకమున నొక్కఁడును లేడు నిరంకుశముగా నేనీ యరణ్యమున సంచరింపుచు, నేను సంతము నిచ్చుటి మునుల హింసించి భుజించి సంతోషింపదుచుండువాడను, మీరును మునునివలె గనుపట్టుచున్నారు. ఈక్షణంబ మిమ్ముఁ జంపి మీనెత్తురు గ్రోల్చెదను విడువను. మీచందమును చూచిన నిజమైన మునులని తోచకున్నది మీకీ స్త్రీరత్నం బేమిటికి? కానిండు నాచేత చిక్కినపిమ్మట తప్పించునుటకు మీకు సాధ్యముగాదు. ఇంక మీచాపు నిశ్చయంబని పలికి మఱియుం గర్జించెను.

ఆ దుష్ట రాక్షసునిచే పట్టువడి గడగడ వడంకును భయంకల హాససయై వాపోవుచున్న జనకనందనను కనుగొని వాని యార్భట బునకు కలంగి రామచంద్రుండు దీనాననుండై సుమిత్రా నందనునిజూచి “తమ్ముడా దుష్కలముగదా యిది; చూడుము! అహ! శత్రుభయం కరంబైన శాణమును, విల్లును నాహస్తమునఁ గలిగి, నామేనఁ శ్రాణములుండగానే నాకన్నులయెడటనే జనకరాజ నందన కిటువంటి దుర్దశసంఘటిల్లగదా! అయ్యో! పరమసాధ్వీయు, సుగుణ రాశియు, పుణ్యశీలయు, ధర్మాత్ముడైన జనకరాజునకు పుత్రియు, జగత్ప్రసిద్ధుడైన దశరథా వసీశ్వరుని కొడలునైన సీత కిటువంటి కష్టము వాటిల్ల వలసినదేరా? కటకటా! దనుజనిచేబట్టువడి, యబలయుం గోమలియు నైన జానకి యెటుల భయభ్రాంతయై దుఃఖించుచున్నదో గంటివా? నేనీకాంత శోకమును జూచుచుండజాలను. ఇంతకంటె మించిన వ్యాకులమేది? తున్యాయ మన్యాయము. ఇప్పుడే నేను ప్రాణములు విడిచెద. రాజ్యత్యాగము, తండ్రీపచ్చట, బంధువియోగము దుష్టాసుర వాసంబైన

యరణ్య ప్రవేశము నొక్కట కూడి యలంచినది చాలకదైవము వైదే హిని సయిత మెడబాయునట్లు చేసెను. ఈమహాదుఃఖమును నేనెట్లు భరింపఁగలను? చీ! ఈజన్మ మేమిటికి? యనిపలికి కన్నులనీరుగాఱ వగ చుచున్న యన్న వాక్యములు విని సౌమిత్రి మహా కోగ్రహణిత లోచ నుడై, 'వేడి నిట్టూర్పు లడరగా నుగ్రహపముఁదాల్చి అన్నా! ఏల శోకంచెదవు' నాత్రాణం గనుము. ఇప్పుడనే నీదుష్టాసురునిం ద్రుం చెడ, ఆనాడు భరతునిపై నామనంబునఁ బొడవిన కోపము నీవడం చుటంజేసి నాలోనఁ గుములుచున్నది. ఆయా గ్రహాఘలము, నిపుడీ గ్రూరుండనుభవించుచునుగాక. విరుపమాన శరలాఘవ పరాక్రమ శోభి తుండవైన నీకీ యత్యంత తాల్పుడైన రాక్షసుం డెంతటివాడవని యెంచి వీనింగని సామాన్యుడైన మనుజుని చందంబున వగచెదవు? నాపరా క్రమంబుఁ జూడు"మని పలికి వింట భరంబు సంధించియత్కుగ్రముగాఁ బ్రయోగించిన యీ భయంకర కాశుగం బాక్షణంబ సప్తసాయకములై తటాలున వాని పక్షముమాటి గుండెలు జీల్చుకొనుచు వీఁపున వెడలెను.

అంత విరాధుం డమితాగ్రహము నొంది భయంకరముగా నాయుచు, కన్నులఁ బెనుమంట తెగయుచుండగా పండ్లుపటపటఁగొనుచు తనచేఁగలయుగ్రశూలమును నిరంగ దిగిల్చి "ఓరీసీపాణము లింకదీయక విడువనని విసరివైచెను, ఆశూలాయుధం బధికరయమున సౌమిత్రి కభీముఖముగా వచ్చుటంగాంచి రాఘవేశ్వరుండు త్వరితముగా వింట బాణమును సంధించి యాశూలమును మూడు తునకలగునట్లు ఖండించె, అంతమానక, కకోరంబైన మరియొకనాయకమును వానిపక్షము కాఁబ నుల నడరించె, అందువలన విరాధుండు మిక్కిలి సొచ్చి నోరుఁ దెఱచి యాయుచు పైకే తెంచుటయు రఘువీరుండు నిజ భుజాబలం బేర్ప డ దివ్యాస్త్రము లైదు వెండియు వాని యరము నగులవేసెను. ఆశ రములవలన జలించియు"జంకక విరాధుం డుద్ధతుండై చంకఁబెట్టుకొని యున్న వైదేహిని భూమి పైడించి యార్పటింపుచు దీర్ఘములును బలీ యములునునగు బాహువులంజూచి రాజనందనులఁబొదివిపట్టుటకడరుట యు రామలక్ష్మణులు తప్పించుకొనుటకునువలనుగాక వలలో దగుల్కొనిన సింహముల క్రయ వాని బాహువుల నడుమ జక్కువడి నిలిచిరి. అపుడా దుష్టుండు గడ్జులు యిరుచంకలనిరువురను నిరికించి పోవఁదొడంగెను. రాచుచంద్రుం డేమిచేయుటకుం దోచక తనలో "కానిమ్ము వీడు మ మ్మేచోటికిఁ కొనిపోవునో యది తెలియును గాక" యని తలంచి మిన్న

కుంకుటయు, దైత్యుచే జక్కి కొని పోబడుచున్న రామ లక్ష్మణులం గాంచి సీత యత్యంత శోకముఁజెంది మూర్ఛల్లి నేలవాలెను. ఆమె నుస్థితిం జూచినంతట రఘునాయకుండు మహా కోపమునుజెంది మిక్కిలి వాడిమిగల ఖడ్గమున వానిభుజము దెగ వేయుటయుఁ దెండవ శాపపును సౌమిత్రి ఖండించె. అంతవాడు తద్బాధకోర్వజాలక మహోన్నతంబైన నాలవృక్షము కరణి నేలఁగూలెను. కూలియును వాడు భయంకరముగా నఱచుచు నట వృక్ష మృగ సముదయములు చదియ బొరలి పొరలి వచ్చుచున్న ఖడ్గప్రహారముల ధశరథాత్మజులు వానిని ఖండించి యింక పేడు పోలియుం గాక యని విడుచుటయు, ప్రాణావపాన సమయమున విరాధుండు రఘునందనుఁగాంచి “వీరాక్రేసరులారా! మీర లెవ్వరు? ఎచ్చటికొడరు? ఈ యరణ్యమున కేలవచ్చితిరి?” యని ప్రశ్నించెను. రామచంద్రుండు కనికరించి తమ వృత్తాంతము సర్వమునుం జెప్పి “ఓయీ! నీవెవ్వండవు! భవచ్ఛరిత్రంబు జెప్పుమని యడిగినవాఁ డిట్లటనియె.

—* విరాధుండు తన వృత్తాంతమును రామునితో చెప్పట. *

“దశరథనందనా! నేను కుభేరువి సేవించుచుండిన వాడను. గంధర్వఁడను, తుంబురుండ నెడి పేరుగలవాడను. రంభయం దత్యంత మైన యనురాగముఁ గలవాడనై యాలతాంగిగూడి క్రీడించుచు తనుఁ గొలుచుట మఱచుటయు ధనరుం డలిగి శపించెను తత్కారణ మున నిట్టిఘోరాకృతివిఁ గలవాడవైతిని. నేను ప్రార్థింపగాఁ కరుణించి “ఎవని శరాహతిచేద నీవు నేలఁగూలుదువో, యా నాడు శాపంబు నీకు” నని యక్షేశుం డనుగ్రహించెను. అట్టిసమయం బిపుడుసిద్ధిందె. సీవల నా శాపము తొలంగినది. ఇంక నేను నా ఱోటి గంధరత్వ మును పొందెదను. రాఘవా! ఇచ్చటి కర్థ యోజనము దూరములో శరభంగుడను మహాముని యాశ్రమము గలదు. ఆ మహాత్ముఁ డచట తపో విభూతిఁగలవాడు. అతఁడు మిమ్ము సర్వవిధముల నాదరించును. అచ్చట మీకు సకల సౌఖ్యములు నొనఁగూడఁగలవు. కావున యచ్చటి కరుగుట ఔమకరము, మీరు ప్రయాణంబగుటకు పూర్వము నాకొక యుపకృతిఁ గావించి పోవలయునని కోరుచున్నాను. ఏమనగా నాదేహ మొకచోట భద్రముగా పూడ్చి మీ రరుగవలయుడు. అటుట చేసితిరేని నాకు గంధర్వత్వము సిద్ధించును. కరుణించి యటుల గావింపు.” డని చెప్పి ప్రాణంబులు విడిచెను.

రామచంద్రుని పాదములను చూచి భక్తితో భజించుచున్నాను. దేహమును బూజుటకు లక్ష్యముని నియోగించినచో చచ్చి మునుద్రొక్కి యుదాక శేబరమును బడవైచి పోవెనని భయమును జూపుటకు పెకలించుటకు నాధ్యము గాకుండుటకును రామను పండు దిట్టముగాబూజి యన్నయెద్ద కరు దెంచె. కిమ్ముట వార లిరువురును నీతయెద్ద కరుదెంచి నూర్చిల్లి యన్న రామను తీర్చియెనంత రామభంగిండు అనునా! ఈ యరణ్యమున నున్న రాక్షస సంహార యుక్తంబై యుండునదిగా. కనుపట్టు చున్నది. నుచు మీ వశముననుండుట తేమముకాదు. కాబట్టి నేనుబు దుగు చెప్పినచూ శరభంగముని యాశ్రమంబునకుఁబోయి నే డచట గడపి పిదపి కర్తవ్యమునుగూర్చి యోజంతముగాక” యని పక్షికి జనక పుత్రిని సంతోషమును బొందించి కదలి యమ్మహాముని, చంద్రునిని చూచు కోరిక యతిశయింపగా చని తదా శ్రమంబుజేరి యచట, రంభా ద్యప్పరలు వింజామరలు వీరుచుండగా నాన్లద మొందుచున్న వాఁడును వేయి తెల్లని గుఱ్ఱములుగట్టిక రథమునెక్కి యుచునదియైదు నశ్విరముల ప్రాయ మొప్పుదేవతలు కొలుచుచుండ, ధనశా తపత్ర చామరము లుల్లసిల్లిగా వేయిగన్నులు మెఱయ నెరఱింగుని స్వర్ణమునకుఁ దోడ్కొని

—* రామలక్ష్మణులు శరభంగాశ్రమంబున కరుగుగ. *

పోవుటకై దేవేంద్రుని కిచ్చోకి వచ్చియు రామచంద్రుని యా గమ సంబంధము నెఱింగిన యమ్ముని యింద్రునివెంట నడుగుకొల్లక నిలిచియుండగా, యట్టి మహాత్ముని గొనిపోవక రామచంద్రుండు నమో సించుటయు, నింద్రునిని చూచింబున కరిగె.

రామలక్ష్మణులు శరభంగ మహామునిని బ్రణమిల్లుటయు తపో ధనుండు సంసంబునవారి కక్షాధి సత్కారంబులు గావించి ముఖా సీనులం జేసి ‘రామచంద్రా! సురేశ్వరండు నన్ను పరమ తపోలబ్ధంబైనయత్తి మఱొకింబునకుఁ దోడ్కొని పోవుటకై వచ్చిన నేను భవ డాగమనం బెఱింగి యాతిధ్యం గొనంగి నిన్ను సత్కరించు కోరికచే నరుగక నిలిచితి టిజల లోక పూర్ణుండనైన నిన్ను పూజించుటకంటె గర్తవ్యం బెయ్యదిగలదు? రఘుకులవల్లభా! నీవేది కోరినను మదీయ తపో మహి మచే గల్పించి నీకు సమర్పించెద. వాంఛితంబుఁ దెలుపు” మని కడుప్రీ యంబు గదురబలికెను, రామచంద్రుం డామాటలకలరి మునిశేఖరా! మీదయ మామందు గలుగుటయ చాలును. దానికంటె మించిన దేమి

గలదు? ఎప్పుడు మాయంచు దయ మీకు గలిగెనో నకల శుభములును మీకు గలిగినట్లే యగును. ఏదియుఁ గొంతయుండదు. మహాత్మా! ఈ యరణ్యమున మేము నివసించుట కర్హమైన సలమయ్యెదయో యెఱింగించినయెడల మేమిచ్చట నిలిచి యటనుండు మునుల పేరింపుచుం డెదము అనునైన వోబుంజెప్పు”డని యడిగిన ముని యిట్లనియె,

“ఈయరణ్యంబున మహాత్ముడు సుతీక్ష్ణుడను మునియున్న వాడు. మీ రతనియొద్ద కరిగితిరేని మీకు తగిన నివాసస్థలం బతండు చెప్పును, ఇదిగో! ఈ సమీపముననుండెడి నదినిదాటి కొంతదూరము పోయినయెడల మీకతని యాశ్రమము గోచరించును. అటకుఁజను”డని పలికి వీడ్కొలిపి శరభంగు డన్న ముఖంబున సంద్ర సదనమునఁ కరిగె, రఘువంశుడు మునివంశుడు చెప్పినచెప్పున వాహనినిదాటి నానావిధ పుష్ప సౌరభంబులతోఁకూడినదియు, సమస్త మధుర ఫల భరితాఁగక హయ క్షమును మనోజ్ఞమునునై విరాజిల్లుచున్న యత్తిపోవనముఁ బొడగని దరియంబోవుటయు, రామచంద్రుల కాక నెఱింగి యచ్చట నుండు తపస్వులు పరమ హర్షముజెంది యెదురుగా చనుడెంచి స్త్రీలక్ష్యణ సహాయుడై తమకు మొక్కిన కౌసల్యానందనుని దీవించి కొని యాడి “ఓరఘుకులేశ్వరా! ఈయరణ్యమున సూర్యులైన రాక్షసులు లె పుడును మమ్ము నావావిధముల బాధించుచుండగా యపేక్షించి యుండుట నీకు ధర్మమగునా? మమ్ము సంతక్షింపవలనా? అయ్యో! వారివలన మేము పడుచున్న కష్టములు లెక్కించుటకు శక్యముగాదు. దీనుల మైన మాయడరుఁ తీర్పు”మని వినయముతో పార్థింప వారి దైన్యమునుచూచి చెప్పినమాటలు విని శ్రీరామచంద్రుండా సాధుజనులఁ గలుగుచున్న కష్టమునదలంచి మిక్కిలి దుఃఖించి వానినిజూచి “ముని! ద్రులారా! చింతింపక యూరడిల్లి యుండును దైత్యు లెచటనుందురో యాప్రదేశముల కరిగి వారిని పీచమడంచి మీ బాధలు దీర్చి సంతోష చిత్తులం గావించెద. పరమ పుణ్యులైన మీకు మేలుచేయుటకంటె మించిన యావశ్యకంబైన కార్యమునాకు ఁజియొకటి గలుగ”డని పలికిన రామచంద్రుని మాటల కమ్మునులు సమ్మతమయిందై దైర్యమును జెంది రహస్య భూపుత్రి వారి ప్రసంగము ముగిసిన పిమ్మట పతిని సమీపించి రహస్య భాషణముల విషయమున నిట్లనియె.

ప్రాణేశ్వరా! నీ వీ మునుల కొనరించిన వాగ్దానమువలన నామనమున భయము గడుపుచున్నది. అక రణముగా దుష్టరాక్షసులతోడ

వైరమునకుఁ గడంగుట యుక్తమగునా? విరోధమునలన నెట్టివారికిని దుఃఖము సంభవించును వలనని వైరమును దెచ్చుకొని పోరుటవలన లాభము కాదుకదా! అదియనుగాక హింసాకృతము ధర్మ విరుద్ధమగుట నెఱింగియు దానికి బూన నేమిటికిని? ఏమిన్యాయము? హింసవలన సాపము సిద్ధించునని పెద్దలు పలుకుదురు. దీనికి దృష్టాంతముగా నేను

—* సీతా రాక్షస వైరంబువలదని రామునితో చెప్పట, *

వినియున్న యితోహానం బొండుగలదు. దాని నాకర్ణింపుము. ముగ్ధులక మునివరుండు ఘోరతపముఁ గావించుచుండెగాఁ దేవేంద్రుడు విఘ్నముఁ జేయఁడలంచి రాజా కృతించాల్చి యమ్ముసిగ్రునియొద్ద కరుదెంచి “స్వామీ! యొక కార్యార్థమై నేకాక వోటి కరిగివచ్చెద. అంతవరకును ఇదే; యీనాఖండమును మీయొద్దనుండనిండు మరలివచ్చి కైకొనెద” నని ప్రార్థించి యావాలును తాపసోత్తమునిచే నొసంగెను. పసోపకార చింతగల యమ్ముని యొల్ల ననఁజాలక పట్టణముం గైకొనుటయు కపట ధరావరుం డచ్చోటువిడిచి చనియె. అతఁడు పోయినంతట మునివరుం డూరకుండఁజాలక యాకత్తివాడిమి నరయుటకై తీగెలును, చెట్లరెమ్మలును ద్రెంచుట కారంభించెను. క్రమమున నట్లే చేయుచుండ నతని కాదుర్వ్యసన మధికమైన నారాటికి తపఃశ్చింత సయితమువీడి జీవహింస కారంభించి దుర్దశను బొందెను. ఇట్లని యొక వృద్ధ విప్రుండు చెప్పగా వినియున్నాను. వైరమువలన కోపమును కోపముచే హింసయు దాని కతమున దుఃఖమును సంభవించుట సిద్ధము. ఇందు నీవెఱుంగని విషయం బొకటియునులేదు, నీవు ధర్మజ్ఞుండవు! దయాపరుండవు. ఈవనము దపము గావించుకొనుచు కాలము గడపఁగొని వచ్చినవాడవు. వృథా పరులతోడ విరోధమేల? దానవులు నీకేమి కీడు గావించిరి? వారిజోలిఁజోవుట యుక్తముగాదని నాబుద్ధిఁ దోచుచున్నది నీకుచెప్పగల దాననుగాను. అయినను “శోచినట్లు పలికితి”ననిన రామచంద్రుండామె చెప్పిన హితమునకును. తనయందుగల భక్తికిని, ప్రియమునకు సంతసించి యాదరమున తస్వీ! నీవాకృతములు న్యాయములైనవియ కాని ధర్మపద్ధతిని బాగుగా నెఱింగిన దానవై యుండియు నివ్వీధమున బలుకుటం దలంచిన నామనమున నాశ్చర్యము బొడముచున్నది. దుష్టులను శిక్షించుటయు శిష్టులను రక్షించుటయు రాజెలకు పరమ ధర్మముగాదా! అటుల నై నను ఈపరమ సాధువులైన మునులను నానా బాధలునొందించుచున్న క్రూరులైన నిశాఃకులఁడనుచు నేనే మునులను రక్షింపకండివ

యెడల నారాజత్వ మేమిటికి? ఈకార్యమును చేయుట ధర్మము కాదని యెవడు చెప్పగలడు? ఇందువలన మన కేమియుం గీడుకాని పాపముగాని పొసంగదు. దీనినిగురించి నీవు చింతింపవలె”దని యెడంబడం బలికియా ముని బృందముతోగూడి సుతీక్ష్ణముని పాలికరిగి మొక్కిన యాతపోధ నుండు వికసిత ముఖుండై రాఘవేశ్వరుని దీవించి ప్రీతిమెయిం శాగిలఁ చేర్చి యతిధి పూజల సంతృప్తిని గావించెను.

రఘువరుండు మునివలన నాదరింపఁబడి నాటిరాత్రి యతని తపో వనమున నుండెను. మఱువాడు సూర్యోదయం బైనంతట మునులంద రు రామచంద్రునియొద్ద కరుదెంచి స్తూత్రము గావించి తమతమ యాశ్ర మములఁగొనొక్కొక్కనాడు నిలువఁ బ్రార్థించి తోడ్కొని బోయిరి. వారి యిష్టానువంతు సతీసోదర సహితుండై కౌసల్యా నందనుండును నట్లన గావించి వారి మనంబులు సంతృప్తి నొందించెను. కొన్ని దినము లీప్రకారముగా ముని జనాశ్రమంబులనుండి వారిని సేవించుచు, పెక్కుం ద్రు దుర్మార్గులైన రాక్షసుల వధించి తపస్సులకు సంతోషముఁ గలిగించు చుండెను,

—* మందికర్ణిక మహాముని చరిత్రము. *

రామచంద్రుం డిచ్ఛేఱుండున మునులంగూడి సంచరించుచుండి యొకచోట యాకాననమున నొకనాఁ డొక యోజనము వెడల్పున పొడవునుంగలిగిన కొలంకనుగాంచి చేరువకేగి, యందుండి మనోజ్ఞమం జల సింహతములును వీశావేణా నిస్వనములును వివచచ్చుచుండుటయు విస్మితఁడై తత్ప్రభావము నెఱుంగఁజాలక యటకు చేరువంగలుగు ధర్మ భ్రష్టఁడను ముని యాశ్రమమున కరిగి యా మహాత్మునకు నమస్కరించి యతనివలన సత్కృతుండై “మునీంద్రా! ఈవనమున వచ్చునప్పు డొక యద్భుతము గంటిని. సమీప స్థలంబైన యావిశాల జలాశయము నుండి తూర్య గీత నిస్వనమును వినఁబడుచుండ వింటిని. అందు మను ష్యుం లెవ్వఁడు గానబడరైరి, అట్లుల మంజుల స్వనము లందుండి విన వచ్చుచుండుట కేమికారణము? ఏదియో గొప్ప విశేషము గలిగియుండ వలయునని తోచుచున్నది కరుణించి యావృత్తాంతమును నెఱిగింపు” డని ప్రార్థించెను ధర్మభ్రష్టఁడు రామునిజూచి. “దశరథరాజనందనా అందెల్లపుడును నలువఱిగి వ్రులు వివచచ్చుచుండును సుమా! అది యాశ్చర్యదరమును విశేషమునైన విషయమే! దానింజెప్పెదనుమినుము. నూండ కింఁచును మునీశ్వర శేఖరుండు తన “తపో” మహిమచే జలాంత

హస్తమున వివస్వ భవకమును గల్పించి యందు నదా వినోదమున చచ్చుటలాగూజి క్రోడవిహారములను పుచ్చుచుండు. ఆ కాంతామణుల కంటరాదములును, కీతిములును వారివలన మ్రోగింపఁబడు వాద్యరవములును నెల్లప్పుడును నుచోహార భంగి విసవచ్చుచుండును. అమ్మునిం ద్రువ కలువలో ప్రభావ మెలల గలిగించియు వెజింగంచెద నాకర్ణింపు” మని యిట్లుని చెప్పఁకొడిచె.

“ఓహూవా! ఇట్లనిచుకొని గారణమేమచగా, ఇమ్మునిందుండు వాయుభాజనుండును, శిలారీయుండునునై పదివేల సునత్పరము లత్యై గ్రముగా తపముఁ గావించె. ఇపు డన్న దేవుఁ డాదిగాగల దేవ ప్రముఖులుగూచి “ఇతిశు మనఃకోస నెవ్వనిదైన నొకని పదవినిఁ గైకొనఁ గలండా. ఇపుడ దీని కపాయముఁ జంకించుట మే”లనియెంచి యెదుగు రిచ్చురల నతినియోద్దకం బనిచిరి. ఆ రమణీమణులు తమ చాతుర్యము పెంపున మునివదని మదన తంత్ర వినోదముల కెలుంచిన వారల యోటపాటల కానఁదాచుచు నిజ ప్రభావ నిర్మితంబైన యీశ్వరోపరమున నున్నబాడు. ఈకోలనికి బంహాపురసంబనుపేరు పరగుచున్నది. ఆవనితల వీణాగాన భవునలెల్లప్రభు నిఁబల వినవచ్చుచుండును సుమీ!” యని చెప్పిన కఘుకుల వల్లభుండు సంతోషించి మ్రొక్కియ త్తిపోధనుని వీక్షించి యరగెను. పిమ్మట సీతాలక్ష్మణ సహితంబై వనంబున నచ్చటచ్చటనుండియు మునుల యాశ్రమములకు క్రమక్రమముగాఁబోయిపడు నైదు దినములు, నొకమాసము, రెండునెలను, మూడుమాసములును. నాఱునెలలును, నొక్కొక్కవోటనిలిచి, మహాత్ములైన తపోధనుల సేవింపుచు, వారివలన ననేకములైన పుణ్యపురుషుల చరిత్రములను వినుచు, దుష్టులను కాక్షులుంజరిచి యానందము సత్తిములక భయమును నివారించుచు, సగులు కొలకలంగల వోలులను, కొండలయందును, బహుమృగకల సుకులంబైన యరణ్యప్రదేశములందును, విహరించుచు, సకల విధములను మునులను తోడ్పొందఁగావించుటకు. నటనట, పర్ణగృహముల నిర్మించి నివసించుచు, మఘర శలాదులందెచ్చి ఋషి కుమారులకుఁ బెట్టి తృప్తి కొనించుచు, నిట్లు వనవాసకాలమునందు పదిసంవత్సరములు గడపెను.

ఇమ్మట హాసకేవళి వెండియు సుతీర్ణి మహాముని యాశ్రమమున కిరిగి యతని కేవింపును తిరగ శ్రమమున నమ్మహాత్ముని యాధరణకుఁ బోవడై కొన్నె - మునుఁగి, ఏకినాఁడు తపోధనునిగాంచి “మునిప

ల్లభా! న్వామో! పరమేష్ఠికి సమానుఁడను, సగర్వత మహిమాఘ్నఁ
జును, లోకస్థిత పవిత్ర చరిత్రుఁడునునైన యగస్త్య మునివరునిం సంద
ర్శింపఁ గోరిక కలిగినది. ఆ పుణ్యస్వరూపుఁ డెచ్చట తపముఁ జేయు
చున్నాడు? అతని యాశ్రమం బిచ్చోపేత కెంతహారమున నుండును?
దయన్వితఁ డెలియ బలుకుఁడని యడిగెను.

సుతీక్ష్ణుండు సంతసించి “రామచంద్రా! కల్యాణ గుణధాముండ
వైన నిన్ను మానిశ్రేష్ఠుండగుకంభసంభవుని యొద్దకుఁ బనుపవలయునని
నాచో తలంచుచుంటిని, అమ్మసింద్రు నవశ్యము నీవు దర్శింపవలయుం
జమీ! నాతలంపుప్రకారముగానే నీవునుగోరియడుగుచున్నావు. రాఘ
వేశ్వరా! పరమ తపః ప్రభావ శోభితగుండై వినుతికొనిన యాఘనుని
దలచినను, సుస్తుతించినను, మాచినను సకల సాతకములును, జంగ్మా
నిలముచే మేఘ పుంజమునుంబోలె పోషించుచులై పోవును సముద్ర
జలమునంతయు నరచేతఁగొని సాచముఁ జేసినవాఁడును, మిన్ను ముట్టు
బెరిగిన వింధ్య పర్యతమును నేల మట్టమగున్లు గర్వమడగినవాఁడును
దేవేంద్ర పదవికొంద నిరంగుళముగా యెప్పుమొరఁ బ్రవర్తించిన సహ
ఘని సర్వమగున్లుశపించినవాఁడును, మునులను మోసగించి తినుచున్న
యిల్వల వాతావులను రాక్షసులమిగి షర్వమగున్లు చేసినవాఁడును,
దక్షిణపుదిక్కున సకల దేవతలకును తానొక్కండ తులయై నిలిచినవా
ఁడును, నైన యా కంభజుని మహిమను వర్ణించుట కెవ్వనికి సాధ్యము
కాదు.” అని వినుతించి “రామా! ఈయరణ్యమున కూర్చులైన రాక్ష
సులు సంచరించుచు నదా మమ్ము బాధించుచున్నారు. ఆ దుష్టులను
సంహరించి మాకష్టములను నివారింపుము. ఇదిగో! దివ్యములైన బాణ
ములును, విల్లును, ఖడ్గమును నొసంగుచున్నాను, కైకొను”మని పలికి
వానిని ప్రియంబెసంగ, నిచ్చి యగస్త్యశ్రమమునకుఁ జను మార్గమును
దెలియఁజెప్పి వీడ్కొలిపెను.

నాల్గవ ప్రకరణము ముగిసెను.

సుఖవిరేచనమాతలు.

ఇవి శ్రేష్ఠమయినవి. బిడ్డలకు 1-2 మాత్రలును పెద్దవారలకు 3 మాత్రలును
పుచ్చుకొనిన సుఖముగా 2-3 మాత్రలు విరేచనములై అజీర్ణవాయువ జలుబు జ్వర
ము మొదలగునాటిని హరించును. సీసా 1-0-0

యక. వి. గోపాల్ అందు 80, 68, కృష్ణప్ప నాయకక గుంటపిడి, మద్రాసు.

శ్రీ రామ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

ఐదవ ప్రకరణము.

పూర్వోక్త క్రమమున సీతాలక్ష్మణ సహాయుడైనరఘుకుల శేఖరుండు సుతీక్ష్ణుండు చెప్పిన చొప్పున ప్రయాణంబైపోయి నాలుగు యోజనముల దూర మరిగినంతట ముందట నొకవనమునుంగాంచి సౌమిత్రింజూచి “లక్ష్మణా! అదిగో! మరకెగుట గోచించు వచమును జూచితివా? అదియ సుతీక్ష్ణ మునివరుండు చెప్పిన యగస్త్యశ్రమ మంగున్న యతని తమ్ముని మాశ్రమము దాపున కరుదెంచితిమి. మహానుభావుడైన ఘటసంభవుని తమ్ముని సందర్శించి ధన్యులమగుదుము. తపోధనశ్రేష్ఠుండైన యగస్త్యుని ప్రభావం బద్వితీయమైనది. ఇచ్చట మున్ను జరిగిన వృత్తాంతమును విను” మని యిట్లనియె.

మున్ను ఇల్వలుండు వాతాపియనెడి పేరులు గలిగిన యన్నదమ్ము లిరువురు క్రూర నిశాటు లీవనమున సంచరింపుచు పాపబద్ధులై బ్రాహ్మణహింసఁ గావించుచు చిత్రమైన కపటతంత్ర మొనరించు చుండిరి. ఎట్లనగా. వాలోపెద్దవాడైన యిల్వలుండు వాతాపినితనతమ్ముని మేకరూపముఁ దాల్చునట్లుచేసి తాను బ్రాహ్మణవేషముధరించి, విప్రలను భోజనార్థ మా మంత్రణముసేసి కపట వేషమునజూసి దాని మాంసమును వడ్డించినచ్చిన మహీనురులకు వడ్డించి వారు భుజించియైనంతట భుక్తశేషమును దినుటకై పిలిచినట్లు ‘వాతాపి శీఘ్రముగార’మృని పిలుచును. ఇల్వలుండగుల పిలువగనే బ్రాహ్మణుల యుదరముల మాంసరూపమునఁ జొచ్చియున్న వాతాపి నిజాకృతిఁదాల్చి వారి పొట్టలుజించి వెలువడి వచ్చును మహీదేవులు మృతులగుటయు యధేష్టముగా నన్నదమ్ము లిరువురు వారి. మాంసములను భుజించి సంతృప్తి నొందుచుండుదురు, ప్రతిదినమును నయ్యిరువురు నిట్లే చేయుచుండిరి. వారి కపటమును నెఱుంగఁజాలక విప్రలు బెక్కండ్రా దుర్మార్గులకెరయగుచుండిరి. ఈవృత్తాంతమును మహాత్ముడైన యగస్త్యుండు విని దైత్యుల దారుణ మాయాకృత్యము నెఱింగి వారున్న యాశ్రమమున కేదియుం దెలియని వాని చందమునఁ జనుదెంచె. ఇల్వలుం డతనిఁ బూజించి, భోజనమునకు నిలిపి, వాడుక ప్రకారము కపటవేషమును

వధించి యాశలముఁ బెట్టెను, దానిని కుంభజంఁగు భుజించి హస్తపాద ప్రకాశనం బాచరించి వచ్చినంతట, ఇల్వలుడు తమ్ముని నెప్పటిరీతిగాఁ బిలుచుటయు మునివరకుండు తమచేతితో పొట్టఁదడపుచు, జీర్ణించిపొమ్మని పలుకుటయు, వాడు వెలువడి రాజాలక జీర్ణించె. అంతకుంభజంఁగిల్వలునిఁజూచి “ఓరి దుష్టాత్మా! మీరు చేయుచున్న మాయను నేనెఱుంగ గుదుంజుమీ? ఏల పిలచెదవు? నీతమ్ముడు జీర్ణంబయ్యె. నింక వచ్చుట యెట్లు? ఈలాగు సాధుజనుల హింసించుచుండిన మీకు తగిన శిక్షఁ గావించుట యావశ్యకంబగును, నీసోదరుండు నశించె, ఇంక నీవును నాశమగుదువుగాక” యని పలికి యశ్వత్థాగ్రదృష్టులు వానిపైఁ బరగించిన తక్షణంబ యిల్వలుండు భస్మంబయ్యె ఇటుల నయ్యిరువురు రాక్షసులను బాలించిన ఘటోద్భవుని తమ్మునిఁ జూచుట మన కభ్యుదయ హేతువగు”నని తత్ప్రత్యక్షాంతమును ప్రసంగింపుచు తదాశ్రమముఁ జొచ్చి యగస్త్యాజనిఁ గని ప్రణమిల్లిన యమ్మునిఁద్రుండు బహువిధముల వారలనత్కరించె. ధరాసుతా లక్ష్మణులతోడ దాశరథి నాటి రేయి యచ్చోట గడపి, మఱునాటి ప్రొద్దుపొడువున, యాతాపసోస్తు ముని యనుమతిగొనిపై నంబై కదలి యగస్త్యశ్రమముఁగదియ నేతెంచి యవ్వనమునందలి కుసుమ పరిమళ మిళితంబైన వాయువులు పైసొల యుచుండగా నాచందముఁజెంది లక్ష్మణునితో “తమ్ముడా! కుంభసంభవుని యాశ్రమముఁ జేరితిమి. ఆహా! ఎంత రమణీయముగాఁ గనుపట్టుచున్నదో గనుము. ఇచ్చోట జాతి వైరములేక సకల జంతువులును గలిసి మెలంగుచుండుట యత్యద్భుతము ఈ వనముననుండి తపమాచరించుచు మనుజులు, యక్షగంధర్వసిద్ధ తిద్యాధర గరుడకిన్నర ప్రముఖ దేశ శరీరధారులై విమానములపై స్వర్గమునకుఁ బోవుచుండుదురు. ఇమ్ముని శిష్యునిఁ గొలుచుటశీరశై సంతతమును దేవగనము లరుదెంచుచుండుదురు. ఇట్టి విశేషము లన్నియు నసామాన్యయైన యగస్త్యుని ప్రభావముచే గలిగి, యద్భుతంబై గనుపట్టుచుండును, ఇమ్మునిఁద్రుని సామర్థ్యముం జెప్పెదను వినుము. వింధ్యపర్వతము మేరువుతో పగ బూని సూర్యమండలము పొడవునఁ బెరిగి రవి ముగ్ధమునకు నిగోధము గలిగించుటయు దేవతలవలన ప్రార్థితుండై యమ్మునినఁడు లోకహితార్థముగా తాను దక్షిణ దిక్కునకు వచ్చుచు తత్పర్వతమును భూమి మట్టమునకు సరిగా క్రుంగులాగున చరణాంగుష్ఠముచే నదిమెను. అది మొదలు వింధ్యము వెఱుగ వెఱచియుండు, మనకెంతయు తేమకరము,

వనవాస శేషమును నేసి మునివరుని సేవించుచు నిచ్చటనే యుండి కడ పుటకుఁ దలంచినాడను. అత్మనా! త్వరితముగా నీవుముందు చని మన రాకను తపోధనున కెఱిగింపు మ్మని పలుకుటయు సామిప్తి రయ మున నడిచి యా శ్రమ ద్వారమున కరిగి యటఁ దోచిన మునికుమారు నొక్కనింబిలిచి తమ నామములును, రాగమనమునుం జెప్పి మునికులే శ్వరున కెఱిగింపు మనియెను.

ఆ మునికుమారుండు త్వరితముగా చని యగ్నిహోత్ర గ్రహ ముననుండు తపశ్శీలు న త్రపోధనుంగాంచి “స్వామీ! దశరథ రాజనంద నుండైన రాఘవేశ్వరుండు భార్యయు ననుజుండును వెంటరా నడుదెంచియున్నాడు. ఆశ్రమద్వారమున నిలిచి తమ రాక నెఱిగింపుమని పంచినా” డని విన్నవించెను. అగస్త్యుండు శిష్యునితో “రామచంద్రుం డచట నిలువనేల? వచ్చుట కతని కాటంకమెయ్యగి. శీఘ్రముగాబోయి తోడ్కొని ర”మని పనిచెను. ఆ శిష్యుండును నిరభిరంజని లక్ష్మణునిం దోడ్కొని రామచంద్రునిఁ జేరబోయి, “రఘుకలనాయకా! రమ్ము మునివరుండు మిమ్ము శీఘ్రముగా దోడ్కొని రమ్మని చెప్పినా” డని పలికి వారల వెంటబెట్టుకొని పోయెను.

రామచంద్రుం డాశ్రమముఁ ప్రవేశించి మునింద్రునియొద్ద కరిగి యనుజ సహితుండై నమస్కరించెను సీతాదేవియు మోక్షైక్యము, అపుడు¹¹⁹ మునిశ్రేష్ఠుడు రామలక్ష్మణులను మహా సంఖ్యోపమున నాలింగనముఁ జేసి జనకజ నాదరించి యుచితభంగి మర్యాద లొనరించి యుపవిష్టులం జెసి కుశలంబడిగి శిష్యునింగాంచి “ఓరీ! ఈరామచంద్రుండు దేవతల కంటె నధికుండు. ఇతనిఁ బూజించుట వేల్పుల బూజించుటకన్న నధిక మగు కార్యము నీవు త్వరితముగా చెరువునందు మిగిలియున్న హోమ శేషమునుదెచ్చి యీ పురుషోత్తమునకుఁ బెట్టు” మని యాజ్ఞాపించిన వాడట్లేగావించె. తపస్వి రామునిఁగని “దశరథనందనా! అభిధియింటికి వచ్చునపుడు శక్తివంచనలేక కలిగినవట్టుంబెట్లని పాపచిత్తుండునరకమున తన మాంసమును తాను భుజించుచు ఘోరదుఃఖము లనుభవించునని పెద్దలు చెప్పుదురు, కావున నిన్ను సంతుష్టునిఁ జేయుట యావశ్యకము. ఈ హోమ శేషముఁగొను”మని చెప్పి యుక్తవిధిం బూజించి, యమో ఘంటైన ఖడ్గమును, విష్ణు సంబంధమైన శరాపనమును, నక్షయ తూణ యుగమును, నొసంగిన పిమ్మట” రాఘవేశ్వరా! మఱియు నీకుకావలసిన వానిని గోరుమిచ్చెద” నని చెప్పెను.

జనకజాప్రియుండు సంతసించి “దేవా! భవత్కృపా సమృద్ధివలన నన్నియుం గొడువలేక యుండగా కోరవలసిన దెద్దికలదు? ఏదియును లేదు. కాని మాయందు కృపాదృష్టులు నెఱయఁజేసి, మేము నివసించు టకు యుక్తమైన స్థలమును జెప్పఁడు చాలును. నేను మీచెంతనే నివసింపఁ గోరియున్నవాఁడ” నని వేడుటయు, కుంభజండు సంకోషించి “రామచంద్రా! ఇచటికి కొంతదూరమున శాతమీరమున పంచ వటుంబను పేరుగల వనంబొకటియున్నది. ఐదు గొప్ప మట్టిమౌలికు లుండు వోలు గావున యావనమున కట్లు నామము కలిగెను. మీరు నివసించుట కది యెంతయుం దగినవోలు అచ్చటికిగో యవ్వనము వసింపుఁడు పొం”డని దీవించి మార్గము జెప్పి వీడ్కొలిపెను.

—* జూయ దర్శనము. *

అంతట రామలక్ష్మణులు సీతాసహితులై యవ్వనమువిడిచి పంచ వటుమున కరుగుచుండు సమయమున నెచుట మార్గమున, పర్వతము వంటి గొప్ప శరీరమును, గండభేదంజాది పక్షులను సయితము చీల్చి కబళింపఁజాలిన ముక్కును బాల సూర్యబింబమునుం బోలిన గుండ్రని యెఱ్ఱ కన్నులును, వజ్రాయుధమునకు తుల్యములై గోళ్ళునుం గలిగి యత్యాశ్చర్య కరముగా గనుపట్టుచున్న పక్షి నొకదానిని చూచిరి. మిక్కిలి పెద్దదైన యావులుగు రామచంద్రుని, తనదావునకు వచ్చుచున్న వానినిజూచి “ఓరఘనందనా! నేను మీతండ్రికి సఖుడను అరుణ పుత్రుండ. నాపేరు జూయపు. నామిత్రుని పుత్రులైన మిమ్ము జూచుటఁజేసి యెంతయు సంకోషంబుఁ గలిగె” ననియెను.

ఇట్లు పలికిన యాపక్షిశ్రేష్ఠుని మాటలు విని యలరి రామలక్ష్మణులు డగ్గటి సముచితా లాపంబుల నప్పుతంగ, పుంగవునిం గొనియాడి, బూయపు ప్రియంబు మీఱగా దాశరథింజూచి “రామా! సద్గుణధామా! అరువది వేలేండ్లు నిరంకుశుండై భూమిఁ బాలించిన మీతండ్రి నెనరలేని మిత్రుండనగుదును. అమ్మనా నాయకాగ్రణి సందనులైన మిమ్ము తత్సమానులుగాఁ దలంపక నేను మరువంగలనా? ఎప్పుడుగాని సోఁకాగ్రణి మును, నాకుదెలియక దశరథావసీశుండుచేసి యెఱుంగఁడు. నాతోడ నాలోజించి నా సమృతమునుగైకొని నాయోజనపరకారముగా సతంజేమిచేసినం జేయుచుండెను. ఇప్పుడు మిమ్ముచూడగానే ప్రాణాఘాత్యుండైన నాసఖుని దశరథాత్మపత్ని దలాపు జేయుఁ సమయము తటస్థించినది. పరమపుత్రులైన మీ దర్శనముచే నాకతండు జ్ఞప్తికవచ్చుచు

న్నాడు. ఓరామా! మీరిటకు విచ్చేయుట మదీయ భాగ్యవిశేషమని భావించెదను. ఏమి కావలయునో నేమిచేయవలయునో తెలియఁ జెప్పము. దుర్గమంబులైన కొండ శిఖరములనెక్కి చూచఁగోరియున్న నిమిషమున మిమ్మందఱం గొనిపోయెద. లేక జానకిదేవి కావలిగా యుండుటకు నిలిపి మీరెట కేనియుం బోయినను, జాగ్రత్తగాఁగాచియుం డెదను, మఱి నేమిచెప్పినం జేసెదను ఆజ్ఞాపింపుము. మీకు వలయు కృత్యంబులు జేయుటకంటె మించినపని వేఱొండు లేదని పలికెను.

కాసల్యానుతుండు సంతుష్టుండై యావిహంగవరునకు తిమయందు గలిగియున్న భక్తికిని ప్రియంబునకును సంతోషించి, జనక సఖుండైన యా జటాయువును పూజించి తదీయ జన్మప్రకారము నెఱుంగఁదలంచి యడుగుటయు. నప్పక్షి రఘువీరునకు తన వృత్తాంతంబుఁ దలంచి యిట్లుని చెప్పఁదొడంగెను.

—* జటాయువు తన జన్మప్రకారము రామునితో చెప్పట, *

“దశరథాత్మజా! మదీయ జన్మప్రకారము వినఁగోరి యడిగితివి గాన చెప్పెదను వినుము. సృష్ట్యాదియందు మదునైనమండుగురు ప్రజా పతు లుదయించిరి, వార లెవ్వరనగా, కర్ణముఁడును, విక్రీతుఁడును, శేషుండును, సంశ్రయుండును, బహుపుత్రుండును, స్థాణుండును, మరీచి యు, నత్రియ, గత్రువును మహాబలుండును, బులస్త్యుండును, బులహుం డును, బ్రచేతనుండును, డక్షుండును, నాంగిరసుండును, వివస్వతుండును నరిష్టనేమియుఁ గశ్యపుండును, ననువారలు వరుసగా జన్మించిరి. అంత దక్షున కఱువండు) నుహితలు జన్మించుటయు వారిలో పదమువ్వరు కన్యలను గన్యపుండు పరిగ్రహించె. తిక్కనవారలతో కొండఱును, ధర్ముం డును, కొండఱును సోము డును చను మహాపురుషులు వచించిరి, కశ్యప హత్నులైన పద మువ్విరిక్కును గ్రమంబుగా, నతిదియ, దితియ, దను వును, గాళియ, సరిష్టయ, గషయ, సురసయ, సురబియ, వినతయ, గద్రువయ. వ్యాఘ్రయ, గ్రోధవశయ, దామ్రయ, సననామంబులు గలిగియుండు, వారలతోఁ జేసి కాదిత్యులును, దుద్రులును, విశ్వాక దై త్యులును, దనువున కశ్మిత్రిపుండును, గాళికి నరక తాకులును, గంధర్వు లకు సప్తరసలును, సరిష్ట సిద్ధులును, గషకు రిక్కుండును, ససంబుత్రి లుదయించిరి. సురభికి విహితయు గంధర్వియ, గ్రోధవశకు మృగమ డయ, హరియ, భద్రయ, మనుప్తను, భూతయఁగియు, దంష్ట్రయ,

శ్వేతయు, సురసికురనియు, వనస్పతియు, వనస్పతికి, వృక్షలతా వీరున్నా
తలు మువ్వదను, తామ్రకు శ్వేనియు భాసయు, శాంచీయు, ధృతరా
ష్ట్రయు, శుకియున నెడి కూతులునుం బుట్టిరి. కద్రునకు నాగసహస్రంబు
లుదయించె సురసకు యేకశిరంబులగు సర్పంబులు నూలుకలిగె వివత
కరుణుండును, గరుడుండును నను విహంగప్రముఖు లుదయించిరి. అందు
శ్వేనికి నరుణునకును, సంపాతియనువాడును, నేనును గలిగితిమి.
నేనును గనిష్ఠుండ. నానామంబు జటాయువని మున్నచెప్పితి. కకుత్స్థ
వంశాగ్రణీ! ఇది మదీయ జన్మప్రకార”మృని వివరంబుగాఁ జెప్పిన
రాముండు సంతృప్తి నొంది యాపక్షిపతిని ప్రియోక్తుల సమ్మానం వెలర్పఁ
బొగడి వీడుకొని కదలి దట్టమైన చెట్లును లయ గుల్మాయలునుం గలిగి
వినోదంబుగా నొప్పుచు కన్నుల పండువుఁ గావించుచున్న పంచవట
స్థలంబునకుం బోయెను.

ఇట్లుచేరి యట నొక రమ్యప్రదేశంబుఁ జూచి తమ్మునితో “ఓ
లక్ష్మణా! ఇచ్చోట ననుకూలంబైయున్నది. కావున త్వరితంబుగా పర్ణ
శాల నొకదాని నిర్మింపుము. వనవాస శేషంబు నిచ్చోటనుండి గడ
పుడ”మని చెప్పిన సౌమిత్రియు సమ్మతించి యనువగు తదశాఖలు ఖగ
డించి, లతలు రజ్జువులుగాఁ బెనచి చాతుర్యం బెల్లర్ప రమ్యంబుగా శాల
నిర్మించి, యాకులను పైకప్పు గావించి చూపిన రామభద్రుం డానంద
ముఁడెంది తమ్మునిఁ గొంగలించి, సీతాసహితుండై యా పర్ణశాలయం
దు వసించె. తత్సమీపమున తనకుగా వేటొక్క శాలగట్టి యంగు
లక్ష్మణుండు తానుండి సదా సీతారాముల నేమటక సేవించుచుండెను.

ప్రతిదివసంబును, సుమిత్రాసుతంగు మంచి నానాముఖు, మేలైన
ఫలఃబులును, జనకనందన కోరిన పుష్ప లయచయంబులునుం దెచ్చి
యొసంగి యన్నకును, వది నెకును సంతోషంబు గలిగించుచుండె, తత్కా
లము రామచంద్రునకు మనంబున వనవాస క్షేత్ర మావంతియు లేక,
సీతా సహితంబై విలాసంబున కాలంబు బుచ్చుచుండె.

ఈప్రకారము కొన్ని దినంబులు జరుగుటయు, నొక్కనాడు రాఘ
వేశ్వరుండు లక్ష్మణునిబిలిచి “తమ్ముడా! మీవది నెకు నేడు త్వరితం
బున గించి ఫలంబు లారగింపఁ దెచ్చియిమ్మ”ని చెప్పిన యతం దెన్నకు
మ్రొక్కి, కదలిపోయి యటనట ఫలార్థంబు సంచరించుచుండె, అందు
తత్కార్యం బొకచోట విద్యుజ్జ్వల్యుండను రాక్షసుని కొడుకు జంబుకు
నూడఁడనువాఁ యొక నెడురుగుమి మధ్యంబుననుండి ఘోర తపంబుఁ

జేయుచున్న యెఱింగి దేవేంద్రాదులు వానికి ప్రియంబుఁ జేయువారై భయంకర చంద్రహాసంబు నొకదానిని బుఱ్ఱెంచిన దానిని వాడు గైకొనకొల్లక యచ్చోలున బడవైచి యుండుటయు నవాలు లక్ష్మణుండు గాంచి కైకొని దాని వాడిమి నరయుటకై యచ్చోట లతావృక్ష సముదయంబు ద్రెంచుచుండె.

తత్సమయమున నవ్వనవాసులైన మునులు కొందఱా విధంబుఁ జూచి ప్రసన్నముఖులై సౌమిత్రియొద్దకుఁ జేరవచ్చి “ఓయన్నా! ఫల యుతంబులును, కుసుమ భరితంబులు నైన యీవృక్షలతాదులఁ గ్రుంచుట యుక్తంబుగాదు. వాడిఁ బరీక్షింప వలసియున్న యదిగో? ఎదుట నుండెడి విదురుపాద నొక్కప్రేయనఁ దెగి కూలునటుల వేయుము. అందువలన దానిరీతి తెలియు”నని మునీంద్రులు చెప్పిన వల్లెయని లక్ష్మణుండు

—* లక్ష్మణుండు జంబుకుమారునిఁ జంపుట. *

ఁబండు తన కరంబుననుండు నూతన చంద్రహాసంబులు జరిపించి, ప్రచండ బాహుదండం బెత్తి యవ్వెదురు పాద నొక్కప్రేయనం బడ నఱికిన, యాతపోధనులు మెచ్చి యతనిం గొనియాడిరి. సౌమిత్రి తాను నఱికిన వెదురుపాద నడుమనుండి తెగిపడిన రాక్షసునిం గని మునీశ్వరుండని తలంచి దిగులొంది “అకటా! పుణ్యశీలుండైన తాపసోత్తముని జంపి, పాపంబుఁ గట్టుకొంటి. ఏమిచేయుచును? ఈ వృత్తాంతంబు వినియన్ననాపై నెంతకోపమును జెందునోకదా?” యని దుఱ్ఱా క్రాంతంబుడై యేమియు దోచక ఫలంబులుకొని రఘునాయకునియొద్ద కరిగి మ్రొక్కి నీనాస నుండై యున్న యతని తీరుంగాంచి రామచంద్రుం డాలింగనము గావించి “తమ్ముడా! నీవు నేడు ఖిన్నుడవై విన్నఁ బోయియుండుట కేమికారణము? చెప్పి నాసంతయమును నివార్చిపు”మని యడిగిన యతండు జరిగిన తెలుగు విన్నవించెను.

ఆవృత్తాంతమును విని రామచంద్రుండు కటకటంబడి “లక్ష్మణా! అయ్యో! ఘోరపాతకంబు సిద్ధించెనే! ఇది బాయి విధంబెట్లు? ఏమిచేయడ?”మని మిక్కిలి విచారమును బొందుచున్న సమయంబున వారియొద్దకు మునులు కొందఱు వచ్చి రామచంద్రుం డనుజ సహితంబుగా మ్రొక్కిన వారి నాశీర్వదించి వారిచే పూజింపఁబడి యాసీనులగుటయు, దాశరథి యమృతాత్మ్యంబుగాంచి. మునివడలారా! నాతమ్ముఁ డెఱుంగక ప్రమాద వశంబున నొక తపోధనుని వరించె. మీర లనుగ్రహించి తత్పాతకం బీతని బొందకుండునట్లు చేసి మృత్యుండైన తపస్వి బ్రవించు

వ చ న కా వ్య ము.

నట్లు ప్రాణంబు లొసంగు”డని ప్రార్థించెను. అన్యపకుల శిఖా వచనంబులు విని యమ్మునులు మండస్మిత వదనములై రఘునందనుని కిట్లా నిరి. “మహిరకుల వల్లభా! దీనికై మీరు విచారము నొందవలదు. సౌమిత్రిచే దునిసినవాడు తాపసేంద్రుడుగాఁడు. వాడు క్రూరుండగు రాక్షసుండు, వాని వృత్తాంతమును జెప్పెదను విను”మని యిట్లనిచెప్పం దొడంగిరి.

—* మునులు రామునకు జంబుకుమారుని తెలింగుఁడెప్పట. *

“రాఘవేశ్వరా! విద్యుజ్జహ్వం డనువాని కుమారుండు జంబు కుమారాభిధానుండు మహాక్రూరుండు. తన తండ్రి పగదీర్చుటకై దేవేంద్రుని గూర్చి యఖండిత తపంబును నలుపఁదొడంగె. అత్తపంబున కింద్రుండు మెచ్చి సాంద్రద్యుతీ భాసురంబగు చంద్రహాసంబును బనిచిన గైకొల్లక “మదీయ తపంబున కిదియో? యొసంగుట. ఈ పట్టంబేమి టికి?” యని వాడు దానిని నిరాకరించె. యదిగాంచి ఈ లక్ష్మణుండు దానింగొన ఫలవృక్షంబుల దునుముచుండుటయు మేము చూచి యా రాక్షసుండున్న వెదురు గుమింజూపి వానిని చంపిచువారమై యగ్గుమిం ద్రెంపుమని పురికొల్పితమి. ఇతండు మాచెప్పిన చొప్పున నఱికి యా వెదురులతోడ తెగిన ముని సేవధారియైన యా దనుజునిగని తపసి యని యెంచి భయదుఃఖంబు లభిశయింపగా వేగంబున నీతయొద్దకువచ్చి తద్వృత్తాంతంబు దెలియఁ బలికె. ఈమహాత్కార్యంబు జేయుటవలన నితనికి మిక్కిలి పుణ్యంబు సంభవించె. అవంతయుఁ జాపంబులేదు. మీరింక వగవకు”డని దెప్పి దుఃఖమును తొలంచి నిజాశ్రమంబులకేగిరి.

అంతట జంబుకుమారుని తల్లియు, ఘోరనూషిణియు క్రూరచిత్త యునైన శూర్పాఖ యనునది వాడుక ప్రకారంబునభోజనంబుగొని వై శంబ చనుడెంచి నెదురు పొడతోడ తెగిపడియున్న కొడుకుంజూచి, సువర్ణముఖయై మహా దుఃఖముతో “హా! నాముద్దుపట్టి హా! జంబుకు మారా! కటకటా! నిన్ను నిష్కారణంబుగా ఖండించిన దుండగు డెవ్వఁ డోకదా! మానవ్రతంబుఁబూని. తండ్రినిఁజంపిన వారిపై పగదీర్చుకొను టకై దృఢనిష్ఠం దప మాచరించుచున్న నీ విలుల దెగిపడి యుండుటం జూచి నంతట నామనం బెలులనోర్చును? ఈపుత్రశోకంబు నెలుల భరింపఁగలను? ఇటువంటి క్రూరకృత్యంబున కొడిగట్టిన దుష్టాత్ముని ప్రాణంబులను గొనినంగాని నా హృదయాంతర తాపంబు శాంతింప”దని యేడ్చి యార్బటింపుచు మునిజను లున్నచోటి కరుడెంచి, కన్నుల నిష్పలురు

లగా మహా కోపదృష్టుల వారలంగని పండ్లు గొట్టుకును “ఓదుష్టులారా! అక్రమంబనక నాకుమాడుని జంపినవాఁ డెవ్వఁడో నిజముఁబల్కుడు! చెప్పకుండినచో మిమ్మందఱ నొక్కసారిగ నీ ట్టణంబున వధించెద విడువ”నని బెడలించుచు సమీపించుటయు భీతిసొంది మునులు గడగడ వడంకుచుండ, వారిలో నొక్కఁడు దైర్యంబు నవలంబించి నానికీల్లనియె.

ఓ శూర్పణఖా ! మేమెవ్వరమును నీకుమారున కేకీడును జేసిన వారముగాము. మాఁపై గనలేంద నేమిటికి? నిరపరాధులమగు మము జంపవచ్చుట న్యాయమగునా? ఎవఁ బరాధులమును శూరుండునైన రాజకుమారు డొక డీవనంబున కదదెంచి సంచరించుచుండిన నీకుమారుని ఖండించి పోయెను. వారించుటకు శక్తులము గామిచే తద్వృత్తాంతమును చూచుచుండి నీతోడ బలుకడలంచి యుంటిమి. అతని గాని యతడు పోయినచోనుగాని మే మెఱుంగము. ఇంకను నమృహావీధుండించే యెట్లనైన నుండనోపు”నని చెప్పెను. అతఁ డవ్వధమున బలుకుటయు నాగ్రహవేళంబున యాశూర్పణఖ “యా రాజనందనుం డెవఁడో కనుకొని వానిని వధించెదగాక” యని యెంచి గహనంబంతటం దిరిగి వెదకుట కారంభించెను.

ఈరీతిగా వెదకుచు రామచంద్రుడున్న పర్ణశాలను సమీపించి వచ్చి తత్పూర్వము లేని పర్ణశాల యదోట్రు క్రొత్తగా నిర్మింపఁబడి యుండుట గని యాశ్చర్యమొంది చేర నరిగి యందు సీతాదేవికో సరస నల్లాపంబు లాడుచున్న రామచంద్రునిఁజూచి, తామర రేకుల భోలు విశాల నేత్రములును, వెడద యురంబును, దీర్ఘములైన బాహువులును

—* శ్రీరామలక్ష్మణులు కడకు శూర్పణఖ వచ్చుట.*—

చంద్రబింబ సదృశంబైన ముఖంబును నీలమేఘమువంటి దేహచ్ఛాయయు, గోమలాంగకంబులునుం గలిగి, చిత్తజ నన్నిభుండై యొప్పుచున్న రాఘవేశ్వరు రూపంబునకు మెచ్చి, యెంత తడవు చూచుచున్నను తనివి గలుగకున్న, విస్మయావహించి తయై తనలో “మాయారే! ఇదిగదా చక్కదనము. ఇతనికి సమానుండైన పురుషుండు ముల్లోకముల వెదకినను మఱియొకడు గలుగఁడు. బాగుబాగు! చక్కగా వికసించిన తామరపూవు రేకులవలె కన్నులును, రేయింబగలును కళాహీనంబుగాక ప్రకాశించు చంద్రబింబమునకు సాటిఁజేయఁదగిన నెమ్మోమును, నునుపారి నిగ్గారి తనకు దిక్కరుల తుండములవంటి బాహువులును, నింద్ర సీలముల కాంతిని ధిక్కరింపఁబోలిన తను కాంతియుం గలిగి నయనాభి

రాముడై యొప్పుచున్న యీపురుషోత్తముని సొబగు వర్ణించుట కెవరికి సాధ్యమగును?" అని పొగడి డగ్గటి వినయంబుతో "ఓయి సుకుమార శరీరా! నీవెవ్వడవు? నీపేరును కులంబును వినుటకు ప్రియంబు గదిగొ గావున వచింపు"మని ప్రార్థించె. జానకీప్రియుండా రక్కసింజూచి తన వృత్తాంతమంతయు వివరముగాఁ జెప్పెను.

ఆ సమాచారంబును విన్నంతట యది రామునితో 'రాజనందనా! నీ యుదంతంబును జెప్పిరాడవుగదా! ఇంక మద్వృత్తాంతంబు చెప్పెదను విను'మని యాపురుషశ్రేష్ఠుని గాంచుటచేతను, మాటలాడుటచేతను, మనంబున కాము బంకరింపగా గొప్పతనంబును జెప్పి యతని లోగొను తలంపున నిట్లనియె.

"భూజా! బలపరాక్రమ సామర్థ్యంబులచే శత్రు భయంకరుడై ముల్లోకములను జయించి దేవతలచే వెట్టిగొనుచు సకల భోగములును ననుభవించు చుండువాడవును, మహాప్రతాపవంతుడవును, లంకాపురాధిపాక్షుడవును, నైన పంక్తివతనునకు నేను సోదరిని. నాపేరు శూర్యణఖ ఓ రామచంద్రా! స్త్రీలచిత్తములు చంచలములుగదా; ఇటువచ్చి నీసౌందర్యమును చూడగనే నామనంబున నెనలేని మోహము జనించినది దాపనేల? కలిగిన మాటను చెప్పెదను. నీపై వలపుగొంటిని. కావున మదీయ ప్రియుండవై నాశోరికగ దీర్చుము. నన్ను గూడితివేని నీకు మిక్కిలి మేలగును. ఈ వనంబున జనస్థానమనుచోట నా యన్న ఖరుండను వాఱొకఁడు నివసించుచున్నాడు, అతఁడు మహా పరాక్రమ వంతుఁడు, బహుళ సేనాసమేతుఁడు అదైత్య శేఖరుండు నన్ను చేపట్టిన నిన్ను గని మరదివని యెంచి చాల నీకు సహాయముఁ జేయును. నీవొచ్చట నిర్భయంబుగా సంచరింపవచ్చును నీ భార్యయైన దీనిని విడువుము. ఛీ! ఇది నీకు తగినదికాదు? కురూపియుం జెడి పయునై దీని సుబంధము నదలి యన్ని శుభలక్షణంబులం దనరిన నన్ను గూడుము. నీవంటివాని కిటువంటి కొఱమూలిన దుర్లక్షణములు గలది యాలగుట కేవలమహీన తగాయున్నది. నేను దీనినిజంపి భక్షించెద. నేనన్ననో, నీమనంబున కేరూపు ప్రియముగా నుండునో యట్టి యాకృతిఁదాల్చి నిన్నే సంతోష మొందుదట్లు చేయుచుండుదును. నాతోడ మదనకేగి గూడినప్పుడు నీకుం గలిగించెడి యానందం బెట్టిదియో యెరుంగుమవుగాక ఇచ్చట మన మిరువురమును సురతకేళిని దేలవలయుననినచో దే కాంతస్థల మత్యవసర ముగదా! ఇప్పుడన్ననో, నీ తమ్ముడొకఁడు మనకు దాపురించియున్నాడు

వీనిని సోదరుడని యెంచి కడునాచావలదు. నేను వీరిని స్వయంతము వధించెదను. అంతట మనతోడును తీతును, స్వేచ్ఛా విహారంబున కను వగును. నాకూట కష్టపలుకక మోహము త్తచిత్తవై ప్రార్థించుచు ప్ప నన్ను మన్నించి మదీయ వ్యామోహంబు నడచి నీవును ననుపహాన సుఖంబు కనుభవింపు”మని వలపుతోడి యాపులొప్పు బలుకుచున్న యాదురితాత్మ చూటలువిని, రఘువంశు డల్లగిల్లి దానితో “ఓ మగువా! నేను భార్యనుగలవాడను. ఇదే చూచుచున్నావుగదా! ఒక తెయుండగా వేలొక తెం గోరుట న్యాయముగాదు. ఈ సుందరాంగిం జంపుటయు నక్రమము. మిమ్మిరువురనుగూడి యుండినచో యెట్లును మీకిరువురకును మత్సరము కలుగక తప్పదు. నీనాటి మంచిదానికి నవతి పోరు గలిగించుట సమ్యతము గాకున్నది. భార్యవిధానము జెప్పెదను వినుము. నీవు మిక్కిలి మోహమునుగొని వచ్చినపుడు నిన్ను నిరాకరింపరాదుగాన, మత్సర్యశుండును, చతురుండును, యహవన వాతుండును నైన నాతమ్ముడు భార్యలేనివాడై యున్నాడునివతలసీయొద్ద కేగికోరిక దీర్చుకొనుము పొమ్మని చెప్పెను.

రామచంద్రుం డటుల బలుకుటయు నవి పసికపోక్తులని యెఱుగలేక యాచెడిప సత్యంబయని నమ్మి బిరబిర లక్ష్మణునియొద్ద కరిగి తన యభిప్రాయంబును, రాఘవేశ్వరుండు చెప్పినమాటలు దెలియబలికి “ఓ సుకుమార సుందరాకారా! వలచివచ్చిన యాడుదాని కోరికందీర్పక నిరాకరింపకూడదు. మిక్కుటమైన మోహంబనెడి యురిలో దగులువడి తత్తఱించుచున్న నాపరితాపంబు దొలంగులాగున నాతోడగూడి మదన కేళిం దేలించి యానంద మొందింపుము. ఊణము తడవొనరించినను, నేనింక నోర్వజాల”నని బలిమాలుచున్న దాని పలుకులు విని లక్ష్మణ తలయూచి తనకు పట్టరాని నగవును ప్రయత్నంబున నడంచుకొని “ఓ సుందరాంగీ! ఇది యెంతటి వెట్టితన మనవలయును? లోకంబునం గల పురుషులలో శ్రేష్ఠుండును, గూఢమందును, జాణత్వమందును, నధికుండునునైన రామచంద్రుండుండగా, నీ వతనివిడిచి నాయొద్ద కరుదెంచుట యెప్పునా? నే నమృతాత్ముని సేవకుడను. ఇటువంటినన్ను గూడినచో నీవును నతనికి దాసివై యుండవలయును గాని, ఇసుమంతయు నీకు గౌరవము కలుగజోదు. నీయంతటి యుత్తమ కాంత యగౌరవస్థితిని జెందుట యనిన సగుబాటు గదా! ఇనీ! తగిన చందముగాదు. రామునకు నీపై ననురాగము లేదని తలచితివి గాబోలు. అతడు నిన్ను నాయొద్దకు

బనుచుటకు కారణము నీవు గ్రహింపఁజాలవైతివి. నేను తెలిసికొంటిని. ఏలననగా, నిన్ను తా నటునిటుందిప్పి నీ నడులును, కులుకులును, తళుకు బెళుకులును జూచి సంతసించుట కొఱకై యిట్లు వుత్తెంచెను. ఈము క్కుఁజేయును. యీ కన్నులయందమును, ముఖ విలాసమును, మేని కాంతియు, లోకంబున మఱి యే యవతిగలదు? ఇటువంటి లావణ్య నిధి నైన నిన్ను రామచంద్రుండు విడుచునా? నిన్ను చూచినది మొదలు నీ వలప్రసాదానికి రామభద్రుండు తపించుచుండును సుమీ! వై శంబ నీవతనియొద్ద కరుగుము. నీవింక నాకు వదిలెనైతివి, తడవుజేయక పోయి యా గుణ రత్నాకరంగూడి నీకోరికం దీర్చుకొను'మని నమ్మబలికెను.

లక్ష్మణుని మాటలు నిజములుగాఁదలంచి శూర్పణఖ యత్యా సందమునుబొంది కులుకుచు మరలి రామచంద్రునియొద్ద కరుదెంచె. అటులవచ్చిన యావికృతాంగిం జూచి జనకరాజనందన పకపకనవ్వె. తన వంకఁజూచి యామె నగుటకు శూర్పణఖ మిక్కిలి కోపమునుజెంది రామచంద్రునితో “సుందరాంగా! చూచితివా! ఈ దుస్వభావ యలఁతి గానెంచి నన్నుచూచి నవ్వుచున్నది. అపుడే దీని నవతి మత్సరమును జూపుట కారంభించినది. భళీ! ఇటువంటిది మనకేమిటికి? దీనినిపుడేచంపి బక్షించెదను. పిమ్మట మన కేకప్తమును నుండదు. ఇరువురమును నిష్ట వినోదములుం దేలుచుండ వచ్చును. నీవింక నేమియు నడ్డుమాట పలుక వలవ” దనిచెప్పి, కొఱపులభంగి మండుచున్న కన్నులనుండి నిష్పలు రాలుచుండగా నోరుందెఱచుకొని చూచుటకు భయంకరముగా సీతను

—* లక్ష్మణుండు శూర్పణఖ ముక్కు చెవులం గోయుట. *

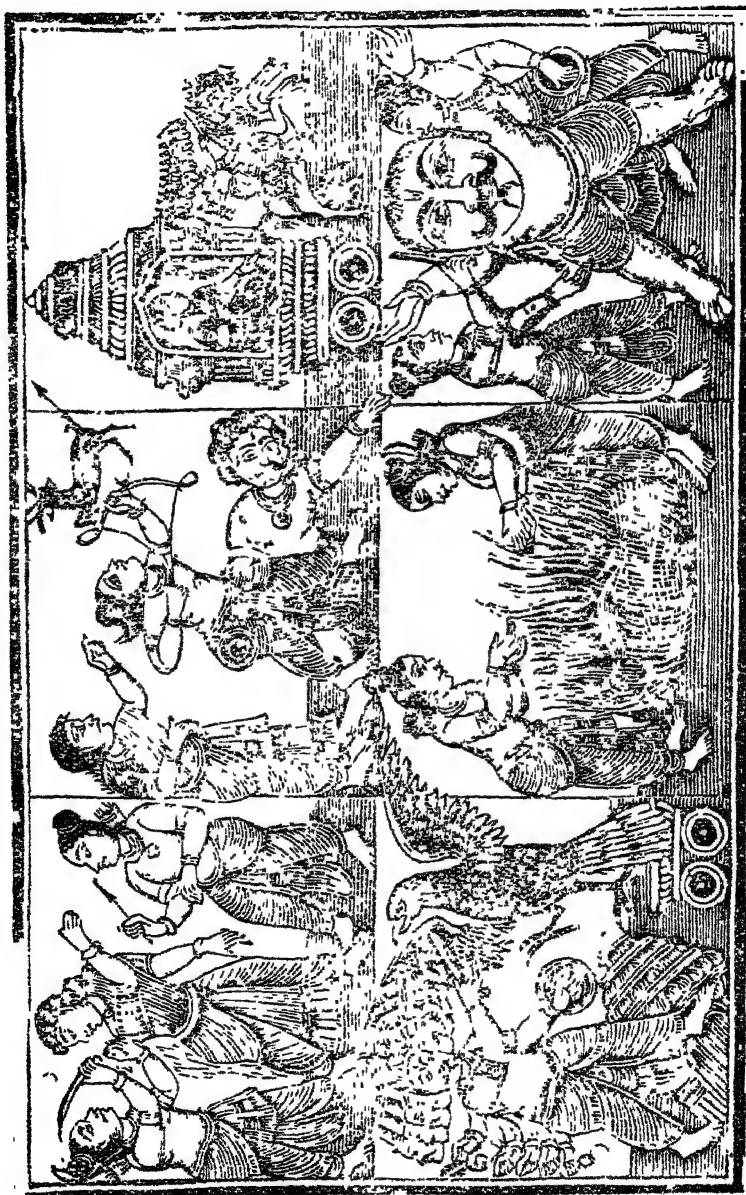
మింగుటకై డాయఁ జనుదెంచె. దాని యుగ్రాకృతింగని భూపుత్రి భ యమున మైవడంకుచుండ పతి మఱుగుఁజొచ్చిన, యెయ్యన రామచంద్రుం డొక్కచేతితో యామె రెట్టంబట్టుకొని రెండవకరముతో యా రాక్షసిని చెంతకుఁ జేరనీక పట్టుకొనియె. ఆలాగు పట్టినను నిలువక యది మహాకోపముతో జూచుచు గ్రుడ్లు గిరిగిరం ద్రిష్టచు సీతను మింగి నుంకించుచున్న. దాని దుశ్చేష్టితమునెఱింగి రామభద్రుండు సౌమిత్రిగి బిలిచి “తమ్ముడా! క్రూరులును దుర్మాధులునునైన వారలతో పరిహాస ములాడు తెంతయుం జేయును జెచ్చననుట నిశ్చయము. చూచితివా! ఈ నేరము మనయందే యున్నది. ఎగతాళికై మనము పలికిన పలు కులవలన నిపుడు జనక తనయకు కేడుమూడున క్లేర్పడె శీఘ్రముగా నిటురమ్ము. ఈ దుశ్చేష్టితక్షణ దీనిన ప్రాయశ్చిత్తము జేసికొని

యిది శాంతి నొందదు. దీని నింక విచూషితేసి యనువు” మని యాజ్ఞాపించెను.

సౌమిత్రి త్వరితముగావచ్చి మిక్కిలి కోపముతో శూర్పణఖను బట్టుకొని తన చేతివాలతో, బిరబిర చానిముక్కును చెవులునుంగోసి “దురాత్మురాలా! నీయందము ముందటికన్న నిపు డెక్కువ యైనది. ఇంక నిట నిలువక బా”మ్యని పలుకుటయు, దుష్టచాఢికయైన శూర్పణఖ యవ్వధమున భయమునొంది యరణ్యమున ప్రతిధ్వని జనించులాగున నేడ్చుచు, నోజను, కాలమేఘము చాడ్చున మీఁదికెగసి, రయమునబోయి, జన స్థానముఁజేరి, యట పెక్కండ్రు దనుఱులు గొలువఁగా నిండుకొలుపున్న తన యన్నయగు ఖరాసురుని ముందట నేలపైబడి పొరలుచు కడు దీనముగా రోదనముఁ గావింప దొడంగె. అతండు చెల్లిలి తీరుంజూచి యచ్చెరువునొంది, శ్రోథ తామ్రాక్షుండై “నాదరీ! ఇట్టి దుస్థితి నీకేల కలిగినది? ఇటువంటి పాటు నొనరించినవాఁడెవ్వఁడు? నీవు నాచెల్లెలవనుట నెంచక, మదీయ ప్రతాపము నెఱుంగక, లయకాలుని కోఱలు మీఠినట్లును, పురాంతకుని మూడవకన్ను, నఱకాలన్ని నట్టును నీకిట్టి, యపకృతిఁ గావించి మదీయంబైన యాగ్రహమున కెవ్వండు పాత్రుం డయ్యెను? ఆదుష్టాత్ముఁ డెవ్వఁడో త్వరితముగా నెఱింగింపు. నపుత్ర) మిత్రముగా వాని నిప్పుడ పొరిగొని నినూడు నివారిం చెద తడవుఁజేయక వానిపేరుల జెప్పము. పిమ్మట వాని దుర్గతిం జూతువుగాక” యని యడిగెను.

దుశ్శీలయైన శూర్పణఖ కన్నులనుండి జాటుచున్ననీలును నాసా కర్ణములనుండి కాటుచున్న నెత్తురునుం గాలువను గట్టుచుండగా నేలఁ బడి పొరలుటచే మెనుమాల్చిఁ బురింగియుండగా, తన యన్న చెప్పినమాటలువిని రోదనము వీడి దుఃఖం బడంచుకొని కూర్చుండి, గద్గద కంఠ రవముతో జరిగిరన వ రమానమును విశదీకరించి, సీతా రామలక్ష్మణులు పంచవటమున నొండుటంజెప్పిన విని ఖరుండు మంఠిపడి, యంత కాకాసురుడైన పదునలుగురు భయంకర రాక్షసు పేరులంబలిచి “పంచ వట సలమున నిరువురు సరాధములు నొక్క యువయును వచ్చి నివసించి యన్నవారఁట మీరిచ్చోటికరిగి నాచెల్లెలి యింతటి భంగపాటుఁ గావించిన యాదుష్టులను వధించి మీరీమెకుప్రయం బొనరింపుడు. శీఘ్రముగా జనుం”డని చూర్ఛాపించుటయు దానవ వీరులు పదునలువురును

శూరపాణి ముక్కు-చెవులు నోయుట.

గదలి శూర్పణఖ దాఁజూపునదియై ముందు జనుచుండ, దాని పిఱుం దన నడచి రామలక్ష్మణులున్నచోటి కరుడెంచిరి.

కొంతదూరమున వచ్చునపుడే రఘువల్లభుండు శూర్పణఖ వెంట వచ్చుచున్న దైత్యునింజూచి సౌమిత్రినిలిచి వారినతనికిఁజూపి లక్ష్మణా! కంటివా! మనచే పరిధవింపఁబడి యిచ్చోటనుండి పోయిన పాపాత్ము రాలైన రక్తసి తనవారియొద్ద కరిగి వారిని మనపైకి దోడ్కొనివచ్చు చున్నది నుమా! మనమింక సూరకుండ కూడదు ర''మృని విశిఖము లును. చాపమును బుచ్చుకొని, సీత వెఱగొందునని తలంచి యాదై త్యులు పర్ణశాలయొద్దకు వచ్చుటకు మున్నుగానే కొంతదూరము వారి కెదురుగాఁ జని 'ఓ రాక్షసులారా! మీరిచ్చోటి కేల వచ్చితిరి? మీకు పాణాపేక్ష గలిగియున్నచో మరలి మీయన్నచోటునకు శీఘ్రముగా నరుగుడు. నా పలుకులు వినక యుద్ధమునకు బూనుగురేని మీరింక బ్రతికి బోవఁజాలరు. మొదట జెప్పితిని, మీ యిష్టం'' బని చెప్పెను.

—* రాముండు ఖరుండు పుత్తెంచిన దైత్యుల జంపుట. *

ఆ రాక్షసుండు రామచంద్రుని పలుకులను లెక్కనేయక మహా గ్రముగా నార్చి యదలించి 'ఓరి సరాధమా! రామా! నీవెంతటివాఁ డవు? లోక భయంకరుండైన ఖరాసురుని పలుపోరులు జయమొందఁజేసి యతని మన్ననకు పాత్రులమై విఖ్యాతినిఁ జెందియున్న మీకు నీవు లెక్కింపఁ దగినవాడవా? దేవతలు సయితము మమ్ముఁ జూచిన భయ మొంది గడగడ వడయదురు. నీసామర్థ్యమును పరాక్రమమును నెట్టి వియోచూచెదము గాక''యని బింకపు మాటలు బలుకుచు జాయ నరు డెంచి యట్టహాసములును, పెడబొబ్బలును, సత్తిశయింపగా తమ చేతు లుబట్టియున్న శూలములుండిప్పి బ్రయోగించిరి.

ఇవిధమున పదునలువరును నొక్కసారి పదునాలుగు శూల ములుచైచుటయు, దాశరథి పదునాలుగు కత్తివాతి యమ్ములుఁ నిగిడించి యా శూలముల నన్నింటిని ఖండములుఁజేసి నేలఁబడునట్లు గావించెను. తమ యాయుధములు తునియుటయు, వార లాగ్రహముమించి, వెండి యుం జుండకొండములను ప్రయోగించుచున్న చూచి వానినెల్లందునిమి యతిశయించిన కోపమున జానకీపతి యత్యుగ్రములగు పదునాల్గు బాణము లేక కాలమున యా దనుజులపైఁ బఱపిన వానిచే తూలి వార లొక్క మాటుగా, దేవేంద్రుని, నబ్రాహ్మణముచేతెక్కలు ఁగి నేలఁ

శూలిన పర్వతముల చందమునఁబడి సోళ్ళనుండి నెత్తురులు గాఱుచుండగా ప్రాణములు విడచిరి.

అంతట శూర్పణఖ తన యన్నచేఁ జంపఁబడిన రాక్షసవీరులు నేల శూలుటంగాంచి భయమునొంది యాద్యుచు బిగ్గఱ గోదనముఁ జేయుచు ప్రచండ వేగమునఁ బఱచిపోయి ఖరుని ముందరనిలిచి వెక్కి-వెక్కి యెడ్డుచున్న చెల్లెలింగాంచి యతం జాశ్చర్యమంది పడతీ”! ఇది యేమి? మరల నిఁగుల సేడ్పుచు వచ్చితివేల? నీకు పరిభవము గలిగించిన వారిగర్వము నడంచుటకై మిక్కిలి బలీయులం బంపినాఁడనుగదా! వారు నేను చెప్పినట్లు చేయలేదా? ఇచటనుండి పోయినంతట నచ్చోట నెట్లు జరిగినదియుం దెలియకున్నది వారలేమైరి? ఏమిచేసిరి? ఊటట నొంది శోకము నడంచుకొని జరిగిన వర్తమానము నెఱింగింపు” మని యడిగిన యా దుష్టచిత్త యన్నజూచి “అయ్యో! ఏమిచెప్పదును? నీవు పనిచిన పదునలుపురు శూరులను కౌక్కుసారిగా యా రాజన్యండు వాడి తూపులఁ బ్రయోగించి నిమిష కాలమున నేలఁబడఁ గూల్చెను. ఇంక నీ వెందఱును బనిచినను ప్రయోజనములేదు. కార్పిచ్చువైఁ బడిన మిశుతల పగిది నమ్మనుజేంద్రుని బాణాద్యులచే మ్రగ్గుచుండుగాని బ్రతుకఁజాలదు. ఓ అన్నా! అతఁ డద్వితీయ పరాక్రమవంతుఁడు. సామాన్యులతని నెదిరించుట కష్టము. త్వరితముగా నీవే కదలి చని శక్తిగలదేని యారాజ నందనులఁ బరిమార్చి, నాకు గలిగిన పరిభవ దుఃఖమును మాన్పుము. చాలవైతివేని యింక నీ వీ జనస్థానమున నుండక మఱి యెట కేనియుం బొమ్ము. ఉండినందున కలిగెడి లాభమెయ్యది? అదియును గాక నేను నూతనమైన వృత్తాంతముం దెలిసికొంటిని. ఏమనగా, అయోధ్యా పక్షియైన దశరథుండను రాజునకు వారు నందనులట. రామ లక్ష్మణులనెడి యభిధానములు గలవార లిరువురును రాక్షస పదార్థముగావచ్చి యున్నారట. ఆ రాజపుత్రులు సామాన్యులుగాదు.

సీతాపు తమకు గలదనెడి దైర్యముతో దైత్య వీరులు గర్వమున బోయిమ్రగ్గిరి. నేనన్ననో యిటుల నవమానితనై దుఃఖించుచున్నాను తోడఁబుట్టిన దాననైన నాయందుగలప్రీతిచేతనైనను నీవు వారిని మార్కొనవలదా? ఊరక నిరుపయోగ ప్రసంగముఁ జేయుచుండిన గలిగెడి దేమియున్నది? ఇంతవరకును నీవు మహాశూరుండవని యెంచుచుంటినిగాని నీ శక్తి యత్యల్పమగుట నిపుడు తెలిసికొంటిని. కాదేని యిరువురు మనుష్యులకు వెఱచి వారిని సంహరింప లేక నీవిట్టూరకుం

డుమవా! గానవుల వధించుటకొక వచ్చిన యారాజపుత్రులు తాము వచ్చిన పనిచేయక మిన్నకుంచురా? సేద మునులపై చెలరేగి వారిని నానాబాధలును బెట్టుట యొకటియకాని నీవలన మఱియొక్కదొక్కటియునులేదు. లోకనయని జడదారుల నలంచు సీమ్రతాపము మహాశూరులైన దశరథనందనుల ముందుచెల్లునా? అది వట్టితలంపు నీశక్తియు సాహస విక్రమములును నిపుడు స్పష్టమయ్యె. సర్వమునుం దెలిసికొంటిని. ఇంక వేయి మాటలాడినను నేమిలాభము? అయ్యో! నేనెవ్విధమున దిక్కులేనిదాననై తినిగదా నాగతియేమి కావలయును? ఇట్లు దుఃఖించి యవమానమునకు లోనై చావలసిన దానినేగాని వేఱు మార్గము లేదయ్యె. ఏమి చేయుదును? అడుదానిని తోడబుట్టిన దానిని యీతీరున భంగపరచిన మనుజునకు వెఱచి వానికిందగిన శిక్ష జేయ జాలనివాడు లోకమున నీవుదక్క మఱి యేకాంత సహోదరుండు మిన్నకుండును? ఎవ్వనిమనం బెరియకుండును? కటా! ఇట్లైతిగదా! ఈస్థితిలోనుండు దుఃఖా క్రాంతను నన్నుచూచుచున్న నీశౌర్యము! నీ బల మొతనూత్ర మనవలయును?" అని శోచిన ట్లంతయుం దనయన్న కు రోషము బుట్టినట్లు పలికి గట్టిగా రోదనముఁ జేయుచు నేలఁబడి పొరలుచున్న చెల్లెలింజూచి మహా కోపమునుగొంది కన్నుల నిప్పు లొలుకగా బామలు ముడిపడుచుండగా క్రోధాధిక్యమున మైజమర్పగా, పండ్లు పటపట గొఱుకుచు కాలావస రాంత కాకాడుండై ఖరుండు రూర్పణఖ క్షిప్తునియె.

“ఏమీ! అతివా! ఇట్లు శోకింపనేమిటికి? నీకు దిక్కులేక పోయినదా? ఎంతమాట బలికితివి? నీయన్నయైన నాముందట యారాముడు నిలువగలఁడా? వాడెంతటివాడు. వాడెవ్వఁడు! ఇంద్రుని దిక్పాలకులలోనను గరుడ గంధర్వ విద్యాధర ప్రముఖులైన వారిలోనను, నెవ్వనికి సాటియైనవాడని తలంచితివి? అటువంటివారలు సయితము మదీయ నామస్మరణ నూత్రమున వెఱచి పాదాక్రాంతులగుచుండుట నెఱుంగవా? చూడలేదా? ఇంక నీశోకముఁ జాలింపుము, త్వరితముగాఁబోయి యా మనుస్యాధములంద్రుంచి నీకు సంతోషముఁ గలిగించెదను లెమ్ము లె” మృని చెప్పిన యాచెడిపెరక్కసి యా పలుకుల కలరి ఖరునితో అన్నా! త్రిగజ ద్విఖ్యాత పరాక్రమో పేతుడైన పంక్తి పద నుండు భవత్యహాయముఁ గలుగుటచేగదా? సకల దేవతలను నిర్జించి దిగ్విజయముచేసి కీర్తి ప్రతిష్ఠలు గడించె. తలంచిన యెడల నసాధ్య

మైన కార్యము. నీ కేనియునులేదు. ఎదురులేని కడిమిమెఱసి యెంతటి మహత్కార్యమైనది జేయగలవాడ వనుట నే నెఱుంగనే? వైశమున యా మనుచారిప చుగనుల గర్వమునడంచి విజయమును బొందు"మని యుద్ధించి పలికెను.

అంతట ఖరుగు తన తమ్ముడును సేనాపతియునగు దూషణు డను వానిఃబిలిచి “ఇప్పుడతని మాయా వర్తనులును, కాలమేఘా కా రులును. దైర్య శౌర్య బల సాహస విక్రమములఁ బేరునొందినవాడును నైన మొనగాండ్ర బదునాలుగువేల సంఖ్యగల రాక్షసులకు సకలవిధా యుధాది సాధనములతోడ సిద్ధము గావించి యొక రథమును పన్నించి సైన్యయుతముగాఁ గొనిరమ్మని యాజ్ఞాపించిన వాడు నిజాగ్రజుని మాటవోప్పున సర్వ సన్నాహములును గావించి వచ్చి తద్వర్తమాన మెఱిగించె,

ఖరుం డంత సమర సన్నధుండై చనుడెంచి, సువర్ణమయమును, రత్న స్థితమును, రమణీయ పతాక శోభితమును, బహుతర నానావిధా యుధ యుక్తమునగు రథం బాహింపించి, తమ్ములైన దూషణ త్రిశి రులును తమ తమ తేదలెక్కి యక్కజముగా బలములంగూడి యత్యుత్సాహమున వెడలుటయు, మేటిరక్కసులు దనకు చుట్టునుం గావుగా నచ్చుచుండ, హాసేచకు ముందు శూర్వణఖయుం బోవదొడంగె.

—* ఖరాది రాక్షసులు రామునితో యుద్ధమునకై వచ్చుట. *

ఆ సమయమున భూమి కంపించె ఖరుని బలముల కెదుట గుడ్ల గూబ లరచుట కారంబించె. రత్నవర్ణము గురిసె, శిశుగులు పడఁజొచ్చె చుక్కలురాలె, సూర్యునకు చుట్టును పరివేషం బేర్పడియె. పట్టపగలు నక్షత్రములు గనుపట్టె తొడంగె. తెక్కెముపై గద్దగూర్చుండె. ఉన్న స్థిండి ధ్వజము విఱిగిసూలె, రథమునకుఁ గట్టిన గుట్టములు మ్రొగ్గె, నలుదిక్కుల నెఱ్ఱగావు గ్రమ్మె. ఆకాశమున చిత్రహాసములతో మేఘ సముదయముతోచె. ఎదురుగాలి వీచినాగె, వజ్రములు వాపోవుచుండె. చీకటులు గ్రమ్ముకొనియె. ఖరుని యెడమకన్నును నెడమభుజమును నద రఁజొచ్చె. నతని కన్నులనుండి నిష్కారణగా నీ గాఱు దొడంగె. మఱియు నిట్లు మాహోత్సాహములు దోచుచున్న చూచుచు, జడియక నవ్వుచు, వీరాగ్రేసరుండైన యతండు వానిని గణింపక రాక్షసులతో యిట్లనియె.

“దైత్యులారా! ఈదుర్నిమిత్తము తెన్నిదోచినసేమి? వీనినిగని వెఱచి నేను మరలిపోవుదునా? క్రూరములైన నా బాణము లాదళర ఘని కొడుకులపైఁ బ్రయోగించినపు డిటులనే చుక్కలు పడగలవు. మృత్యువునకు సయితము మచ్చరములు మృతిని గలుగఁజేయును. ఏరా వలమునెక్కి డేవగణములతోగూడి యిగ్రుండు వజ్రాయుధమును పూనివచ్చినను, యుద్ధమున రాచే జచ్చును, ఇటువంటి ప్రతాపవంశఁ డైన నాముందట నగు తెంతటివాడు?” అని వీరాలాపములు సెలంగ ఖరుండు సమరకేళి కుసూహలమున, శ్యేనగామియు, పృథుగ్రీవుండును, యజ్ఞ శత్రుండును విహంగముండును, దుర్జయుండును, గర వీరాక్షుగ డును, బరుషుండును, గాల కార్ముకుండును, మేఘమూలియు, మహామా లియు సర్వాస్త్వండును, రుధిరాశనుండును, ననెడి పన్నిద్ధరు మేటిరక్క- సులు కెలంకులను, త్రిశిరుండు ముందటను, వెనుక దూషణ పురస్కర ముగా, స్థూలాక్షుండును, మహా కపాలుండును, ప్రమాధియు, ననువా దును జనుదేరగా నడచి పంచవటికి వచ్చుటయు, తస్మైస్యములను దవ్వ లంగాంచి రామచంద్రుడు సౌమిత్రింబిలిచి “అత్మణా! చుప్పనాతి ప్రబ ల సైన్యముగ దెచ్చుచున్నది. ఘోర సంగ్రాహము ప్రవర్తిల్లంగలరు. జనకనందన యుద్ధమునుచూచిన వెఱగుపడును. కావున నీవు సీతం దో డొప్పినిపోయి సమీప పర్వతగుహలో యుండుము నేను వీరిని నాశముఁ గావించెద. సంగరాపేక్షతో మఱి రోషియు నడ్డము పలుక వలదు పా”మృని చెప్పిన సౌమిత్రి భూపుత్రినిఁ దోడ్కొనిపోయి పర్వత గుహ లోన సామె నుండఁ జేసి తాను ధనుర్ధరుండై రక్షించుచుండె.

విదవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రామ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

ఆటవ ప్రకరణము.

ఖరాసరుండు ప్రబల సైన్య సహితుడై యివ్వధమున వచ్చు టయు రాఘవేశ్వరుండు ధనుర్భాణములు ధరించి మార్కొని రాక్షస దళముపై నడచి కొండలంబోలు గజ సమూహములను, మేఘ పటలి

—* శ్రీరాముడు రాక్షస సైన్యంబుల నులుమాడుట. *

వంటి తేరులును, సముద్ర తరంగముల కెసయైన తురంగములను, మునుచిన దంతావళిముల వంటి వీరభలులనుం పిలిచి చెండాడుటయు దైత్యులు వివిధాస్త్రములును కుంతి, తోమర, పాగిస, ఖడ్గాది సాధనములును బ్రయోగించుచుండ వానినెల్లం దుత్తునియలు గావించి, మఱువులుసించియు, మర్మముఁగాడ్చియు, శీరములు ద్రుంచియు నంగములు ఖండించియు, బడల వడంజేయుచున్న నాశరథి ముందు నిలువఁజాలక రాక్షసులు చెదరి నలునంకలకుం బోవుచుండ, దద్విధముఁజూచి ఖరుండు ముందువచ్చి రఘునాయకు నెదిరించి పోవఁదొడంగె,

అప్పుడు రామచంద్రుండు విజృంభించి నిజ ప్రతాపం బేర్పడ ప్రచండి మార్తాండుని కైవడి చెలుగుచు, రయము మెఱయ, మేటి రక్కసుల నుక్కడఁగించి. పోవరమున నెదిరించిన. నిశిరుజంసి, దూషణి రూపడంచి, ససైన్యముగా ఖరుని సంహరించి వృత్తానురుని పగించిన పురందరుని చందమున జయముకొనుచున్న తేజరిల్లు దేవ ముని గణములు దుష్టాత్ముడైన ఖరుండును వాని యనుచరులు ముడిబొందు కెంతయుం బ్రమోదమునుజెంది దళములునును బాగడి యాశీర్వదించిరి. పిమ్మట సీత రిక్త్యాలు నతని జేరవచ్చిన వారలతోడ గూడి పర్ణశాల కరుదెంచి యిష్ట విసోదములనుండె.

కౌసల్యా నందనునిచే పూర్వోక్త ప్రకారమున రాక్షసబలములు మడియుటయు, హతశేషులు దిక్కటి నలుదిక్కులకుం బాటిపోవుటయు నందు చావక తప్పించుకొనిన యకంపనుం డనువాడు భయాకులమాపసుండై శీఘ్ర గమనముల లంకాపురమునకుఁ బోయి దశాననుగ

—* అకంపనుండు రావణునకు ఖరాదుల వృత్తాంతంబుఁ జెప్పుట. *

జూచి మ్రొక్కి యిట్లనియె. “లంకేశ్వరా! దశరదుండను వానికొడుకులు రామలక్ష్మ్యా లనువారు తండ్రి పంపున నయోధ్యనుండి వచ్చి దండకాటవిజొచ్చి పంచవటమున పర్ణశాల గట్టకొని వసించుచు, శూర్పణఖను ముక్కు సెపులంగోసి, నకల సైన్య యతముగా ఖరదూషణ త్రిశరల సంహరించిరి, మునులకు, క్రియం బొనరించువాడై రాక్షస సంహారము నకుం గడంగ యెదురులేని కిడిమిమెఱసి వర్తించుచున్నారు. వాల్మీకి పెద్దవాడైన రాముడనువాడు నిరుపమాన పరాక్రమవంతుడు. బహుశాస్త్రవేది, యతని నెదిరించుటకు పురహరాదులకైనను శక్యముగాదు అనిన పది యశోతయోక్తి కావోదా. నిరుపమాన శౌర్య సంపన్నులైన

మన ఖరదూషణ క్రిశేదలను పదునాలుగువేల రాక్షస వీరభటులను, రథ గజ తురంగములతోడ సైతం శౌక్యండు రూపు మాయించె. నీ వారింజంపి యపకృతఁ గావించిన యీ రామునిపై పగదీర్చుకొనఁ దలంతువేని యతని నెదిరించి యుద్ధముఁజేసి జయించుట కష్టముగాని యొక యుపాయమునఁ బోలియుండునచ్చును. ఎట్లనగా, రాముని వెంట నచ్చి యున్నయతనిభార్య మిక్కిలి చక్కనిది. ఆ సుందరాంగి నెట్లైనను మోసపుచ్చి నీవు సొరించినయెడల, భార్యను సోలుబోయిన దుఃఖమున రాముండు పొలియఁగలండు. అతని తమ్ముడును తన యన్నవలె తాను నుం జచ్చును. ఇదియ తగిన యుపాయము. ఇటులచేసి నీ యనుజల జంపిన విరోధమును వారియాత్మలకు శాంతిగలుగఁదీర్చు”మని చెప్పెను ఖరాదుల మరణ వృత్తాంతమును విని రావణుండు దుఃఖించి రామునిపై మహాదాగ్రహమును బొంది “బభీ! ఆరాముఁ డంతటివాఁడు? మదీయ పరాక్రమ సామర్థ్యముల నెఱుంగఁడు గాఁబోలు. మంచిది వానికి దగిన ప్రాయశ్చిత్తముఁ జేసినంగాని మదీయ చిత్తమునకు శాంతి గలుగదు. తొక్కిలైపో! నీవు చెప్పిన యుపాయము కడు మేలైనది. యుద్ధముఁ జేసి గానిఁ జెందుటకన్న నీవ సులభమైన మార్గము. నీవునాయందు మిక్కిలి భక్తిగల మిత్రుఁడవుగాన, ఇట్టి మంచి నెరవుఁ బలికితివి. ఇప్పుడ యీ రాముని దేవిం దెచ్చుటకు తగిన యత్నముఁ గావించెద”నని యతని సామ్రాజి తాను తన మిత్రుండు, మాయావర్తనండునునైన మారీచుని యింటకరిగి యతనిచే సత్కృతుండై, ఖరదూషణ త్రిశిరులు మడియుటయు, తత్ప్రీతి క్రియగా రాముని దేవిదే దలంచుటయుం దెప్పి తత్కార్యమునకు సహాయముగా తనవెంట రావలసినదిగా కోరెను.

ఆవృత్తాంతమును విని మారీచుండు వెఱచునుబొంది “రావణా! నీ యత్నిమును విడుపుము. ఆ రాముని నే నెఱుంగుదును. అతని సామర్థ్య బద్ధితీయమైనది. ఇంద్రుని దేవతలు సయిత మతనికి సమానులు గారు. వృధాప్రయోగముగాని నీకిటుల జేయుటవలన లాభము గలుగదు. ఖరాదుల శౌక్యండు నిర్జించుటవలననే యవ్వీడని పరాక్రమము నెఱుంగవచ్చును. కదాచి కుచ్చుండి లేని విరోధమును దెచ్చి పెట్టుకొననేమి కత్తి? నా మూలలు విని కోపము నుపసంహరించి స్వస్థుఁడై యుండుము. ఈపని నీవ చేమకరమగునది కా”దని పలుకెఱుంగుల హితము చెప్పి, రామచంద్రుని దివ్యాస్త్ర పాండిత్యమును మహిమయు, ప్రతాప మునువర్ణించి, కొనియూడి శాంతచిత్తుని గావించుటయు, దశముఖుం డ

తని వాక్యమువలన కోపమువీడి తన యత్నమును మాని నుండిరమున కరిగి నెమ్మది నుండెను.

అట్టి సమయమున మహా బలవంతులైన ఖరదూషణాదులు బలములతోడ సంగర భూమిం గూలుటంగాంచి శూర్పణఖ యత్యంత భయ విపాదముల మనము గలంప తల్లడిల్ల, చేయునదిలేక తద్వృత్తాంతమును లోక విద్రావణుడైన రావణున నెఱింగింపనెంచి మహా నాదమున గోదనముఁజేయుచు పాతతెంచి లంకాపురముసాచ్చి, మంత్రులును, రాక్షస వీరులును గొలువ బేగోలగముననన్న పంక్తి ముఖుని కొలువునకుఁబోయి తన వికృత రూపమునుగని రాక్షసులెల్లరు నాశ్వర్యమును బొందుచుండగా నేప్పుచు రావణునిజూచి పరుష భాషణముల నిట్లనియె.

“రావణా! నీవు నిశ్రియ మంత్రులతోఁగూడి యివ్విధమున సం తోషమున నుండిన యంతయు చాలును, తక్కిన నీవారెవ రెటులబోయినను విచారింపవుగదా! వారెటులబోయినను యాజోలి నీకేమిటికి! భాగ ప్రియులు స్వజనుల కష్టసుఖములను విచారింపుదుదు? అయ్యో! మాబోంట్లకు దిక్కెవ్వరన్నాదు? కైలాసము నెత్తిన నీ భుజాబలము పెంపును, ముల్లోకములందును జెల్లుచుండు నీ యాజ్ఞయును, దిక్కులెల్లను గెలిచిన నీవిఖ్యాతియు, సంతటను నిండియున్న నీపేరు ప్రతిష్ఠలును, వస్త్రైపోవగా, సినోదరినైన నన్ను మనుఁగొక్కడివిధమున పరిభవించి నుఁఖ మొందించినది చూచుచు, వాని నామ మడిగింపక మిన్నకున్న వాడవు, నీ ప్రతాప మేమిచేయుటకు? నీకు చెల్లెలసని చెప్పకొనుట నే నాకు లజ్జగాయున్నది. అసతా? ఎక్కడియన్న, యెక్కడి తోడబుట్టువు కెవ్వరి కెవ్వరు గలరు? ఇంద్రుండియు నాగతి యిట్లనదిగదా!” యని గోఁచెను.

వికారరూపముననున్న సోదరులగాంచి రావణుం డధికమైన కోపమును వ్యసనముజెంది “చెల్లెలా! కుఁఖము నడంచుకొనుము. నెవఁడనిన్ను పరిభవించి యుల కేసెనో వానిం జెప్పము. ఆ దుర్మార్గుని గర్వము నడించి వానిరూపు మాయఁ దీసి నీకు సంఘస్థిఁ గల్గించెద” నని యడిగెను. ఆవు డది యన్నతో, లాకేశ్వరా! నదా భోగముల నెవఁడుపడి తిగినవారల బనిచి వేగు లరయకున్న కారణమున నిట్టి దుఃఖములెల్ల గలుగుదున్నవి సుమా! విను”మని, రామచంద్రుండు సీతా

లక్ష్మణసహితృడై దండకారణ్యమున కరుదెంచి పంచవటియందు నివాసం జేర్పరచుకొని, మునిజనులకు ప్రియము జేయువాడై దైత్యసంహారముః జేయుచుండుటయు, తానచటికిపోయిన తన ముక్కు చెవులు గోసి విరాటః జేయుటయు, తద్వృత్తాంతము నెఱింగి వారల సంహరించుటకు ఖరాదులుపోయి బల సహితముగా మడియుటయు జెప్పి “రావణా! ఆడుదాననని యారాముడు కరుణించి నన్ను చంపక విడిచిపెట్టిన కతన బ్రతికివచ్చి వృత్తాంతమును నీకు జెప్పఁగల్గితిన జూమీ! అతనిప్రతాపమును, నస్త్ర ప్రయోగ కౌశలమును సత్యధికమైనది. ఎదిరించి యుద్ధముఃజేయుటకు నాభ్యముకాదు. ఆరాముఁ కొనసరించిన యక్రమమునకు ప్రతిక్రియఁ జేయఁ దలంతువేని యతని భార్యను త్రిలోక సుందరియైన సీతనుదెచ్చి యిష్టభాగముల ననుభవింపుము, ఆ దుఃఖముచే నతండును వాని తమ్ముడును వ్రాణములు విడువఁగలరు. నా మనమునకు సంతృప్తి గలుగుట మాత్రమేగాక, నీకును నిదియొక మేలుకార్యముగా గలదు” అని బోధించెను.

తన చెల్లెలు చెప్పిన యపాయమున రావణుండు మిక్కిలి సంకోషించి మోహవశుండై యల్లె చేసెదనని శూర్పణఖకు తృప్తి గలుగఁబలికి, మంత్రులతో యోజించి, విక్రమించి రామునితో పోరు సల్పుటకంటె వేంచనోపాయమున సీతం దెచ్చుటయు కార్యబని నిశ్చయించి కొలుపువిడిచి రథ మాయత్తముఁజేసి తెమ్మని సూతున కాజ్ఞాపించి,

—* రావణుండు సీతను దెచ్చుటకై పోవుట. *

వాడటుల గావించుటయు, సకలాయుధ భరితంబైన యాకాంచన రథం బాహింపించి, ప్రచ్ఛన్న మార్గమున వెడలి వియ్యార్హమునఁ బోవుచు. సముద్ర మధ్యమునం దచ్చటచ్చటగల యనేకద్వీపములు గనుం గొనుచు నొక్కచోట బహు విహంగకుల సంకులమును, విటప పాకారాంతరీదోంతరాళమును నగు నొక్క పురాణ వటోత్తమము నూతునకుం జూసి “సారథీ! తొల్లి గడుసుం డమ్మతమునకుఁ బోవుచుండ గజ కచ్చపముల భక్షించుటకు శతయోజన విశాలంబైన దీన శాఖపై వాని నిడుటయు భారమున కాకిమ్మవిడిగె. అంత నక్కొమ్మయందా లల క్రిందుగా వ్రేలుచు తపముఁ జేయుచున్న హలఃఖల్యాని మునులూ క్రొంగి చుటయు విని తచ్చాకను క్రిందఁ బడనియక వై నలే యుండు గజకచ్చప సహితముగా చరణములతో దృఢముగా బట్టుకొని, జవమున తిగిగియైన కశ్యపుని పాలి కదిలి పాగా వృత్తాంతము జెప్పిన యమృతహస్తృడు.

తచ్చొకనుండి దిగునట్లు వాల ఖల్యాదులఁ బొక్కించిన వారట్లచేసిరి. అంత సువర్ణండు జనకుని పనువున యా శాఖను నిషాద మండలమున నైచి, హిమాచల తటమున గజ కచ్చపములం బెట్టుకొని రక్షించి చనియె. ఈమహా వృక్షమునకు పేరు సుభద్రము” అని చెప్పించు పోయి మారీచుని యాశ్రమము సొచ్చి రథముడిగ్గి జటావల్మల ధారి యెయున్న యతని యొద్దకుఁబోయిన. మారీచుండా రాక్షసేశ్వరుని తగిన భంగి మర్యాద లొనరించి సుఖోప విష్ణునిఁజేసి “అంకేశ్వరా! ఇంతలో క్రమ్యుజ వచ్చిన కార్యమెయ్యది? యేమి విశేషమో యెఱిగింపు” మని యడిగిన రావణుండు తూర్పూఖ చెప్పిన వృత్తాంతం బతనికి నవిస్తరం బుగా దలంచి యంతయుఁజెప్పి నిజోద్దేశము నెఱిగించి” మిత్రమా! ఆ రాముడు రా చెల్లెలిని పరిభవించి ఖరదూమం ప్రముఖుల నిరవశేషముగాఁ జంపి, నిఖిలలోక జయుండనైన నా కింతటి యెగ్గు గావించి నాడు. కాబట్టి యా క్షత్రియాధముని భార్య నపహరించి యా దుఃఖముచే యతండు కృశించి చచ్చునట్లు చేయఁదలంచితి. దీనికి నీవునహా యుండవు గావలయును మాయా విద్యలయందు నిన్ను మించగలవాడు లోకమున నింకలేడు నీవు కగునమథుండవు. ఏలాగున యారాముని వంచించి యతనిభార్యను గొంకాదగునో దానిని యోజించి తగినయుపాయము జింతించి మదీయ యత్నము సఫలము గావింపు”మని పలుకుటయు, మారీచుం డతని పలుకులువిని మేను వడంకగా, గుండెలు తల్లడిల్లుచుండ నాలుక తడియాజ మైజమటలూర, మించిన భయమున నోట మాట వెడలక కొంతవడి పెదవులు దడపుచు నట్టెయుండి ప్రయత్నము నతోఁబ్రుపాటు నొక్కింత యడంచుకొని దీనాననురంజ యిట్లనియె.

—* మారీచుండు రావణునకు హితంబుఁ జెప్పట. *

“ఓయిరావణా! ఇంతకుమున్ను నేను చెప్పిన మాటలను మఱచి నీవు మరల వచ్చుటఁ దలంపగా మిక్కిలి యాశ్చర్యముగా యున్నది. ఆ రాముండు సామాన్యుండని భావించి యిట్టి తలంపుఁ గొంటివని తోచుచున్నది. అతఁ డద్వితీయ పురుషుండు. అసదృశ పరాక్రమ వంతుడు, బహు శాస్త్రవేది, యా మహాత్ముని శక్తి నేను బాగుగా యెఱిగియున్నాను. విశ్వామిత్రుండు యాగముఁజేయు కాలమున నేను ను సుబాహుండును విఘ్నం బొనరింపఁ బూనుటయు, నొక్కకోలన ము బాహుండ్రుంచి మఱియొక్క శరమున నన్ను సముద్ర మధ్యమునం బడునట్లు చేసెను. ఇది యతని పిన్ననాటి కార్యము, ఇపుడన్ననో లా

పును నేపును గలియున్నాఁడు. అతనిని నెనకిగాని, యేచేనియు నప కృతి జేసికొని బ్రతికివచ్చుట దుర్లభ కార్యము. ప్రభువులుగాయుండు వారియొద్ద దుష్టులచేరి నమయోజితములైన మాటలుచెప్పి వారి తలంపును మాడ్చుచుండుదురు. అట్లే యెవ్వఁడో యనుకూల శత్రుండు నీ కిటువంటి బుద్ధి గలుగునట్లు చేసెనని తోచుచున్నది. కామవశుండవై నీవును హానివృద్ధుల నెంచనైతివి. ఇది లగ్నుగాదు దేవతలు వెట్టిచేయు చుండగా నకల భోగములును ననుభవించుచు, రాజ్యమును నెమ్మదిని పాలనము జేయుచుండ లేక దురాలోచనఁ గావించి, రాముని సత్వము మానుప సత్వముగానెంచి యతని దేవిం జేకొనఁదలంచి వచ్చినాఁడవు, అయ్యో! రాక్షసకుల వినాశకాలము సమీపించినది కాఁబోలు. దేవ ప్రార్థితుఁడై శ్రీమన్నారాయణుండు దశరథుని నుత్తుండై జనియించి కైకేయి వరము నెవముగా రక్షోపచార్యం బరణ్యమునకు వచ్చియున్నాఁడు. ఇది నీవెఱుంగకున్నాఁడవు. లోకమంతయు గబళింపఁగల ఖరాదుల నొక్కడ చంపుట నెఱింగియు, నతనితోడ పగసేయ దొడఁగుటకంటె యవివేకముగలదా! కాలము దీక్షిం గోగి కాపథము లెవ్వియుం బ్రయోజనముగా నట్లు నాబుద్ధి నీకు హితముగాఁ దోచకున్నది. ఇందువలన నీకు మేలు గలుగ నేరదు. తార్చిచ్చుపై బడఁబోవు మిడుతల చందమున మన మా రాముని కెక్కుచేయు బోవుటయుని తలంపుము. సౌఖ్యమున నుండఁ గోరితివేని మిన్నర లుకాపురమున కరిగి యెప్పుని చందమున నెమ్మదినుండుము. దురాలోచన చేయవలదని పలికిన దశకంఠున కతని మాటలు రుచింపక మహా దాగ్రహమునుజెంది యుగ్రముగా నిట్లనియె.

“అహ! మారీచా! హితుండవని సహాయము గోరివచ్చిన, నన్ను సంతసింపఁ జేయుటకు మాటుగా నరాధముండైన యారాముని పెద్దఁ జేసి త్రిలోక భయంకరుండగు నామ్రోల నీలీల నిర్భయముగా బలుకక సాహసించి హితోపదేశము గొనరింపఁ గొడరితివి. భలీ! నిన్నేమన వచ్చును! ఖరాదులజంపి, శూర్పణఖ నవ్విధమున పరిభవించిన యా దురాత్మునికి ప్రతిచేయక నేను దుర్బలుని చందమున నూరకుండుదురా! మారీచా! నీ హితోక్తులను నేను విననొల్లను. నాయిష్టానువర్తివై నాకు సహాయము జేసితివేని నిన్నెంతయు సమ్యానముఁ గావించి మన్నించెద. అటులగాక నీకు లాడుచుంటివేని మదియ ఖడ్గధారచే నీ ప్రాణములు గొనియెదను. ఇంతియకాని యారాముని భార్యం దెచ్చు తలంపు విడువఁజాల”నని తెంపున బలికిన విని మారీచుండు తనలో “ఇహ! వీడు

దురాత్ముడు! వీనికి చెడుకాలము నమీపించినది. కావున హితోక్తులు వలపు కంపుగావు. ఇట్లేవానిచే జానకీమితీకి? ఆ రామునినలనఁ జచ్చిన పుణ్యలోకము గలది”నని యెంచి మాటుమాట బలుకక ప్రయాణంబయ్యె.

అంత వారికిఁ బుత్రులను రామాశ్రయమునకుఁ బోవుచుండు మానమున రావాండు మారీచునితో “నీవు మరీయ ప్రమాణ మిత్తొండవు, చూర్వామాప్యొండవు. ఇక్కార్యము సిద్ధింపఁ జేసితివేని నీకునారాజ్యంబున చక్రభాగము నిచ్చెదను”నని చెప్పి రాముని గిడురించుటకును’ సీతం దెచ్చుటకును ననేక విధములైన మాయోపాయముల నుపన్యసించుచు వెక్కు దేశములు గడచి చని దండ కాటవించొచ్చి నాగాతరు శోభితంబైన పంచవతీతీరమున రథావతరణముజేసి “మిత్రమా! ఇంక నీవు మన వచ్చిన కార్యమునుసూర్చి తగుజెఱుంగున యుక్తిగావించి కార్య సిద్ధి గొందింపు”మని మారీచుని నియోగించెను.

-*మారీచుండు మాయాకురంగంబై రామాశ్రమంబునకుఁవచ్చుట. *

అపుడు మారీచుండు వైడూర్యమువల్లి మోమును’ తామర రే కలుం బోలు చెవులును’ మణిశలాకలం బురణించు కొమ్ములును, ఇంద్ర నీలముల కెనయైన గొరిజలను, చంద్రబింబ కాంతి దనరు పొట్టయు, బంగారపు కేసరమువలె సొప్పరోమరాజయు, గలిగి చూచుటకు మిగుల వింతగానుండు మాయలేడి యాకృతిందాల్చి సీతారాములున్న పర్ణ శాల ముందుజని, యట సంచరించుచుండెను. ఆ సమయమున పూవులుగోయుచు నచ్చోట దిరుగుచున్న సీతాదేవి యామృగమునుజూచి యాశ్చర్యమునుబొంది : దాని యందము నెంతయు మెచ్చి రామలక్ష్మణులం బిలిచి వారి కామృగమును జూపుటయు కాంచి వారును నత్యాశ్చర్యమును బొందిరి.

సౌమిత్ర దాని చందముఁ గనినంతట తనలో సూర్యు మొంది “ఔరా! ఇటువంటి వింతమైన లేడిలోకముప నెందైన నుడునా? ఇది రాక్షస నూయగా నోచు నిజమైన లేడిగా”దనియెంచి యన్నతో “రాఘవేశ్వరా! ఇచ్చోట దైత్యులు వెక్కువిధముల మాయలు జేయుచుండుదురు. దీనింగనగా నిజమైన లేడియని తోచుచున్నది దుష్టాత్ముడైన రాక్షసుం డెవ్వఁడో మనల నేమరించి’చిక్కులఁబెట్టుటకై యీనూపము నుదాల్చి వచ్చినట్లున్నది. వేగిరపడి దీనిని బట్టదలంపకు”మనిచెప్పెను. ఇట్లు లక్ష్మణుండుబలుకుచుండగా జానకీదేవి పతిగొయిదొడ్డ కరుదెంచి యిట్లు

వియె. “ప్రాశ్నశ్వరా! ఈమృగంబెంత సుందరముగా యున్నదో గనుము. దీనిని చూచినప్పుటినుండి నా మనమున దీర్ఘమైన సంతోషము కలగజేయుచున్నది. నిన్ను వియ్యించుచున్న నాననుభూతిని, నాకే సారంగముపై నొడవైన శ్రీమాత్రీలేకముకే యడుగుదున్నాను. పట్టుకొననుగినినిబట్టి దెచ్చి నాకొసంగు, మని మిక్కిలి చూసకయై వేకుటయు, నామె యనుగల యనురాగ విశేషముచే గల్గిన సహజాలక రామచంద్రు డెప్పుడువదనకు సంజోషము గల్గించెనెచి “కాంతామణీ ఇది యంతటిపని” యొక్కింత తడవు నైచిందె యుండుము. పట్టియిచ్చెదనని దాని వశం జని జూచుటయు, జనకచందన రాధునితో” “హృదయేశ్వరా! ఈలేడిప్రాణముతో చిక్కక గ్రంథులువెట్టి పట్టువడకున్న చో బాణాహరింగూల్చి యైనం గొనిరమ్ము దానిచర్మంబైనను నందముగా నుండుటచే యుపయోగించు” నని చెప్పెను.

అయ్యవసరమున సౌమిత్రి విన్నబోయి తనలో “అయ్యో! ఇంతటి వెట్టితనముగలనా? ఇది యసుగమాయగా నుండునని తలంపక మాయన్న కీసారంగమును పట్టుకొనుతలంపు జనించె, నామాటలులెక్క సేయక జనకజకు ప్రియముఁ జేయువాఁడై యిక్కార్యమునకుఁబూనుచున్నాడని వగచి రామచంద్రుండు తలంచిన కార్యమునకుఁ విఘ్నముగాఁ బలుకనోడి మిన్నకుండె. అప్పుడు రఘువరుండు తమ్మునిఁ బిలిచి “లక్ష్మణా! మీవది నెమిక్కిలి యపేక్షతో తనకీమృగమునుబట్టి యిమ్మునుచున్నది. విల్లు నమ్ములు దెచ్చియిమ్ము. నేను మరలివచ్చువరకును భూపుత్రి నేమరక చూచుచుండు, మనిన లక్ష్మణుం డన్నతో రామచంద్రా! ఇది రాక్షస మాయయేగాని మృగముకాదు. ఇటువంటిది భూలోకమున నుండఁబోదు. ఇంతకు పూర్వము బంగారు లేడి నెచ్చట నైనంగగటికూ? అటువారలు చపలమృగాలు, వారి పలుకులు విని మంచి చెడుగుల నెంచక నేని కార్యమునకు బూనరాదు. ఇపు డీపనికి పోవలవ”దని పలికెను,

—*(శ్రీరాముండు మాయలేడినిఁ బట్టబోయెట.)*—

అని యిట్లు సౌమిత్రి చెప్పటయు, రామమూర్తి యతనిఁజూచి “తమ్ముడా! భూపుత్రి యేదికోరిన నది తెచ్చి యిచ్చుచుంటిని, దాని వలన నయోధ్య లోపలనే సంజోష చిత్తయై వదించుచున్నది. అపు డానఁ గొని యామృగమును దెచ్చి తన కిమ్మనిన, నిరాకరించుటయెట్లు? అది నిజముగా సారంగమే యైనచో యెట్లునుం బోనీయక తెచ్చి జనకజ

కొనంగి సంతృప్తి నొందించెద. అబులగాక నీవు చెప్పిన చందమున రాక్షసుఁడె యీ నూపము ధరించి వచ్చి యున్నయడల పొరిగొని మునులకు శంతోషమును గలిగించెద. ఎట్లను లాభమేయగును. నీవు జాగ్రతగా యుండు,, మని చెప్పి విల్లును నమ్ములుం బుచ్చుకొని కురంగమును నమీపించి పోయిన, యది నిలువక దానిను వేయుచు, చిక్కి నట్లుండి తప్పించుకొని పోవుచు పాదలు దూఱుచు, పిల్లుమేయుచు; కుప్పించి యెగిరి దుముకుచు, తలయెత్తి బెడదచూపులు జూచుచు, చాలమారం జెలుయించి కొనిపోవులయు రామచంద్రుండు దానిచేష్టల కాశ్చర్యమును బొంది యది ప్రాణముతోడఁ జక్కనని నిశ్చయించి వధించు తలాపుల గాణములు వింట సంధించి పొగి గుఱిచాచి ప్రయోగించెను.

—*(శ్రీ)రాముడు మాచుకురంగమును వధించుట.*—

అవేయి తగిలుటయు చక్కరంగము ప్రాణము భరింపనోపక నిగ్రహించి! సీతా! హా! లక్ష్మణ! యని యాచి రాక్షసనూపమును బొంది నేలఁగూలి ప్రాణములను విడిచెను. అలకూలి వచ్చిన మారీచుని ఘోరా కారమును చూచి రఘువంశుడు విస్మయించి తనలో “నా తమ్ముడు చెప్పినది తార్కాణముగా నేర్పడినది. ఈదురాత్ముండలచిన ధ్వనినివిని, సీతాలక్ష్మణు లెటుల భయమును బొందినో, ఏమిగాఁ దలంచినో తెలిసిచదికాను. సూయామృగా కృత్రిధరించి యీరక్కనుం జింత మారము చన్ను గొనివచ్చిరావట. ఇట్లే నేను వచ్చినంతట దైత్యుల నాతమ్ముని నెవ్విధమున మోసగెంతునో, ఏమిచేసినో, యని వగచి త్వరిత గమనమున పుర్ణశాలకు ప్రయాణంబై పోవదొడంగె.

అటు పుర్ణశాల యందున్న సీతాదేవి తమ్ము పేర్కొని యజునిని పుష్పదాదమును విని కలతకొందిన చిత్తిముతో సౌమిత్రింబిలిచి దీని పదజయై “మరదీ! అయా పుధ్వనిని వింటివిగదా! అది శ్రీరామచంద్రుని రావముగా తోచుచున్నది. బంటరియై కురంగమును వెంటఁ దగిలిపోయెను. ఏమియుపద్రవము సంఘటిల్లెనో తెలియలేను. హాలక్ష్మణా! హాలక్ష్మణా! యను శబ్దము స్పష్టముగా వినవచ్చినది. ఇంక ఊణమెనను తడవు చేయరాదు. శీఘ్రముగాఁబోయి మీయన్నను దోహ్నినిరమ్ము. లక్ష్మణా! నాహృదయము భయముచే తల్లడిల్లుచున్నది,, యని తొండట పెట్టెను. ఇటుల కన్నుల నగ్రూపులు గ్రమ్మగా దీనివాక్యమున మాటి మాటికిని వేగించుటయు, నివేక ధనుండున రామానుండు చెడదని శిర్యము గలవాఁడై! పోవెనునాని “తప్ప! ఏల భయమును కలదెదవు

మాయన్న కేకేకును గలుగదు? హరిహరాదులు సయిత మా మహాత్మును నెదిరి పడాలరు. అతని కేధమును గలుగునట్లు చేయువాడు లోకమున లేడు. ఆధ్వని యెవ్వఁకో రక్కసుం షొక్క డరచుటయ కాని వేఱుకాదు. దీనికై నీవు మనమున చింతింపవలదు. దైర్యమున నుడుము. ఇంకఁ గొంతసేపునకు రామచంద్రుం డిచ్చటికి రాగలం” డనియెను.

నీత కతిని మాటలచే ధర్యమును కలిగినదికాదు. ఆమె మిక్కిలి దిగులుతో “అత్మా! ఇప్పుడు నీవాలస్యము చేయకుము. రామచంద్రున కెద్దియో సంకటము కలిగియుండునని తోచుచున్నది. నాయెడమక న్నులును యెడమభుజమును నదులచున్నవి. శీఘ్రముగాపోయియావిషయ మెద్దియో కనుగొనుము. ఎంతయో కష్టము కలిగినగాని యూరక రఘుకుమర డొల పలువఁడు, నా మనమున తల్లిడిల్లుచున్నది సుమా?” యనుటయు మంధరుండు చల్లొపక “అమ్మా! ఏల తొందరపడెదవు. నిప్పునకు చెడలంటని విధమున మాయన్న కే సంకటమునుం దొడరదు? తాలిమి వహింపుము. అమృహాత్ముండు సామాన్యుండుగాఁడు. వేగిర పడి నేను నిన్ను విడిచిపోవుట న్యాయముకాదు. తాను వచ్చునంత వర కును జాగ్రత్తగాఁ గాచియుండ వలసినదని నన్ను నీకు గావలి యుంచి నోయెను. ఒంటరిగా నిన్ను విడచిపోయినచో రామచంద్రుండు నాపై కిసుక బొందును. ఇంచుతడవు శాంతచిత్తువై తల్ల డముడిగి యుండినచో రాగలడు. రామచంద్రున కేదేనికీడు దొడరనేని ముల్లోకములుం దలక్రందులగును. సూర్యచంద్రులు గతితప్పదురు అల్లెప్పడును గలు గనేరదు. ఆధ్వని రాక్షస నాయవలన గలిగినదిగో కాని వేఱుకాదు. మిన్నకుండు,, మని చెప్పెను.

—*నీత లక్ష్యముని నిందించి పలుకుట.*—

సౌమిత్రి పలికిన మాటలువిని యతని స్థిరచిత్తమును గని యమిత యైన దుఃఖమును దిగులును చిత్తిముఁ గలఁచగా నీత కోపముఁజెంది ప్రైస్వభావమునకు తార్కాణముగా యక్తాయుక్తములం దలంపక గద్గద కంఠవముతో “ఓయి లక్ష్య! నేను మించిన దిగులు గలిగి చెప్పిన, నామాటలు ద్రోసి యడుగ నొల్లకున్నాడవు. శాంత వచనములు పనికి నన్ను నీవిట్లూరడించుటకు గడంగినాడవు. ఇది యోగ్యలక్షణ బగునా? సవత్తికొడుకుల కెందైనం గదణకలుగునా? విరోధమునే అలం కరుచుగాని మేలునెంచదు. చవతీ పుత్రునకంపె మించిన పగవాఁడు గలు

గడని నీతిమంతులు చెప్పచుందురు. అది యిపుడు నీయందు తధ్యమైనది. కాదేని యన్నకు సంకటము గలుగు తెఱింగియు నీవంటి దైర్యముతో నిట్లుండుదువా? దాయాదులకు మంచిబుద్ధులేల గలుగును? నేను ప్రియముగల తమ్ముడనని పలుకుచు కపట వినయములు చూపుచుండి యొకడు రాజ్యబంధుని గైకొని యారీతి వడపులలో నల్లాడునట్లు చేసెను. నీ వన్ననో నాప్రియవల్లభునిచావును గోరుచున్నాడవు. అలోచింపగా రామచంద్రుండు మరణింపవలయు, పిమ్మట నీవు నన్ను చేపట్టవలయుననియు దలంచియున్న రీతిగా గో,చుచున్నది. పాపాత్మకా! అటుల నెప్పుడును జరుగదని తలపుము. జగద్విఖ్యాతచరిత్రుడైన నా నాథుండు పాలిసేసేని యప్పుడ నేను నిలువున నీట్లెపోవుదునే గాని నీముఖము! నెనఁ జూచుదాననుగాను. ఇది సత్యము నీ దురపేక్షను విడుపుము” అనియెను.

కర్తకళాకరములైనట్టి నీత పలుకులు విని సౌమిత్రి హరిహర! వివశినా!” యని కంఠచేతులతో చెవులను పూసికొని యామె చూటలచే చుక్కలై కుఱిమును నొందినవాడై, మేను వడంకుచుండ దీనవదనంబుతో కొంచెము తడవు దొరకించి యామెను మొక్కి చేతులు మోడ్చి నిలబడి “జననీ! నా చిత్తవృత్తి నెఱుంగలేక తోచినట్లు పలుకుచున్నావు. నీవు పర దేవత వనియి, తల్లిననియు, గురుపత్ని వనియు నీ శాదులు సెవించు నెవక నివ్యిభంబున కళోర వాక్యంబులు బలికి కొప్పించుట న్యాయమగునా? ఇట్లవంటి చూట లనిసంతట నేను తుణమైన నిచట నిలువతగునా? ఇట్ల నేను పోయెదను. ఘోర రాక్షస మృగసంకల బైన యీ యరణ్యము భయంకరమైన దగుట నీపెఱింగినదానవే కదా! జాగ్రతగాయుండుము. ఇచ్చోట నీకు పంచభూతములే కాపగును. తల్లీ! నేను పోవుచున్నా” నని చెప్పి మొక్కి కదలి దృష్టియందిన వరకును మాటిమాటికి పర్ణశాల దిక్కునకు మరలి చూచుచు రామచంద్రుం డరిగిన మార్గంబు ననుసరించిపోయెను.

అక్షుణ్ణు డరిగినంతట జనకనుత పర్ణశాలఁబోచ్చి రఘువల్లభున, కెట్టి కీడునుం గొనంగుట్టుకె దేవతలను ప్రార్థించుచు, అగా గమనంబునకు నిరీక్షించుచుండెను.

ఆజవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రామ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

పడివ ప్రకరణము.

భూపుత్ర పుష్కలాయం దొంటరెయ్యెయన్న సమయంబున, ముఖంబున విభూతిరేఖలును, శిరమున జడమునీయు, హస్తంబుల దండ కమండలువును కావిత్రయములును, మెడయంబు తొలసిపూసల దండయుందనరగా, సమయము వేచియున్న దళాననుండు సన్యాసి రూపమునుదాల్చి పుష్కలవాకిట కదడెంచి 'హరిహరి' యని పలుకుచు, భిక్షార్థియై వచ్చిన వారి చందము నోపనిలిచి యుండుననిం దొంత్రొంగి చూచి,

—* రావణుండు సన్యాసివేషంబున సీతకడకు వచ్చుట. *

పుష్కలలోపలిభాగంబునఁ గూర్చుండి "అయ్యో! యాకరంగం బిహ్వ క్షిణేల నచ్చెను? వచ్చెనుబో, దానినిపట్టి యిమ్మని నేను నా నాథుని సమంజసుఁ డుద్ధి పుట్ట నేల? నాకు ప్రియంబు చేయువాడై సూక్ష్మాడక నావిధుం జేలపోయెను బోయెనుబో, త్వత్సితముగా మరలి రాక తడయ నేమిటికీ? ఆ యాత్మ నాదంబేల గలుగవలయును? గణావత్తుడై నిమగ్ది నన్విధంబున నొవ్వరాని యాపాపంబు నొడిగట్టుకొని యతని నేల గొమ్మని త్వరచేసితిని? అకటా! ఏమిగా నున్నదియోకనా!" యని చెక్కిట చెఱుఁజేర్చి కన్నులఁ గాఱుచున్న దుఃఖ బాష్పములఁ బైట చెఱు గున గొల్తుకొనుచు దీనవదనయ్యెయున్న సీత సౌందర్యమును గనుకొని యత్యంతాశ్చర్యంబుఁజెంది మోహాక్రాంతుడై పలచ శరీర కుసుమభాణంబులు హృదయంబు గలంప తత్తరింపుచు, దైర్యంబు డింది యసదృశ బావశ్యాతిరేకంబున నొప్పుచున్న సూమెను వర్ణించుచుండ, సీత యటుమరలి వాకిట నిలిచియున్న కపట సన్యాసినిఁగాంచి "ఎవ్వరో, పెద్ద లడదెంచి వాకిట నిలిచియున్నవా"రని యెంచి కింగిడ్ల ముడుచుకొని దిగ్గనలేచి, భయభక్తివినయంబు లెసంగ బిరబిర పూజా ద్రవ్యంబులు గొనివచ్చి తృణావృతి కూస నన్నిభుజైర సూమాయ సన్యాసి కర్ణవృషాదము లొసంగి పూజ గామించెను.

ఆ కపట వర్తనుడైన రావణుం డెఱుంగని బాని చందాబున యామెనుగని "ఓ కాంతామణీ! ఎవ్వరైనావు? మార్గ మెన్నగునాటివి?

సీ శరీరం బీవనవాస క్లేశముచే గుండ జీయుచేల! ఇప్పుడిటుల చింతాకుల మాననమై నేల కలుగి యున్నదాచవు? నీవృత్తాంతమును జెప్ప”మని యడిగెను.

ఆ మాయకాని కపట ప్రవర్తనము నెఱుంగని యా సాక్ష్యమణి విజయిన చందాసిగోయను తలపుతో, తన వృత్తాంతమును దెలుప నెంచి భక్తివినయము చొప్పున, సర్వమును దెలియబలిక “మహాత్మా! నా విభుండును మఱియొక కనకమృగమును దఱుముకొని పోయి యున్నారు. కొంచెము తడవు విశ్రమింపుడు. వారు రాగలరు. నా విభుండు మీకు సత్కారంబు గావించును యిప్పటికి వచ్చుచుండుచురు పోయి చాలసేపు కడచినది. నన్నిచ్చోట నోంటరిగా విడిచి, యాల న్యముగా వార తెచ్చోట నుండువారు కా”రని ప్రార్థించెను.

అంతట రావణుడు జామెనుజూచి నిజవృత్తాంతము దెలుప నెంచి యిట్లవియె.

—* రావణుండు సీతతో తన వృత్తాంతము జెప్పట. *

వనితాశిరోమణీ! నీయొక్కయు, నీపతియొక్కయు, నెఱుంగ జెప్పితివి. సంతోషము గలిగినది. నీయందు గలిగిన ప్రియ భిక్యతవలన నీకు మదీయ వృత్తాంతము నింక దెలియబలుకఁ దలంచి నానే, నే నెవ్వఁడనో, నా బలంబును శక్తియు, నెట్టివియో వినుశిల చెత నాకర్ణింపుము కోమలాంగీ! నన్ను సామాన్యునిగా నెంచపలకు. సుర జ్యేష్ఠుండైన బ్రహ్మకు నేను మనుమడను, నాతండ్రి మహానుభావుం డగు విక్రవసుండును, బంగరముతోడను, రత్న సముదయములతోడను నిర్మింపఁబడిన చిత్ర విచిత్ర కల్పనా విశేషములతోడఁగడిన మహోన్నత హర్ష్య గోపుర ప్రాకారములుగలిగి, యమరావతికిని సయిత మలఁగి యనపింపఁ జాలిన మహా దలంకార యుక్తిమై యొప్పునదియు, సముద్ర మధ్యంబున విలసిల్లు చుండునదియు నగు లంకాపురంబు నా నివాసస్థానము, నేను తత్సర్వాధ్యక్షుండను, బ్రేలోక భయంకర ప్రతాప తేజః బల సహితుండును, నన్ను గవిన దేవేంద్ర ప్రముఖులు భయభ్రాంతులై జాగుచుందురు. నాపేరు రావణుడు.

ఒకింత నాప్రతాపం బెట్టిదియైనదియు, నీకు సంతోషము గలుగుటకై జెప్పెదను వినుము. సుందరాంగీ! నేను, కోపించితివేని మృత్యు వునకు మృత్యువును గలిగింపుదును. అగ్నిహోత్రునరు వేడిమిచూప తపింపఁజేయుదును. యమునకు యముడనై శాసింపుదును. సూర్యుని

క, పె తేజముగలవాడనై యతిని తేజబును మాయంపునును ఇంక కదేరుగును, పురందరుండును' పవనుడు మొదలుగాగలవారల నెల్లరను మించి భజింపుమును. ఇన్ను వెదిరిపఁ జాలినవాఁడు మానుగోకముల బోవను కౌక్కుడైనను లేకు. నేమ నిరంతరాంత్ర బొగంబుల ననుభవింపుము. ఎన్నోటనుండినను, క్షణిక సుందరాంగులందెచ్చి వాఁగూడి స్తోగించుచుండువాడను. విశిష్టాగ! మనీయ సారవ పరాకమ్రములను. ఇతిహాసాడనైన దేవుని కిన్నోటి కంటుల వచ్చుటకు కారణమై యుని యెదనేమో. వివేకంబును. సౌందర్యంబును, లక్షణంబులును, నక్షత్రములుగా వివి. స్తపై మోహముఁగాని, మనోభవుని పూపుటములకు గురియై నలగి విలువ తరముగాక నీయొద్ద కరుదెంచినాడ. గాయందు సీకటాక్ష దృష్టులను బర్వజేయుము. ఓవనితా! యెందగోయువతులు నాప్రియాంబులకు సాత్రులైనవారు కలరు. కాని, నీ గూఢ లావణ్యములను వినినంతట వారిపైగల ప్రీతి తొలగినది. కావున యా యతివల గొల్లక నీయొద్దకు వచ్చినాడను. నా దైర్యమును చూడుము. భవ త్సంబంధమైన మోహము నన్నిదశకుఁ దెచ్చినది. వేయి మాటలేమిటికి? కామునిభాణములకు గుఱియైన నేనిక నిన్ను గూడ వుండినచో శీవింపజాలను. కరుణించి నన్నుదక్క నేలుకొనుము. ధన్యుని జేయుము.

జనకపుత్రీ! దడవుజేయక నాతోడ నడుగుదెమ్ము. వచ్చి రమణీ యోద్యాన వనాంతర నికుంజములందును, వికసిత నివారవింద కల్పార శోభిత మద మధుకర నికర ఝంకార కలితంబులైన కొలంకులమును, అత్యంత శృంగార విలసితోత్తంగ కృత్రికాచల సానుప్రదేశములందును బహుతర ప్రకాశమాన, సువర్ణమణిగణ నిర్మిత నాగావిధాలంకార రాజిత హర్ష్యములయగును, విహరింపును, ననుగూడి లంకాపురంబున నకలక భోగంబులు స్వేచ్ఛగా ననుభవింపుము. సౌఖ్యానుభవ పాత్రమైన భవచ్ఛరీకం భివ్విభంబైన కష్టములొంది కృశించుటకు కష్టమైన దగునా? అయోగ్యుడైన వానితోఁగూడి యిహీతి కేశములు నొందుచుండి నేమిటికి? ఇంక నీవా కాముని జోలిపిడి నా వెంటరమ్ము. అన్యమైన యాలోచనఁ జేయకు" మని మోహించిత్తి చిత్తుండై మఱియు దన గొప్పతనమును గూర్చియు. నైశ్వర్య భోగంబులను గూర్చియు, ప్రతాపంబును గూర్చియు వర్ణించి యా సాధ్వీరత్నమును లోఁగొనుటకు ప్రయత్నించి పలికెను.

ఇవ్విధమున చెప్పిన రావణునిజూచి జనకసుత కోపమును భయమును నతిశయించి మేనుపదుడుండగా, కలుగిన చిత్తరంబుతో “ఓయి రావణా! నీచూటయుగా గొప్ప నుతమునఁ బుట్టినవాడవుగా నెఱుంగవచ్చును. బ్రహ్మకు మనుమడనాటివి. దేవతా శ్రేష్ఠుడైన యా కమలసాధవుని వంశమున జరిచిన వాడ నయ్యుధరబధింబుఁ దలంపక పరాంగనైన చన్నుగని ముల బలుకజెల్లువా? తలంపగా నీకు వివేకము లేనట్లున్నది. రామచంద్రుని వయోస్కంఠనియు, లబ్ధుడనియు జెప్పితివిగాని యా మహాత్ముని శక్తి నిండుకయైనను నీవెఱుంగవు. శైలి సియుండిన యిట్లు పలుకుదువా? రఘుకుల వద్యునకును నీకును, హస్తీకిని మశకమునకును, నెంత యంతరమో, యంతటి వ్యత్యాసము గలదని తలంపుము. రావణా ప్రచండ ప్రతాప కలితుడైన రఘువీరుని కరకార్యుక నిర్దుక్త క్రూర నారాచంబులచేఁ బాలియుటకే యిట్టి బుద్ధి నీకు గలిగినది కాబోలు. ఓహీ! రావణా! ఆహీ! ఎంత మోసముఁజేసినాడవు? నీ మాయాకృతింజూచి భ్రమసి నిజమైన సన్యాసియని తలంచి నిన్ను పూజించితి. ఇటుల చేసినదే గొప్ప నేరమైనది. నాయొనరించిన యీ సాపకార్యంబు కతన నీవిటువంటి యనర్హ వాక్యంబులను బలుకఁ దొడంగితివి. ఇట్లాడుటఁ దలంపగా, రామచంద్రుని దారుణ కార్యుక నిర్దుక్త క్రూరాస్త్రాహతిం గూలుటకే యీ దుష్పద్ధి నీకుఁ గలిగెనని తోచుచున్నది. వివేకహీనుడా! రాఘవేశ్వరుని నెవనిగాఁ దలంచితివి? బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదులను సుత మతిక్రమింపఁజాలిన తేజో బలపరాక్రమములు గలవాడని యెఱుంగుము. మహాబలియులైన ఖరాదుల గతి యెట్లులైన వియు వినలేదా” అటువంటి విక్రమాఘ్రుడును, లోక పూజ్యుడునునైన మహామహుని సతిని సన్నిరీతిగా బలుకుటయు నీకు చెడుకాలము సమీపించుటచే కలిగిన దుర్దణముకాని యన్యముకాదు. ఖరముఖ్యుల రీతిగానే, నీవును భస్మీకొంపఁబడుట నిశ్చయము. నిశాటాధమా! చేశతె విషంబుఁ గొనిఁ క్రోల. దలంచుచున్నావు. ఇది నీకు మేలుకాదా. బ్రతుక దలంచితివేని యచ్చోటువిడిచి రాఘవేశ్వరుని కంటఁబడక శీఘ్రముగాబామ్మ, ఇంక నిచ్చోట ప్రేలుచు నిలువవలదు. రిత్తగా చాననేమిటికి? ప్రాణంబులు దక్కించుకొను”మని క్రోధావిష్టయై తిరస్కరించి పలికెను.

ఇటుల నీతాదేవి చెప్పటయు దశవదనుండు సక్రోధంబుగా నవ్వచు నామెనుచూచి “నీతా! నీపలుకులు వినగా నెంతయు నవ్వవచ్చుచున్నది. నే నెట్టివాడనని యెంచి యివ్విధమున పలికెదనో దెలియ

లేను. అరాముడే గొప్పవాడని యెంచియుండెదవు కాబోలు అతడు నాకు మనక తుల్యుండు నుమో! నా ప్రతాపము నెఱుంగవుగావున నీపీ విధముగా బలికెదవు. అదిశేషుని కోరలనైన నా బెటికి నైచుటకును, గగనాబు నజచేత ప్రేయుటకును, దిగ్గజంబుల దంతములు విఱచుటకును, కులపర్యతముల గోటనగుర మీఱుటకును, సముద్ర జలంబు పుడిసిల్పించుటకును, లోకంబుల చేతిలోనికి దెచ్చుట కునంటిని నా ప్రాణోక భయానికిరుడైన పాక్షి ముఖని ముందటచా? యిట్టి పాపంబులు పలుకుట, బట్టి నెత్తి పెట్టిదాన వలయును? రాముడనియు గీటునియు యుం జెప్పి నన్ను నెఱుపఁడలంచితివి కాబోలు. వానికా? నేను నెఱుచుట, చాలుచాలు ఇంక నీమాటలు విడుపుము. దేవేంద్ర ముఖ్యులచే నెట్టిగొనుచుండెడి నాయెదాట నల్పుడైన నీ మగని యా నూన వాధముని నూరక నర్జింపవలదు. అక్షానపరాక్రముఁ డెంతమాత్రమని యెంచితివి? ఇట్లు నన్నుచూచి నాశక్తి యెట్టిదై యుండునో గ్రహింపు” మని చెప్పి, పదితలలును, నిరువదిచేతులును నొప్పగా సర్వతోపమీనంబైన నిజ స్వరూపమునదాల్చి నిలిచెను. ఈ ప్రకారము తోచినవాని భయంకరాకృతిగాంచి మైథిలి మూర్ఖాక్రాంతయై ధరణిపైఁ బడియెను.

—* రావణుండు సీతను దొంగిలించుకొని పోవుట. *

అప్పుడు రావణుని హామెను పొదివిపట్టి తన రథంబుపై నిడుకొని గగన పథంబున లంకాభిముఖుండై పోవుచున్న, కొంతతడవున కయ్యిందాముఖ తెలివిసొంగి, దిక్కులు గలయఁ కనుంగొని, దనుఁజూచి కొనిపోవుచుండుట నెఱింగి, భయంబును శోకంబును నతిశయింపఁగా, “ఓ ప్రాణ వల్లభా! రాఘవేశ్వరా! ఇదే రాక్షసుఁడొకఁడు పదితలలును నిరువదిచేతులును గలిగినవాఁడు భయంకరాకారండు నన్నుబట్టి చెఱుగొని పోవుచున్నాఁడు. వీఁడు రావణుడట. ఓ రాజ కులశేఖరా! త్వరితముగా వచ్చి నన్ను విడిపింపుము. తమ్ముడా! లక్ష్మణా! తేర వేగముగాబోవుచున్నది. శీఘ్రముగా జనుదెంచి నన్నువిడిపింపుము. బుద్ధిలేనిదాననై నిన్ను దారుణమైన మాటలాడి నొవ్వఁజేసి తత్ఫలంబు ననుభవించుటకు పాలైతిని రామచంద్రా! విడు నన్నెచటి గొనిపోవునో తెలియలేదు. అబలనగు నేను దిక్కులేని దాననై చిక్కువడి వాపోవుచున్నాను ఆలస్యముఁజేయుటకు సమయముగాదు. నన్ను రక్షింపుము అయ్యో! ఇది యేమిపాపము! ఆర్తనైన నన్ను రక్షించుటకెవ్వరును రారైరి. నామొర నాలింపకున్నారు. ఓ దిక్పతలారా! మిరైన నడ్డపడి వీని గర్వము

చడంపరావా? ఇంక నేనేమి చేయుదును? ఓ మునవలె నాగర సుధా
కరా! నృపాలచంద్రా! రామచంద్రా! మరాఠ్సుధుని నీవు లేని సమయ
మున వచ్చి నన్ను కొనిపోవుచున్నాడు. ఈ ప్రాణుని భగవద్రా శిలీయు
ఖంబులద్రుంచి, పిని శానినుండి తప్పిపుము. లక్ష్మణా! నీవు సద్గత
విధివి. నిన్నుల వసరాని మాటలనిన కారణమున యాపాపము నన్ను
చుట్టుకొనునది, అవివేకినైన నాపలుకులను మదినుంచకి, మీయన్నను
కోహ్నినవచ్చి యీ యసురుని పోతరంబు నడంపుము. ఓదైవమా!
ఇప్పుడు నాసంకటమును నివారించువా రెవ్వరును గానరాకున్నారు.
“ఓరి దుష్టాత్మా! పుణ్యశీలుండైన రాఘవేశ్వరుని దేవుని గొనిపోవుట
యుక్తమా!” యని నోరెత్తి యొక్కరుం బలుకకున్నారు. మదీయ వృ
త్తాంతమునైనను పోయి నాపాప కెఱిగి పరాదా ఎవ్వరికిని నాపైనికని
కరము గలుగదయ్యెనా? ఓమేఘములారా! మీరైన బోయి నాప్రాణ
వల్లభునకు మదీయ దుర్గభిక్షపపం. ఊరక చూచుచుండెద రేమి
కటకలా! నేనేమి చేయుదాన?”నని బహుపరాక్రమముల నాక్రందనము
జేయుచు, నాలుగు దిక్కులుంజూచి “ఓపావన గోదావరీ! ఈ నిశా
కుండు నన్నుకొనిపోవుటను నీవైనను, రఘుకులనాధున కెఱిగింపుము
ఓగిరి శ్రేష్ఠుడ! మాల్యవంతా! రాజసింహుండైన రామచంద్రున కే
వృత్తాంతమును నీవైన దెలుపుము, ఓ జనస్థాన మహేంజములారా!
మీరైనను మదీయ వల్లభునకు దెలుపుడు. ఓ దండకారణ్య పాసు
లైన మునులారా! నా పాలును దశరథరాజ నందనాక్రందనకు మీ
వేనియు నెఱిగింపుడు. ఓసురులారా! యక్షులారా! గందర్వులారా!
సిద్ధులారా! పుణ్యాత్ముడైన రామభద్రుని దేవినైన నన్ను విడిపించి
పుణ్యముఁ గట్టుకొనుం”డని పెల్లుగా నాక్రందనము జేయుచుండెను.

ఆరోదన ధ్వని విని జూయవనెడి పక్షిశ్రేష్ఠుండు మహా
నాగ్రహమునుజెంది “ఓ సాక్షీమణీ వెఱవకు, నేనున్నాడ నిన్నుగొని
పోవుచున్న దురాత్మునిచించి చెండాడి నిన్ను విడిపించెద”నని పలుకుచు,
తెక్కిల యుడువడిచే ప్రచండమాదుతము వీచుచుండ, భయంకరములైన
కోపముతోఁ గూడిన యెఱ్ఱుని కనులును, మృగంబులను వచ్చి భయం
చులుచే రక్తిసిక్తంబులైయున్న క్రూరసఖంబులును, పర్వతోప మాతా
రములు, కఠోరమైన ముక్కునం దనరగా ఆవృన్దన నెగసివచ్చి యతి
త్వరితముగా భోవుచున్న దశవదనుని నడిగించెను.

—* జూయ్యు రావణునితోబోరి నేలఁగూలుట. *

మహా బలవంతుడగుట జటాయు నివ్వధమున నడ్డపడి “ఓరిరావణా! నేనుండగా రామచంద్రుని దేవి నక్రమముఁ గొనిపోవుట నీకు సాధ్యమగురా? ఎచ్చడె కేగదవు? బ్రతుకవలయునేని యీపుణ్యవతిని డించి పాణములు రక్షించుకొనుము. కాదేని నీమేని కండలు చించి నిన్ను యమ సదనంబున కనుపక విడువను. ఇంక నొక యడుగుదూర మైనం గదలనివ్వను. పాపాత్మకా! త్రిభువన వీరుండగు రామచంద్రుని పడతి నపహరించుట నీకు న్యాయమా! ఎటుల బ్రతుకఁగలవు? చీ బుద్ధి హీనుడా! ఆమెను విడిచిపెట్టుము. కాలకూటమును మ్రింగినవాడెవఁడు జీవించును! ఓరీ! ఊక్కుగుండును మ్రింగినదో యది జీర్ణమగునా! సూది ప్రేటునకు మెరుపర్వతము విఱుగునా? ఆటుల నా రాఘవుని దేవుని హరించినదో పరమ పతివ్రతా శిరోరత్నమైన యీమె నీకుదక్కునా! దుష్ట మతీ! ఇది యేమి యుక్తకార్యమని చేయఁ దలంచినాడవు? ఇనీ నాశ మగుటకే యిటువంటి దుర్బుద్ధి నీకు కలిగినది కాఁబోలు. తడవుఁజేయక జనక నందనను విడిచిపొమ్ము, నీ హితమునెంచి చెప్పిన నామాటలు వినక నిరాకరించితివేని పిమ్మట నీవు చచ్చుట నిశ్చయము. నిన్ను నేను విడువను”

అని పలికిన యా మాటలకు సరకుజేయక పంక్తి ముఖుండు తేరు తొలఁగిం తోలుకొని పోవుచున్న కినుకమించి జటాయువు వానిపైగవిసి క్రూరములైన తన నాడిగోళ్ళతో వాని శరీరమును వ్రచ్చియు. ముక్కు నం బొడిచియు తెక్కిలతో మోదియు రక్తిధారలు గారున్లుచేసి మిక్కిలి నొప్పించుచు, రథమును గదలనివ్వకన్న విశ్రాంతి నొగ్రహించి తీక్షణములైన బాణములు బ్రయోగించి జూయ్యును బహు గణుల నలంచెను. ఇల్లు పక్షిఁద్రుండును, దానవేంద్రుండును గొంత తిడిపు ఘోరముగాఁ బోరుచుండ యాసమరి ప్రకారముగాంచి మింట మేలు పులు జటాయువు పరాక్రమము మెచ్చి యంతయుం గొనియాడుచుండిరి. తత్సమయమున రావణుం డాగ్రహముమించి మహోగ్రములైన శర పరంపరలను విరామము లేకుండు భంగిఁ బరగించి పహుంగ శ్రేష్ఠుని బడి నుపడఁజేసి మఱియు నొక్క దివ్యాస్త్రమున సతంబులు ద్రొచి మ్రేనుండి నెత్తుదులు ప్రసవించుచుండ కండలు వెలికుడుకం గొట్టుటయుఁ జటాయువు సత్యంబుడింది తెక్కిలుదిగి ధరణిగూలె, అతని తెఱంగు జూచి జనకతనయ బెగ్గడిల్లి “పక్షిఁద్రుండా! అయ్యో! నా నిమిత్తమున

నిత్యవిగదా! ఇంక గతి యేమియున్నది” యని పలుకుచు శోకించుచుండెడి యామెంగొని దశాన్యుండు తన విజయమునకు సంతోషించి సింహనాదం బొనరించుచుం బోవ దొడంగెను.

పుణ్యపతియైన సీత వాని నుద్దేశించి “ఓరి రావణ! పాపాత్మా! మృత్యువుతో చెరలాట మాడినట్లు, రామచంద్రుని దేవీయైన నన్ను గొనిపోవుచున్నాడవు. ఇది నీకు శ్రేయస్కరముకాదు. నీకు చావు సిద్ధము. దురుబ్ధివీడి నన్ను విడిచిపో” మృని చెప్పుచున్న యామె వా క్యము లాలింప కరుగుచున్న వానింజూచి భూపుత్రికి సోడరిన కష్టంబును దలంచి వనదేవతలును, మునులును, తాము విడిపించుటకు శక్తి లేనివారలై మిక్కిలి దుఃఖించుచుండిరి. దిశలందగా, హఠామా! రామాయని పలుకుచు జనకజ యాక్రందించుటం దద్వన మృగములును విని దుఃఖమును బొంది పై నరుగుచున్న రథము నీడ ననుసరించి పోవుచుండెను. అఖల భూత దయములును నాక్రోశమును జెందెను. బ్రహ్మదేవుఁ డావృత్తాంతము నెఱింగి, ఇంక దశముఖునకు విగాళికాలంబులు బిరుదంబుల చెనని నిశ్చయించెను. ఎంతచెప్పినను, తన వాక్యములు లెక్కచేయక గొని పోవుచున్న దైత్యపతింజూచి, సీత మహాక్రోధముతో తిన్నో “అయ్యో! ఈ పాపవర్తనుండు నన్ను విడువక కొనిపోవుచున్నాడు. వీనికి నాశకాలము సమీపించినది. మదీయవృత్తాంతము, రామచంద్రుండును, సౌమిత్రియు సోల నెఱుంగుదురు? వారి కెవ్వరు జెప్పదురు? ఏమిగానున్నదియోగదా!” యని చింతిల్లి, “ఓరి రాక్షసాధమా! మాయ పన్ని, రామ పై నేమరించి మ్రుచ్చదనమున నన్ను గొనిపోవుచున్నాడవు, ఇనీ! ఇది నేమి పౌరుషము? ఏమి శారవము? శౌర్యవంశుండవై యున్న మత్సరి వచ్చుపరకు నుండి యమృతాక్షనితోపాం జముంచుకొని రాకూడదా? అధమాధవుండవు గావున నీవిలుల చేసినాడవు. నీకు శౌర్యమెక్కడిది? సత్యమెక్కడిది? ఆచటనే యుండినదో యిప్పుడికి రఘువీరు శరాసలమున కాహుతియై పోయెడివాడవే. నిదికి సందవుగానగాన నన్ను నొంగిలి తెచ్చినాడవు. మర్మతీ! నీకు కాలము సమీపించినది. కావున మురుబ్ధి యుట్లు కలిగినది. ఖరదూషణ ప్రముఖల పదునాలుగువేల రాక్షసుల మ్రందించుటవలన నైనను రామచంద్రుని శక్తి నీకు గోచరింపలేదా? ఆ రాజకీభుని బాణాహతిగ గూలునవుడుగాని యతని పరాక్రమము నీ వెఱుంగువాలవు. కపటవర్తనా! అనతికాలముననే నీవు నీ పోగల”వని బాహువిధముల వినించుచుండ నూరాడక యతం.

చెప్పినది. ననుచు, వనములు, నుర్గములు ప్రట్టణములు గడచిపోవుచున్న సమయమున రాక్షసవోట యరణ్య మధ్యమునం గల యున్నత మహాదరముపై నెదుగురు వానరులు నిలిచి చూచుచుండుటం గని సీత బ్రాహ్మణుల తన పైగల భాషణములుగీసి, పైట చెఱంగును జించి యందు వానిని ముడిచి తనవంకం గనుచూడిన యీ వానరుల ముందు పశులాగున మూటను పడవైచి, తన కొఱ్ఱకై నెదరుచువచ్చిన రామ లక్ష్మణుల కొకవేళ వారలు నిజ వృత్తాంతము జెప్పుదురని నిశ్చయించెను. సీతచే నైవలబడిన యీమూట తనముందు పడుటయు, నటనుండునవానిని సుప్రచండవెడ కలవదుండు నానిని గైకొని, దాచియుంచు చట్లు చెప్పి తక్కిన వారిచే నొసంగెను.

—* రావణుడు సీతను లంకయందుంచుట. *

రావణుడు సీతతోడ సముద్రముగడచి లంకాపురముసొచ్చి నివసించుటయన్న భూప్రభుని డించి త్రిజట యనుదానిని రావించి, దానితో నిట్లనియె. “ఓ త్రిజటా! మేలైన సొమ్ములును, పుత్రములును, పుష్ప చందనాదులును, మఱియు నెవ్వరినను యీ తదానీమణి కొనంగుడు. దెలివిలేనివార లెవ్వరును జెరి మాటలాడనియకుండు. ఎప్పుడుగాని మీరీ కాంతామణితో పురుషవాక్యము పలుకవలను, అప్రియములు చెప్పకూడదు మిక్కిలి భక్తితో సేవింపుచుండుడు. జాగ్రత్తగా రక్షింపు”డని యాజ్ఞాపించిన యది యామెను దోడ్కొని యంతఃపురం లున కరిగె. అంతట దశనదనుండు యోజించి మిక్కిలి పరాక్రమవంతులైన రాక్షసుల నెనమండుగురంబిలచి “సూరాగ్రేసరులారా! మనుష్యులకొకడు జనస్థానమునకు వచ్చి ఖరమాషణాది రాక్షసులనుగ్రుంచి చూప్రదేశము నరాక్షసము రావించెను. అది యెఱంగినది మొదలు నాచిత్తి వ్యాకలపూరితమై వానిని వధించినంగాని మఱియొక చెఱంగున మది కుదురుపడిదని, మఱియ చింతగలవాడనై యున్నాను. లానదృశ చరాక్రమ కలఁతులైన నీ మీరే, చూ నరాధిముని వధించి, రాక్షసులతో యమును గలుగఁజేసి మీరు జనస్థానమందే యుండుడు. జాగ్రత్తగా!” యని చెప్పినవారలు దండ ప్రహారము లూచించి యామెను సేద్యము దర్పము లెసంగ జనస్థానమున కరిగిరి.

అంతట రాక్షసేశ్వరుడు మహా సంతోషముతో, సీతను దోచుచి మదనబాణ పీడితి మనస్కుండై యలంకిరించుకొని వేగిరపాలు గడురగామున్న నామెను నుంచునట్లుచేసిన ‘రమణీయ’ మందరమున కే, యంగు

పులుల గుంపుతో చుట్టబడిన లేడి పదిగి రాక్షసస్త్రీ పరివేష్టితయై మహా దుఃఖముతో కన్నులనీరు కాలువలుగట్ట నేడ్చుచు చెక్కిట చేయిజేర్చి, దీనవదనయు, ననోముఖయు, కళారహితయు నగు రామునిదలంచి పరితపించుచున్న యాలతాంగిజూచి, తమక మగ్గలింపగా, కూడికొక నీర్చుకొనెడి యుద్రేకముతో చేరనరిగి, పలుకరించి మోహంపుమాటలు నిట్లనియె.

రమణీమణి! ఏల చింతిల్లుచున్నావు? నా దివ్య భవనములును, నాకుంగల ధర, ధాన్య రత్న, కాంచన, పనస, వస్తువాహనంబులును, దానదానీ ప్రముఖ జనంబులును, మహత్తరమైన మదీయ యైశ్వర్యమును, సామ్యులును, సర్వంబునుంజూశుము. ఇచట నేదేనియుం గొఱుతియుండు నేమో విమర్శింపుము. కమలలోచనా! ఈశలిమి కెల్లను నీవేయ దీశ్వరివి, ఇవి యన్నియ, నీయవియ సతహాత్రమేకాదు! ఎఱి, కాంతిలు మదీయ ప్రియంబునకు పాశురై యున్నవారో. వారందరును నీకు దానీజనులుగా నుండగలరు. నేనును నీ దాసుడననియే తలంపుము. ఇంకొకటియు. నసత్యముకాదు. నీకు నాపై ప్రియము గలిగినేని యంగీయచాలును. మఱి యెంతటి సౌఖ్యముగాని నేను లక్ష్యముఁ జేయ గొల్లును, నీతోడిదియ లోకము, నీవే నాప్రాణధనము ఇగురుముఖ మన మిరువురమును విలాసముమీరగా, ఇసుక నేలలయందును, వనాంతరములందును, పొదరిండ్లయందును, గిరిసానువులందును, గుహలయందును, పూవుఁ దోటలయందును, విహరింపుచు, రత్న సౌధములతో హంసతూలికలపై జేరి నల్లాపము లాడుచు, కనులకరముల జలకేళి నలుపుచు. ఇచ్చావినోదంబులంగూడి మదనతగ్రత కుసూహలం బలిశ యుంపగా బెనంగుచు నానందంబున సుఖంబులనుభవింపుదము. ఈరూప వనము సీరముగాదు. దీనిని వ్యర్థముగాఁ బోగొట్టునకొన నేమిటికీ? ఇపు డనుభవింపవలసిన సౌఖ్యమును పోగొట్టుకొని పిమ్మట చింతించిన ఫలము గలుగురా? కాంబట్టినన్నుఁగూడి కామకేళి సుఖములు లనుభవింపుము. ఇంక నీవా రామునిపైదలంపుఁ బెట్టుకొనవలదు. గాలిని బట్టుకొనుటయు, నిప్పు మ్రింగుటయు, కాలాంతకుని గెలుచుటయు, నెలుల సాధ్యముకాని కార్యములొ యట్లే యీ లంకాపురంబుఁ బ్రవేశించుట కెవ్వరికిని తరముగాదు. ఇంక నిచ్చోటి కార్తాముఁ డెట్లు రాగలఁడు? నీవు పూర్వజన్మకృత దుష్కృతిమునకు ఫలముగా నింతవరకును వన వాసముఁజేసి నానా కష్టములును బొందితివి. ఇంక సుకృత ఫలముగా

సన్నుతముగా యిచ్చాభోగంబుల సనుభవింపుము. ఇహోత్పాదనకు గావల
సినవన్నియు సీద్ధముగా సమృద్ధిగా యున్నవి. భూషణాబరాములను వల
సినట్లు కైకొని ధరించి యలాకరించుకొనుము దేవతలుగాని, యక్షులు
గాని, రాక్షసులుగాని, చను చెనులెంపజాలరు. ఇంకరాముడెంతవారును
మనుష్య మాత్ముడను, దుర్మలుగును, రాజ్యహీనుడును నగువాడో?
లాకాపురమునకు వచ్చి నన్ను జూచి నిన్నుఁగోర్చునిపోవును, వ్యర్థ
మైన నీయశిష్యాసలువీడి నాతోడగూడి భోగింపుము. కలికీ! వేయి
మాట లేమిటికిగాని, పూర్ణముగా నేను నీకువశ్యుడనైతిని. ఇది సత్య
ము. నీకు మ్రొక్కుడ గడుశింపుము నీ పాదములు నాతలపై బెట్టి
నను సమృతమే మోచుటకు సంసిద్ధుడనై యున్నాను. తడవుఁజేయక
మిక్కిలి వలపుతోని యలయుచున్న నన్ను చేపట్టి నాతాపము నివారిం
పు"మని బతిమాలుదొడంగె.

—* సీత రావణుని తిరస్కరించి పలుకుట. *

ఆమె "ఓరిమదోదగ్రమానసా! రావణా! పుణ్యాత్ముడైనదశరథ
రాజన్యుని పుత్రుండును ధర్మ నిరతుడును నిరుతమాన శౌర్య, ధైర్య
పరాక్రమ యుక్తుండును, లోక పూజ్యుండునునైన రామచంద్రుని ధర్మ
పత్నినగు నన్ను పత్నివ్రతను మోసమునఁ దెచ్చివోటికి వచ్చినమాటలు
వదలుచున్నావు. ఇది నీకు క్షేమకరము కానేరదు! నీలంకయు, నీవును
నేలఁ గలసిపోవు కాల మాసన్నమైనది. నీవు నశింపఁగలవు. ఇంతలో
నిశ్చల త్కరింపదపు "పాపాత్మా! నన్నుగొనివచ్చు సమయమున నాపతి
యుండియున్నవో ఖరాదులం ద్రుంగిన వాడి శరముచే నీతలలు జక్కాడి
నెయ్యుండును. అపు డది తప్పినది. ఓరీ! దేవసురులచే చావు గలుగ
నట్లు వరంబుఁ గొనితిని గర్వపడుచున్నాడవు, అది వ్యర్థము ఎట్టి
వరము గొందియున్నను నిన్ను రాఘవేశ్వరుండు చంపుట నిశ్చయము
ఇంక నీవు బ్రతుకఁజాలవు. త్వరితముగా తమ్మునితోడ గూడినచ్చును.
నిన్ను వధించును. సురాసురు లడ్డమైనను నీవు జీవించుటకల్గి. ఆ రామ
చంద్రుం డలిగెనేని విశలాక్షుండైన నెదుర నిలువ నాధ్యముగాదు.
అల్పుండవగు నీబలమును, శౌర్యమును సమృహాత్మునకు లెక్కయగునా?
రాక్షసాధనా! చీ! నీముఖమును చూడకూడదు. నీభయంకరా కార
మునుచూచి వెఱచి మూర్ఛిల్లియున్న నన్ను స్మృతిలేనిదానింబట్టి జెచ్చి
నాడవు. దుర్వర్తనా! మంత్ర పూరితంబైన యజ్ఞ వేది దంశాల వాకిటి
యందుండుట యెట్లొ యటుల నీచుండవైన నీయొద్ద రథముపై నుంటిని

ఇది నేను యేడన్యమునఁ జేసిన దోషమో తెలియదు. ఇటువంటి మోస కారినైన నీతోడ పెక్కుమాటలు పలుకుచుండుట సాధ్యమైన నాకర్హంబుగాదు. నాయెదుట నిలువకుము. ఇప్పుడే నేను ప్రాణములు విడుచుటకు నిశ్చయించినాను. హీనమతీ! నీవు చెడఁగల వింక నావలికిఁ గొమ్మని వాని కడ్డముగా చేత నొక త్రాణమును బట్టుకొని మహాకోపము బును దుఃఖమునుం గలదియై పరుషముగా బలికిన, విని, తనకోరిక నెరివేటునని యెంచుచున్న రావణుండు నిరాశుడై యుగ్రహించి రాక్షస స్త్రీలంజూచి “ఓ దను జాంగనలారా! మీరలీ సీతగోడొని యశోక వనమున కరిగి యందు బెట్టుకొని, సామ వచనములచేతను, తర్జన భర్జనోక్తులచేతను, బోదించియు, బెదరించియు, నాశలుచూపియు, మీమీ సామర్థ్యములు తేటపడ నన్ను వడ్డిగొనట్లు చేయుడు దీనికై మీకు పండ్లండు నెలలు గడుప నొనంగింపఁజూడు. ఈనత్సర కాలములోపల మీరు చెప్పినట్లు వినక నన్ను నిరాకరించెనేని, నిద్రయగా మీరు వధించి భాగించుకొని భక్షింపుడు. సంతకముంప వలసిన కారణ మటు పిమ్మట మీకుఁ గలుగదు. గొనిపో”డని యాజ్ఞాపించి యచ్చొట్టునిడిచి పోయెను. అంతట భయంకర సూక్ష్మమైన నిశాట స్త్రీలు జనకలందన నశోకవనమునకుఁ గొనిపోయి, యనువైన చోటఁజేర్చి, రావణుం జాజ్ఞ చేసిన మోప్పన బోధించుచుండిరి. సీత వారి పలుకులు చెవుల నిడి యాదరింపఁక, నిద్రాహారములు లేక రామచంద్రుని మనమున ధ్యానించుచు, కృషీభూతాంగియై వగచుచుండె.

—* రామచంద్రునియొద్దకు సౌమిత్రి వచ్చుట. *

ఇక్కడి వృత్తాంతం బిటులనుండుగా. యచట సరణ్యమున దాశరథి మారీచుని వధించి. రాక్షసుం జూనరించి మాయాకృత్యమున కచ్చెరువొంది జనకనందన జూచు తలంపున వచ్చుచుండ, నక్కలు మార్గమున కడ్డమై కూయఁదొడంగె అది గని యటుల నమంగళకరముగా నవి యటచుటందలంచి, తనలో “అయ్యో! అవశకునములగు చున్నవి. కారణము తెలియలేదు, దురాత్ముడైన రాక్షసుండు కూలు నపుడు బిగ్గటగా పేర్కొని యరచిన కూతను విని సీత యెంతభయముఁ జెందెనో, లక్ష్మణుం డెలాగు దిగులొందెనో, వారి కెట్టికీడు మూడెనో, వారి కేసంకటమును గలుగకుండవలయు”నని తలంచుచు త్వరిత గమనమున పర్వశాలకు వచ్చుచుండెను. అపుడు వెండియు ననేకములైన దుర్గమి త్రములు పొడకట్టుచుండుటయు సంతయాకుల మానసుండై కలంగి

లింతదూరము వచ్చినాతట, మిక్కిలి ఖన్నుండై యెదురుగా వచ్చుచున్న సామిత్రించెను.

ముఖమున దైన్యము లాండవింపగా నడుదెంచిన తమ్ముని గొగ్గలిండు రామభద్రుడు డివిత్తో, “తమ్ముడా! నేను తరుముకొని వచ్చినది మాయకాండైన పాతీసింజుగాని నిజమైన మృగముకాదు. ఆయా కురంగము నన్ను చాలదూర మెలయించిన నలిగి దానింగూల్చితి. ఆంతమాయ తొలగి దనుకొండు వ్రాణములువిడిచె. అది చూచి నేను మరలి వచ్చుచుండగా పెక్కు దుశ్శకునములు కనుపట్టెను. నీకును సీతకు నేమి యుపద్రవము కలిగెనో యనెడి చింతతో బిరబిర వచ్చుచున్నాను. ఇంతలో నీవు యెదురైతివి. అయ్యో! ఒంటరిగా జానకిని డించి రాదగునా? ఏల వచ్చితివి? ఆ కోమలికే యాపదలు గలుగునో కదా! దిగులు బుట్టుచున్నది. పృణ! ఏగో విపరీత మేర్పడునట్లు తోచుచున్నది. ఇది చూడుము నీవు భూపుణ్ణిని విడిచివచ్చితివి. ఇప్పుడు నా యెడమకన్నును యెడమభుజమును నడచుచున్నవి. హృదయమున నేమో సంకటము కలుగుచున్నది. ఇంక నెట్లు దుష్టువృత్తి దుష్టరాక్షస సమృద్ధిబలైన యీ యరణ్యమున నయ్యబల గోమి చేయగలదు? ఏ క్రూరజంతువైన జంపియుండునో, లేక రాక్షసుం డెవ్వండు నంగొనిపోయి యుండునో, యెల్లయ్యెనో, గోదీయునుం దోచలేదు. భయ మంతరించుచున్నది, నేను రాజ్యమునువీడి యరణ్యములకు వచ్చుచుండగా, నన్ను విడిచి యుండలేక కష్టములను లెక్కింపకు నావెంట పచ్చినది.

— * లక్ష్మణుండు సీతను విడిచి వచ్చుటకు రాముడు చింతించుట. * —

అటువంటి ప్రియముగలదయగు జనకనందన కడకు గలుగుటకు నామన బోర్వను. తమ్ముడా! భూమిజ జేమమునుం జెప్పము. ఆ సాధ్వీకిని నాకును, నే నె రణమునైనను నొక్కింత యెడబాటు గలిగె నేని ప్రాణములు పోయినట్లే వెలుపుచున్నామి! ప్రాణతుల్యయైన సీత లేకున్నచో రాజ్యమును, భోగభాగ్యములును నాకేమి జేయుటకు చెప్పము! మదీయ సంశోషముల కెల్లను మైసలియో యాధారము. అటు వంటి యాచాన కేమైన నడచు గలిగినచో నేను నిర్వహింపజాలను. నేను ఖరామలను సంహరించి నంతట చెడిపెయైన శూర్పణఖ తనయన్నయైన దశాననుగద్ద కర్క గోమేనియుం గుట్రచేసిచో యుండునుగాని, యగి యూరకుండునది కాదు. అట్లాల నయ్యెనేని రావనుండు దుష్టులైన రాక్షసులను బంపక మానరాదు. బానిచే పనుపబడి దైత్యులకు

దెంచి మేమైన నుపద్రవముఁ గలిగించి యుండుదు రేమో యనెడి సందేహము నామనమున నంకురించుచున్నది. నేను వచ్చునంతవరకును మీ వదిలెను జాగరూకత గలిగి రక్షించుచుండుమని చెప్పి వచ్చితినిగదా! ఇంచుకై నను నీవు వెలువక యా యుగ్రాటవిలో నొంటరిగా నుండఁ జేసి యిటు రావలసిన నిమిత్తమెయ్యది? ఆలస్యముజేయక వచ్చినవిధ మెట్టిదియో వచియింపు” మని తొట్టొప్పులు తోడ వడిగెను.

—* లక్ష్మణుం డన్నతో తన రాకకు కారణంబుఁ బెప్పట. *

ఈ ప్రకరముగా కౌసల్యా నందనుండు సీత విషయమునుదలంచి దిగులాంది యడుగుటయు, లక్ష్మణుం డన్ననుజూచి “రామచంద్రా! వినుము నీచేగూలిన మృగా కాదుడైన రాక్షసుం డవిధమున బిగ్గటగా నులుచుటయు, యారావంబును వివి జనకనందన బెగ్గలమంది నన్నుబలిచి “లక్ష్మణా! రాఘవేశ్వరం న మృగము నెన్నంగోవును తడవైనది ఇపు డన్ననో, ఈ! లక్ష్మణా! ఈ! సీతా! యవి మనల భోగ్యుని పెంచెను. ఆనృపశేకరునకు దే-మేనియూ సంకటము సంఘటిల్లుచుండును. కానినో నల్లలచీకరు? ఇంక నీవు తడవుచేయరాదు. త్వరితముగాఁబోయి భ్రూత్య వాత్సల్య మేర్పడ నీయన్నకు సాయము జేయము. ఆకుత వినినది మొదలు నామనంబు తల్లడిల్లుచున్నది. రామచంద్రునిం జూచునంతవరకును, నేను దైర్యమువహింపజాల. సొమ్ముసొమ్ముని త్వరపెట్టకొండగ. ఆమె మాటలకు నేను చలింపక “రామచంద్ర! దేవతలకంటె సభిక్తుడైన కరుత్సకులవద్యున కెట్టి యాపదయుం గలుగఁను. ఆమహానుభిక్షుడేరికి నజేయుండు. అటువంటి ప్రతాపవంతుండు తానొకనివిలన నొక యాపదఁజెంది యత్యల్పుడైన నన్ను తనకు రక్షణముగా రమ్మని యుచునా? ఇవి యేమిమాటలు? మూడు లోకములలోను, రామచంద్రుని నెదురింపగలవాడు లేడు. అతని కెట్టి కీడునం గలుగదనుట నేఁజుంగుదు నీమనమున దీనికై దిగులుఁ జొదవలను. కారావము చుప్పుడైన రాక్షసుం డెవనివలననో గరిగినదియ కాని రామచంద్రుండు బలుచుటగాదు. ఇంచుకతడవు దైర్యమును నుంటివేని మీ మున్న రాగలం” డని చెప్పి మఱియుం బలుతెలుగుల నామెకు బోధించి, నాపరులకు శాంతి నొందియుండవలసిన దానికి మాటుగా, యామె మిక్కిలి శోకాకాంక్షితయై, నేను తడయుట కోర్వక యేచ్చుచు పోవుని నన్ను మఱి మఱియుం ద్వరచేయ నారంభించెను. కలయ నేనావె తో “అల్లీ! ఇటు ల, ముఁగించెడనేలే? ఇపుడేది చెడినది? శాంతమతివై యుండుము మా

యన్న పోవునపు డచోట నిన్ను హగ్రతగా రక్షించుచుండుటకై నన్ను నియమించి చనియె. ఇట్టితరిని యువతి నైన నిన్నీ ఘోరటవిలో నొంటి గావిడిచిపోయినచో నాపై కోపము నొందకుండునా. భీతిమాను” మని పలికిన, యామె నామీఁద నదికమైన యాగ్రహమును బూని, “ఓయి సుమిత్రానందనా! అన్నచేయి నెఱింగియు, నేను పొమ్మనినఁ బోవక దైర్యమున నున్నవాడవు దాయాదులకు కరుణయుండునా? అన్న లేకున్న యెడల నన్ను చేపట్టనాననిఁ దలపునొని యున్నవాడవు కాఁబోలు. నను గవయుటకు నీకు సాధ్యమగునా?” యని మఱియుఁ జెప్పరాని కఠోరవాక్యములు బలికెను. ఆమాటలు విన్నంతట నచోట నిలుచుటకు మనఃబోల్లక, దైవంబుపై భారమువైచి నిన్నుఁగానవచ్చినని ఇది జరిగిన వృత్తాంతం”బని విన్నవించెను.

సామిమ్ర ఈప్రకారము చెప్పినవిని రఘుకుల వల్లభుం డతనిగాంచి “తమ్ముడా! నీవు గొప్పతప్పుఁజేసినాడవు. నాశక్తి యెట్టిదియో బాగుగా యెఱింగియుండు వాడవయ్యి, స్త్రీయగుటచే యోచనాశక్తిరహితయై మీవది నెనిన్ను నిందింపగానే, దానికై కోపమొంది యొక్కతెను డించి రావచ్చునా? సీత మాటలతోడ సంబంధము నీ కేమిటికి? చెప్పము. నాయాజ్ఞ ప్రకారము నీ వచటనుండక వచ్చినది నేరము కాదా? ఒకవేళ యా మాటలువినుట నీకు కష్టముగాఁ దోచినచో యచోట పీడి యంతలంతల నైన యుండి రక్షింపవలయునుగాని యిటుల రాదగు నా? మనలనే యిట్టి మాయలు వన్ని మోసగించుచున్న రాక్షసు లింక నయ్యబలను గిరుంపక పోవుదురా? ఇప్పటికి క్రూరులు భూమికను కొని పోవకుండుదురా? అయ్యో! బలు సంకటము తటస్థించినదిసుమీ! మాయా మృగాకృతి ధరించిన యాపాపాత్ముడైన దనుకొండు ప్రాణము విడుచునపుడు సయితము తన మర్దనము వీడక యటుల మిమ్ము పేర్కొని యుటచిచ్చెను. ఆహా! వాని చాతుర్యము నేమని చెప్పవచ్చును? అటుల కూతపెట్టి యెన్నికష్టములు గలుగజేసెనో చూచితివా! ఇంక క్షణ మైనదడయరాదు. శీఘ్రముగాఁబోయ జానకిని శుభస్థితినుండు దానిగాఁ గన్నుల బూచినగాని కనానకము నిలువను ర”మ్మని పొంకుచు, మిక్కిలి విచారముతో కదలిపోవుచుండి చున్నట్లు ప్లము లనేకములు దోచుచుండుటయు గాంచి తమ్ముడా! ఈ మళ్ళకునము చూడగా, నాలోన సంభ్రాంతమును, భయమును గలుపుచున్నట్లు, పలుకుకొని

మూడునో, తెలియకున్నది” యని యతి రయముతో జనస్థానమున కేగి పర్ణశాల జొచ్చిచూచెను.

—* రాముడు పర్ణశాలయందు సీతంగానక విలవించుట. *

సీతాదేవి లేమివేయూ పత్రకుటిరము కళాహీనమై, చంద్రుండు లేని రాత్రివలెను, శారకలేని పంజరమువలెను కమలములులేని కొలంకు వలెను, దీపములేని మందిరమువలెను, పూదీవియలులేని వనమువలెను ముక్కులేని మొకమువలెను కోకిలములేని మానివలెను, సూర్యుడు లేని పగలువలెను, వాడువాటి యుండెను. అట్టి యాపర్ణశాలంజూడ గానే రామచంద్రుని యల్లము జల్లుమని, ఒడలు వడంకగా దిగులును వ్యసనమును నగ్గలింపగా, నలుగెలంకులుంజూచి యామె జాడ, గానక, వెలుగడి, తిరుగెడి చోటులన్నియుం గలయ వెడవెడ యూర్పుచు వెదక నారంభించెను. ఆమె జాడయే గానబడకుండుటయు మఱియు దిగులొంది తనలో “ఇది యేమివంతి? సీత యడుగుల జాడయే కనబడకున్నది. ఎందరిగినది? నాకొక్కై తానును వెదకుచుం బోయియుండునా? లేక భయమున మ్రందిన, మృగములు భ్రమించియుండునా? కాదేని యెవఁ డైనం గొనిపోయి యుండునా? ఏమైనది” యని తలంచి శోకభాష్పములు కన్నుల జాటుచుండగా, నందందుం జని చూచుచు పిలుచుచు, గాన రాకున్న వివశుండై ప్రలాపించుచు, వనమునందలి వృక్షలతా గుల్మములను, మృగపక్షి చయడులను నడుగుచు భ్రమా కులచిత్తుండై జన కజ తన ముందటనుండిన చందమునఁ దోచిన సంతసింపుచు, ప్రేమా ధిక్యతచే, బయలు కౌగలించి, సీత లేమికిఁ గుందుచు, బహువిధములం దలంచి యడలుచున్న యన్న రీతి జూచి సౌమిత్రి దుఃఖా కాంతుండై యిట్లనియె.

“అన్నయ్యా! దైర్యమువీడి యిటుల చింతాసాగర మగ్నుండవై పరితపించుటచే లాభ మేమిగలదు? శోకమువలన దుడుగుము. జనక రాజనందన యెందైనం గొలనికి బోయినదియో, పూవులుగోయుటకై పోయెనో, లేక మన మానసము లరయుటకై యెచ్చోట నేనియు దాగి యున్నదో గాక, మనము నలుకెలంకులను వెదకి, కానరాదయ్యెనని నిరాశఁ జెందఁదగునా? ఇంకను నియ్యరణ్యముఁ గలయ వెదకుము. మనల కుపించి పరిహాసమునకై చాటుమాలు నెటనేని యుండిన నుండవచ్చునని తోచుచున్నది” యని చెప్పి యతని దోడ్కొని కానన మున వెదకుచు కొంత దూర చని పోచి యెందును నామె పాడగాన

రాకుండుటయు శాంతవచనములు పలుకుచుం జనుచున్న సమయమున జానకీ వానితమ్మునితో, లక్ష్మణా! మందాకినీ, జనస్థానములం, బ్రసవణగిరిగాను ప్రదేశములను వెదకితిమి. ఎందును గానరాకున్నది. ఇంకఁ గొంతతడవు నీత కనబడికుండ నేని మదీయ శరాన్ని నీ యరణ్యంబంత యు భస్మీకరించెద”నని పురుకుచు, మఱియుం గొంతదవ్వు చని యొక్క వోట జానకీదేవి ధరించియున్న పుష్పహామము బడియుండఁ “కాంచితి వా! ఇది యివ్వోటి కెల వచ్చినది? నీత యిందే యేవంకనో యుండ వలయునుమీ!” యని చెప్పి యాత్రురతతో నునియుం గనుంగొనుచు ననుగుచు, ముందట కొక్కయెడనీత యడుగులును, రావణుని యడుగు లును నుండుటంచూచి యవి సౌమిత్రికజూచి “చూడుము! లక్ష్మణా! ఇవి భూపుత్రి పాదచిహ్నములు ఇవి దనునని యడగుల జాడగా దోచు చున్నది. కాబట్టి రాక్షసుం డెవ్వఁ నీతను గొనిపోయి యుండును ఇదియే నిశ్చయము. నాయొద్ద జానకీ యుండగా కన్నెత్తిచూచుటకై నను యముడు సయితము సాహసింపఁజాలడు. ఇప్పుడు నేనులేని కారణమున నిట్లుతలపించినది ఈయడుగుల జాడ యిచ్చట మాత్రమే కనబడుచున్నది. మఱి కానవచ్చుటలేకు. దనున డేదిక్కున కేగినో యెటకు గొంపోయినో యది తెలియకున్నది, మన మింక యారక్క సుండు పోయిన దిశను తెలిసికొని యావంక నడవవలయు”నని దుఃఖం పుచు గద్గద రవమున, బలికి యీ పాదముల గురుతును లక్ష్మణుండు శూచి, యన్న చెప్పినట్ల యుండుటయు దిగులుకొంది త త్తెరిల్లుచు, కార్యము తెఱంగు పూహించి శోకాకులుగడై తల్లడ పాటునుంజెంది తపించుచున్న రామచంద్రు సూరాబ్బుటకు, దలంచి యతనికి దైర్యమును గలిగించుటకుం దగిన మాటలు పలుక దొడంగెను,

ఏడవ ప్రకరణము ముగిసెను.

(శ్రీ) రామ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

సీతాదేవి సన్దేహించుచు, రాక్ష లక్ష్మణులు వనాంతరములుసాచ్చి నోపుచుండగూ, రఘుకులశ్వరుల జూచుచువదన వియోగముచేతగ

గిన యుపాయకరమైన వ్యసనమును సహింపలేక యామె గుణములును, చేష్టలును, పలుకుచు, తనయందు గలిగియుండిన ప్రీతియుండలంచి, యంతంతకు నెక్కుడగుచున్న చింతచే నెతకొంగు చుండుటంగాంచి, సౌమిత్రి యావృత్త్యాశీలునకుఁ నొడఁగిన మహామృతమున కెంతయు మనమున కొచ్చి “రాఘవేశ్వరా! భాగలసిపు చింతాసాగర మగ్నుండవై యుండగా నేనుమాచి సహాపం బులకున్నాను. దైర్యవంతుండవై యుండియు నజ్ఞుని చందమున చడుటకు యుక్తమగురా! కార్యము తప్పి వచ్చినపుడు దానికిఁ దగిన వెరపు నరసికొనవలయును గాచి చింతించిన చో ప్రయోజన మేమియున్నది. శోభంపకము, ఎట్లయినను ప్రయత్నించి జానకి పోయిన తెలుగు దెలిసికొని యామెను గనుఁగొనుటకు వెరపు నూహించుట కర్థవ్యముగాని, ఇది శోకించుటకు సమయము గా”దని చెప్పిన విని రామచంద్రుం డతని కిట్లనియె.

“అశ్మణా! నీవు చెప్పెడి పలుకులు నిజములేయైనను, యెంతచిక్కబట్టినను నాహృదయ హతాపం బించుకయు నడంగకున్నది. జానకి దెస నాకుఁగల ప్రేమపాశము నన్ను పలువిధముల నలంచి శోకసాగర మగ్నునిఁ గాంచినది. ఏమిచేయుదును? నామృతము సూచిక కవికరించి యే వేల్పులుగాని మునులు . . . మఱి యెవ్వరుగాని మదీయ మనోహరిణియగు మిథిలేత సుతందెచ్చి యివ్వకున్నాడు. పోయిన తెలుగైన జెప్పకున్నాడు. అహ! ఏమిచిత్రము స్వామి సమాదయకా భూపుత్రి లేకుండినచో, నేనీ లోకమున గవించియుండియుం బ్రయోజనములేదని తలంచుచున్నాను. ఆ సుందరాంగి యరిగిన చొప్పును దెలుపుట కొల్లని యీ ప్రపంచమందలి భూతకోటిని నిర్మూలించి మదీయ మహోద్రత రాగ్నిచే త్రిలోకములును నాశ మొనరించి శివ్యుట ప్రాణములుతొలంగెదను” అని యుగ్రుండై పలికి వింట బాణము సందించి లోకములేర్పి భస్మీకరించుటకు యత్నించినవాచి వారింపుచు సౌమిత్రి యమ్మహాత్మునితో యిట్లనియె,

—* సౌమిత్రి రాముని కోపంబును శాంతిఁ నొందఁజేయుట. *

“రాఘవేశ్వరా! శాంత స్వరూపుండవైన నీవెంతటి కోపాద్రేకమును వహించినాడనవేల! అకటా! నీవు కోపించినచో లోకము లెట్లు మనగలవు? లోక శరణ్యుండవును, లోక త్రాణుండవును, లోకేశ్వరుండవునునైన లోక హితారముగా దుష్టరాక్షస భంజనమునకుఁ గడంగి యవతరించిన పరమపురుషుండు విటుల నలుకఁబొందినచో నివారించ

గలవా రెవ్వరున్నార? స్వామీ! లోకము రక్షించుటకు బదులుగా సంహరింపఁబూనుట న్నాయమగునా? అదియునుఁగాక, తప్పజేసినవానిని దండింపవలయునుగాని నిరాపరాధులను నీహుళి ధర్మవర్తనులు శిక్షింపఁ దలంపుమరా! సీత నెవ్వఁడో రక్కసుండు గొనిపోయెనని వానిపై బాడ మిన కోపమున ప్రపంచమును దహింపఁదగునా? నిర్దోశ జీవ తత్తిని నిగ్మూలముఁజేయుట ధర్మమగునా! ఎవఁడెవకృతిఁ గావించెనో, వానిని వెదకి గనుగొని శిక్షించుట కర్తవ్యముగాని, ఇటుల చేయుటకాదు. నా విన్నపము నాలకించి యీ యుద్రేకమును జాలింపుము, దేవా! మనము ప్రయత్నము విడువక, గిరులు, వనములు, నదులు, బిలములు, సముద్ర ములాదిగా, నెదకి, సీతను హరించినవానిని గానకపోయినను, దేవము ఖ్యులు వాని తెఱంగు దెలుపకుండనను, సముష్మిల్లు భవదీయ నిర్హిత సమాన బాణాన లాద్యుల లోకములు దహింపుదువుగాక. మొదటనే యిటుల చేయుట యోగపద్ధతి గానేరదు. విజ్ఞుండగువాఁడు కార్యా కార్యముల తెఱంగునెంచి యర్హపథము ననుసరించిన శుభంబగునని పెద్దలు పలుకుదురు. ఎవఁడు పాడమిన తన తీవ్రకోపంబు నడంచి ధర్మ యుక్తంబులుగాని పనులకుఁ దొడరుటను నీడి వర్తించుకో యతం డెంత యు నుత్తమపురుషుండని యభిజ్ఞుల మతము. కావున నీ యాగ్రహంబు నుత్తమపురుషుండని యభిజ్ఞుల మతము. కావున నీ యాగ్రహంబు నుప శమించి కార్యంబు తెఱంగు నాలోజింపుము. సీతానిమి త్తమున నజ్ఞాని భంగి దుఃఖించుట యుచితంబుగాదు. మన మెవ్విధముననైనను, సీతా పహరునిం గనుంగొని పరిమార్చి పుణ్య గుహోపేతయగు సీతం గొని వత్తము. మఱియొక విధమున నేదియుం దలంప వల”దని చెప్పెను. రాఘవేశ్వరుడుతమ్ముని పలుకులు విని యతని సమంజసవర్తనోద్దేశము నకలరి, యుద్రేకంబు నడంచి లోక సంహారోపక్రమణ భావంబునువీడి విల్లెక్కుడించి యతతితో యిట్లనియె.

“ఓయి లక్ష్మణా! నీవు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడవు. నీ పలుకులు నామనంబున కెంతయు దృఢి కరములై యుండును. కాబట్టి యెటుల చేయఁదగునని నీవు చెప్పెదవో యటులనే చేసెదను. ఇప్పుడు మన మొ నరింపవలసిన దెల్లు? ఎక్కడికి పోవుదము? ఎచ్చట వెదకుదము? జనక జను గనుగొనుటకు మనము చేయదగిని యుపాయం బెయ్యది? తత్ప్రకారింబు నెఱిగింపు”మనుచు, వివేక ధనుండున లక్ష్మణుండు యోజించి “రఘుకులేశ్వరా! ఇంకను మన మీ జన స్థానారణ్యంబునంగల గిరి

సుర్గవన బిలాగులందు నెడకుట మంచి”దని చెప్పిన నల్లెయట యనుజ ససాక్షుడై యుండెడి పోయెను పోవుచున్న చిట్ల కొక్కచోట రావ నా కాణానిచ్చిచే పంపుచుండెడి, నానాక్షత గాను-డై కదలలేక కు ట్టూరితో బడయుచు జూయుచున్నాచి, పర్యతోపహాస దేహా-న యప్పకీంద్రుఁ డెన్నుకొనఁ జూపుచు, విటతరణు సుసంచి య-కొ- పానల దీప్తలోచనుడై రామచంద్రు డిట్లుయె లక్ష్మణా! చూచి తివా! వీడొక రక్షసుడుగా నుండునని లోచించుచున్నది. మహీసుత నపహరించినవాడు వీడుగానే యుండవోవును. ఆ యబలు డెచ్చి మ్రుంగి, మన రాకనుచూచి యివ్వధంబున చూయవలెంగ మామమును దాల్చియున్న వాడుగా కనుపట్టుచున్నది. తీర్జములైన కాణాబులచే వీని ప్రాణంబులఁ గొనియెదను” అని పలికి శర ప్రయోగంబున కపక్ర మించిటయు వెఱిగి జటాయువు హీనస్వరంబుతో, జాయవచ్చిన నాను చంద్రునకు వినవచ్చు సాతతీ కంఠరవంబున “ఓరామా! రామా! ఆర్త శరణ్యా! పుణ్యస్వరూపా! నేను జటాయువును, మీతండ్రియగు దశర థేశ్వరునకు ప్రాణ సఖుండను, నాపై భవత్కృపాదృష్టులు ప్రసరింపఁ జేయుటకు నాస్థితి యిటుల నగుటకు కారణంబుఁ జెప్పదవినము” మీరు లేని సమయంబున, లంకాపురాధిపతియగు దశానను డడదెంచి మహి నందనను చెఱిగొని పోవుచుండగాఁ జూచి నేను వాని నరుగసిక రథం బున కడ్డంబుచని. వాని రథంబును విఱిచి కవచంబుఁ జించి మేనుచిల్లులు నడుబొడచి నఖంబుల వ్రచ్చిబాధించుటయు, వాడు భూపుత్రిని డించి నాతోడ పోరొనరించి, నేను సుంత బడలుటయు ఖడ్గంబుచే నా పక్షం బులు దెగవ్రేసి రయంబున జానకిని నెత్తికొని గగన పథంబున లంకకుం బోయె.”

అని చెప్పటయు, నప్పులుగులతెని పలుకులు విని రామ విభుండు శామిత్రితో “వింటివా! తమ్ముడా! ఆహ! ఎంతటి కష్టకాలము వచ్చి నది? దైవతంత్రమున కన్యథా జరుగదుగదా! రాజ్యము తొలంగుట, తండ్రి మృతుండగుట, గగనవాసము సంపాద్యమగుట, జనకజ యెడ గాయుట, మొదలగు నుఖములన్నియు నొంకొంక ననుసరించి తటస్థిం చుటయు నది చాలక, అయ్యో! మన తండ్రికి పాదసఖుండైన యీ పక్షివరుండు నాపక్షమున దుష్ట రాక్షసునితో పోడి తెక్కలు తెగిపడి యుండుటంగనగా, మఱియొక వ్యసనమున్ను ముంచివేసినదిగదా! ఏమి చేయుచును?” అని నగచి ధనుర్బాణంబులు త్రిందబడవైచి జటాయు

వుండచి “విహంగోత్తమా! నాకోటకై నీమీటునాటి యాపదను బొంద నలసిన వాడవైతివి. ఆ పాపాత్ముడైన దైత్యధముడు సీతలగొని యేదిక్కున కరిగెను?” యని యడిగిన మామరనిశోకాని కేఖములు పుడమి పైబడియె. లక్ష్మణుని నట్లు పడి కొంతవడికి తేలి శోకంబు పడంబడిన రోదనంబు జేయునున్న యన్నంగని యటఁ జూడఁబరిగొనినచో “రాజశేఖరా! శాపింపదుము. భవద్వియోగాలకు క్షోభలక ముతండ్రి లోకాంతర గతుండయ్యె భరతుని రాజ్యధార క్షోభంపు మని ప్రార్థించిన, జనకుని వాక్యంబులు సత్కృత్యులగునట్లు నానాసంబులు కడపి యయోధ్యకని రాజ్యచాలనంబును రావంపఁ బూనునట్లు వాగ్దానంబును నామ చిహ్నాడవుగదా! సీతంబడసి మరలె పురియున కరిగి భవ నాగమంబును గోరుచున్న పౌరులు, ముత్రీలు, తిల్లలు, సోదరులు మొదలుగఁగల వారికి సంశోషముఁ గల్గింపుటకు యత్నింపుము విరక్తికొంది యివ్వధంబున దుఃఖించుట నీవారి యుత్తమపురుషునకుఁ దగిన పద్ధతిగా” నని పేర్కొని పొంతుల గోధించిన వెలివిఁగొని రామచంద్రుండు జహాయువు గనుంగొని, పక్షినల్లభా! ఆనామకుని వృత్తాంతమును వానిచే బ్రతుకడిగ సీత సన్నుతగుచ్చి పలికిన మాటలను సవిస్తరము గాఁ దెలియఁబరకు” మని యనుగూటయు, జహాయువు సోనస్వరంబున, గన్నుల సేరుగాచ్చుచు బుట్టినయె.

“సముద్రసంధ్యంబున లంకాపుర బను మహాపురంబు గలదు. దానిని పాలించువాఁడు మహా బలవంతుఁడనైన రావణుండనడిరాక్షసరాధుండు చనుచుంచి జానకిం గొనిపోయె. ఆలంకాపురము దక్షిణము దిశయాదుండును. కాబట్టి మీరు యామ్య సముద్రమందలి యప్పురంబున కరిగి యా ఖిలుని సంహరించి భూసుతంగొని రావలయును. రామచంద్రా! నీవు దుఃఖపవలదు. ఆనతికాలంబున నీకు సీత లభింప గలదు. ఆ సాధ్యితోగూడి యయోధ్యకరిగి పట్టాభిషిక్తుండవై సకల విధంబుల రాజ్యభోగంబులు ననుభవించెదవు. ఇది సత్యము నేనింక ప్రాణంబులు భరింపనోప మీ దర్శనంబు గలుగుటచే ధన్యుండవైతి”

—* శ్రీరాముఁడు జహాయువున కన్ని సంస్కారంబుల జేయుట. *

నని పలికి ప్రాణంబులు విడిచెను. అదిగూచి రామచంద్రుండు తమ్మునితో “లక్ష్మణా ఈ పక్షిండుం డుపకారముఁ జేయుటకు వచ్చి రావణునితో ఘోరయుద్ధం జొనరించి నేలఁగూలి మృతినొందె. ఇవిధంబును జూచిన నామనంబున నీత పోవుటకంటె నధికంబైన దుఃఖముపొడ

మునున్నది. శిష్యులహంకారమును దశరథుని సత్త్వమువలె మనకు పూజ్యునిను మున్నగునీయుండును నగును. ఈ పుస్తకమున అన్ని సంగతుల రమ్యమైన కర్తవ్యములు. చితి సిద్ధముజేయు"మనిన, సౌమిత్రి

పగ్నిమధించి తెచ్చిన నయ్యిరువురు బట్టి యెత్తి జటాయుగ్రాహిణులై నిడిరి. అపుడ రామచంద్రుండు వహ్నివిగ్నే, "నాకోటకై నా ప్రాణములు తొలగి, నాచే దహింపబడిన యీ పక్షిచంద్రుండు నా యనుజ్ఞ ను తిమతోకొలుపు బొందునుగాక" యని పలిక దహించి, యెచ్చి మున కొకి హుడ జపి, దదీయ మాంసంబు. పచ్చిపి కడిమి పుట్టక, జటాయువునుదలంచి దర్శపూతముగాఁ బండిముప్పటి విస్మయ క్రమమునఁ బ్రేతత్వముఁ దొలగఁజేసి, గోదావరి కడఁగి స్వితస్నానమునై మా పుణ్యక్షేత్ర బలముల భిక్షుదశంబిచ్చిన, మఱి పుణ్యమునైన రాఘవేశ్వరునివలఁ గన్పట్టుచుండెడి కితిను, రణ సమితి. శరణుచేతన, జటాయువు, పుణ్య కేసముదాల్చి, యత్యంత శ్రేయః పుణ్యోపాకము కరిగె.

అతి రానులక్ష్యములు సూర్యాస్తమనాన బస పొలిపి మగుడి పక్షి శాల కడుదెంచి సీతందలంచి కోకి సాగర మగిట్టినై చూచే యీ సునంద కడిపి, వేగుటయు, లేచి యా శూన్యగృహమువిడిచి, శరచాపములంధరాచి సీతా స్వేషముచేయుచు, పశ్చిమాభి ముఖముగాదిరిగి జునస్థానమునుదాటి మూడు క్రోశముల దూరముపోయి, క్రొంచపత్తిగాంచి బ్రవేశించి, బహుతర పక్షిగణాన్వితమును, గానాపద పుష్ప ఫలశోభితమును, వివిధమృగ నివస సంచార యుక్తమునుసగు నొకవనముఁ గని, యందు సీతనువెదకి, తమసా సదిం జేరవచ్చుటయు తత్సమీప లిస్థలిని, ముందట, సూర్యక్షేత్రము, అబస్తయము, సుగ్రగంధియు కూడఁ పుష్పియు, ఘూతస్వరయు, నగు భయనీరాకార నికృ రక్కసింజూచి, దాశరథు "లీ ఘోరనాసిణి యెవ్వతయో" యని తెలుచుచుండ, సది త్వరితముగా వారల జేరవచ్చి తటాలున సౌమిత్రి కరముబాగునైన, విస్మయమునైన కోరికఁ జెల్లెడి దోచుచుండ, నగును "పి మృదరస్వరూపా! ఆయోముఖయను పేరుగలదానను. నేను రాక్షసస్త్రీని ననోబి గుంగాచి నిన్ను మోహించినట్టి గాయకుని కనికరించి నాకోడల గూడి యుత్తరముల దేలిపు"మని ప్రార్థించెను. అట్లుండు దానిని చూచి యనపాత్యునినది "హే! ఆవల బొమ్మని చేయివిడిపించుకొని పా యద్రోచిన యది పోవక మోహవశయై నెండియం జేరవచ్చుటయు

దాని నాహాసముగని, నారా కర్ణ స్తవములుగోసి “
 నీవు మిక్కిలి సౌందర్యవతి నైతివి. ఇట్లు జేసినచో
 గని వలపుఁ బొందుదును. ఇంక వచ్చిన పనియైన
 సించెను. అది యొడలంతయు నెత్తుడచే దడియఁ
 జాలక వ్రాలుచు, నోలుచు, సొక్కుచు, తూలుచు, నాద్యుచుగ నొంత
 దూరము పడచి నేలఁగూని ప్రాణములు తొఱములు, ఆయోముఖ
 చచ్చుటయు. రామలక్ష్మణుల లారావము పుట్టిన నెక్కు కంగల నసముఁ
 గొచ్చి యది యెయ్యదియో యని తలచుచు పోవుచుండగా వాఁ
 ముండట నొక పర్వతమువంటి స్వరూపము గనుపెట్టెను. వాఁ యొక
 గమోహించి, దిగ్భూరిపాతుండును, ననమృతగ మోసభీత్యుగా నిమిత్త
 ముఁ రక్షిస్తేక్షింజై యెప్పు దుస్తాకరాళి వత్తుండును యోజన నీర్ణ
 గానలును, ధియంకిరానమును, దారుణాక్షి యుగళుండును వృష

—* రామలక్ష్మణా కిబంధునిఁ గాంచుట. *

భమువంటి కంఠముగలవాడనునైన యా మహాదాకారునిఁ జూచి వా
 ఙ్గాక ఘోర విశ్వాసుడై యెంచి తిద్రూపమును గని యచ్చెరువొందు
 చుండ, కిబంధ దేవతయై యుగాతను. రామలక్ష్మణుల విశో
 కంచి భయంకిరముగా నాచ్చి యోజన దీర్ఘమునై గాహునలచే
 నాచ్చుచున్నరన్న, రాక్షసగ్రహమగ్రహ సమయమునం భోలే పొదివి
 యుడల్చి పుడ్డుగొట్టెను, “ఓరి మనుజాధములారా! విండ్లుకమ్ములు
 బట్టి యుంచుట గని నేను వెఱతొనని తలంచితారా? ఇంక మీరట్లు తిప్పిం
 చుకొని పోవనేర్చు?” నాచే జిక్కినవానికి బ్రతుకేది? తాలుని గారి
 నుండేదైతఁ తప్పు కోవచ్చునుగాని, నావలన విడిపించుటకు నాధ్య
 ముగాదు. నుమ్మించునర సప్పుడుమింగెద”నని యగ్రముగాబలికె యు
 ఛరను చేరఁబట్టి నోటియొద్దకుఁ జేర్చుచుండ, దుఖా క్రాంతియై సోమి
 త్రి యచ్చనుచూచి రాక్షసేశ్వరా! ఎట్లును యిద్దురాత్ముండు మనలవిషు
 వడఁ. మీచే జిక్కుగొంటిమి విషవడఁజాలము. కాబట్టి నీ నిపుడు
 నన్ను వీని కప్పించి నేను భక్షింపఁబడుచున్న ననుయమున నీవుశస్పించు
 కొని పోవ్వు. నా పాపములుపోయి వీని కెరదైన అద్యుననుగాని
 సైవైచి బ్రతుకయుండగలవు. అదియ చాలు”నను విని రఘునీయం
 తమ్ముగ పలుకులకు మనమున గనుచుండఁ గన్యునట మి వానిని
 వత్కిగ బుఁ దెఱచి మ్రింగుటకు రమకుంచుటగని మోక్షార్థముతో రా
 ముండు ఖడ్గముగొని తలారున వాని భజముఁ దఱుగింతుయు, చనియ

యదనని రెండవబాహువు. సౌమిత్రి తెగనేసి, ఇట్లు బాహుద్వయముండెంచి రాక్షసుని పట్టు విడిపించుకొనిన పిమ్మట వాడు, భయంకరముగా నఱచుచు, నెత్తుటంబొరలుచు, మహాశైలము కరణీ, సవోటి వృక్షములు నేలఁ గూలునట్లును, మృగపక్షి గణములు కలతని'ందునట్టునుం భూమిపైఁ గొంతతడవు గిరిగిరం దిరుగుచుండి, యనంతరము దశేరథ చందనులంజూచి "అసమాన శౌర్య ధనుల్లరైన యోమచ! నీయులారా! మీరెవ్వరు? ఈవనమున కేల వచ్చితిరి?" యని యడిగెను. వాసింజూచి రామచంద్రుండు కనికరించి తమ వృత్తాంతము సర్వమునుం దెలియపలికెను. తమ వర్తమానము నెఱింగించి సంతట లక్ష్మణుని వాచింగని "ఓయీ! తొమ్మిద కిన్నులుగలవాడనై మేనసంటికి నోడను భయంకర శరీరమును నొప్పగా, కబంధరూపమున నుండెడి నీ నెవ్వడవు? నీయుదంతమును జెప్పు"మని యడిగెను,

వాచి చరిత్రమును విని సంతట యుగరాక్షసుండు సింహాసనమును జెంది "ధశరథాత్మ! లారా! పరమ పుష్కలహస్తాలరైన మిమ్ము పండిగని ధన్యుండనైతి. ఇంకి సూర్యకృపాశేషముచే మదీయ శాపముదీక్ష దివ్య స్వరూపమును ధరించెదను ఇటువంటి యనన్యపు ఘోరరూపము నాకుఁ గలిగిన నిమిత్తము జెప్పెదను. శిరసా గహిత చిత్తుల్లరై యనన్గిరింపుడు" అని చెప్పెదండంగె.

—* కిబంధరూప తన వ్యాధినియు రామలక్ష్మణులతో చెప్పెట. *

"అయ్యలారా! ఇటు ముస్సవ్యయం కృతాపరాధ ఫలమునఁ బడి సిన రూపము, నా పూర్వపు పేరు దనువు శాంతి యందు చంద్రుని, తేజమున సూర్యుని, భాగముల నింద్రుని ధక్కిరించి ముగ్ధుడై శ్వర్యసుఖముల శినుగువింపుచు, తపముచే పరమేష్ఠిని మెప్పించి కామరూపమును చిరంబితత్వమును వరములుగాఁగొని గర్వించి హింసారతిని వర్తించుచుంటిని, ఒకనాఁడు సూర శిరుండ నెడి ముని యాశ్రమమున కరిగి ఇట్టి వికృతాకారమునాల్చి యమ్ముని నరుదట దిరుగుచుండగా, అతఁడు నన్నుచూచి మదీయ కపటవర్ణము నెఱింగి యలిగి "ఓరీ! నీవు యిటువంటి రూపమున నుండుట నెంతయుం బ్రియమునొంది ఈ యాకృతిం దాల్చినాడవు. తానన వింక నీ నీ కృతాకారముతోడనే యుండుము. నీ గర్వమాన కదీయ ఫలము నొప్పునె శాపంబొసంగె. అంత నేను భీష్మి, తపోధనునకు నమస్కరించి "నామో! నా యపరాధమునకుఁబడిత కాపావశాసము ననుగహించు"మని ప్రార్థించిన కనికరించి. "అయోధ్యాపతి

యగు దిశరథ రాజునకును సేనాధిపతులు ద్రుంచిరాము సేన శాపము దీక్షిగలగు వాడచేసి దేవుము దగ్ధము గాని పు బహునేని భవస్వార్య స్వరూపము సుఖులొగల"దని యా దేశించె.

పిమ్మట నేను దేవుడనుని మొదటకుఁబోయి గంగరమునకుఁ బిలిచి, యతి ముగ్ధుడైనచ్చి వజ్రాయుధముచే నీతిమును, కాళ్ళిను, తలయు బట్టలుఁగి కడంగునగుల వ్రేసిన నేను చిర వి గుటు నెత్తి, "కృత్తి సేన బ్రతికి యుండినట్టెదను గాక" యనఁబడి నీవు వత్సమును. పితమున గన్నులను గట్టి యున్నవని చెప్పి, మోదనాయతి ముల్లెఁ బాహువులతోనగి సొమ్మనుటయు, గాటుగోత నెని యరణ్యమునను డి మామడ దవ్వని గోచరచుచుండినను, సింహ, వ్యాఘ్ర, సైరి, భైరవాది జుతువుల మదీయ శాఘువులచేఁ బెంచుకొట్టిభిక్షువుల నెద్దలమున నిడియు నిట్లు పడియున్నవాడను. నేను రాక్షసుండు, ఇది భవతీయ చరిత్రము పావరాకాచులైన మిమ్ము బాగడను భాగ్యము నేటికి సమకూరెనని పలుకుటయు, రామచంద్రుండు తమ్మునిఁబాచి "లక్ష్మణా! ఇతిండు పెక్కు వత్సరములను డి యందున్నవాడన కావున దశాననుని యెఱింగియుండునని తోచుచున్నది. వాని వృత్తాంతాబడిగి తెలిసికొంద" మంచుబలికి కబంధునితో "ఓయీ! మేము జనస్థానముననుడగా మమ్ము గిత్తిరించి పంక్తిముఖుండు జనకనందనంగొని పోయె. వాని యన్నవోయిన, నడటికి పోదగిన మార్గమును, మొదలుగాఁగల విషయములు తెలియఁజెప్పమా!" యన్న వాడన "రామచంద్రా! ఈ స్వరూపమున నిలు చాధ నొందుచుండగా నేనేదియు బలుక, జాల, నూర్వాస్తవరూపమునకు లోపల నా యాతినువును దహించితిరేని, రాపూర్వరూపముఁ బొందును. అప్పుడు నాకు జ్ఞానమును నధికంబై పూర్వోత్తర విషయములు మనో గోచరములగును. అంతట సర్వమునుం చెప్పెద. శీఘ్రముగా యిదేహము దహింపు" డనె. పాణములు విడిచిన, రామలక్ష్మణులు కట్టియలుపేర్చి వాస్తవై కబంధదేహ మునడి మధనా నలమున దరిగొల్పిన, యీ శరీరము దగ్ధంబగులయు నట్టెడ దివ్యవత్స మాల్యాభిరణ భూషితములైన సర్వాంగములు శోభల్లి, రాక్షసుల దివ్యనిరూపారూఢులైన, నిలు గివ్వఁజేసమున దిశదీక్షలు కల, మిఁచు కల్యణము కలంధుండు రామచంద్రునితో నిట్లనియె:

—* దివ్యస్వరూపుడైన కబంధుడు నా మున కుపాయంబు జెప్పట —

“ఓరాఘ వేశ్వరా! ఇంతకు పూర్వము నీవు నన్నుడి న విషము మునుగూర్చి చెప్పెదను వినుము. మహా శత్రువంతులను లాకాశపథియు రాతన నాయకుడనుచు పం క్తిముఖుడు మీరు లేని సమయమున వచ్చి మోసగించి నీ, నీసునా క్షులకుని లాకాశపోయె. అతండ జేయ పరాక్రమ వంతుడగుటచే మీరు పొలభముగా పురిని జనుంపడలగు. బల వంతుడైన నౌకను సహాయము గోన గాని పరాక్రమము మీకు సాధ్యమగునదికాదు. నీవు నేనొక యుచాయము చెప్పెదను. ఆకర్ణిప్రము. ఇచటికి కొంతసూరమున బూష్యమూకమను పర్వతగోళాకలను. క్షేపింధకు పత్తియైన వాలియను వానర రాజుచే తరుమగొట్టబడి యతని తిచ్చుకు సుగ్రీవుండనువాడు నలుగురు మంతులతో జేజుచినచ్చి నుండుడై వాసము జేయుచున్నాడు. అతడు కంప బల వంతుడు శృతిజ్ఞుడు, మఱియు గామరూపి, యతని వానర బలగం జెక్కడుంగలదు. అచటికిబోయి నీ వతనితో సఖ్యము జేయుము. సుగ్రీవుడు మిమ్మల పరాక్రమవంతు డగుటచే నీకు సహాయము గొన నింపగలడు. అయ్యగచర శ్రేష్ఠుని యుండగా గొని రావగుని మదం బడగించుటకు గడంగుమా. సుగ్రీవుడు దేశ కాలజుండు వాలివలన భీతిచేబోయి నకిల దేశములుంజూచి యందందుగల విశేషము లెఱిగి వచ్చినవాడు. కావున మహావీరులైన వానరులంబనిచి ఎక్కడనున్నను రావగు సాధించి సీతం చెప్పించి నీకు సమర్పింప గలండు. కాసల్యానం దనా! అతని సహాయముచే నీకు తప్పక మేలు కలుగును. దశాననుని సాధించి సీతం గోల్కొని నీవు సహోషముతో నయోధ్యకు బోవు నువు. ఈనాళ్లమున పడమరగా నడిచి నానావిధ ఫల భరిత బహు తర వృక్ష సముదయముల వలనను, రమణీయ పుష్ప లయ విశాస మువలనను శోభిల్లు వసములం జూచుచు, నందందు గావలసిన ఫల ములు దాల్చి భుంజుచుం జని క్రొంచ బక బలాహకాది విహంగముల తోడను, కమల కల్పారాది పుష్పముల తోడనుం గూడి విరాజిల్లుచుండు పంపా సరోవరముగొద్ద కగిరి యట విశ్రముంచి తత్సమీమీస బుష్ప శృంగముననుండు సుగ్రీవునితో సఖ్యము జేయుము. కార్యసిద్ధియయ్యెడు. నింక నేగుడని పలికి రామలక్ష్మణులచేత ననుజ్ఞాతుండై సూర్యసంకాశ తేజోవిరాజితంబైన దివ్యరూపముతోడ కబంధుడు నాగలోకము నకుం బోయెను.

అంతట దశరథచందనులు కబంధుండు సెప్పిన మోహన కొంత గూరముపోయి యటరాక కొండెంగాగని దాని సమీపమున యారాత్రి నసాని మఱురాడు ప్రాగ్ను సాడువున గదలి యటనుండి పూర్వాభిముఖులై చాల దవ్వు నడిచి పంపొందె పశ్చిమ దేశముజేరి యగ్నేట, బహు

—* రామలక్ష్మణులు శబర యాశ్రమమునకుఁ ప్రవేశించుట. *—
కుసుమ ఫలభరిత తప విలసితంబైన శబర యాశ్రమముగని, యందు పొచ్చిన వారి రాకగూర్చి శబర యెదురుగా నుదబించి కృతాంజలి యై సమస్త సొదిని రామచంద్రుని యామెతోఁ బట్టించె.

“పుణ్యవర్తనీ! నీ విష్ణుము తెవ్వియుగ గారయక తపముం జేయుచు, విశేషేంద్రియ వృద్ధి గైకొని, కురువుల బూజింపుచు, సుఖమున నుండెడవా? అపుడపుడు సూర్యునిగ్రులు నీమొద్దకువచ్చి నీవలన పూజలు గైకొని పోవుచుండురా?” యని యడుగుటయు, నామె భక్తియు, వినయమును గొప్పగా “స్వామీ! భవత్కృపా విశేషమునం జేసి సర్వమును భద్రంబగు నీ శుభదర్శనము గలుగటచే నేను తపస్సిద్ధిని బొందితిని. దేవా! వినుము మీరు చిత్రకూటమున వసించి యుండగా? కొండకు ఋషు లిచ్చోటికి వచ్చిరి. భక్తితో నేను వారి నర్పించిన యమహాత్మ్యుల సంతుష్టులై నన్నుగని “శబరీ! భవ్యస్వరూపులైన రామలక్ష్మణు లొక నిమిత్తమున నిచ్చోటికి రాగలరు. వారి రాక నిరీక్షించుచుండి నీ మహాత్మ్యుల నర్పించి వారి కృపకొంది పుణ్య లోకమున కరుగు”మని యాదరమున నాదేశించిపోయిరి. అది మొదలు మీకొఱకై మేలైన ఫలవర్షములు సమకూరి మీరాక కెదురుచూచుచుంటి. నా పురాకృత పుణ్య విశేషమున నేడు మిమ్ము గనుగొను భాగ్యము గలిగినది నాయందు కరుణించి నావలన పూజగొంది దే

—* శ్రీ రాముఁ శబరం గరుణించుట. *—

సోసంగు ఫలారులు నీవ్కరించి నన్ను భవ్యత నొందింపు” డని ప్రార్థించెను. రామచంద్రుం డాతపస్విని వేడి కోలున కంగీకరించి, యామెవలన పూజలు గైకొని యనుచు సహాయుడై నన్యధనములను గైకొని సంతుష్టి నొంది “తపస్విని! మున్ను నీ ప్రభావంబును దనుముతుండు చెప్పగా వింటిని ఇప్పుడు ప్రత్యక్షముగా కనుగొంటిని. నీవు మహా పవిత్ర చరిత్రవు, నీల బత్యధికంబైనది” యనిన యామె రఘుపుంగవునిజూచి “రామచంద్రా! యీ యరణ్యమున మతంగ వనంబను పుణ్యస్థానంబొందుగలదు. అందు జంతువులకు జాతి వైరములేదు అదంతి మునుల

మహిమచే యహ్నోట దేవతా పరచితంబైన వేదిక కలిగియున్నది. పెక్కు నాళ్ళకు ధూర్వహావేదియం చొక గృహము నిర్మించుకొని. మగ్గు చవులు జ్వలనుని నొచ్చి బహుశంభుగ హోమము గావించిరి. అహ హిమ యెట్టియోగ న యచట దర్శనంబుటయుం బుష్పములు వాహులు యునుచేను. మా యెట్లైన దామునీ. శ్రీమృతులు బహుల నోప వాన ములచే స్రుక్కిల వాచిగుటచే, తీర్థస్నానమున కరుగలేక సప్త సాగర ములనుంచి, మా తీర్థములన్నియు దమయొద్దకే వచ్చుటయు, వార లు స్నానంబొనరించి, తాము కట్టిన వల్కముల నహ్నోటనే జెట్టి దివ మున కరిగిరి. రఘువల్లభా! ఆ వల్కము లవిగో? యున్నవి చూడఁము మహాత్మా ఏమయ్యనీశ్వరుల సేనకురాలగాన, వానికి శుశ్రూషసేయ వారలున్న పుణ్యస్థానమున నీ కళేబరమును విడిచి పోవం గోరెద. నను జ్ఞయొనంగు"మని ప్రార్థనగావించి రామలక్ష్మణులచేత ననుజ్ఞాతయై తన్ను నగ్ని హోత్రున కాహుతిజేసి, యాశబరి గురువులను స్వర్గలోక మునకు దివ్యమూర్తితోడ చనియె.

ఇవిధమున శబరి యేగుటయు నాశ్చర్యమొంది రామభద్రుండు తమ్మునితో "చూచితివా! శబరీ ప్రభావము! లక్ష్మణా! ఈ యాశ్రమ మున మునులు సప్తసముద్ర తీర్థములను రప్పించి యధిక తపము సలి పిరి. ఇటువంటి పుణ్యస్థానమున జేరి పితృ తర్పణం బొనరించి కృతా గులమైతిమి. ఇది వర్ష శతములైన నుండ నన్నంబైన పుణ్యస్థలము. కాని మనము కార్యాసక్తులమగుటచే నిలువ వలనుగాదు. ఋష్య మూ కాచలమునకుఁ బోయి రవిసుతునితో సఖ్యముజేసి సీతాస్వేషములకుఁ బ్రయత్నింపఁ. వలసి యున్నది" యని పలికిఁ బ్రయాణంబై పోయి ముందట తాలతక్కిలహింతాశ రసాల సార నందన వటప్రముకా నొక హావృతమును, బహువిధ పుష్పితలతా సందోహ విరాజిత తీర్థ భాగమును, కమలహల్లక కలార్హమంజురంజితమును, నిరంతర చంద్ర

—* పంపా సరోవర వర్ణనము. *

చరీక నికర ఝంకారనినాద కలితమును, నానావిధ జలవిహంగ సముద య కోలాహల సమన్వితమును, రంగత్తరంగ సంచయ శోభితమును, ప్రవిమలాంభః నగిపూర్ణమును నైరమణీయముగా నొప్పుచున్న పంపా సరోవరమునుగాంచి, తదీయ విలక్షణతా వివేషముల కచ్చెరువు నొం దుచు జేరంజోయి యహ్నోటంగల శృంగారమును కన్నుల పండువుగాఁ గని దాని సౌభాగ్యమును పర్ణించి మెచ్చుచు, తత్సమయమున రామ

చంద్రుండు సీతందలంచి త్వయోగ దుఃఖమును సహింపఁజాలక, లక్ష్మణునితో యన్యోన్య విశేషముల వర్ణించి పురుషుడు, జనకచందన చేనికణమునఁ దాకొందుచున్న విశేష వేదగానిత్యమును తెలుపుచు, వగచుచున్నంగని, సౌమిక్రేయశ్చక్ర సంధిమించిన శోకములం దలంచి లోకోపమిక్కిలి వగపుండెడి, పెక్కు పాపముల నారడిలఁ బలికి” దేవా! నిజమైన నీవీశీలని శోకించుట కార్యముగాదు. ఊహలఁ గైకొని, ధైర్యము విడువక త్వనితముగా సుప్రప్రసి యొద్దకుబోయి యతనితోడఁ జెలిమిఁ జయుదము ప్రసంగము గొప్పము చెప్పిన, లక్ష్మణుని నూటలకు నమ్మి తించి రామచంద్రుండు ఋష్య మూకమునకు బయినంబయ్యె. అంత వారలు పంపానలోవరము నుత్తరించి కొంతదూడముచని, ఎదుట, గరుడ గంధర్వ కిన్నర ప్రముఖ దివిజ గణములు సంచరించు చుండునదియు సింహ వ్యాఘ్ర ఋష సారంగ సైధికీ టి శరబాధి మృగముల కునికి పట్టయినదియు, పల్లవ, కుసుమ ఫల భరిత తిల సముదయ యుక్త మహోన్నత శృంగ వికాశితమును, విమల శీతలాంబు సరియుర సహితమును, మహా రమణీయమునుగల ఋష్యమూక పర్వతమును చూచి యన్నరవరోత్తములు చంకోపచిత్తులై తిత్తిపూప ప్రదేశమున విశ్రమించి కర్తవ్యమునుగూర్చి యాలోచింపుచుండె.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రామచంద్రవాసము

వచనకావ్యము.

జొమ్మిదవ ప్రకరణము.

రవిసంకాశ భాస్కర తెలులును, కార్ముక బాగా కృపాణధారులను మహా విక్రమాస్యులునైన రామలక్ష్మణులు ఋష్యమూకము చేరువ విశ్రమించియున్న సమయమున ఋష్యశృంగ పర్వతముపై మంత్రి చతుష్టయ సహితృడైయన్న సుగ్రీవుండు వారలంజూచి మంత్రులతో “అడ

—* సుగ్రీవుండు రామలక్ష్మణులంగని భయంబుఁ జెందుట. *

చూచితిరా! హోరశస్త్రాస్త్ర పాములై మునివేషములతోనున్న యాయుధపురుషు వాలిపంపున కపట వేషమునుదాల్చి మనకు కీడుచేయువారై

వచ్చియున్నట్లు తోచుచున్న యది. ఇప్పుడు మన మేమి చేయుద"మని వెజుపుజెంది చెప్పిన వాడును రామలక్ష్మణుల ముని వేషధారులఁ గాంచి భయభ్రాంతులై "వనచరేశ్వరా! ఇంక మనమిచ్చేట తడవు నిలుచుట మేలుకాదు. మఱి యెట్లకైన బోవుటయ కర్తవ్యబనిచెప్పి యతిరయ మున పడుకెత్తి యన్యవసమునకుం బోయియుండిరి. తత్సర్వమువారి యొద్ద లేక యెందేనియుం బోయియుండిన హనుమంతుడవును వారలఁ జేరవచ్చి రవినందనుంగని "కపివల్లభ! ఇచ్చటి కేల వచ్చినాడవు? నీ కంటటిభయం బెవ్వరినిఁ గనుటచేఁ గలిగినది? యని యడిగినవాడు కారణము నెఱింగించుటయు "ఓహో! ఈ కారణముననా? వెజుచి వచ్చితివి. ఆ యిరువురును వాలిచేఁ బంపఁబడి వచ్చినవాడుకాదు ఎట్లనఁగా, పూర్వమువలె వాలి యిప్పుడు నిన్నుఁగూర్చి విచారమును నాధించుచుండుట లేదు. కావున నతడు పనిచిన వారలని తలంచుట వట్టి భ్రమయే కాని వేఱుకాదు. నీవు బాగుగా యోచనఁజేయక చెట్టుతలంపున లేని నీయమునుజెంది తిత్తిఁజ్ఞుచున్నాడవు. భయము పడువు" మనిన సుగ్రీవుండు సంతాప్తిజూఁచి "హనుమంతా! నీవు దైర్ఘ్యమున నిట్లు పలుకుచున్నాడవు గాని నా మఁమున సంశయము తొలంగకున్నది. వాలి నాయుడు సధికమైన పగఁ బూనియుండుటచే, నాకుఁ గడుచేయు తలంపున కడు పరాధము లెన్నియైన దలంచునుగాని యూరకుండువాడు కాడు. నీవును రాజులను సమ్యకాడదు. తమ కప్రియలుగా నుండువారి నేయుపాయముచేతనైనను వారు తెగఁజూచుచుందురు. కాబట్టి నమ్మి యేమియుండిరాదు. బుద్ధిమంతుడు శత్రువిషయమున కడు జాగరూకుడై యుండవలెను. నీవు ఎన్నివిధములఁ జెప్పినను నా సంశయము తొలంగదు. నేను సమ్యకాలను, ఇట్లే నమ్మిరోమరియుండి ప్రాణము మీఁదికి వచ్చినపుడు కష్టములొందఁ బాలగుటకంటె ముందుగనే యప్రమత్తుడై యుండి రానున్న యిక్కట్టులను తప్పించుకొనుట శ్రేయస్కరము. అయినను నీవిత దృఢముగాఁ పలుకుచున్నాడవు. కావున వారెయొద్ద కరిగి, వారలెవ్వరో, ఈప్రదేశమునకు వచ్చిన కారణం బెయ్యదియో యడిగి, వారిమాటలవలనను, ప్రసంగమఁపఁజేసిన, నేర్చిన కలహావును తెలిసికొనుము. నిజముగా వాగలు మునులే మెయ్యుచో, తగినవిధమున సమ్యాము వ్రాసించి మనకు తెమముగలగ నాశీర్వాదములు జైకొనిరిమ్ము గా"మని చెప్పి పానమహాదేవ దక్షయగఁగొక యని

యనుజ్ఞ గైకొని రామలక్ష్మణులు లున్నయెడ కరుదెంచి, వారింబ్బియో క్తుల నగ్గించుచు నిట్లనియె.

—* హనుమంతుండు రామలక్ష్మణులతో సంభాషించుట. —*

"మహాత్మ్యారా! అసమాన దేజోవిరాజితులును, సకల శుభలక్షణ శోభితులును, అజానుబాహులును, రమణీయ రాజలక్షణ సమన్వితులును, పుణ్య స్వరూపములఁ జెన్నొందుచున్న వారలును, ధనుర్భాణ ధనులునునైన మిమ్ముచూడగా నీ ప్రపంచంబంతయు నేలఁదగిన వారలని తోచుచున్నది. ఇటువంటి సర్వగుణభరాములైన మీరు జటావల్కులములు ధరించి యీపర్వత పరిసర ప్రదేశమునఁ జరుగుటకుఁ గారణమెయ్యది? మీరెవ్వరు? ఎచ్చోట నుండువారలు? ఇటుల నడిగినినని కినియక మీ వృత్తాంతము నెఱిగింపవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాను. భవ్యమూర్తులారా! సుగ్రీవుండను వానరాధిపతిఁ నేను ముఖ్య మంగిలినై యుండువాడను. వాయుపుత్రుండను హనుమంతుండనెడి నామముగల వాడను. మా ప్రభుండైన రవిసుంధరు తన యన్నయైన నాలోతో ని రిధించి యతనివలన భీతిచే ముగ్ధులంబుగాఁ జనుదెంచి యీ ఋష్యమూకాచలముపై వసించి యున్నాఁడు. అది డివ్యుని మీరిచ్చోటికి వచ్చి యుండుటంగాంచి, మీతోడ సఖ్యము నెఱుఁగుటకుఁ దలంచి మీ వృత్తాంతం బరయుటకై నన్ను మీయొద్దకుఁ బంపింప వచ్చినాడ కాబట్టి కరుణించిమీరిచ్చోటికి వచ్చిననిమిత్తమును మీ వృత్తాంతమును దెలుపు"డని యడిగెను.

అతని పలుకులు విని రామచంద్రుండు మందస్థిత నదగారవిందుఁ డై తమవృత్తాంతమును నెఱిగించుటకు సామిత్రి తాత్పర్యపించిన యతండు హనుమంతునిగని "ఓయి కపికుల శ్రేష్ఠుడా! వినుము. అయాధ్యాధి పతియగు దశరథి మహీపతికి మేము నందనులము ఈ మహాత్మాత్మకు నేను తమ్ముడను, ఇతనిపేరు రాముండు నానామము లక్ష్మణుండు ఒక కారణమునఁ ద్రుప్తివాక్యము సత్యమునెయుటకై, ఈపురుషోత్తముండు సతీసహితముగా, నేను వెంట వచ్చుచుండగా వనవాసమున కరుదెంచి యచ్చోట వసించియుండగా రాక్షసుం డొక్కఁడు మోసగించి, ఈ రాజన్య శిఖామణి భార్యయగు సీతంగొనిపోయిన, యామె జాడఁగా నక మేము నెదకుచు పచ్చుచుండగా, నొకచోట మునిశాపమున రాక్షసుండై యున్న దనువను వాడు మముగాంచి మహాత్మ్యారా! మీరు ఋష్యమూకముననుండి సుగ్రీవునియొద్దఁ కరిగితిరని యతనివలన సర్వ

విషయములను మీరెరుంగ గలరు సాం”డని చెప్పిన సంతసించి సుగ్రీవుని సఖ్యముగోరి మేమిచ్చాటికి వచ్చితిమి. మేము పురమునుండి వచ్చినపుడే యిట్టి మునివేషములు దాల్చితిమి. ధైర్య, శౌర్య, గాంభీర్యాది లక్షణములు గలవాడయ్యు రామచంద్రుండు భార్యా వియోగ దుఃఖము సహింపజాలక మిక్కిలి శోకించుచున్నాడు. ఇప్పణ్యాలిని దుఃఖమును నేను చూడజాలక వగచుచున్నాడ” ఇది మావృత్తాంతంబని” చెప్పిన లక్ష్మణుడు గనుగొని హనుమంతుని దత్తని నూరార్చుచు నిట్లనియె.

—* శ్రీరామ సుగ్రీవులకు హనుమంతుండు సఖ్యంబుఁ జేయుట. *

“సుమిత్రా కుమారా! సుగ్రీవుం డన్నయైన వాల్మీకి యుద్ధముఁ జేసి చేపచెడి యతండును దనచూటిని గోల్పడి రాజ్య భగ్నిష్టుండై పట్టణమువిడిచి సంపదలు పోలిక, వనములందును దుర్గములందును నానా కష్టముల ననుభవించుచున్నాడు. ఈ సమయమున సతనికి మీకును సులభముగానే సఖ్యము కలుగును, మీరును సంతిండును స్నేహముగల వారైతై కలిసియుండినయెడల యెంతటి కార్యమైనను నవలీల జరుగును. కపిబలముల సహాయముతో రవిసుతండు మీకు తోడ్పడఁ గలండు. అట్లుల నయ్యేనేని భాబుణియెల్లను నాధింపవచ్చును సంశయింపవలసినది లే”దని చెప్పిన నగోరిమించి, లక్ష్మణుడు డచ్చుతో “నేను చెప్పినమాట లకు నిమిత్తమి నీవు హనుమంతుని యనుచు నహంకారముఁజేయుటకు సిద్ధిము గా నున్నాడు. కావున నిుత్రాని దనుచును సుచక్రను త్వరితముగానే సఖ్య మేర్పడఁ గల”దనుటయు, ముదము ది రామచంద్రుండు హనుమంతుని సంధావించి “హనుమండా! సుగ్రీవుండు భార్యపుత్రుండు, మేమి నిననో భార్యవారై సంభూతి లము కావున చూతు మీద్యునివలన సంబంధమాగలగా, మే మొకరినొకలము మైత్రుగలవారమై యూహుట యస్స మే యగును. నిపు చూతు సతనికి సంబంధమును గల్గింపు” మనుటయుఁ నొనరించి రాజచూదనుని కృతకార్య సిద్ధియైరని యెంచి వారలం దోడ్చునిపోయి దైత్యుల భాగమున నున్నచోట యెడ గలుగనిలక తానరిగి సుగ్రీవునిఁ బొడగని రామలక్ష్మణుల వృత్తాంతముఁజెప్పి, వానరేశ్వరా! నీ శోడి సఖ్యమున కారఘటులఁ గోడి వి నచ్చితి కృతార్థుండ నైతివి. ఆ రామచంద్రుండు ధర్మజ్ఞుండును, కృతజ్ఞుండును, సత్విగుణుండును, పితృవాక్య పరిపాలకుండును, సుధాక బలపరాక్రమ సహాయుండును, నాశ్రితి వత్సలుండును, చుగిరిగావున నమనోరథ సిద్ధి కాఁగలడు. నిన్నుఁగను

గొన నేతెంచి న యమృతానుభావుని నభివందన పూర్వకముగా సంభావింపు”మని చెప్పిన హనుమంతుని వాక్యములకు సంతోషించి, తనలో వాలినలని భీతి తొలంగినట్లు నిశ్చయించి సమృద్ధుడైనంగ హనుమంతునితోఁగూడ నేతెంచి రామలక్ష్మణుల బొడగని భయభక్తి వినయము లభిశయింపగా వారి వాదారవిందములకు నమస్కరించి కృతాంజలియై రామచంద్రునిఁజూచి “న రేశ్వరేశ్వరా! నీదు విజయ ధర్మ సత్య పరాక్రమాదులను పవన సుతఁడూ చెప్పగా విన్నాఁడను.

—* శ్రీరాముడు సుక్రప్రనిహిత సఖ్యులగు శియులు. *

చూచినంతట సర్వమును సత్యంబగుట నెఱింగితి. భవదీయ శుభ దర్శనమువలన నాకు రాజ్యవిభూతి సిద్ధించుట నిశ్చయము. వానర బృంద సహితముగా, ని తోడ సఖ్యముఁ జేయవలయునని దృఢముగా బుద్ధిపొడుముచున్నది, రామచంద్రా! నమ్మికబుట్టుటకై మొంతొరులము ప్రమాణ మొనరింపవలయు”నని రామచంద్రుని చేయిఁబట్టుకొనిన యతఁడు సుక్రప్ర నాలింగన మొనరించె. అంతట లక్ష్మణుం డగ్నిమధించి “తెచ్చి పెట్టిన రామ సుక్రప్ర లిహస్రంబు బ్రదక్షణ మొనరించి వహ్నిసాక్షిగా నిష్కళింక చిత్తములు గలవారై సఖ్యముఁ జేసిరి. ఇట్లు జాత వేనుఁజునాక్షిగా సఖ్యంబొనరించి సంతట యది కానందమున పరస్పర ముగ్ధా వలోకములు నెయుచుండి రప్ప కర్కశం డర్కవంశ భవునితో “కళుత్సకులవరేశ్వరా! ఇంక నీవు వగవ వలదు. భవదీయార్థాంగ లక్ష్మ యగు మహేసుత దేవలోకముననుండినను, పాతాళమున నుండినను, లేక సముద్రములోనుండినను వెదకఁచెచ్చి నీకు సమర్పింజెదను. సంశయింపకుము. రామచంద్రా! మఱియొక విశేషము గాకర్ణింపుము సీతాదేవిని రావణుడు గొనిపోవుచుండగా నేనును నామంత్రులును నీ కొండపై విహరించుచుండి యామెను చూచిమి. “హా రామా! రామా! హాలక్ష్మణా! దుష్టాసురునిచేతఁజక్కపడి నేనుబోవుచున్నాను ద్వ తముగావచ్చి నన్ను రక్షింపుడని పలుకుచు గోదనముఁ జేయుచుండెను. ఆ సాధ్వీమణి దీనాలాపములు విని మిక్కిలి జాలిఁజెంది మే మందరము నట్టె కనుచు నిలిచియుండగాఁ దన భూషణములు పైఁట చెఱుగునఁజింపి మూటగట్టి మాముందు పడుచున్న నైచెను. ఆమూఁట గైకొని నేను భద్రముఁజేసి యున్నవాఁడను, అది చెప్పనినఁ గొనివచ్చెద” నని చెప్పిన రఘువల్లభుండు త్రెప్పింపుమని చెప్పెను.

-* సుగ్రీవు డిచ్చిన భూషణోత్తరీయంబులు గని రాముండు వగచుట. *

అట్లు రామచంద్రుం డాజ్ఞాపించుటయు, సుగ్రీవుండు తానేపోయి పర్వతగుహంకొచ్చి యాచు భద్రముగాఁ నాచియున్న సొమ్ములహూటం గైకొని వేగమునవచ్చి యమృతహేపాబుని ముందుబెట్టెను. ఆసొమ్ములును వస్త్రమును జూడగానే రఘుకుటుంబ మహా శోకమునఁ గన్నుల భొప్పు ఛారలు గురియుచుండగా పల్లన మూర్ఛిల్లి కొంతనడికిఁ జెలివికొంగి వాని సక్తువంజేర్చియు మున్న జెట్టుకొనియే జనకజయందుఁగల యత్యంతబైన ప్రేమచే యామె తనముందట యున్నవిధంబు భ్రమించి పలువిధంబుల సంభాషించుచు, బరితపించుచుండి యెట్టకేలకు మనంబు పదిలపరచుకొని పరమ నాధ్వీరత్నంబైన మో కోమలాంగి నవ్విధంబున కపటోపాయంబుచేఁ గొనిపోయిన రక్కసుని దుర్వర్తనంబును దలంచి యధికమైన కోపావేశంబు గలవాఁడై రవిప్రత్రునింజూచి “ప్లవశేష్వరా! ఆ రాక్షసాధముండు జానకాని యెచ్చెడికిఁ జోయినదియు మీరెచ్చుటచూచినదియు నాడను నివసించు స్థలంబును సర్వమును వినరముగా నెఱింగింపుము. ఖలుండైన వాని నస్పృదీయ భయంకర రాస్త్రాసుల జ్వాలలచే భస్మీకరించెదను. నాచే జచ్చుటకొఱకే వాని కిటుల దుర్బుద్ధి గలిగినది. ఇంక వాడు బ్రతుక్కల”డనిఁ మహోద్రుంపడై పలికిన కవీశ్వరుండు కోపాటోప శనునముగా నిట్లనియె.

రాఘవేశ్వరా! యుద్రేకమును వేగిరపాటును నడపుము. జానకీదేవిం గొనివచ్చుటకుఁ దగిన ప్రయత్న మొనరించెద నగచర బల సమన్వితుడనైయరిగి పంక్తికంఠుని సగహరించి భూపుష్రింగైకొనిదిగంత విశ్రాంతంబైన కీర్తినిఁ దాల్చుము. ఇంతఁగా నింత వేగిరపడ నేమిటికి? మైథిలినింగురించిన చింతను మాననమునఁ దొలంచి ధైర్యముఁ జూచుకొల్పి కర్తవ్యముఁగూర్చి యోజింపుము, నుఃఖమునకు చిత్తమునఁజూచు నొసంగరాదు. దానివలన నకల కార్యములకును భంగము వాటిల్లును. శోకమగ్నునకు సుఖము గలుగనేరదు. కాబట్టి సర్వార్థ సాధకంబైన ధైర్యమును విడువకుండుట యుత్తమపథము. సఖుండైన నావాక్యము లాదరించి, చింతను వీడియుండుము. అనతికాలమున నెల్ల కార్యములును ననుకూలములై ప్రవర్తిల్ల గల”పని చెప్పిన యతని వాక్యములు విని రామభద్రుండు మనమునఁ దొడరిన కోపమును గోపమును ఆనే శమును శోకమును నడంచి శాంతిల్లి “మిత్రనందనా! నీహిఁతోక్తులచే మదీయ చిత్తము వికసించినది. నీవు చెప్పినట్లు కోపశోకములు విడిచితి

ఇంక సీతించెచ్చుల యెల్ల దోచుకమున నిక్కనున సుహృదుల గలనొ
దీనికై మనకేమి చేయవలెనో చెప్పు”మని యడిగెను.

ఇట్లు చెప్పి వెంటయు రాఘవేశ్వరుం డతనిగని రవినందనా!
ఏకేదేవియుఁ గోరికగలదేని చెప్పము. అది యెట్టిదైనను గొనకొని
నీకు సంతోషమును గల్గించెద నిన్ను శుభుష్టి నొందించుటయే నాకు
ముఖ్యమైన కర్తవ్య”మనిచ కీచకు ముదమగది రామచంద్రున కీట్లనియె.
“దేవా! శుభవర్తి భవదీయ వచన సుధాగ్రాసలు నాకస్తిముల కెంతయు
రానంద మాపాదించుచున్నవి. నిన్నను నేనును గొక్కటియై చేసెడి గో
కార్యముచకును భంగము నాటిల్లదు. దేవలోకమునైనను తృణలీల
సాధింపగలము. సీతోడ సఖ్యము గలుగుటగడేసి, మిత్రులయందును,
నా బంధువులయందును, ప్రతిష్ఠజేందినవాడనైతిని. నేనెంతయు ధన్యు
డను, మఱియుం బూజ్యుడను రామచంద్రా నన్ను నేను పొగడుకొన
రాదు. గాని, అయిననుం జెప్పెదను. నేను నీకు తగిన మిత్రుడను క
మముగా యితరులు చెప్పగా విని నీవు మదీయ యోగ్యతా విశేషము
లను తెలిసికొనగలవు. నీ వంటి యు త్తమోత్తమ పురుషునితోఁ జేసిన
చెలిమి వలన నాబోంట్లు కృతార్థులగుదురు. ఇంక నాకోరిక లన్నియు
ఫలించినట్లే తలంచుచున్నాను” అని పలికె యటఁ జని యొక్కసాలతరు
శాఖ విఱిచివైచి దానిపై రఘువల్లభునిఁ గూర్చుండజేసి చెంత దాను
నుకూర్చుండె. అంతట నాంజనేయుండు మఱియొక కొమ్మందెచ్చి లక్ష్మ
ణుని దానిపై నాసీనుంగావించె. ఇట్లందఱుం గూర్చుండి నంతట సుగ్రీ
వుండు కన్నులనుండి దుఃఖ భాష్యములు రాలుచుండగా, దీనవదనుడైన
రామునితో నిట్లనియె.

—* రామునితో సుగ్రీవుండునిజవృత్తాంతము జెప్పట. *

రవికులనాయకా! మదీయ చరిత్రమును జెప్పెద కృపజేసి యవ
ధాన మనస్కుండవై యొకర్ణింపుము. కిష్కింధా పురాధిపతియైన వాలి
యనువాడును నేనును, నన్నదమ్ములము అతడు నాపై పగఁబూని
దయా దాక్షిణ్యములును ధర్మాధర్మములును దక్కి- క్రూరబుద్ధితో
నాధార్యును నపహరించుకొని, నన్ను పురమున నుండనీక నెటలగొఱై
మహాబలవంతుం డగుటవలన యతనికి వెఱచి నా మంగుళితో
వచ్చి నేనీ యుష్మయాకాద్రిపై జేరి చెప్పరాని కష్టములపాలై దుఃఖం
చుచున్నాను. నేటికిని నాకష్టములు దీటు సమయమువచ్చినదనెడి తలం
పుగలిగినది. మహావల్లభా! నాయందు కృపకలవాడవై నాదుఃఖమును

నిచారించవలయు. ఇదియ నాకుంగల కోరిక"యని చెప్పి శోకుచెను. అతని దుఃఖముగని కరుణామయుండైన రామచంద్రుని మనము గరగి కసికర ముత్యము పగా న్నారాని "వాణశశ్వరా! చింతింపకుము. పరుల కుపకారము జేయవలసిన విధమును నేనెఱుంగుదు. పరమ సఖుడైన భవన్మనోదుఃఖము తొలగించుట నాకు కర్తవ్యముగాదా? అతి దాదానిములును పరపర నాశకరములును నైన మత్స్యముకము లదే నీకెన్నం డపకృతిం జేసినో ఎవడు నిన్ను కష్టములును దుఃఖమును నొందించెనో యా దుశ్శీలుండైన వానిని దుగించి పిక్లేశము నివారించెద ను. ఇంక దీనికై నీవు మనమున చింతింపకు" మనిన సంతసించి సుగ్రీవుం డిట్లనియె.

స్వామీ! యు వాల్ల నున్నప్పుడు నాకు దగదేశ పీడుడు మహా బలశాలి మహాన్నత కైలములను పుత్ర మవలీల బూవుల చెడ్డనువలె నిండి కెగర వేయుచుండును. అతని సామర్థ్యము దెలియుటకై యొక కృష్ణాంతముం జెప్పెద వినుము. అనదృశ బలాధ్యుండైన మందుభియనెడి పేరుగల రక్కసుండు తనతోడ నెదిరించి నిలిచి పోరగల మేటి పీరుల లోకముల గానక గర్వించి హిమవంతునియొద్ద కరిగి "పర్వతోత్తమా! రమ్మ! నాయొక్కయు నీయొక్కయు బలా బలము లెఱుంగవలయు. సమరకాండచే వచ్చితి"నని పిలచిన హిమ వంతుండు నాని జయింపగల శక్తి తనకు గలుగమి డలంచి వానిచే తనకు వెఱపులేకుండుటకును పునిచే వానిని జంపించుటకు నుపాయముం జింతించి "దుందుభీ! నీవు మహాబలశాలివగుటచే నేను పోరునకు శక్తుండఁగాను, యుద్ధము గోరుదువేని కిష్కింధకుంజని తన్నగరాధీశుండైన వాలికీ ప్రియంబైన మధువనమునుశొచ్చి చీకాకు పడఁజేయుము. అది యెఱింగివచ్చి యతండు నీతో కయ్యముం జేయఁగలను. ఆవాలి యొకండు దక్క యన్యలెవ్వరును నీతోడఁ బోరఁజాల"రని చెప్పిన సంతసించి వాడు రయమునఁ జనుదెంచి హిమవంతుండు చెప్పినట్లు గావించుటయు నది యెఱింగిపోయి పురందర సందనుండైన వాలి రక్కసునితో పోరి వధించె. కర్వతోపమానమైన యాదనుజని కళేబరమును వాలియో నేనో దక్క యన్యులు కదల్చజాలరు. అటువంటి శక్తి నామర్థ్యములు గల వాలిని జంపుట సలభ సాధ్యమైన కార్యము గానేరదు. అతఁడీ చోటఁగల ఏడు త్రాటిమాకుల మాకుల నతి లాఘవమున నొక చేతితో నొక్కసారిగా దూసివైచుచుండును. అవిగో! అవియు యా

ప్రకృతిమిట్ట, సప్తమి రామచంద్రా! యా కాశముల నేడింటి కాక్క
యమ్మునా, నామనే కపేని చాలిని జంపుదున నెడి నమ్మకము రామన
మున న్నెట్టిచేసి చూడగా నా కనునందునొక్క! బాంముఁబ్రయోగించి
యాచెట్ల నేలకొని బడవేసి, అదిగని సుగ్రీవుం రాశ్మర్యముఁజెంది
యప్పుడొక్క! నాని నేలఁగూలులు నిక్కంబని యెంచి రామభద్రుం
గాంచె నెడియ న్నియె.

నాస్తిరా! యొక నిమిత్తమున చలని రాజ్యమును నేను పాలిం
చుటవలన — యొక కోపముఁగొని నావార్య నవహరించి నను పురి
కెడల పడినా, నెట్టియ ను బట్టించి విరంకుశుఁడై నాని రాజ్యముఖా
లం బనుభవించుచున్నా. ప్రాణమునకంటె నెక్కువైన నాప్రాణశ్వ
ని, నీచియి, దలంక గా మనుగ జేయుచున్నది. ఇవిధమున
నేను నిష్ఠముఁబొంది నుండుచున్నాడె ఏమిచేయుదును? ఇష్టసుఖములు
గలిగినపుడు నెట్టిని నహాయండు నఖండయని వలకుదురు. నీవు నా
ప్రియ నఖండవగుటచే జరిగినది జరిగెనట్లు చెప్పినాడను” అనెను.

—*సుగ్రీవుండు మామహారియను దనులని వృత్తాంతంబుఁ జెప్పట*

శుక్రనుచుండు కాయకుండు తనక కలిగిన పట్టముల చెప్పటయు
విసి నటకలులకు రామచంద్రుం డతనింగని “కుమారా! నియన్న
యైన వాలిని నీకును విరోధము సంభవించిన విధంబెట్లు? అతని కంతటి
కోపము నెట్లె గలుగవలసిన కారణం బెయ్యది? తద్విషయమును నివర
ముగాఁ జెలియఁబలుకుము. నేను విన్నంతట యతని బలం బెట్టిదియో
తలపోసి తిగిన యుపాయము: దలంచి వధించి నీకు సంతోషమును గలి
గించె”నని పలికెను. ఆ పలుకులువిని యచ్చట నుండిన వారలును, సు
గ్రీవుండును ప్రముగత చింతితై. రామచంద్రుని స్తుతించిరి.

ఏమృత హినుశుండు తనకును వాలికిని. విరోధము కలుగుట
కారణంబైన వృత్తాంతమును చెలువఁ దలంచి బుట్టసి చెప్పుదొడంగె.
“రఘుకులేశ్వర! వినుము. నాతఁడై రాజ్యము పాలించి మృతియొందిన
పిదప సుబ్రహ్మణ్య వాలికి పట్టముగట్టిరి. అతండు రాజ్యాభిషిక్తుండై
వానర కల్యాణపత్యముఁబూని పాలించుచుండె నేనన్ననో, యతనికి
బాసటగా, చెప్పిన కార్యములను క్రమముఁదప్పక కావించుచుంటిని.
ఇట్లు కొంతకాలము కడచినంతట స్త్రీసంబధంబైన యొకవిరోధముచే
మంకుభియను రాక్షసుని చెడ్డకొడుకు మాయూవియ నెడి వాఁడు పుర
ము నెల్లఁదను నిద్రించుచుండగా నిశీధ కాలమున, కిష్కిందా నగర

ద్వారమున కిరుడొంచి భయంకరముగా నజయించు, హింసించు, తల్లడిల్లజేసి తనతో యుద్ధము జేయుటకు రమ్మని వాటి. కలచెను మహాసత్యసహితంజై యారక్కసుని పలుకుట వేసి విన్నవించి తోపముఁ గొని వాలి వానితో సమర మొనరింపఁబూని పోవఁచును. తన భార్యలును నేను నడ్డమునొచ్చి పోవలడు వానించును. వారిదాగ్రహంబుచే మాపలుకు లాదరింపక వాలి మమ్ము గావించు ప్రతిచర్యనై కుంకెను. ఆపుడతనికి సహాయముగా నేనును, కన్నవెంటనె పోవఁబడును, మాయావి మమ్ము నిరువురిగాంచి భయించి నున్న పోవఁబడ న కాని వాలి వానిని వినువక తరుముచు జూచుగా నేనును, కన్నకి నె పోవునుంటిని. కాటసుం డవ్యధమునఁ గొంతదవ్వ పోవఁ బోక పర్వతమున గడ్డచే వాలి గానరాక మూసికొనియున్న పోవఁబడ న చెప్పను.

ఆపుడు వాలి వెలు వచ్చుచున్న నన్నుగిసి, మాయావినుని వట్టించి మరలి తాను గిరి వెలువడి వచ్చుచురకన, అద్వారమున గాపుగా నుండవలసినదిగా దిట్టముజేసి యుగ్రుండై న-గిరితో ప్రవేశించెను. నేను బలద్వారమున సప్రమత్తుడనై కావని యుగ్రునిగాని యెన్ని దినంబులున్నను, నతండు రాఁజియ్యె. అట్లయెకి స-నత్సరము కడచెను. అంతట బహుళంబుగి వాఝుగాను, పెడ బొబ్బలను గుహాంతరముననుండి నెవచ్చి, కిమ్మట దినుక కాఝులును, కెంబుగా నుండి యధికముగా నెత్తురు కి-గిరితో వెలికి బ్రవహించుటయుఁ గోచిన, నేను వివేకహీనుడనై వాలిగో మృత్యురొందిరిను. నచ్చటనుండి నచో మాయావి నన్ను సయితము వధసేయవలయు నెంచినవాడనై పెద్ద రాయిందెచ్చి యాలిలద్వారంబును మూసి, విధిక్రిమముగా వాలికి తిలోదకంబు లొసంగి వ్యసనాక్రాంతంజై పురగానునకనచ్చి తిద్వంత్రాంతముకెప్పిన మంత్రంబు మొదలుగా నొదఱును. తన మహామునకు చింతింగిని యరాజకం బగునని యెంచి, నన్ను రాజ్యభిషిక్తని గా విరిచి.

నేను రాజ్యపాలనము జేయుచుండగా, వాలి మా సూరిగజంపి గుహవాకిట నేను బెట్టిన రాయిం ప్రోచియె నెక్కింధకవచ్చి, ప్రభుండుడనై యున్న నన్నుగని కనుజఁజెంది మాయాపులుబట్టి బ-ధించుటయు, నపు డతని సంహరించుటకు దగిన బల సహాయముగల వాడనై యుండియు, నేను ధర్మపథము దొలంగి నడువనొల్లకి నమస్కరించి యన్న తండ్రికి సమానుండనుట నెంచి, జరిగిన వృత్తాంతంబు సర్వమును సత్య

ముగా పేరుపొంది "అగ్రజా! నేను కొంత పాదజ్యమునైకొనిలేదు. అ రాజకంబునుచని యెంచి మంత్రముగ్ధులు నాకు పట్టముగట్టిరి. నీ రా జ్యమును సేవ కైకొనుము. నేను ని సేవకొండైన న త్రింపఁ గలవాఁడ" నని విచయముచేఁ జాగ్రత్తించెను. యతిని నాపలుకులు నమ్మక తన కప కారము దలంచిన వానినిగా నెన్నెనుంచి నన్ను కనికరములేక కట్టిన పుట్టములతో పురము వెడలఁగొట్టించి చా స్రయసతని సయితము తాన గైకొనియె. అంత నా వియోగమున కొరవని యమంత్రులంగూడి వచ్చి నేని ఋష్యమూకముఁజేరి కాలము గడపుచున్నాఁడను. శిష్యుర్య తము మీఁదికివారి రాజులఁడు. అతినికి శాపము గలదు. అది యెఱిగి యున్నవాఁడ నగుటచే నాచోట నిగ్గయముగా నున్నవాఁడను. అతినికి శాపముగల్గిన కారణము జెప్పెద నాకర్ణింపుము, అని యెట్లనగా.

—* సుగ్రీవుఁడు నుండుభి వృత్తాంతము జెప్పట. *

నేనుమదపు నేనుంగల బలముగలవాఁడను నుండుభియనెడి రాక్ష సుండొకఁడు మహా గర్వితుఁ ఁడెను, వాఁడొకనాఁడు సముద్రునియొద్ద కరికి తనతో యుద్ధమున కితని బిలిగెను. సముద్రుండు రక్షసునియు ద్రేకముచూచి మంచిమాటలతో తాను సంగరమునకుఁ జాలమింజెప్పి, రాక్షసోత్తమా! హిమవంతుఁడు కడు బలాఢ్యుఁడు అతనితోడఁ బోరు"మని పనిచెను. వాఁడు మంచు కొండకరికి హిమవంతుని పోరు నకుఁ బిలిచిన యతండు వాని గర్వము చడంపనెంచి "శూరాగ్రేసరా! నీతో నని జేయుటకు నేను శక్తుండుగాను, కష్టంధకుబోయి వాలి తో యుద్ధము చేయుము. నీకు సమానుం డెఱుఁగొక్కఁడే నల"డని పలికి పొమ్మనుటయన, మనోస్థిత్తుఁడైన యా యనురుగుఁడు కష్టంధకు వచ్చి, పెల్లుగానాచ్చ గర్జించి వాలి చనుడెంచి వాని తలంపు నెఱిగి, మిక్కిలి శోపముజెంది తొడరి యన్నిశాతునితో పోరి నిజ బలసామ ర్థ్యములు మెఱయగా వానిని వధించి, గూఢశేబరమును కాలితో యెగజమ్మి యది యా ఋష్య మూకమున సోపము జేయుచుండిన మతంగముని ముందుబడి యమృతహస్తాన్నిపై శోణితము చిందినడుటయు నలిగి యది వాలిచేసిన పనియగుట నెఱిగి, "మదాశిరేకమున నట్లు చేసిన వాలిని ఋష్యమూకము నెక్కినవాఁడు వాని శిరము వేయిప్రక్క లగుఁగాక" యని శాపమొసంగె. అది కారణముగా వాలి యిప్పర్యత మును జేర వెఱచుచుండును. ఈ వృత్తాంతము నెఱింగియున్న కతన నే

నిచ్చేటికవచ్చి యతనివలన బాధలొందక నిర్భయుండనై యున్నాడను" అని చెప్పి మఱియు నిట్లనియె,

రాఘవేశ్వరా! దుండుభి కళేబరం బదిగో! యున్నది చూడుము. వాలికాల జమ్మినపుకు ముచ్చటబడి యది యట్లేయున్నది. దానిని నీవు కాలితో నెగర మీటితేవేని వాలిని జంపగలవనుట నాబుదికి దృఢ ముగాదోచు" నని రామచంద్రుం డాతాక్షున కళేబరమును తృణము నుంబోలె చూడు యోజనముల దపున ఒకఃలాగున నెగరజిమ్మె. అంతటితో సుగ్రీవుండు సంతృప్తి నొందక "రఘునాయకా! ఇద్దికిఁ దృప్తము గలుగుటకై నేనవగుదానికి కోపమును బొందకము. ఈదుండుభి శరీరము మాంసశోణముతో నుండగా వాలి చిమ్మెను. అపుడు కడు భారముగానుండెను. ఇపుడన్న నో శుష్కించిచది తేలికయైనది. దీనిని జిమ్ముట నామనమున కాశ్చర్యకరమై యుండలేదు. ఇదిగో! శాలవృక్షములు, ఈయేడికి ఇంక శరమున నొక్కనాచియ త్రొవడివేయుము. అపుడు చిన్న వాలికంటె యధికుండవని నమ్మె"ద ననుడు నవ్వుచు, రాఘవేశ్వరుం డెందుల కోరిన చందమున నయ్యవనిజములం గూల్చె అదిగని సుగ్రీవుం డాశ్చర్యమునొంది "రామచంద్రా! ఇప్పుడు నాలొని సంశయమంతయుం నొలంగినది. ఆవాలిగాని మఱి లోకత్రియమున నెవ్వఁడుగాని నిను గెలువఁజాలడనుటఁ జెలిసికొంటిని. నీవు అద్వితీయ పరాక్రమ కలితఁడవు. నిరుపమాన శక్తి యుక్తుడవు నీమహిమ వర్ణింప నలవిగానిది. భవత్కృపా విశేషమున వాలిచే గలుగుచున్న భయముతోలంగి, శాశ్వతమును జెందగలనని నమ్ముచున్నాను, నాకు కష్టదినములుపోయి మంచికాలము వచ్చులవలన జగన్నుతుండవైన నీ వరుదెంచుటయు నితోడ సఖ్యము గలుగుడయుం దట స్తించె" నని చెప్పెను.

అతని పలుకులకు కౌసల్యాపుత్రుండు సంకోషించి "వానరేశ్వరా! ఇడవుఁజేయ నీ యనుచులంగూడి కీష్కింధకు ప్రయాణముఁ జేసి తానును చిక్కిన వాఁడులును సతినిమెలఁదగిలి శిష్కింధాపురము నొద్ద కరిగి యొకనోట దట్టముగా చెట్టుపెరిగి యున్నయట నిలిచి "రవి సందనా! నురుగున నేనిచటనుండెద నీవు వోయి వాలిని సమరమునకుఁ బిలిచి, యతని నాదృష్టి పథమునకు వచ్చువట్లు చెయ్యదుము. అతనిని వధించి నీమనోరథ సిద్ధిగావించెదనని పలుకుటయు ముదంబంది సుగ్రీ

పుంసు కెమ్మింకా సగడదాడ్లము కడకు బోయి, పెట్టుగా ధియొకరి లీలార్చె.

—* వాలి సుక్రివల ప్రథమ యుద్ధము.

ఆ ధ్వని సుక్రివం జచ్చుటచే గల్గినదిగా యెఱుంగి వాలి కపి తుండై చనుదేంచి మహాగ్రహాద్రిగా మయిబెంచి యతిని దాకెను. అపు డయ్యుడుపురకును సంగరం బతికహారముగా బ్రవర్తిల్లుటయు, నొంకొరులు జయకాండ యతిశయింపగా పదునయక సవ్యాప సవ్య ములు దిరుగుచు, పెనంగుచుండిరి. రత్నియనుచు పూటననుండి పొంచి వారి సమరము చూచుచున్న రామచంద్రుం డయ్యుడుపు రన్న దమ్ములు నొక్కరూపున నుండుటచే వాలియనియు, సుగ్రీవుండనియు నేర్పడ నెఱుగఁజాలక శర ప్రయోగముఁ చేయుటకు సంకుచుండుగా యుద్ధంబుండై బలాధిక్యచే మించియున్న వాలిని జయింపఁజాలక సుగ్రీవుం డతనిచే మిక్కుటముగా దెబ్బలు దిని సత్వసేనుండై, నిలువతిరము గాక మేనర క్ష ధారలు గాఱుచుండగా పాకపోయి, ఋష్యమూక పర్వ తము నెక్కెను.

అంతట లక్ష్మణ హనుమదానులతోఁ గూడి రఘునాయకుండు సుగ్రీవునియొద్ద కరుగుటయు, కపివల్లభుం డయ్యుఁడనాల శేఖరునిగాంచి, “ఓయి రామచంద్రా! వాలి గలమునకు నెఱచి యతిని నెదిరింప లేక యిందు కాలము గడపుచున్న నన్ను పురికొల్పి యువ్వాలిని జంపునట్లు నమ్మఁబలికి యతినితోడ పోరాడుటకుఁ బంపినాడవు. అయ్యా! సేనకుని బారినుండి బ్రతికివచ్చినదియే యతిశయము, అన్యాయముగా నమ్మించి నను జంపింపఁ దలంచితివి. ఇది న్యాయమగునా? ఇటులు సత్యముఁ బలుకదగునా?” యని ఖిన్నుండై పలికిన విని రఘువరుం డతనితో “వాన రేశ్వరా! నాపై నిలుకనొందకుము నేను మిన్నకుండిన కారణమును జెప్పెదవినుము. నీవును వాలియు. బోరుచుండగా శర ప్రయోగము నకు దొడరితిని గాని గొప్ప సంశయ మొకటి కలుగుటచే యటుల చేయు టకు సాహసింప జాలనైతి. ఏమనగా, నీవును నతండును, నిఱచుకయు భేదము లేనివారలై యొక్కరూపుగా, యున్నందున, నిన్ను తేలిసికొని వాలిని జంపుటకు సాధ్యము గాకపోయినది. ఎట్లు చెయవచ్చును? నీవే యోజింపుము. ఒకవేళ పొరబాటల నీవే నధింపబడినో నేమి కావలయును? ఈప్రకారముఁ జేయుటకు బదులుగా క్షేమా నేనీసవాఁడ నగుదునుగదా! అదియునుగాక మన యత్నమంతయుం జెడిపోవకుండునా?

కాబట్టి వేరపడి నోమియు జేయకాదని మిన్నక మానుచుంటిని. ఇప్పుడేమియు చించిపోయినదిలేదు. ఇప్పుడును” అని యాజులబలికి లక్ష్యమిచ్చి “తమ్ముల నంగర కమయమును సుక్రిప్తిని నేనెఱుంగుటకు చిన్నముగా, వింతని కంఠము పుష్పకంఠము కొకదానిని తెచ్చిపెట్టు”మని యాజులకిచ్చెను. తక్షణము నామిత్రి యన్న చెప్పిచట్లు గావించెను.

రామచంద్రుని పలుకులు సత్వములుగాఁ బోచికందున సుక్రిప్తుడు తనమందును బాడమియై ధైర్యమును నూటమునుపిడి “జేవా! ఇంకకర్తవ్యంబెఱుఁగి ఆచిత్ర మొనఁగుమని. “వనచర చక్రవా! భయము కొరకక నీయ నానంద పొందును గడ పము. ఈ నాకత్తిని వధించెద ను మాకు”మనుటయు సంతోషించి. మరల కిష్కింధకు ప్రయాణంబయ్యె. అతనివెంట రామలక్ష్మణ హనుమ త్ప్రముఖులు బోయిరి. రాఘవేశ్వరుడు ఛార్మముడితో కలుబునకె వ్యక్షంబుల చాటున నిలిచి సుక్రిప్తుని జూర్చుచెప్పెను. అతడును ధైర్యముతో కిష్కింధా చగరద్వారమున నిలిచి చూచెను. ఇట్లు పెల్లుగా నాద్యుచున్న యింద్ర

—* వాలి సుక్రివుల ద్విదీయ యుద్ధము. *

నందనుడు కోపభీషణ నయమునై యధికోగ్రంభైన మూర్ఖితోడ నిశబ్దకెల్లకేలకుండునని కాని మరలకని వచ్చుచున్న సమయంబున భార్యయగు శారయనునది యడ్డమునొచ్చి పక్షితో నిట్లయె.

“ప్రాణేశ్వరా! నాపలుకు లాదరించి, ఇప్పుడు రవిచందనునితో పోరుటకుదుగుటను సూనుము. ఎందువలననగా, నీచే సవ్యధంబున మోదులంబడి యలసివెఱసి పాటిపోయిన యతండ్రిపుడు భయంబుదక్కి మరలివచ్చి నిన్ను మార్కొని పోరుటకెంచుటందలంపగా నిన్ను జయింపఁగల యోధుఁడైనచో యతనికి సహాయుడై వచ్చియుండునని తోలుచున్నది. కావున గుట్టి సమయంబున చయ్యనజనుతుని మీఁదికిబోవుట లగ్గుగాదు. అంగదునివలన నేను వినినదేమనగా, అయోధ్యాపతియగు దశరథుని నందనుడు కవిపుత్రునకు సహాయముఁజేయునట్లు వాగ్దానముఁజేసివచ్చెనట, అటులకయ్యెనేని నీకు జయంబు గలుగనేరదు. ఆరాజు సుతుండు జగదేక వీరుడు. నీవుగాని మఱియెవ్వరుగాని యతనిజయింపఁజాలరు. ఇపు డూరకుండుటయే మేలు! అని చెప్పిన యాపలుకులు దలంచి వాలి యొక్కింత చింతించి భార్యతో “తరుణీమణీ! నీవు పలికిన హితంబునకు సంతసిందితిని గాని, సుక్రివుని గర్వంబడంపక విడుదుట

చూత్రము నాకు సమ్యక్తముగాదు. సిగ్గులేకపోయి మఱియొకని సహాయమును వాడు కోరినట్లు నేను కోరెడివాడనుగాను. అదియును గాక రామునకు నేను చేసిన యపకృతి యెద్దియగుగదా. అందు గాక పకార మేలచేయును? నాతోపోరాడి యోడి పరుగెత్తి పోయినవాడు మరలివచ్చి యుద్ధముజేయఁ బిలిచినపుడు పోవకుండుట వీరధర్మము కానేరదు. నేను వానివంటి సిరికిబందనుగాను సుమీ! దీనికై నీవు చింతింపవలదు. వాని గర్వము చడంచినగాని నా మనగునకుఁ దృప్తి గలుగఁజోదు. నీవు నీయంతఃపురంబున కరిగి నిబ్బరంబున నుండు”మని చెప్పి అతి కుషిత మానసుడై నగరంబు వెలువడి చని రవిసుతుండాకెను.

ఆ సమయంబున నయ్యన్నదమ్ములకు తిత్సార్వము జరిగిన దాని కంటె నతి భయంకరముగా యుద్ధంబుప్రవర్తిల్లే. ఉత్సాహంబును మత్సరంబును, కోపంబును, జయభీతియు, సంతతము మీలుచుండగా వారి సుగ్రీవులు పోరదొడంగిరి. వారిసమర ప్రకారంబున తాత్పర్యంబు జెంది, మింట దేవతలును, భూమిపై వనచరులును నట్టెచూచుచుండె వనికీ జయంబు సిద్ధించుటయు నిశ్చయింపలేక తమకుతోచినట్లు మాట లాడుకొనుచుండిరి. ఈప్రగారము కొంత తడవు పోరాడినంతట క్రమ క్రమముగా సుగ్రీవుని బలంబు తఱుగఁజొచ్చెను. వారి విజృంభించి య తనిగొట్టి బడలు వడంజేయుటయు, మిత్రాత్మజుండు సత్యంబుడింది డిల్ల పోవుచుండుటయు రామచంద్రుండు గాంచి “ఓహో! కార్యము చెడునట్లున్నది. ఇంక తడవుజేసినచో వాలిచే రవిసుతుండు నిశాతుం డగుట నిశ్చయ”మని యెంచి తటాలున వింటబాణంబుసంధించి వాలిపై ప్రయోగించెను. ఆకూరాస్త్రంబు దాకుటకు మిత్రసంధుండు వేగ్రు తేగి కూలిన వృక్షంబు చందంబున నేలపై బడియెను. అతఁ డట్లుపడుటయు రఘుకులవల్లభుండు చనుదెంచి యతనిముందు నిలిచెను. అంతట వాలి రామచంద్రునిగని “ఓరామా! నేనుపరునితోఁ పోరుచుండగా, ఏమరు

—* రాముని శరంబుచేల్చి నేల గూలుట. *

పాటున నుండిన వాలిని నన్ను వాణుననుండి యక్రమంబనకకూలనేసి తివి. అయినను సంగ్రామంబునఁ బడినవాడ నగుటచే నా మరణంబును గూర్చి నేను చింతింపను. గాని మిక్కిలి ప్రియకరుండైన నా ముద్దుపట్టి యైన యంగదుని విడిచి పోవలిసివచ్చెనే యని చింతిల్లుచున్నాను” అని చెప్పి దుఃఖించుచుండ సుగ్రీవుండును నతని యెదురుగావచ్చెను. వారి

వ చ న కా వ్య ము.

నిరువుర్రు జూచినంతట మనమున కోపము పెట్టి పగా రామునితో
 “దశరథా! దనా! నను సీతెట్టి యపకారమును జేయలేదు. అచ్చద
 మ్ములమగు మేము పూర్వో కలహించి బోదుచుండగా, ననుమఱియై
 ధర్మమును పాలింపవలసిన చృపాలుండు విచిత్ర ధర్మమును కొడిగట్టి
 నన్ను కూలనేయుట, పాడియగునా? ఇట్టిని రాజధర్మమని యెవ్వఁడు
 బలుకుదురా? ఈ పాపముల నీకు కలుగకపోవునా?” యని కలికిన శ్రీతా
 పతి యతనింగని “ఓయివాలీ! రాజులు ముష్టి శిక్షనమును శిష్ట రక్షణ
 మును విధిగా జరిగించి తీటవలయును. ఆ ధర్మము ననుసరించియే నేను
 శిక్షించితి. ఇట్లుచగా, తమ్ముని భార్యను పాప శీటలేక పైకొనిన నీవు
 పాపాత్ముడవును, దుష్టుడవు కావున నిన్ను శిక్షించుట మూలకర్మ
 న్యము. అయినను, నీవు నాచేదెస కారణమున శాశ్వతజైవ పుణ్య
 లోక వ్రాష్టి సీకుఁ గలుగ గల”దని పలుకుటయు, వాలి తన యాగ్రహం
 బువిడిచి రామునితో “మహాత్మా! బానవేదకకు సహంపలేక నిన్ను
 తూల నాడినాడిన నా యపరాధములు తమింపు”మని ప్రార్థించి నమ
 స్కరించి ప్రాణములు విడిచెను. వాలినిహతుండైన వా ర్తనెఱింగి యుల్లం
 బు తల్లడిల్లగా, యతని భార్యయైన తార మహాదుఃఖముతో రోదనం
 బొనరించుచు, యుద్ధభూమి కరుదెంచి యత్త్రులుచేఁ గూల దూళి దూ
 నరితమును, రక్తసి త్తమునునగు దేహముతో బడియున్న తనపతింజూచి
 మొగంబున మోదుకొనుచు పైబడి విలపించుచు, తలని గూలిశేషంబు
 లును, పరాక్రమాబును వర్ణింపుచు, నేలబొరలుచు “అయ్యా! ప్రాణే
 శ్వరా! ఇంక మాగతి యేమి కావలయును? నన్నును, సముద్ధకుమా
 రునివిడిచి పోయెనాడవుగదా? మేమెందుజొత్తుము? మమ్ము రక్షించు
 వార లెవ్వరున్నారు? నిట్లగునని తలంచియే యుద్ధమునకు వచ్చుచువుడు
 వలదని వారించితి. నాపలుకు లాదరింపక రోషావేశంబున వచ్చితివి.
 తమ్ముని భార్యను చేపట్టిన పాప మూరకఁబోవునా? అదియే నిన్నింతకుం
 దెచ్చినది” యని యనేకవిధంబులం బలుకుచు దుఃఖించి రామచంద్రుని
 వంకఁ జని “ఓయి దశరథానందనా! అకారణముగా నా పతింజంపి ఇవ్వె

—* తార రామచంద్రునకు శాపంబొసంగుట. *

ధమున నన్ను శోకసాగర మగ్ననగునట్లు చేసినాడవు. ఈ దుఃఖంబు
 నీ వనుభవింపక తప్పిపోవునా? నీవు సీతంగొని రావలయునని చెప్పియుం
 డినచో నీ కపికులేశ్వరుండు నిమిషకాలంబున దెచ్చి నీకు సమర్పించి
 యుండును.

అటులాక సుగ్రీవునకు సహాయుడవై నాప్రాణేశ్వరుని వధించి
తివి. ఇట్లు చేసిన కారణమున నీవు నీతను దోడ్కొని వచ్చినంతట
యా లలనామణి పెద్దకాలంబు నియొద్దనుడక నిన్ను శోకమునొండఁ
బాల్పడఁజేసి భూమిలో జొచ్చును గాక”యని శపించి వ్యసనము మించి
విలపించుచుండెను. రామచంద్రుండు సుగ్రీవునిగాంచి “కపివరా! ఇట్లు
చింతా మగ్నులై యున్న కావలసిన కార్యంబు లెట్లుజరుగును? వలయు
వస్తువులం దెప్పించి వానికి సంస్కార క్రియలు నిర్వర్తింపు”మని యాజ్ఞా
పించెను. ఇట్లు రామచంద్రుండు నియోగించుటకు సుగ్రీవుడు హను
మత్సుషేణ తారాది వనచరులంబిలిచి “వస్త్రయాల్య ఘృత వైల్యాది
సమస్త వస్తువులును దెండని పుచ్చి వారలకి సకలవస్తువులును గొని
వచ్చిరి. అంతడ వానిని వస్త్ర గంధమాల్య భూషణాలంకృతుల జేసి,
శిబికయందిడి, యంగదసహితులై తారాది కాంతిలు వెంట వచ్చుచుం
డగాఁ గొని చని గిరి పులిన ప్రదేశంబున సమర్పణబడి చిత్తిపై బెట్టి
యుక్త క్రమంబున దహించి బంధుమిత్రానూత్య భృత్యవర్గములతోడ
బంపా సరోవరంబున కరిగి కృతస్నానములై జ్ఞానోదక విధానంబు లాచ
రించి, కృతకృత్యులై రామచంద్రుని పాలి కరుడెంచిరి.

రామచంద్రుండు వారి సూర్యాన్ని, “పురంబునకేగి వానికి దశా
హతంత్రములును, బార నాకికాది కృత్యంబులును నడుపు”మని చెప్పిన
సుగ్రీవుడు రాఘవానుమతి నట్లచేసి, పూతస్నానముడై, యంగదుం దో
డ్కొని, వానర యోధులుగూడి రాఘవేశ్వరుని గొయ్యివకువచ్చి దండ
ప్రణామంబు లాచరించి నిలుచుటయు, నయ్యవసరంబున మహా బుద్ధి
మంతుండైన హనుమంతుండు రామగండ్రునితోడ నిట్లనియె.

స్వామి! ఈ సుగ్రీవుండు తన యన్నకు జరిగించవలసిన యుత్త
రక్రియలు క్రమముగా జరిగించి పూత స్నానముడై యున్నవాడు ఇంక
నింతడు తనపి తృప్తి తామహంబుగ నొప్పు రాజ్యంబును బాలించుట
కర్తుండగుటచే పట్టాభిషిక్తుం జేయవలసి యున్నది. భవకృపావిశే
షంబుననే యీతని కీషగవి లభించినది. కావున నీవే చెంతనుండి పట్టాభి
షిక్తుంచేయుట ధర్మము. కిష్కింధా పురమునకువచ్చి యీకార్యంబును
నెరవేర్చు”మని పలికి ప్రార్థించిన రఘుపుంగవుం డతనితో “అంజనేయా!
నీవు చెప్పినది న్యాయమేయైనను, తండ్రీపంపున నరణ్యవాసముఁ జేయు
టకై వచ్చివవాడ నగుటచే నీ కాల పరిమితి పూర్ణమగువరకును
నేను పుర ప్రవేశముఁ జేయుటకు యుక్తముగాదు” అని పలికి సుగ్రీవుం

పొలి సుస్రైల స్వయం యుద్ధము.

గని వాననో త్తిమా! సేపుపోయి బంధుమిత్రామాత్యులు సహాయులుగా పట్టాభిషిక్తుడవై, యంగదుని యువరాజుగా ప్రజేయుము. ఇపుడు వానకాలముగాన, ఈనాలుగుమాసములు గడచినంతట శత్రు నిర్మూలమునకు మనము పోవుదము. అంతవఱకును సుఖమును నుడుము. నేనును లక్ష్మణుడును, చంద్రవతివఱకును నీగిరి గుహయందుండి గలవార మింక కిష్కింధకరిగి వర్షాకాలంబు చనినంతి మారయొద్దకు రమ్మ పూర్వముని చెప్పిన రామభద్రునకు దండ ప్రణామము లొనరించి సకల వానరులు ను గొలుచుచుండగా పట్టాభిషేకార్థముగా నానా విధాలగకారములు ను జేయఁబడి మనోజ్ఞులుగా నొప్పుచున్న కిష్కింధా నగరము బ్రవేశించెను.

మిమ్మిదవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రామ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

ప ది య వ ప్ర క ర ణ ము.

సుగ్రీవుండు పురంబున కిరిగినంతట మిత్రులును నతని బంధుమిత్రులును, సకల సన్నాహంబులు నొసరించి యతని సింహాసనాసీనుడై యుండఁజేసి జయజయధ్వనులెసంగ పుణ్యోదకంబుల దెప్పించి యభిషేకముగావించి, యనంతరము మంగలిస్నానంబు జేయించి దివ్యవస్త్రమాల్యగంధాభరణంబుల సులక్ష్మతొలుఁజేసి, గుఠ పరి స్తరణం బొనరించి విధ్యుక్తముగా హోమాదిసత్కార్యంబులు నిర్వహించి పెద్దల యాశీర్వాదంబు లొనంగఁ బుణ్యోదక వాచనంబు చేసికొని, గెలంకుల వారకాలతలొనుచుండగా మనఁ సంతోషంబున భద్రానందంబుం నితఁ జల్లుచున్న యవ్వాసనోత్తమునకు పట్టాంబు గట్టిరి. అంత నొక్కప్పుడు సమృద్ధింబున వాటి నుదిని నాలిగఁబెట్టి గావించి రఘుపునునిగి యొనరిప్రకరముగా నతనికి యువరాజ్యపట్టాంబుగట్టి, అపు డెల్ల వాండులును సుగ్రీవు నొతఁయు న్యాయశీలుండని ప్రశంసించెను.

ఈప్రకారము మచంద్రుని గుహయందుచే కిష్కింధా నగరమునకు పట్టాభిషిక్తుడైన సుతంసుం మహా సంతోషముతో నకల

హాగంబులు ననుభవించుచు నిర్విచారముడై యుండగా, రామచంద్రుండు ప్రసన్నుడై లగుహాయందు లక్ష్మణ ద్విత్వీయుడై వసించుచు, సీతా వియోగ దుఃఖము నోర్వచాలర సంతాపమును బొందుచుండ సామిత్రి యుపచరించుచు. శాంతవాక్యములచే నోదార్పు చుండెను. అపుడు వర్షాకాలము ప్రారంభమై యాకాశంబతయు నీలమేఘము లావరించి యుండుములును, మెఱుములును, చుట్టముపగా, యంబకంబు చిల్లులు బడననో యను భంగ కుంభస్రవణముగా వర్షింపఁబడంగెను. ప్రపంచ మంతయును జలమయంబై కనుపట్టుచుండెను చదులు పూర్వ ప్రవాహంబులై పాటఁగొండంగెను. కొలఁకులు మొదలై చ జలాశయ ప్రదేశములు నలిల పూరితంబులై నెఱుప్పించుండెను. ఈక్రమంబున వర్షించి వానకాలంబుకడచుటకు సమయంబగుటయును. రాఘవేశ్వరుండు తమ్మునిబిలిచి “లక్ష్మణా! శరత్కాలంబు వచ్చుటయు సుగ్రీవుని నాయంబున వానర బలాంబులం గూడిపోయి రామసునివచ్చి జనకజంగొని రావలయు, సంతి వరకును నాప్రాణంబులు భరించుట కష్టమైతోచుచున్నది. ఏమిచేయుచును? రాజ్యభోగంబులచే మత్తుండై యొకవేళ యినజండు రాకుండనేని మనమేమిజేయుదుము? ఏమియుం దోచుకున్నది. ఏవిధంబును మనకు కార్యసిద్ధియగునో తెలియఁబడుకు”మని యడిగిన లక్ష్మణుం డన్నను చూచి “రాఘవేశ్వరా! సుగ్రీవుండు కృతఘ్నుండుగాఁడ వర్షాకాలంబు గడచుటయు పతండువచ్చి సీతా న్వేషానార్యంబుగా వనచరులం బంపఁగలండు. పిమ్మట నెల్లకార్యంబులునుండకకగును. చింతింపక శైలింబు నవలంబించి శాంతచిత్తుండవై యుండు”మని యతని పరితాపంబుపశమింపఁ జేసెను. ఇట్లు రామలక్ష్మణులు యోజింపుచు పర్యటిగు హలోనుండగా నట కిష్కింధలో హనుమంతండు కాంతా భోగసక్త మించి నిర్విచారంబైయున్న రవిని సముచితంబుగాఁ గూడగని యతనితో నిట్లనియె.

“భానుసందనా! రామచంద్రుని కృపావిశేషంబున నీకు రాజ్య లాభము కలిగినది. నీకిన్ననో యమృతహస్తా వానరించిన మేలును మరువక యతనికి సహాయము జేయవలసినవాడవై యుండుము భోగాసక్తుండవై యొ విషయంబును దలంపక యున్నాడెపు. ఇట్లులనుండుట న్యా యంబుగాను, రాఘవేశ్వరుని దేవి యెంచున్నదియో నెడక కినుంగొనుటకు వస చరులం బుట్టెలచి యమృతహస్తావధిక బ్రయంబుజేయుటకుఁ బ్రయత్నింపుము. నీవాజ్ఞాసించితివేని వానరు లెందఱో నీ యాజ్ఞానున దులై

యుండువారుగలరు ఇంక నాలస్యముఁజేయుట మంచిదిగా”దని చెప్పిన మాడుతాత్మజుని హితోక్తుల కలరి నుగ్రీవుం డతనిజూచి “వాయునుతా! నీపలికిన భంగి నొనరించుట నాకు కర్తవ్యము తగిన సేవకుల బంచి నలుదిక్కులందును వసగిరి దుర్గ ప్రదేశంబులం గల వానరులను నిచ్చటికి వచ్చునట్లుగా మదియ యాజ్ఞ నెఱిగించి తోడ్కొని రాఁబవు పుము. ఏడునాళ్ళకలోన్ నాశాసనంబునకు బద్ధుడై యెవఁడిచోటికి రాక యుండునో వానిని నిర్దయగా నధింతునని యెఱిగింపుము. ఆలస్యం బుఁ జేయవల”దని దిట్టముఁజేసి హనుమంతునిఁ బనిచి యంతఃపురము నకుఁ బోయెను.

—*సుగ్రీవుండు తనయొద్దకు రాకుండుటకు రాముండు చింతించుట.*—

ఈవిధముగా సుగ్రీవుండు యత్నముఁ జేయుచున్న సమయంబున రామచంద్రుండు లక్ష్మణునిఁబిలిచి, “తమ్ముడా! చూచితివా! భార్యను కోల్పోయి రాజ్యంబులోనుండి తరుమఁగొట్టఁబడి గిరి దుర్గంబుల వసించి యల్లాడుచుండి నన్ను శరణుఁజొచ్చి, నేను కరుణించి వాలిం దునిమి యొ సంగిన రాజ్యబున కభిషిక్తుండైనా యొసర్చినయుపకృతిం దలంచి, తాను చెప్పిపోయిన చందంబున ప్రవర్తింపక సుగ్రీవుండు తారాది కాంతలతో భోగింపుచు, మనయొద్ద కరుదెంచుటను మాని హాయి మెయి నున్నవాడు. నేను సీతావియోగ దుఃఖముచే పరితపించుచున్నా ను. నాకష్టం బతండు మనంబున నించుకయుం దలంపక నన్నేమట చినట్లు తోచుచున్నది. అప్పుడు చెప్పిపోయిన పలుకులును అప్పటి విన య విధేయతలను, ఏమయ్యెనో తెలియకున్నది. ఇటువంటి కృతఘ్నుం డెచ్చటనైనం గలిగియుండునా? ఆహా! వాని వర్తనముం దలంచిన నా మనంబున నాశ్చర్యంబు పొడముచున్నది, ఇటువంటి దురాత్ము సూరక విడువవచ్చునా? నేను నీకాజ్ఞాపించునది యేమనగా ఈవేళనీవు కష్కింధ కరిగి యా దురాత్మునింగని నామాటలుగా, “ఓయి సుగ్రీవా! ఉపకార ముఁ జేసినవాని మఱచి, చెప్పినట్లు ప్రవర్తింపక యలసభావంబుఁ గల వాడైవై, తద్విచారమేలేక యిచ్చాభోగంబు లనుభవించుచు, సుఖంబున నున్నాడవు. ఈభోగంబు లిట్టై నీకు శాశ్వతముగా దక్కునని యెంచి తివి కాఁబోలు. ఏశరంబుచే మహా బలనంతుడైన యీ నేలఁగూలెనో యా బాణమున, మొక్కభోవక యున్నదిగా యెఱుంగుము. ఈషణం బు కర్తవ్యతానిశ్చయముఁజేసి. తూతోడఁబలికిన చందముగా “నిచ్చో టికివచ్చి తగిన యత్నమును” జేయవేసి నేని ‘మహోగ్రంభ’ మదియ

సాయకంబుచే నిన్నును, నీవారిని, నీరాజ్యంబును నిర్మూలము గావించు నుగాని విడువను" అని చెప్పితినిని నిర్ధాక్షిణ్యంబుగాఁ బలికి యతనివలన ప్రత్యుత్తరంబును గొనిరమ్ము శీఘ్రముగా బోయిరమ్మని చెప్పెను. రామానుజుండు అన్నకు నమస్కరించి ధనుర్పాణంబులు గైకొని కిష్కిం ధకుపోయి నగరధ్యారంబున విలిచిన యతని యప్పటి కోపోగ్ర రూపం బుఁగాంచి యచ్చోటనుండిన వానరులు భీదికొంది పరుగునఁ జని తారా రుమాది కాంతా జనంబులంగూడి వినోదించుచున్న సుగ్రీవునకు సౌమిత్రి రాక నెఱింగించిన యతండు భయమొంది మంత్రులరావించి మంత్రా లోచనఁ గావించి, లక్ష్మణునిదోడ్చుటకు బంగారు పల్లకిం తెచ్చిన, వానరు లరుగునంతలోన సుమిత్రానుతండు నరిగిముందటి కరుదెంచె. అంతట తరుచరనాథుండు తొలుపాటుతో మంత్రులు వెంటరా బిరబి రం జనుడెంచి నాప్టాంగ దండ ప్రణామంబు లొనరించి, లోపలికి దోడ్కొనిపోయి రత్నమయంబైన గద్దయఁబెట్టి "దేవా! యానీనుండవు గ"మ్మని ప్రార్థించిన సమృత్తించి యుపసిష్ఠుండుగాక రామానుజుండు కో పరూక్షంబులై విభోకనంబు లెసంగగా సుగ్రీవునిజూచి యిట్లనియె.

—* లక్ష్మణుండు సుగ్రీవునితో పరుషోక్తులు బలుకుట. —*

"ఓయీ! నేను రామచంద్రునిచే బంపబడిన యన్యరూప్య భృత్యుడను. కార్యార్థి నై వచ్చినవాడను. అరుదెంచిన పనినిగూరించి మాటలాడుట విడిచి నీవుచేయు సత్కార్యములు బొంది యానందించుట కొఱకు రాలేదు. నీమరియాదలు నాకేమిటికి? నేకొల్లను. రాఘవేశ్వ రుండు నీతోడ చెప్పవలసిన ట్లాజ్ఞాపించిన పలుకులను వినుము. పలనగా "సుగ్రీవా! వాలిని సంహరించి నేను నీకు సహాయ మొనరించి యొసంగిన రాజ్యంబును గైకొని తదీయ భోగంబుల మత్తుపై, మాతోడ చెప్పి పోయిన క్రమంబున జరిగింపక యలన భావంబున నున్నవాడవు. నీయు ద్దేశంబు వేఱువిధముగా నుండునని తోచుచున్నది. మాతోడ నేటుల బలికి పోయినాడవో. ఆవిధమున నిష్పడవచ్చి జరిగింపవైతివేని నీవు. రంబును నిన్నును నిర్మూలముఁ గావింపుదును. వాలినిగూర్చిన యమ్ము మొక్కపోవకున్నదని తలంపు"మని తెలియబలుకుమని చెప్పెను. నీ ప్ర త్యుత్తరమునకై వేచియున్న వాడని భీషణోక్తులతో బలుకుటయు సు గ్రీవుండు భయంబుమించి మేను పడరుచుండగా "స్వామీ! రామచంద్రు నకు విరోధముగా ప్రవర్తించుటకు నేను తలంచినవాడనుగాను. అతని యెడల నపరాధ మెద్దియుం జేయలేదు. విధేయుండనైన నాపై రఘు

నాయకుని కింతటి గోపమేల కలుగవలయును? నేను మిన్నకున్న వాడను గాను. నానా ముఖంబులంగల వాడగుటను రావించుటకుఁ దగినయత్నము, జేసియున్నాను. రాఘవేశ్వరుని యాజ్ఞానుసారముగా సకల కృత్యములను జరిగించెద. సివిపును నావలని సత్కారములు గైకొనుము. అంతట రఘువల్లభునియొద్ద కరుగవచ్చునని విషయముతో వేడుకొనెను.

లక్ష్మణుం డతని వాక్యంబులువిని “ఓయీ! శోలుత రామచంద్రుని యానతివోష్ఠన జరిగింపుము. సిమ్మట నేను సీచేయుసత్కారమును గైకొనియెదను. అంతవఱకు కొల్లంబుమీ!” యని యుగ్రుండై పలుకుచున్న వెఱచి తార చనుదెంచి సౌమిత్రికిఁమొక్కి “దేవా! “దేవా! కోపము నడంపుము, రవినందనుండు కృతఘ్నుడును నస్తత వాదియును గాఁడు, కృత ప్రయత్నమైయున్న గుఱునిపై నలుక

—* తార లక్ష్మణునకు కోపోప శమనంబు జేయుట. *

నొందవలవ”దని యనేక విధంబుల వేడుకొనెను. మఱియు నామె “ఇతండు మీతోడఁబుట్టినవాడగుట దలంపవలయును. మీకు భృత్యుండును విధేయుండును నగునితనియంగు దోషం బిసుమంతయుఁ గలుగదు. కోపమును మీనుము. మహాపకృతి యొనర్చిన జానకీవల్లభుని యందెంతయు భక్తిగలిగి తదాజ్ఞ శిరమునఁదాల్చి సర్వ కార్యములును జేయుటకు సంసిద్ధుండై యున్నవాఁడు. తిరిస్కార భావమున నున్న వాడని తలంపవలదు కరుణా దృష్టులంగని మన్నింప నర్హుడని పలికిన యామె పలుకులవలన సౌమిత్రి శాంతిఁబొంది సుగ్రీవునితో “కపివరేశ్వర! రాఘవేశ్వరుండు సీతావియోగ చూఁఖముచే తపించుచున్నాడు తర్విరితముగా జనక రాజసత నరయుటకుఁ బ్రయత్నించుట యుక్తం”బనిన యతం డాంజనేయుంబిలిచి “శీఘ్రముగా వానరకోతులను రావించుటకు వెంటయు దశదిశలకును తగు వారలఁ బనుపు”మని చెప్పిన యచిత సత్కారములచే లక్ష్మణుని పూజించి యతనిని పసిండి పల్లకియందు గూర్చుండజేసిన వానరముఖ్యుడు వెంట వచ్చుచుండగా కానుకలు గైకొని భేరి కాహళధ్వనులు సెలంగుచుండగా ప్రయాణంబై తారాది కాంతల నంతఃపురమున కనిచి పురము వెలువడి లక్ష్మణుండున్న పల్లకినెత్తుకొని వానరులు ముందు నడువగా కొందరు ఛత్రచామరంబులుబట్టి కెలకులనడువ రామచంద్రుం డున్నయెడకుఁ బోయెను. ఇవ్విధంబున లక్ష్మణ సుగ్రీవులుపోయి దూరమున

శేషతముగఁజేసి పునఃసంకల్పమును వదిలి వ్రాసిన కవిత్వము
బాహుళ్యమును తమమున కనుభవించునట్లు చేసికొనుట
సూక్ష్మమైనది. అట్లేను, తమను విడిచిపెట్టిన కవిత్వమును
వేరమున నతనితో - ముద్రించు జిల్పియె.

[illegible]

—* వానరగణము సుగ్రీవుని జేరనప్పుట. *

ఇట్లు రామసుగ్రీవులు సుధామిణునున్న సమయమున సుగ్రీవుని శాసనమున, నడచి, సముద్రతీర పర్వత సమీపమున వానరులు లెక్కింప శక్యముగాని మొత్తములుగా నాలతాల శిలాపాదములు, నఖదంష్ట్రాయుధములు, సితాసితకనక కేసవర్ణులును, కామరూపమును కామ గమనులును, సీల సమాంత భీమకాక్షులును సుగ్రీవారణ్య సమీపమున నాకసమును నిండి రాచొడంగిరి. అందుముఖ్య వీరులైన, శశిగోల్లు, సుషేణుడును, కేసరియు, గవాక్షుండును ధూముండును బననగుడును, నలుండును, గజ, గవయ, గంధసూదన, వృషభ, శరభ, మైంధ, ద్వివిధ, ఋమద్వంత. సీల రాక్షసులు, ఇంద్ర బాహుగన హనుమంత శతగుల్మ యుల్కా ముఖానులు సుహోత్రాదులును తమబలములతోడ గర్జిల్లుచువచ్చి నలుగడలం బొలిచి నిలిచిరి. అటు చేరిన సైన్యములంగని సుగ్రీవుండు రామచంద్రునితో “జేవా! వనచర వీరులందఱు నరుదెంచిరి. ఇంక బాచుని వెదకుటకు నీహో తగిన వారిని నిర్ణయముజేసి పనుపు”మనిన రఘువరుండు “భానునందనా! నీవు వీరి శక్తిని బాగుగా యెఱింగి యున్నవాడె వగుటచే పనుపదగిన వారిని నిశ్చయించుట నీకేతగను. ఈపని నావలన గానేగదు. కాబట్టి నీయచ్చనవొప్పున నిర్ణయింపు”మని పలికిెను,

—* సుగ్రీవుండు సీతను వెదకుటకై సులుగులకు హనురులబంపుట. *

సుగ్రీవుండు సంతసించి మహాసమర్థుడైన వినయండును వానిబిలిచి “సూటువేల సంఖ్యగల వానర వీరులంగూడి నీవు హుచ్చుదిక్కున కరిగి సీత యుండువోటును వెదగి కనుగొని నెలదినములకు లోపల నిచ్చోటికి జేరవలసినది. అటుల రాక లడసినచో ప్రాణదగడము విధులు”నని చెప్పిన ప్రార్థితకు నరుగవలసిన మార్గమును సందంబుగల విశేషములును నెఱింగించి యతని సిమ్మట హనుమ జ్ఞాంబవ దంగద మైగద ద్వివిధ సుహోత్ర తార గజ గవయ గంధసూదన ప్రముఖులగు బిలిచి వారిని దక్షిణపుదిక్కునకు సీతను వెదకుటకై బోవలసినదిగా యజ్ఞాపించి వినయనితోడ చెప్పిన చందమున మార్గములును విశేషములును మరలివచ్చి చేరవలసిన దడవునుం దెలిపెను. ఆ సమయమున రామ చంద్రుండు హనుమంతునిబిలిచి “అనిలనగదా! నీయందనేకవిధములైన శుభలక్షణములు గలిగియుండు, అదియనుగాక నాయందు మిక్కిలి భక్తియు నా పనులతో నెక్కుడు శ్రద్ధ గలిగి వర్తించుచుండుదువు. కా

వ చ న కా వ్య ము.

పును నివలన మదీయాభిమతస్థి యుచునని తోచుచున్నది. కావున నాదు నామాక్షరములు చెక్కియున్న మదీయాంబులయొక్క క్రొనుము. దీని గొవిందామ్మ పొడగొనవేసి నాచు కొనియు. కనిగొని సంత సొచి జనకసుతి చిన్న గొవిందామ్మని నాచెను. దాని చతురు గొవి వాసువీరులతోనుండి ప్రయాణంబై పోయెను.

అయినట్లు సుగ్రీవుని నునుమోని పక్షి మాయ కను నీతిబలిను త్తి రమునకును దడుచర నివహములతోడ పక్షి మాయ కను మొదలు బుపినవారితో చెప్పిన విధముగానే యన్నిమయములను దెలిపి, వార లును తిదాజ్ఞతలదాల్చి యాదా దీలకు మోగిత్తానని తోచి వెడి లిపోయి, తాను గావించిన సేర్వీకలును నిష్క్రమించి రామచంద్రు నకు వివేదించి “స్వాహా! విధిలేక తనయ యెన్నుబసంగినను వెదకి కినుగొని బల్లిదూలైన వచర సీరులు కీర్తునిగావచ్చి వృత్తాంతంగా నెఱంగించె”రని చెప్పిన రఘువంశుడు సంతోషించుచుండె. అతనిగా తిరుచర నివహములందున్న రామలక్ష్మణ కుమారులు వారిల నొకకు నిరీ ట్టించుచుండిరి. అట్టియెడ పూర్వ పక్షి మాయ త్తిర దీలయ న వెదకి బోయిన వినత సుమేధ శతబలులు గోలాంబుల బృందములతోడ జను దెంచి రాజసుతులకును, మర్కటేశ్వరునకు సమర్పించి “మేముపోయి యెల్లెడలను వెదకి వారరాని వోయితిమిచ్చి మాచియు చెంగను నా నక పొడగాన బడలే”దని విన్నవించి. దీక్షాపునెక్క చ కరిగిన వాను మదాదులుమాత్ర మప్పటికిరానైరి. కావున వారలేమివార్త దెచ్చెదరో తెలిసికొని కర్తవ్యము నిర్వహింపవలయుననెడి తలంపుగలవారై యంద టును వారిమార్గం బరయుచుండిరి.

—* హనుమనాదులు సీతను వెదకుట. *

సుగ్రీవునివలన బంపబడిన హనుమ జ్ఞాంబు దంగడి క్రములుల యావ్యపార్శ్వమున కరిగి విశ్రాంతింజేరి యందల విలములను పరి సర మహదట పీఠదేశములను వెదకి చుట సీతగానక, మఱియుం బోయిపోయి పూర్వముతపోధను నొక్కఁడు తనకునాడుండు నస్తుత్య రముల సాగము వాడరణ్యమున కరిగి యందు గలానాడగుటయు, సమ్మనినందు గ్రహించి తెలిచి కతమున ప్రస్తు ఫలపత్ర రహిత తులన చయమును, మృగపక్షి గణవిస్తేతిలను చ్చిల ప్రిదేశమునునైల ముప్పవనము నొక్కటిను బొడగొని యావ్యపార్శ్వమున, దాని నడచి మఱియొక యున్నత శైలముజూచి, యందలి విలముజొచ్చిరి, వారి వా

గుహా ప్రాంతమున మహా కాయుడైన పుష్కలకాశికి రామ కరచరు సరకు
 కేయక వాని దాని చని సీతాదేవి సంగమమునకు వానిని పుట్టించెను.
 పుట్టించెను. వెలువడివచ్చు బహు ప్రదేశమున గొప్పపాప వ్యాధిలగు కిర
 పుట్టించెను, గొప్ప పాపము గొప్పమును సునినుత్తా భావుత్రి
 గాఢ తేలియమిక చిచ్చిలించునుగను సమయమున నెరిజిపుత్రి గ డంగ
 మనింజూచి “వాల్ రిదరా! ఎల్లచోలను నీవును నాదకిరాము. ఆమె
 యున్నచో ను నెలియదయ్యు. సుప్రసాద మిది గొప్పకాల
 మును ము యుటకు నీలగి ననములు సంగతియు గొప్పవగున్నవి. ఈ
 యల్పకాలములోపల జనకి నందనను కనుగొను. గలము నాజి సువ్యాసిము
 చేతున్నది. కనుక కిచ్చవ్యమయ్యది జనుకబేవిని గనుగొనుటకు సంగతి
 షవా ర్తను రామలక్ష్మణులకును, రవినుతానకునుకెప్పు డ్దగ్గరను భా
 గ్యము ముగిసి కిబుగజోచ్చునని తాను. ఇంత కష్టములు నొనరించు వ్యాధి
 యున్నట్లుమై చని వాఁడును ను నిలుచుటకగితి, కచ్చుడినే ప్రాణములు
 విడుచుట మేలకార్యమని నెలుచుచున్నాడని వ్యసనకాగ్రాహిత్వ
 పలికెన. విని యంగనా పిచ్చినితని “నమోనరకమున! నాన మితిగాని
 రాశులముగానను. గనుపుకాలమునానను నాన దానమును నదకి
 యెందును గానబడకున్నచో, యప్పటిక తిగుభాగి నిచాగితిము. ఇది
 తిగు వేరపడి, పది పందలమై నెడుకుటనుండు సాగిములు నిడువద
 లుచుట యనివేకిముగాని వేలుగాను. నింగిముడిగి నాడపుడేని కల
 ము వ్యర్థముగాగడపక నెడుకుదము పది నెడునిన తానెందును నింగిములు
 చెప్పినట్లుగా చెప్పు వారి పురుషుల దక్కని వారిలాదులును నింగికిరిచి
 యదయ కిర్తవ్యంబునె. అంత నుచ్చలునుండి వానిరసీలులు నిదలి
 యటనట జూచుచు, బహుదూరంబుగిని నెయికిచోట యున్నతొగిల సు
 సాధరము కింకదాని గొడగని యదమును ఇది నింగిహిమచి నెలు
 పక్కిలను జూగకని నెదకి నెదకు వేనక యలను గొంగిరెనగి నెలు ముని
 నుటంతసి జూపేతిగలబొగ్గ నుగిచుట్టు నెడునింగియు నెలు ముని
 డి వానికి సహాపముచ వృత్తినింగిని ములతో క్రిగియును నింగియు
 కుని నుండి కలకల రవము నెలుగగి నెలు మునింగియు నెలు ముని
 నెలు ముని గినుపట్టును. నింగియు నెలు మునింగియు నెలు ముని
 ప్రాంతలో, “వా! రిదరా! నిదకిను కిచ్చి ముగిల ను నెలు ముని
 నుండి నెచ్చుచుం బోవుచున్నవి మునింగి, కిచ్చింగి, నెలు ముని
 డికిచ్చిచో వేర గము శీతలంబు తెరిపు. కానా నెలు ముని కిచ్చియు

ముగా నుండవలయునని తోచుచున్నది. మన మిదిగూచి క్రింద
దాహముఁ దీర్చుకొనివచ్చి సమృత యోజంపుడి” మనియెను.

—* మనమనాములు గుఱియొక స్వయంప్రభను చూచును. *

సానుమంతం డుల చెప్పగా శుభ్ర పానాదీతైత్తయన్న యా
వసుచర సేదలెల్లదను సమృద్ధిగా పెచ్చి చూచుచున్నట్లే చెల్లచే
ఘాసికొనియున్న బలద్వారమును మెల్లగా చదుఁజేసికొని బోదల
బ్రవేశించె. అలసాచి గాఢాధికారముగా నుండుచే యను
మోగిము దెలియక యధులవలెయొకరినొకరు పట్టుకొని మెల్లమెల్లగా
యోజనగూరము మిక్కిలి కట్టముతో చరించుతట క్రమముగా చీక
లడలి, దేదీప్యసూచముగా వెలుగుచు దలంబులు నాశ్చర్యముఁ
జంది యదొట్ట కనుమ పత్రికల భరితములైన నృత్యంబులును, సువర్ణ
వర్ణింబులనొప్పుచు కలకలంబులకు పుంబులును, స్వచ్ఛజలంబులు గలిగి
నీలువలును తామరులును వికసించుచుండగా కన్నుల పండువఁ గామించు
చున్న కొలఱును, రమణీయ భర్మిరత్న సగతి వివిధ చిత్ర శిల్పనైపు
ణ్యాభిరామంబులై విలసిల్లుచున్న ధామంబులును, సకల వస్తు నిచయ
సంపూర్ణ శృంగంబులును మొదలుగాగల విశేషంబులచే నొప్పుచు, నేది
యుఁ గొఱుగతలేక సమృద్ధిగా దోచుచుండుటయు నయ్యెత్త శయంబునకు
విస్మయించి వర్ణింపుచు, నలకుంబోయి, యందొక్కచోట నిరవమానగ
బైన తేజంబుచే దిశలు నెలిగించుచు, కృష్ణాజంబుపై సుసూక్ష్మస్పృహతో
శూర్పుండియున్న పావన స్వరూపణయైన తిపస్వి రాకర్తుంగాచి, కపు
లందఱు నామెకు నమస్కరించి నిలిచిరి.

అపు డాంజనేయుండు కరములుమోడ్చి “ఓతల్లీ! నీ నెవ్వతెవు?
ఈ యంధకార గుహంతరంబున నిట్టికాంతలు గలుగుటకును, ఈ
దవ్య భవనాదులు గలుగుటకును నిమిత్తంబెయ్యది? అద్భుతంబుగాఁగో
చుచున్నది. నీవు సామాన్యస్త్రీవి గావనుట యదొట్టగల విశేషంబు
లనుబట్టియు, గొట్టగదాననై తపంబుఁజేయుచు విందుండుటఁబట్టియు ని
శ్చయగంపనలసియున్నది. కనుకొచ్చి భవద్వ్యతాంతముని జెప్పము” అని
ప్రార్థించిన యామెకన్నులు విప్పదాచి యతఁ డెటుకొని విని “ఓయి
వానిది” అమా! నేను మేర నావర్తి కుమార్తెను వానాసుర స్వయం
ప్రభ, సీమయ నెడి యచ్చరభాటిని మయంబు నలభి తోకొనివచ్చి
యూర్జిలంబున దివ్య మంది తారాచూడఁ దెచ్చి నిలువఁచు తాతా
రత్నంబునొకొకాడి కామరూగంబు లనుభవించుచున్నది. ఇది యెఱిం

నినచ్చి దేవేంద్రుండు మయుని వధించె. నేను సేనుకుఁబ్రయుననిన, కాపున
మయుఁడు మృత్యునొంది పరితటమున గరు నాదియు పొతుక నన్న నోసే
ట నిలిపి తాను దేవభూకంబునకుఁబోయె. అప్పుఁడు నున్నది నిరహస్యత
నొంటుండొననై తపోనిష్ఠుంబున నెవరిని చూచును బ్రహ్మను పొందులా
రా! మూర్తిహోతృకై కౌలవచ్చిభాగో యజుంగంబునకుఁబడి తన నృత్తాం
శంబుజెప్పి వారి యుదంతిగాని చాకిరి, వాయుపుట్రుండు తమనచ్చిన
జ్ఞాంగంతయు విన్నవించి “జానీ! పరమ పుణ్యశీలనైన నన్ను మేము
నూ భాగ్యవశంబునఁ బడగిన ఛిన్నుల స్థితి” ననుచు పలికినను. అంతట
గామి వారలకందొసకును. మధుర సలములును, ప్రసాదములు దక్షిణములును
యభ్యముగా నొసంగి యాదరించెను.

అకలిదప్పలచే మిక్కిలి బడలియున్న ముగ్గురు పక్షిమూల స్వయం ప్రభవలకు నాతిధ్యముఁబొంది తృప్తులగుటయు నామె నందియు వారియొక మును కారణమును వివరముగాఁ జెప్పఁగోరుటయు నొనఁకుటయు సర్వమును వివరించి “అమ్మా! గడపుప్రకారము మేము సుగ్రీవునియొద్దకు పోవలసియున్నది. తక్షణమే సేవించి యుండు జాగ్రహించి మామ్ము శిక్షించును శీఘ్రముగ జరుగవలసియున్నది. మేమును గూడ బ్రతివేయించు తరుణమునఁ బడిన పాలు లిట్టివని పలుకుటకు శక్తియుఁగలదు. ఇప్పుడే పోవుటనుండి చిలము వెలువడుటకు సూక్తు నాధ్యక్షునితోఁ జరుకున్నచే. కృపామతి నై మమ్ము గూఢా “వెడలింపు”మని వేదము స్వయంప్రభ యతి నితో వానితోఁ తమ్ములారా! ఎవ్వఁడైనా, చిలముఁ బట్టి పోవు ప్రాణము లతో వెలువడి పోవఁజాలరు. ఇట్లు మయునిను సరవము బడసిననుండను. అయివను మదీయ తపః ప్రభావముచే మిమ్ము నేను నుడలిగఁచెద. సూర్య కన్నులు క్షణకాలము మూసియింటి బిటచి చూడఁగోరు” ఁనను నొక కన్నులు మూసిరి.

అంతాకాలము కడచునుండిట కన్నులు మూర్చిపోవు అందు గుఱు
బహిః ప్రవేశమున నుండుట నావానియైన కనుగొనఁ గలుఁగు ప్రాప్తిన
మును బొగడి యటనుండి కొంతదూరమువఱకు, గమ్యమునకును గూడ
వనము, బాడగని యగుచు వచ్చును. అనినంతయు పాఠశాలమునకు
కానునంతరము విడుదలయె.

[illegible]

కొనబడుచున్నది. పర్యవేక్షకులను బట్టియు, పరిశీలన చేయుచున్నది. పరిశీలన చేయుచున్నది. పరిశీలన చేయుచున్నది.

మఃము సుమనసుకా గనుగొనక పోయినచో, కొంతచి మనల చలింప
శనించుట నిగ్గయుము. కాబట్టి మన ప్రాణములు రక్షించుకొనుటక
నేరక యుపాయము పెప్పది అయి చేయుదము, ఏమనగా, కష్ట
మనము ననుపదించిపొస పర్యతగుహ బహు భద్రుడై యె. జేవతలక
సైనిము ప్రవేశించుకొనునాధ్యము. ఇందమును మరలిపోయి యందు
మున్నునలె పోవేయించి యచ్చట శిలామల గాఢించుచు స్వస్థ చింత
లనై కాలము కడపుదము. ఇట్లు చేసితిమేని, రామలక్ష్మణులుగాని సు
గ్రీవులుగాని బలముగొన్ని మనల గనుగొనజాలరు. ఇది యత్తిమ
పక్షముగా గానునట్లు గోచించుచున్నది. పోనదము. లేచిరంజె
నెప్పటియూ ననచు అనుమతించిని యెద్దియూ బలకుటకు చోచకమున్న
నన్ను, అంగునినటలు తనకు సమ్యతము కాకుంటయు ననుమతం
డనివినుంటి “టాకా! వానినడగా నీకు దుర్బుధి పుట్టెనట్లు తోచుచు
న్నది. ఈ వానిదలలు గూర్చుకొని నిలముం చుచ్చియుండి ప్రబలుండైన
సుగ్రీవునితో వారిల పోరుచు నీవు దలంచినట్లున్నది. ఇది నీవంటివానికి
మూగ్యమైన పగము కానేరదు. ప్రజలు బలవంతచి జేవట్టుమయిగాని
దుర్బలుని శాపకర్తలు. నేనును, నీయును, తాదాపను, నీతండ్రియైన
వాలి యునున్నప్పుడు సుగ్రీవుని యము వారమై యుండుదుము కపుడ
సుగ్రీవునివిడిచి యుండజెల్లునా? అని యుచ్చముగాను. మేము మువ్వర
మునుగొనక తిమ్మన యూ వానకులను నీమాటలకు సమ్యక్తంచి తమ
తమ భార్య సుగ్రీవ నిడనాడి నీయాజ్ఞకు లోబడి గుహంతరమున
నిగోడ జేడియండుటకు దలంగరా? ఇకను నొల్లడు. ఇట్లు మేమ
దలమును బొలంగినెంతట గొక్కయండపు నీవు బలమున నెట్లుండగలవన
టక వేగ నొగట్టివాడనై యుండినను, నిన్ను వెదకి నీయున్నచో నెఱింగి
తాపమానుని జీవర్యమును చూర్ణముజేసి నిన్ను వధించునుగాని
వినువను. అంతటి దివ్యాస్త్రవేదిసామా నా మాటలువిని దుర్విచారము
నీడి మమ్ము ముండట నిఁకొని సుగ్రీవునియొద్ద కరుగుము. అతఁడు
మిక్కిలి మోగియెను, సత్యసంధుఁడను, ధర్మయుక్తుఁడను, నీతల్లి
కనురక్షణుని సుగుటగజేసి నిన్ను మన్నింగలండని చెప్పిన, యంగ
దుంధుపాలు నాదటాపక, “మరున్నందా! శ్రీరామచంద్రుండు సుగ్రీ
వునకుఁ సన్నుచుగాక, నీనీతని యవరాజ పట్టముగట్టుమని యాజ్ఞాపించి
సగుడున విధిలేక యాపదని నాకొసంగనేకాని మనస్ఫూర్తిగా జేసిన
వాడుకాదు. అదియునుగాక నాతండ్రి గుహజొచ్చి శత్రునితో పోరు

చుండగా, బిలము వాతె శిలవైచి వానరహృద్యము. స్వకౌసుయ. అగ్రజని ధార్యయనక నాతల్లిని చేపట్టె. తన కుపచారముజేసిన రామ చంద్రుని బాడగనభోవక యతని తమ్ముడు వచ్చినంతట వెఱచి చను దెంచె, అతని చేసిన పనులెన్నియో గలవు. సుగ్రీవుడు కృతఘ్నుడగు ను. పాపచిత్తులను గావున చూ తండ్రిపైగల విరోధమును ముచమున నిరసించి నన్ను చంపించునుగాని నిడువఁగా. ఎట్లును నన్నతఁడు వధించుట కక్క వము కారణ బరయుచుండెడి యతని కప్పుట నీతను నద కలేదనుటయు నెపముగాగలరు. కాబట్టి నేనతనియొద్దకు రాగొల్లను. ఇహస్వేతనే ప్రాణములు విడిచెదను, మిగిలిన నామరణవార్త వినినదిగా తల్లియైన తారకును జెప్పఁగా. ఆరియ మరేయ నిశ్చయింపఁగల గృధ్రముగాఁగలిగి చింతాశల నరావసుడై దర్భ్యుపరచుకొని ప్రాయోప విష్టుండయ్యె. ఇవిధమున సంగదుండు చేయుటయు, నతనివిడిచి పోనొల్లక కవులందఱును, దుఖా క్రాంతిలై తామును ప్రాణములు విడువ నిశ్చయించి యతని చాదముననే దక్షిణాగ్రములుగా దర్భ్యు పఱచుచు. వంసగా ప్రాయోపవేశము జేసిరి.

—* ప్రాయోపవిష్టులైన వానరులయొద్దకు సంగపాతివచ్చుట. *

ఆ సమయమున నిధ్యవాసియు, జూయపున కన్నయ. సగ సంచాతియను పక్షిసమూహ వారలందఱుగల సమూహించి “జనక! సఖాం లములు దైవాధీనములు తలపని తలపుగా నొక నేను సంగపూర్ణము గా నాహారము లభించినది. ఈ వానరులజంపి భిక్షించి యిది సమ సూక్తుప్రకారము”ని తనకు తాన బిగ్గటగా బలుకుచు వచ్చుచున్న యిది మాటలువిని దానిగని యంగదుడు తక్కువ కవులతో తమ కన్నెట్ల నెఱుగ భయకర మహా రూపముగలవాడై కెర్రై ప్రాణములు విడువ వలసివచ్చు విధించిన విధాత చెయిదిక్కి తమ దుర్బళిని వగచుచు రామ చంద్రుడు నీతాలక్ష్యులతోడ వనవాసమునకు వచ్చుటయు జానకీ దేవిని రావఁబడు గొనిపోవుటయు అపుడు వాని కడ్డపడి జటాయువుపోరి మడియుటయు కాదిగా తామహ్నోటికివచ్చి ప్రాయోపవేశము జేసిన యంతవఱకును జరిగిన వృత్తాంతంబంతయు, వదనగా జెప్పి పై వము మం కిట్టి యాపద గలిగించెగదా! యని పలుకుచు దుఃఖించిన యతని పలుకుల వినుచు జేరవచ్చిన సంగపాతి జటాయువు మరణవార్త ను వినగా మహా దుఃఖమును బొంది “వనచరులా! మీరు జటాయువు మృతినొందుటం జెప్పగా విన్నంతట యధికమైన దుఃఖము కలుగుచున్న

ని. యతః నా సోదరుడు. నేను పక్షవిహీనుడనై యున్నాడనుటకులగాక యుండినట్లడల మదీయానుజం బొసిన ఖలుండైన యా రావణుని గర్వంబడంచి హుని ప్రాణములు గొనక యుండజాలను. మిత్రే యుగము, కవులూం! నాతమ్ముని వృత్తాంతమును వివరముగా తెలియజేయుటకుండుని యడిగివ యంగదుండు సర్వమును వివరించి కావ్య చంద్రుని పగులించి జజాయునకులన తండ్రికింబోలె నన్ని సంస్థారము జరిగి చుట్టఁ జెప్పెను. యధికమైన శోకముఁజెంది మీరు నన్ను సముద్రముకొద్దకుం గొని చనుండని వేడివ వనచరులట్ల గావించిరి. సంపాతి సముద్రజలముల నృతసన్నానుండ్లయనున కుదక దానము సేసి కవులయొద్దకువచ్చెను. అంతట నంగదుండు పక్షింద్రునిజూచి “సీతా వృత్తాంతము నెఱింగియుండిన చెప్పమని యడిగిన సరసాతివారలతో నిట్లయె.

—* సంపాతి వానరులతో సీతా వృత్తాంతంబు చెప్పట. *

మర్కటోత్తములారా! రావణుండు సీతం గొనిపోవుచుండగా నేనుగూచితిని, అదేవి రామచంద్రుని నామమును స్మరింపుచు రోదనముఁ జేయుచుండె. వాడు నేను గిరి శిఖరముపై నుండగా నాదాపునకువచ్చి నూర్గంబడిగి, మహా వేగముతో బోయెను. సముద్రమధ్యమున లంకా పురంబనెడి మహా నగరము. గలదు. అదియ వాని నివాసస్థానము జాన కింగొని వాడు లంకాపురమునకే పోయెను. మీరు ఇచ్చోటనుండి మహావీర్యునియొద్ద కరిగి యటనుండి సముద్రము లంఘించి లంకకుఁ బోయి జానకియున్న చోటం గనుంగొనవలయు”నని పోవలసిన విధానం బంతయుఁజెప్పి యుపక్రిష్టభంకు వారల వీడ్కొని నిజ నివాసమున కుఁబోయె. పిమ్మట నంగదుండు తక్కిన వానరులంజూచి “మనమింక సంపాతి చెప్పిన మార్గమున సముద్రమునుదాటి లంక కరుగుదుము రం” డని ప్రయాణముఁజేసి దక్షిణ సముద్రదీరమున నుండెడి యగ్నిగిరిజేరి దా ని నెక్కి. కొంత తడవు కూర్చుండి యోచించుచుండిరి. అపుడు భయంకర తరంగ కల్లోలంబై ఘోషిల్లుచున్న సాగరమునుజూచి దాని లంఘించుట ట్లకోయనుచు భీతావహ చిత్తులై వెలవెలం బోవుచున్న వనచరుల వీక్షించి యంగదుండు వారి భయమునెఱింగి “రేపు వార్ధిలంఘనోద్యోగమునకుఁ బ్రయత్నింపుదము. ఈరాత్రి కీపర్వతముపై యుండి కడవు” డని బుజ్జగించి నాటిరాత్రి యచ్చటనుండి ముఖసటి యుదయకాలమున నందఱును నిదురపెట్కొని నంతట పర్వత తటమున కపివీర పరివేష్టితుండై కూర్చుండి యంగదు డిట్లయె.

—* అంగదాదులు కడలిందాటుటకు తమ కొలందు లెఱంగించుట. *

“తరుచర వీరలారా! భయభ్రాంతులమై మన మిట్లూరకుండుట ప్రయోజనముగాదు. ఎట్లైనాన గట్టములు నహించి యీ యుబుధుని లంఘించి సీతా వృత్తాంతమును గనుగొనవలయును ప్రాణత్యాగము జేయుటకు నిశ్చయించి ప్రాయోపవిష్టులమైన మనము సంపాది పాస్వములు విన్నంతట మణల నుత్సాహము గలవారమై నచ్చి యుండుట చుట పాడిగాదు. నాపలుకులు విని మీలో నెవ్వరు సుద్రము నెఱచెనో దూరము చాటుగలుగుదునో, మీమీ సత్వము లెట్టిరో వచింపు” డని న, యతని పలుకులు విని వారిలో గజుండు పదియోజనములును, గవాక్షుం డిరువది యోజనములును, శరభుండు ముప్పది యోజనములును, ఋషభుండు నలువది యోజనములును, గంధమానను డేబది యోజనములును, మైదుం డఱువది యోజనములును, ద్వివిదుండు డెబ్బదియోజనములును, తాదం డెనుబదియోజనములును, చాటుగలమని చెప్పరి. అంత వృద్ధుండైన జాంబవంతుం డంగదుజూచి “నేను వృద్ధుండుగుటచే శిథిల విక్రముడనై యున్నాను పూర్వమునుంబోలె సత్వముచాలదు. అయినను తొంబదియోజనముల దూరమును దృఢముగా చాటుచును. అటుమీఁద సందేహా”బని చెప్పిన, నలుండు తానునుం దొంబదియోజనములు లంఘింతునని పలికెను. అంతట సంగదుండు తన బలిమి నెంచి “నేను నూఱుయోజనములు చాటుగలనుగాని, మిడి గాగలనో లేనో యనెడి సందేహము గలుగుచున్నది” యని శంకింపుచుం చెప్పిన విని జాంబవంతుండు వాలి సుతునితో “అంగదా! నీవు మాతోడయుండుము. నీవువృక్షము వంటివాడవు నీకు మేము శాఖా పుష్పముల వంటివారము. నీవు వారిధి లంఘించిపోయి మిడిగి రాలేకపోయినచో నూగశిశుమి కానలయును? ఇందఱుమును నిన్ను కర్తగా నమ్మి యనుసరించి వర్తింప వలసిన వారమైయుండగా, యెట్లు నీవు లేనపుడు నిర్వహింపగలము? నిన్ను సముద్రముచాటుటకు నియోగింప నొల్ల”మని దృఢముగాఁ జెప్పిన తారా నందనుండు జాంబవంతునింజూని “భల్లూకకుల వల్లభా! ఎట్లును జానకి వృత్తాంతమునెఱిగి రామచంద్రుని యొద్దకు పోవలయు నుగదా! ఎట్లు? నన్ను పోవలదంటివి. ఇంక సముద్రమును చాటి సీతను పొడగని వచ్చువారెవరు? దీనికిం దగిన యుపాయంబుగజెప్పి నామనంబునకు సంతృప్తి గలిగింపుమా”! యని యడిగెను.

—* జాంబవంతుడు హనుమంతుని గొనియాడుట. *

జాంబవంతుడు డప్పుడు వాలిపుత్రునితో “కపివీరాగ్రేసరా షాలిసి యుడియు నీవీపనిగ చేయగలవని నిశ్చయింప జాలకున్నాడవేమి? అంబుధి నవలీల దాటుటకును, జనకసందనంజూచి వృత్తాంతముఁ జెలిసికొనివచ్చుటకును. సామర్థ్యముగల మహాబలశాలి వీడె హనుమంతుఁ డున్నాడు చూడుము. మన మాటలువినుచు నేదియుంబలుకక యిత డూరక చూచుచుండుట వింతగా నున్నది. ఈవాయుపుత్రుండు దక్క మఱియొకం డిక్కార్యంబును జేయజాలడు. ఎంతకైత ను నితఁడే చాలినవాడు. మనమితని బాంధ్రించుట కర్తివ్యంబని చెప్పించి యాం జనేయునిగని “మాదతీ! నీవిటుల మిన్నకుండ-దగునా? నీవే యిక్కార్యంబునకుఁ బూనుకున్నచో యింకగాఁగల విధంబెయ్యతి? మీయో యి

—* జాంబవంతుడు హనుమంతుని బురిగొల్పుట. *

పనిని జేయనేచ్చిన సమర్థుం డెవ్వఁడున్నాడు? శత్రుయోజ విస్తీర్ణంబుఁ నీ యర్థవమును లంఘించుటకు మాకు శక్యమగునా? నీవు నిరుపమా బల పరాక్రమ శౌక్యధైర్య సాహస సత్త్వసము పేక్షుండవుఁ తలంచినచో నెంతటి మహా త్కార్యంబునైనను నవలీల నొనర్పగల సమర్థుండవు నీకు నిట్లు లెవ్వరునులేరు. ఈసముద్రము నొక్కసారి మాత్రమే కాదు, వరుసగా వేయిమారులు లంఘింపఁ దలంచినను నీకు లెక్కకాదు. గరు డునివంటి జవంబు నీకుగలదు. అంజనీనుతా! ఈపనికి నీకు కడంగకున్న చో మహాప్రద్రవంబు వాటిల్లును. రామలక్ష్మీలును, సుగ్రీవుఁడను మేమును. ప్రాణంబులు గోల్పోవుట తటస్థించును. కాపున యిటులజరు గకుండునట్లు చేయుము. రామహితంబుగా నీవిక్కార్థంబుకొనర్చుము. అబిదాటి లంకాపురంబుజొచ్చి, మిధిలెశనుడను బాహుగని శేషుని స్థానంబు నెఱింగివచ్చి మమ్ము సంతోషచిత్తులఁజేసి రామలక్ష్మణ సుగ్రీవులగఁగొద్దకు దోడ్కొనిపోమ్ము జగత్పాపశాత్రుజా! మా ప్రాణములును దాశరథుల ప్రాణములును, కపివల్లభుని ప్రాణములును రక్షింపు”మని బహు ప్రకారంబుగ, స్తోత్రముఁగాంచి - ప్రార్థించెను. తిక్కల య గద ప్రముఖ శాఖా చదులును. నతని వినుతించి కార్యంబునకుఁ గడంగ గోరిరి.

ఈప్రకారము మర్కటులందఱును వేరుటయు స్తోత్రప్రియుండగు హనుమంతుడు వారి పలుకుల కెంతయు నలసి, యచ్చొగి బలత్యాగంబు లంతంత కఠిశయింప నిట్లనియె. “కపివరులారా! మీరు - వెఱవ

—* హనుమంతాడు తన శక్తిని వానరులతో చెప్పట. *

ఎలదు. ఈకార్యము నాకు పెద్దదికాదు తలచితినేని, సముద్రములు పంక
మయంబగునట్లు కలంచుటకును, భూమిని బ్రద్దలు గావించుటకును నాక
సంబును మ్రొంగుటకును శైలంబులు పెకలించి యెగురవొంటుకును కాల
మృత్యువును దునుముటకును శేషుని బట్టకొని నులుముటకును, సప్త
ద్వీపములను దాటుటకును నేజాలుదును ఈసముద్రంబును దాటుట
యెంతమాత్రము? నిలువక నేనుసాదులు లంఘింపుమనినను లంఘింప
గలను. సూర్యయోజములః జెప్పెద రిదియేమి యధికము? నేను పది
వేల యోజనములైనను ననాదూశమున దాటానును. ఈ యల్పకా
ర్యంబునకై మీరు చింతింపవలదు. మీరాజ్ఞాపించితిరేని సీతా రావ
నాలతో నాలంకాపట్టణమునే పెల్లగించి తెచ్చి మీ రెచ్చటఁజెట్టుమ
నిన నచ్చట నిజెదను” అని తనశక్తి సామర్థ్యంబులం జెప్పగ యతి
నిపలుకుచువిని, యంగద, జాంబవంత ప్రముఖులు సంతోషమున నున్నాం
గి మఱియు సయ్యంజనీనుతనిం గొనియాడి మహేంద్రపర శిఖరంబుపైకరిగి
సముద్ర లంఘనోద్యోగంబునకుం గడంగి, మహాత్మాహంబు గలవా
రలై యట నతులిత ఫల పుష్పభరిత షీతి జాతంబు లాగోపించి రస
వత్పలంబులురాల్చి భక్షించియు, సింహ శరభ శార్దూల ప్రముఖ మృ
గంబులు వెఱచి నలుగెలంకులను బాఱగా నార్చుచు వానిని వెన్నంటితరి
మియు, విహంగంబు లరచుచు మిగిలికెగర జోపియు, నుత్తుంగ శిఖరం
బుల నెక్కి క్రిందికి లంఘించియు, మధుమక్షికంబులుంగొలి తేనయలు
గోలియు నిట్లు పరాకెఱంగుల గొంత తిడవు వేడుకతో విహరించు
చుండిరి.

పదియవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రామ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

పసుతోకండవ ప్రకరణము.

అంగద జాంబవంతాదులు మహేంద్రపర్వతంబుపై విహరింపుచు
వ నుమంతని బరేష్ఠించియాడి యనంతరము వాయుగదినుగిని యు.

క్షుద్రుడు “మాడుతీ! ఇంక సముద్రంబున కార్యంబున కుద్యోగంపు” మనిన నతండు మహాత్మాహంబుఁ గలవాడై వానరులంగని “మీరింక విచారించఁబనిలేదు. శ్రీరామచంద్రునిఁడలచి యమృతాన్నాని కృపా విశేషమున నేనీయంబుధిని దాఁటెద లంకకరికి నీతనువెదకి నెవ్వరేనియు నన్నెదిరించి రేని యారాక్షసుల పీచంబడంచెద. భూసుత యద్యోలు లే దేని, యమరావతియుం బాతాళంబునుం జొచ్చి వెత్తకెదను. అటుల వెదకి యు యామె కనంబడదయ్యెనేని రావణునిబట్టి కట్టియో. లేక లంకనే పెల్లగించి తెచ్చియో రఘుకులేశ్వరుని ముందుజెల్పెదను” అని చెప్పి వడి సగా నందఱుం కాగలించి ప్రయాణాన్యుఖుండై నిలిచి రాఘు వెశ్వరుని ఘానించి, రుద్రేంద్ర యమానిలాగ్ని చంద్రార్క మరుద్గణంబులకు మ్రొక్కి. కరంబులు ముందుకుజూచి పదంబులుఁకించి దిగ్గిన మింటికెగి రెను. అతనిపాదఘట్టనచే మహేంద్రగిరి సగమువాలు భూమిలోనికిఁ గ్రింపెను. ఊరువుల యరువడిచేఁ గలిగిన గాలివలన వృక్షంబులు వ్రేళ్ళితో పెల్లగిలి యతలివెంట చాల దవ్వవరకును మింటికేబోయి క్రిందఁగొలెను కల్లు వియత్పథంబున హనుమంతుండు లంకాభిముఖంబై వాయువేగం బునఁ బోవుచుండు సమయంబున సముద్రుండుచూచి తనలోదాగి సుర

—* హనుమంతునకు మైనాకం బెదురగుట. *

క్షీతంబై యన్నమైనాకుండును శైల శ్రేష్ఠునిఁబిలిచి “చగోష్ఠిమా! రామ కార్యార్థంబుగా వాయునందనుడుఁ బోయిమధ్యంబున లంకకుం బోవుచున్నాఁడు అతనికి మార్గాయాసము గలుగకుండునట్లు చేయవలసినది మన కు కర్తవ్యము. కావున నీవు మీఁదికిలేచి కొంత తడవ నీతియు నిగ్రహము కనుకూలముగా నుండుము. శీఘ్రముగా లెమ్ములె” మ్మని తొందరపెట్టెను. అంతట సునర్ల శిఖరములతోడను వివిధపల భరిత వృక్షంబులతోడను, మైనాకుండు జలధినుండి లేచి వాయుపుత్రుండగుచున్న దారికడ్డముగా మహాన్నతంబై నిలిచెను. అవిధమున మార్గ నిరోధముగా నిలచిన యాగిరి సత్తమునిఁ బూడగని యాంజనేయుడు తనలో “విదాక ఘోరి రాక్షసుండుగా నున్నాడు. నాకు నిరోధంబు గలిగించుటకై యిటుల శైలాకారంబుదాల్చి యడ్డము నిలిచియున్నాడు. మదీయ వక్షంబుచే దాకి సేని పోతరం బడంచెదంగాక” యని చింతించి యధికమైన యరువడి తోడ పరతెంచి తన తొమ్మునందాకిన, యశని భూతంబుననుంబోలిన యున్ననిగాని యుగంబు తాకుచుచే పర్వతం బట్టిట్టియాక పో నునుగునట్లు

సమాళించుకొని భిక్షులై మైనాకుండు మనుష్యరూపంబుదాల్చి శిఖరంబున నిలిచి హనుమంతునకు విన్నపము పెట్టెనుగను నిట్లనియె. ఓవానరోత్తమా! వాయునందనా! నేను నీకు శత్రుడనుగాను మైనాకుండ నెడి పేరు గల శైలంబ ఇనవంశ జాతుండైన సగడని కుమారులచే త్రవ్వబడిన దగుటచే సముద్రమునకు నాగరమను నామము గలిగినది. ఆ వంశమున బుట్టిన రామచంద్రుని కార్యమునకై నీవు పోవుచుంటు గని సముద్రంబు నాపూర్వ సంబంధమును దలంచి “సీను శ్రమవాయ నొక్కంత విశ్రమించుటకై సహాయార్థము నిలుపు”మని చెప్పగా నికెగుట నిలిచినాడను. అదియునుగాక నీకు నేను సహాయము కయవలసిన బాధ్యతయునుగలదు, అవిధం బెబులనగా, మున్ను పర్వతములు తొక్కిలుగలవైయుండి యచ్చు డవును మిటి కేగసి, భూమిపై వ్రాలుచుండెను. అందువలన పట్టణములు, బల్లెలును, పవకోటులును మిక్కుటముగా నాశమగుచున్నదని యింద్రుండు కోపించి వజ్రాయుధముతో వాని పక్షంబులు ఘండించుచున్న నేను భయంబుజెంది సీతండ్రియైన వాయుదేవుని ప్రార్థించిన యతండు తన బలముచే నన్ను గొనివచ్చి యాచట సముద్రమునవైచెను. సముద్రండు నాకాశ్రయ మొసంగె, అదియొదిగానే నిచ్చుట నేయున్న వాడు. కపివీరాగ్రేసరా! అటులనాడు మహాపతారంబుజేసిన వాయుదేవునకు నీవు కుమారుండవగుటచే కృతజ్ఞ తాబుద్ధగలవాడనై నీకు ప్రత్యుపకార మివ్వధమున జేయదలంచితి కాబట్టి నా స్వరూపమైన యీకొండపై గొంత తిడవు విశ్రమించి మఘరపలంబు లారగించి నేద దేటి పిమ్మట నీయిష్టంబు పొప్పున నరుగు”మని చెప్పి ప్రార్థించెను.

ఇట్లు మైనాకుండు చెప్పటయు పవనసుతుండు సంతసించి “గద శ్రేష్ఠా! నీసద్గుణ సంపద కెంతయుమెచ్చితి, ప్రియంబున విశ్రాంతిగముసంగి నన్ను నాదరింపఁ దలంచిన నీపరోపకార తత్వమెంతయు శ్లాఘ్యము. ఐనను నేనివుడు నిమిషకాలమైన దడవుచెయుటకు వలనుగాదు. చాల దూరము పోవలసియున్నది ప్రొద్దుచాలదు. ఇదియునుగాక యీశతయోజన విస్తీర్ణంబైన సాగరమును దాటియెరిగి గాఢనిదురలయను శిమగలుగబోదు. ఎచ్చటను నిలువక పోవునట్లు శపథముజని పోవుచున్నాను. కావున నిలువజాలను. దీనికై నీవు కనియవలదు, నీయాదర వాక్యంబులవలననే నీవు చేయదలంచిన సత్కారము నాకు చెందినది. ఇంతగా ప్రార్థించుచున్నావుగాని, నీకు తృప్తిగలుగుటకై స్పృశించుచున్నాను. ఇంతమాత్రము చాలును” అని చెప్పి చేతితో యా పర్వతశిఖ

నామను తాకి మహానాగమున భోవహాదంబు, ఆపును మహన్నందినుని సాహసంబునుజూచి నేపత లాశ్చర్యములొందెడిది. “బౌతా! నాకూడకు — హస్త బేముకవచ్చును” చిహ్నక్షయముగా భయంకరమైన కముగ్రమును దాటి యంబరకూర్చమున భోవుచున్నాను. ఇత డెరుగునోట పరీయమైన కక్కసలు పెక్కంబి గలడు. ఈతండున్నచో రెయింబిహాసం, వారికి దూరించి యితం డెరుల సీతను గనుగొని రాగలఁ యెడఁ గడవేసము బుట్టుచున్నది. మరచితని ప్రభావము పరీక్షింపవలయు.” పలియొడి నింసయను పేరుగల నాగకూతంబిలిచి “మరరా! పిప్ర భయంరాకృతి దాల్చిపోయి హనుమంతున కడ్డమై గమన విరోధంబును గలిగిపుము. నిన్ను జయించి యతం డెవ్విధంబున బోవునో చూచెడ”మని ప్రేరేపించిరి. దేవతల యిష్టానుసారయై సురస మహాదు గ్రరాక్షసి రూపమునుధరించి. వేగముగా బోవుచున్న హనుమంతుని కడ్డంబుగానిలిచి పెల్లుగానార్చి యల్పహాసంబుజేసి యిట్లయె.

—* అంజనేయుడు సురసాసింహికల జయించుట. *

“ఓరి వెడగు వాచడుడా! ఎక్కడికి బోయెదవు? నిలువుము, నాదృష్టికి గోచరించి చంతట తప్పించుకొనుటకు హరిహరాదులకు సయితయు శక్యముగాదు. ఇంక నారాజురముగమ్ము. వేగముగా బోయెదవెచ్చటికి? తప్పించుకొనవచ్చుననియు నిన్ను విడుతుననియుం దలంచితవా? గుహసదృశంబైన మదీయ పవనద్వారంబున బ్రవేశింపక తప్పదు. రా రమ్మ!” అని పలికి భయంకరముగా నోడదెజుచి మ్రింగవచ్చెను. ఆవి కృతాకారంబుజూచి త్రటస్థించిన గమన విఘ్నంబున కాంజనేయుండు మనంబున జింతించి యారాక్షసింజూచి “నేను రామకార్యార్థముగా లంకాపురంబున కేగుచున్నాను. త్వరితముగా మరలి నీయొద్దకు వచ్చెద అపుడు నన్ను నీ కాళంబుగా గొనుము. తొందఱపనికై బోయెడితటి విఘ్నముజేయక విడువుము. నామాట నమ్ము” మని చెప్పెను. అతని వా క్యంబులకు సమ్మతింపక యారక్కసి మిక్కిలి యాగ్రహముగలదై “ఓరి మరక్కటా! నీయాటలునమ్మి విడుతునని తలంచినాడవా? ఆ యాశను విడువుము. రామకార్యమునకుఁ బోవుచుండినను మఱి దేనికొఱకుఁ బోవుచున్నను నిన్ను మ్రింగక నేను విడుచుదానఁగానునుమీ!” యని కడు విశాలంబును, దీర్ఘిదంబ్రాయు క్తంబునునగు వక్త్రంబువిచ్చి మఱియుం జేరవచ్చిన దాని యుగంబునుగాంచి హనుమంతుండు చలింపక తనలో “వచ్చిననేమి? దీనికి నేను చిక్కెడివాడనా? దీనిశక్తి యెట్టిదియోచూచె

దనుగాక" యని విబృతమునఁబలిచి దానికి మ్రొంగుటకు సాధ్యము. గాత్రమును భంగిని యానోటికంటె పెద్దవిగా నుడువట్లు తన దేహమును బెంచెను. రాక్షసియు నోరును మతీయు విశాలముజేసెను. అంతకంటె నెక్కువగా హనుమంతుండు బెరిగెను. ఇట్లు క్రమముగా రాక్షసియు వాయువువ్రేగుచును, వక్తశరీరములఁబెంచుకొండంగిని. సూర్యయోజనముల నెడల్పుగా యది తన నోరుఁ దెఱచినంతట మారుతి తటాలున తన గూఢము నుపసంహరించి యంగుష్ఠమాత్రుండై కుక్షిఁజొచ్చి వెలువడి ముందుఁ బలిచి, ఓరాక్షసీ! నీవు కోఁనలాగున నీయదిరంగుఁ ప్రవేశించి వచ్చి వాఁడను. నీ యాకలిదీక్షనట్లు భావింపుము. నేను నాపనికి శీఘ్రముగా బోయెద"నని పలికెను. అతనిశక్తికి సురస యాశ్చర్యముగొంది నిజరూపంబుఁదాల్చి "వనచర్య త్రమా! నేను రాక్షసినిగాను, సురసయనెడిపేరు గలదానిను నాగమాతను, నీ పోయెడిచోట మహా బలశాలులైన రాక్షసులుండుటచే, నీవువారిని జయింపఁగలవో, నీసామర్థ్యం బెట్టిదియో యెఱుంగవలయుననెడి తాత్పర్యముఁగలవాననై వేలుపులు నన్నుబిలిచి నీకు గమన నిరోధంబుగలిగించి బలంబు నెఱుంగుటకు? బంపిన యిట్టి రాక్షసిరూపంబుఁ దాల్చివచ్చి యడ్డగించితి, నీవు మహా సత్వసంపన్నుండవు. నిన్ను జయింపుట కెవరికిని సాధ్యముకాదు. నీకు మేలుకలుగును సుఖమునఁ బోయిరమ్మని చెప్పితన లోకంబున శరీరెను.

తిర్వాత మదత్సత్తుండు త్వరిత గమనంబు జనుచుండ పదియో జనముల లావును, ముప్పదియామడల నిడువునుగ గలిగినదియు ఛాయా గ్రాహిణియునైన సింహికయనెడి రక్కసి నీటిపై జరిపరుండియుండి మీగుటనుగుచున్న హనుమంతుని దేహచ్ఛాయనుబట్టి కదలిపోనివ్వక నిలువరించి తటాలున మీదికెగసి విశాలగలైన నోరుఁదెరిచి మ్రొంగెను. హనుమంతుడంత వాని పొట్టంజిల్చి రక్తసిక్త దేహుండై పొలవడి, యదిమడియుటయు, రయంబున చుంబుధిని తరించి యావలిరాముడ్డుననుండు సువేణుచలంబుఁజేరి దానిపై నిలిచె. ఇట్లు సూర్యయోజనంబుల నెడల్పుగల యుధిదనిదాటి మహాశక్తి సంపన్నుండైన యా కసివరుణుఁ కొండపై కొంత తడవు విశ్రమించియుండెను.

—* హనుమంతుడు లంక ప్రవేశించుట. *

అంతట లేచినిలిచి తనకెదుట దోచుచున్న మహాన్నత మణిచయ స్థగితనువర్ణమయ రమణీయ గోపుర ప్రాకార, సాధహార్యాభిరామంబును, సుందరతర వననిచ యావృతంబును. పరవీ దుర్గమ పరిఘా

కలితంబును, నిరుపమాన శౌర్య బలోపేత రాక్షసపీఠ సమృద్ధింబునునై
 సకల వైభవ పరిపూర్ణంబై మహాసంగపత్కరంబై కన్నులపండువసేయు
 నదియగు లంకాపట్టణంబును గనుల విలోకించి తనీయ శోభావిశేషంబు
 నకెంతయు నాశ్చర్యంబుఁజెంది సూర్యాస్తమాన కాలపర్యంతం బచ్చో
 టన గడపి సాయంసమయంబున సప్సరంబునందలి యు త్తరద్వారంబుఁ
 జేరి తనమనంబున దానిని వర్ణింపుచు “అహా! శత్రుజన ప్రవేశంబునకు
 సాధ్యంబుగానిదియు సభేద్యంబునునైన యీపురము సురాసుర చతురో
 పాయ ప్రయోగ దుస్సాధ్యంబైనది ఇచ్చోట లోక భయంకరుండైన
 రావణుండు మొదలుగాఁగల రక్కసుల కనుమొఱంగి నేను నగరంబుఁ
 జొచ్చి నీతను గనుంగొనుట యెట్లా తోచకున్నది. అయినను నేలా
 గుననేనియు వచ్చిన కార్యమునకు ప్రయత్నింపవలయునుగదా! దైర్యమే
 సహాయము, ఇచ్చోటనుండి యూరక యోజించుటచే లాభములేదు.
 ఏవంకఁజూచినను నిమకవైచిఁ రాలసట్లు రాక్షసులు నిండియున్నారు.
 వీరునన్నుఁ గనిలేని యడుగైనఁ కొనిక నిరోధింపఁగలరు. గాలికి
 సయిత మీ పురంబులో ప్రవేశించుట కష్టము కాబట్టి యిట్టి రూప
 ముతోఁ జొచ్చుటకు వలనుగాదు. ఈరాక్షసులను మోసగించియే ప్రవే
 శించవలయును. శ్రీరామచంద్రుండు పరమ ధర్మస్వరూపుఁడు, ఆమహా
 త్ముని కార్యంబునకై వచ్చినవాడనైన నాకు నేసంకటంబైనను నేల
 కలుగును? అన్నియు, ననుకూలముగానే జరుగును, నావఁగివాడ నీ
 ముక్తికిడి రక్కసుంజూచి భయమొందుట కర్హంబుగాదు. ఇప్పటిరూప
 ము నుపసంహరించి నూత్నైకృతించాల్చి జెచ్చెద”నని యిట్లు తలపోసి
 యణుమాత్ర దేహుండై తత్పురగోపుర ప్రాసాదాధి రోహణంబుగా
 వించి జాజ్వల్య మానశోభా విజరాతంబుమ, నానావిధాలంకారయుక్తం
 బును, బహుతర రమణీయంబునైన రావణుని నగరుఁజూచి యచ్చెరు
 వునొంది కొంత తడవు దాని సొబగును వర్ణించుచుండి పిమ్మట తత్సేధం
 బుడిగి నీతా దర్శనోత్సకుండై లోపలికిఁ బోవుచున్న సమయమున
 నల్పశరీరుండై పోవుచున్న యతనింజూచి, యాద్వారమునఁ గావలిగా
 యుచున్న లంకియనెడి రక్కసి మహా దాగ్రహముచే కనుబొములు
 ముడివడగా పెల్లుగానార్చి యడ్డగించి “బలీ! ఓరీ మర్కటాధముఁడా
 ఇచ్చోట కావలియున్న నన్ను గిరురించి పురముఁజొచ్చి పోవుచున్నాడ
 —* హనుమంతుఁడు లంకయను నిశాటని నిగ్రహించుట. *—
 వెక్కడకు? నీవెవ్వండవు? ఈ పురమున కేమి పని గలిగివచ్చినవాడవు?

త్రొవోక భయంకరుడై రావలెడలెడి గూఢ పట్టణములో మమ్మెఱుంగు సేక ప్రవేశించుటకు శక్యమా! సత్యముఁ జెప్పితివేని విడిచెద లేదా? నిన్ను పట్టి వధులగుగాని విడువను. అని దారుణమైన మాటలుబలికెను. దానిపలుకులకు సందియమునొందక హనుమంతుండు ఎదురుగానిలిచి నిద్రై రథముతో ట్లనియె.

“ఓనిశాటి! ఈ పురస్వారమును నీవేమి చేయుచున్నావనవు? నన్ను నిరోధించుటకు కారణమెయ్యది? నీ నెవ్వ శావు? పేరేమి? చెప్పుము!” అని ప్రశ్నించె, అతనినినగాచి కోపాదుణిత లోచనయై యది “ఓరి వాస రాధమా! లంకయ నెడి పేరుగలవానను. నేనీస్వారమున గావలియుండి పురముఁ రక్షించుచుండుదును. నాకు దెలియక నొగిహారాదులగు నను, ఈపురముఁ బ్రవేశింపజాలరు. నీవు ఎంతటివాడవు? ఎచ్చట నుండి వచ్చినాడనో, పోవుట యెచ్చోటనునో, యెఱింగింపు” మని గద్దించి యడిగెను, ఇటుల నారక్కసి యడుగుటయు వానరసత్తముండు

—* హనుమంతుండు లంకయను రక్కసిని వర్జించుట. *

“ఓని నిశాటి! నేనెవ్వడనైన నేమిగాని, ఈపురమునం గల హర్మ్య ప్రాసాదులును, విశేషములునుం డూడఁదలంచి వచ్చినాడను. కావున నిరోధింపక తొలగు” మని ప్రత్యక్షైత్తిరం బొసంగిన, మహాదాగ్రహము నొంది, లంక పండ్లుగొఱుకను, వాయుపుత్రునిఁ బోసేక యడ్డగించి యూర్చి పిడికిట యతని వక్షమును బొడిచెను, అపు డాంజనేయుం డుగ్రాకాశుడై వజ్ర సన్నిభంబైన ముష్టిచేఁ బొడుచుటయు నది సామ్యసిలి బల మణిగి క్రిందబడి “వానరోత్తమా! కరుణించి చంపక విడుపుము. అద్వితీయ పరాక్రమవంతుడ వగుటఁ దెలిసికొంటిని. మున్ను పరమేష్టి నాతో “ఓలంకా! లోకముల నిన్ను నిర్జించుట కెవ్వరికిని సాధ్యముగాదుగా ని ఎన్నడు వానరుండు వచ్చి యెదిరించునో, యుతనివలన నెపుడు నీవు జయింపబడుదునో యది మొదలుగా లంకాపురమునకు చేటుకాలము ప్రారంభము కాఁగల”దని చెప్పెను ఇపుడు నీవు నన్ను జయించినాడవు, ఇంక నీపురమునకు మహోపద్రవములు వాటిల్లుట నిశ్చయముఁ మర్కట వీరాగ్రేసరా? నీయిష్టానుసారముగాపోయి చూచిరమ్మ” అని చెప్పి యూరకుండెను. ఆంజనేయుండు దానిని జయించి నగరముఁజొచ్చి రాజ వీధులును, మణిమంటపములును, మహోన్నత భర్మ్య సార్మ్యములును సాధగోపుర పంక్తులును, చావళ్ళును దీర్ఘికలును, గృహారామంబులును గజాశ్వ గోశాలును, ఆయుధశాలలును, కాంచన రథములును, నగ

శీత వీరరాక్షసుల భటస్తామములును, జటిలకేశ యజనాబర, స్వాధ్యాయవిరతులైన రాక్షసులును నేకకర్ణులును, నేకనేత్రులును, దీర్ఘదంష్ట్రులును, దీర్ఘనాసికలు గలవారలును. భకపాదులును. ఘూక శ్వాసతురంగహస్తీ మార్దాలముఖులును, భయంకరనేత్రులును, ఏక, త్రినేత్రులును ఖరకర్ణ, గజకర్ణ, గోకర్ణులును మొదలుగాగల వికృతరూపులైన రాక్షసస్త్రీ పురుషులంగాంచుచు, కుబ్జ వామన, మహాస్థూల మహాదీర్ఘ, కాయల విలోకించుచు, తత్కాలమున చంద్రోదయంబగుటయు వెన్నెల వెలుగు సహాయముగా నెల్లచోటులం దిరిగి సీతను నానాముఖముల పెదకి స్త్రీల యంతఃపురములును, నధికాదల మందిరములును కుంభకర్ణ విభీషణ, మహాధర, మహాపార్శ్వ, ప్రహస్త, విద్యుజ్జహ్వ, విద్యుత్కర్ణ, మిద్యున్మాలి, జంబుమాలి, సుమాలి, శుక, నారణ, వజ్రదంష్ట్ర, వజ్రగ్రీవ, వజ్రకాయ, కట, వికట, ఘన, ప్రఘన, హస్తముఖ, నాగజిహ్వ, కరాళ, వహ్నికేతు, రశ్మికేతు, సూర్యశేతు, సంపాతి, విరూపాక్ష, ధూ

—* హనుమంతుడు లంకయందు సీతను వెరకుట. *

ప్రమాక్ష, భీమాక్ష, మకరాక్ష, శోణితాక్ష, మత్తోన్మత్తి, కుంభ, నికుంభ కంస, నాకంపన, దేవాంతక, నరాంత, కాత్తికాయ, మహాకాయ, మహాదర మేఘనా దాగ్నివర్ణ ప్రముఖులైన యాతుధాన శ్రేష్ఠుల గృహములు కలయవెదకి రావణుని సౌధమును, ప్రవేశించి యందు బజసశాల పదార్థములునుం బూర్ణము గావింపబడిన పాత్రీములుగనియు మురజ మర్దశ వీణాది సాదనములం గరములంబూని యలసట పెంపున నట్లే శయనించి నిదురించుచున్న యవతులంగాంచియు నందలి యలంకార రమణీయకలయు వైభవమును విలోకించియు నచ్చేరునొంది మెచ్చుచు నలుగెలంకులదిరిగి రావణుని శయనగృహంబుం బ్రవేశించి హంసతూలి కా తల్పముపై మంహోదరియనెడి పేరుగలదగు భార్యతోగూడి శయనించి నిద్రించుచున్న యతనిని వీక్షించి యా యిందువదన సీతగాదలంచి వగచి మరల యోజింప పరమ సాక్ష్యంతింపైన జనక రాజ నందన గామిని యెఱింగి యామెయందు ద్రోహము గలిగినటుల తానుభావించుటకును తన యవివేకంబునకును మిక్కిలి చింతించి యచ్చోటువిడిచి మఱియుంగల నకల ప్రదేశములును వెదకి యెందును సీత బాడగానక యున్నతంబైన యొక గోపురంబుపైఁజేరి కూర్చుండి ప్రయాసనొంది తానువచ్చుటయు భూమిజ కాసరాకుండుటయు తన యత్నంబు వ్యర్థం

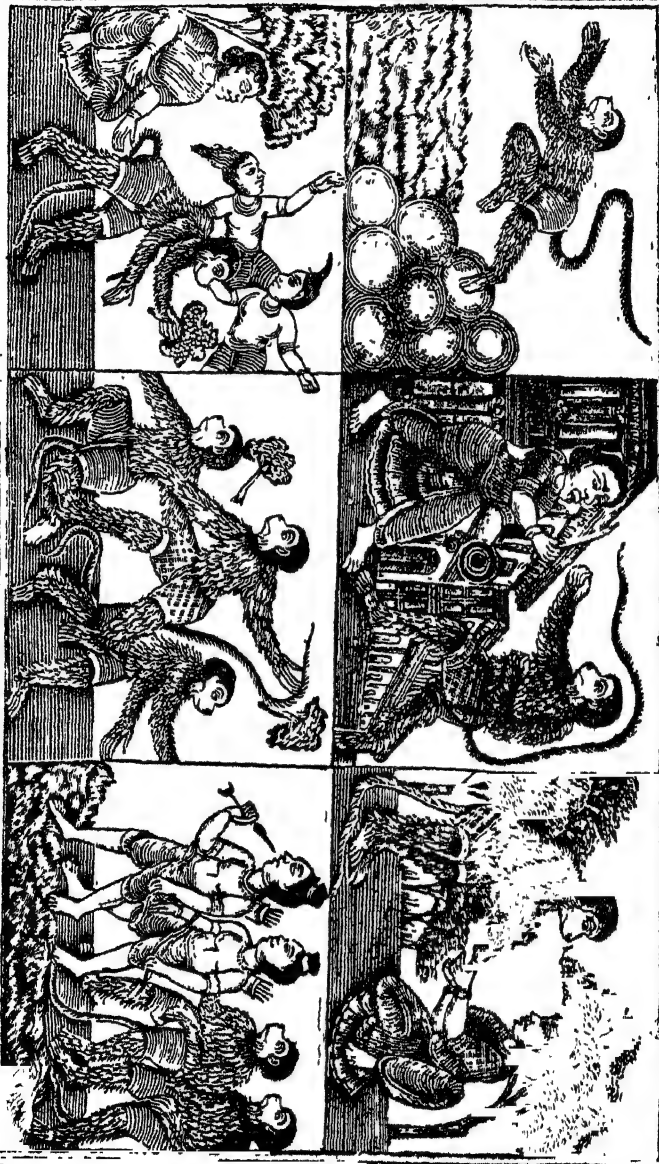
బగుటయుండలంచి చింతాక్రాంతుడై "అయ్యో! నేను ధరాసుతంగని జేమవారం జెప్పదుననెడి యాసతో రామలక్షణ సుగ్రీవులునారాకకై నిరీక్షించుచుందురు. నేనరిగి వారికేమి చెప్పదును. నావలనకార్యం బనుకూలము కాగలదని యెదుడుచూచుచున్న యంగుదాదుల కేమి చెప్పదును? ఛీ! జానకీదేవిం గనుంగొనక పోవఁజెల్లునా? పోవకున్న కర్తవ్యమెయ్యది? ఇచ్చటనే దేహంబు విడిచెద"నని వ్యసన మంతంతకు మించి యోజించి తుడుకు తానంతవఱకును చూడకున్న యశోకవనం బునుజూచి పిమ్మట కర్తవ్యమును నిశ్చయించువాఁడై యచ్చటనుండి యశోకవనంబున కరిగెను.

—* హనుమంతుడు సీతాదేవిం జూచుట. —*

ఇట్లుపోయి వనంబుల నలుగడలనునెడకి యొకచోట విశాల శాఖా వ్యాప్తమును నిబిడ పత్రయుతంబును నత్కున్నతగులునైన యొక యశోక వృక్షంబు మూలమున పెక్కండు భయంకరా కారులగు రాక్షసస్త్రీలచే పరివేష్టితయై చెక్కిట చేయిజేర్చి జలములు బాసిన కమలములవలెను త్రెంచివైచిన పూదీగవలెను మేఘూచ్ఛాదితఁడైన చంద్రబింబమువలెను మాసిన వస్త్రము గట్టిన రత్నంబువలెను కాంతి హీనమై ధూళిబెరిసిన యంగములతో శోకబాష్పములు కన్నుల జాటుచుండగా కూర్చుండి రామనామమును స్మరించుచు నేల జూచుచు దైన్యదేవత చందమున నొప్పుచున్న భూపుత్రింగని రామచంద్రుండు చెప్పియున్న లక్షణములన్నియుం గలిగియుండుటచే నామెయే జనకనందనయగుట నిశ్చయించి తటాలున నామె మూడున కరిగినచో రాక్షస మాయాకృతిగా నెంచుననియు తానెంతచెప్పినను తన వాక్యములునమ్మ జాలదనియు యుక్తిగా మొదట తన్నెఱింగించుకొనిపిమ్మట సంభాషించుట యుక్తమనియు యోజించి వృక్షాగ్రిం బారోహించి గూర్చుండెను.

—* రావణుండు సీతయొద్దకు వచ్చుట. *

ఆ సమయంబున సీతయందు తనకుగల మోహభ్రాంతియుముచే చిత్తంబుకలంగి రావణుండు మహదాడంబరముతో, వెడలి యశోకవనం బున సీతయున్న చోటునకువచ్చి యామెనుజూచి, తనవిభవంబును, పరాక్రమాది విశేషంబులును తాను వర్ణించి చెప్పి తనతోడఁగూడినుఖంపఁగోరి బహువిధంబులఁ బ్రార్థించెను. ఆ దుష్టునిమాటల వినినొల్లక సీత చెవులుమూసికొని రామనామంబును జింతింపుచు, వానిపై మిక్కిలి కోపమును రోషమునుండెంది నిరసన భావంబుఁ గలదియై యలత్కృముగా దూఱ

హానుమంతుడు నీలకు ముద్రాసంగతు.

నాడి తిరస్కరించెను. తనమాటల నలుల ననాదరించి నిందించుటయు. మహాగ్రంథై పంక్తిముఖుండు ఖడ్గంబుఁగొని యామెను తెగవేయ నుంకించుటయు వెంట వచ్చియుండిన యతనిభార్యయైన ధాన్యమాలిని యనునది యడ్గంబుసాచ్చి హితోక్తులచే యతని కోపంబు శాంతిల్ల జేసి నివారించెను.

అంత దశముఖు డచ్చట తాను కావలెఁబెట్టియున్న దనుజ స్త్రీ లంబిలిచి "మీరు నయభయములచే బోధించి యీ గుంజుని నాయం దనురాగముగల చానినిగాఁ జేయుఁడు. ఆలాగు మీరు చెప్పిన పద్ధ తులు వినక నిరాకరించెనేని, రెండునూనముల వజ్రకును జూడుడని నాజ్ఞాపించి వెడలి లంకకుఁ బోయెను. పంక్తివదనుం డరిగినంతట క్రూరచిత్తలైన యానిశాటస్త్రీలు సీతకు చుట్టునుండేరి, రావణుని మ హిమను వర్ణించియు, బహువిధంబుల నాశలుచూపియు, నయవాక్యం బులు పలికియు, బతిమాలియు బెదరించియు, చంపక నుంకించియు, నింది చియు. నయ్యనురేశ్వరుని వరింపఁజేయుటకై తమవలన నైనంతవజ్రకు ను బ్రయత్నించి నిర్బంధింపఁ దొడంగిరి. సీత వారిపలుకులు చెపులని డక వారలంగాంచి "ఓసీ! నిశాటలారా! ఈదురుక్తులు నామోలఁ బలుకవలదు.

—* సీత రాక్షస స్త్రీలవాక్యములు నిరాకరించుట. *—

మీ రావణుండు మీకధికుండుగాని, వాడు నాబుద్ధి కత్యధముఁ డుగాదోచును, త్రిలోక సామ్రాజ్య ధురంధరుండైన రాఘవేశ్వరుని యందు లగ్నంబైన నాచిత్తంబును మరల్చుటకు మీకు సాధ్యంబగునా? ఏల వెతలొంది నన్ను తొందరపెట్టెదరు? ఈ ప్రయత్నములవలన మీరు చెందఁబోయెడి లాభమెయ్యది? ప్రయోజనములేదు. వట్టిభ్రమయే సుడి! జగద్విఖ్యాత చరిత్రుండైన రామచంద్రుం డనుజ సహితుండై వచ్చి క్రూరమతియైన రావణుని సపుత్ర పౌత్ర బంధు మిత్రామాత్య ముగా వధించి నన్నుఁ గొంపోవఁగలండు. ఆనమయంబున మదీయ పౌ శేశ్వరుని శౌర్యపరాక్రమములును, రావణుండు చెందఁబోయెడి దుర్గతి యును మీరు చూడగలరు. ఇంక నేమియుం బలుకకుండుం"డని పల్కెను.

తమ మాటలువినక యవ్వధంబున నిరాకరించుటయు నిశాటస్త్రీ లు కోపగ్రస్తచిత్తలై యామెను చంపెదమని బెదిరించిరి ఆనమయమున నట బడుండి నిదురించుచుండునదియు, నచ్చోటనుండు రక్కసి గుంపున

సద్యక్షులారునునైన త్రిజటయనునది మేల్కొని సీతను బెదిరించుచున్న చానవ స్త్రీలంజూచి వారించి నారితో తనకు గలిగిన స్వప్నమును నివ్వధంబునఁ జెప్పసాగెను.

—*త్రిజట తన స్వప్నమును రాక్షసస్త్రీలకుఁ దెలుపుట.*—

యువతులగాఁగ నేకొక కలగన్నాను. రావణుండు విషత్తును సీతాపత్నియైన రామచంద్రుండు జయమును జెందుట తథ్యము. ఎట్లనగా వేయి తెల్లటి నేనుగులతో గూడి, సిభికాచూరుండై రామచంద్రుండు. నెత్తురు ద్రావుచున్నట్లును, లంకాపురమును మ్రింగుచున్నట్లును, సీతయు రాముడును, తెల్లనివస్త్రములదాల్చి యున్నతంబైన కొండపై నుండు నట్లును. సీత సూర్యచంద్రులనంది తాకుచున్నట్లును, శీతాలక్ష్మణ సహ తుండై రామచంద్రుడు పుష్పకమునెక్కి యంబర మార్గమునఁ బోవుచు న్నట్లును, మఱియు సనేకములయిన శుభలక్షణములతో నొప్పుచుండి నట్లునుం గంటిని. రావణునిగురించి యనిననో, ఎవతెయో యువతియు కర్మక చేయిబట్టి యీడ్వగా నతండు భూమిపైబడినట్లును, గొఱగఁ బడినతలయు, నతని వస్త్రములును, నెట్టుని పూవులును గంధమును ధరించిన దేహమును గలవాడై గాడిదెలు గట్టిన దేరెక్కి దక్షిణదిక్కు గాఁబోయి. పేడచే నింపఁబడిన గుండలో నొచ్చినట్లును, దక్షిణనలం దిక్కినిన శరీరము గలిగిన భయంకర రూపిణియైన యొకస్త్రీ రక్తవస్త్ర మును మెడకుగట్టి రావణుని దక్షిణముగా లాగిని పోవుచున్నట్లును, మఱియు, పంక్తిముఖుండు పందిని, యంద్రజిత్తు మొసలిని, కుంభకర్ణం డుప్రమును, నెక్కి దక్షిణముగాఁ బోయినట్లును, లంకాయందలి రాక్ష సులు రక్తమాల్యాంబరములు దాల్చి నూనెద్రాగుచు, నాడుచుం బా డుచు దక్షిణదిక్కునకుఁ బోయినట్లును, విభీషణుండు మంత్రులతోఁ గూడి యున్నతమైన తెల్లని కొండపై విహరించుచున్నట్లునుం గంటిని. నాకల తప్పనదికాదు. లంకేశ్వరునకు కీడుగలుగుటయు రఘువరునకు శుభముగలుగుటయు సిద్ధము. కావున మన మీ సీతను బెదిరించి చిక్కు లఁబెట్టుట యుక్తముకాదు. ప్రియము గదుర సేవించుటచే మనకు మేలు గలుగును లేనిచో నుపద్రవము వాటిల్లును. నా మాటలు నమ్మి యామె జోలికిఁబోవక మిన్నకుండుడని బోధించిన వారలా వృత్తాంతమును విని వెఱఁగొంది జానకిని బెదిరించుట మాని యంత మిన్నక శయనించి యుండిరి.

తత్సమయమున జనకసుత తనకు కలిగిన కష్టమును, దుఃఖమును, పతివియోగమును నెంచి మిక్కిలి చింతాక్రాంతయై రాక్షస సహితముగా లంకాపురము నాశమైపోవునుగాక యని శపించె. వృక్షముపై గూర్చుండి సర్వమునుం గనుచున్న హనుమంతుఁ డామెకుఁ దొడరిన కష్టమునకు వగచి, యది సమయంబని తలంచి తనరాక నెఱింగించికొనినెంచి శ్రీరామచంద్రుం డయోధ్యనుండి వనవాసమునకై సోదర భార్యాయుతముగా నడవికి వచ్చుటాదిగా, వనవాస వర్తనమును కపట మృగా గమనమును సీతాపరారణమును, రామసుగ్రీవుల సఖ్యమును వానరులు నానాముఖముల భూపుత్రిని వెదకుటకుఁ పోవుటయు, ను సముద్రమును దాటినచ్చుటయు, నిత్యాదినర్వవిషయములను నసునగా వృక్షముపై నుండి చెప్పెను. ఆయాటలువిని రామచంద్రుని నామము చెవుల సోకుట కలరి సీత తలయెత్తి చెట్టు కొమ్మపైనున్న వనచర శ్రేష్ఠునిఁ గని భయముఁజెంది పలువిధములం దనలో తలంచెను. అపు డాంజనేయుండు దిగివచ్చి యామెకు మొక్కి, బద్ధాంజలియైనిలిచి, తానువచ్చుటకుకారణమైన వృత్తాంతంబంతయు జెప్పెను. కాని రావణుండే యేమరించుటకై యట్టిరూపముదాల్చి వచ్చెనని తలంచి యామె హనుమంతుని పలుకులు నమ్మక, ఓరి దురాత్మా! దశముఖా! ఎన్నిమాయలు చేసినంజేయుము. శీఘ్రముగా నీవు రామచంద్రుని బాణానలమున కా హుతిగాఁగల"వని, దూషింపదొడంగెను.

—*హనుమంతుడు సీతకు ముద్రిక నొసంగుట.*—

ఆమెకు నమ్మకము గలుగలేదనుట నెఱింగి, యనిల సుతుండు ప్రమాణపూర్వకముగా నెన్నియో విషయములు జెప్పిన యామె యతనింగని రామచంద్రునియొక్కయు లక్ష్మణునియొక్కయు, లక్ష్మణములును, రూపములును, గుణములును, ప్రవర్తనములు మొదలుగల విషయములం జెప్పవలసినదిగా నసుగుటయు, వాయునూనుం డామెకు నమ్మిక గలుగులాగున వర్ణించి యన్నియుంజెప్పి రామచంద్రుం డిచ్చిన ముద్రిక నొసంగెను. అప్పటికామె నమ్మకముగలదై, యాయంగుళీయమును మహాభక్తియుం బ్రియమును నతిశయింపగాఁ గైకొని ముద్దాడి యక్కునంజేర్చి తనకు వాటిల్లిన మహోపద్రవంబంతయుంజెప్పి, రామ లక్ష్మణుల క్షేమవర్తమానము దెలియుటచే నుప్పొంగి, సుగ్రీవునింగొని యాడి "హనుమంతా! త్వరితము వానరేశ్వరుని సహాయముతో వచ్చి రాక్షసుల నాశముఁజేసి నన్ను రామచంద్రుండు కొనిపోవునట్లు ప్రయ

వ చ న కా వ్య ము.

జ్ఞింపు”మని చెప్పి, రఘువల్లభుని శానును చడవులతో సంజరించుటయు, కాకాసుర వృత్తాంతము మొదలుగాగల కొన్ని విషయములును రామచంద్రునకుఁ దనపైఁగల ప్రేమయు వక్కాణించి తన శిరోరత్నమునుదీసి, రామచంద్రునకుఁ గుఱుసుగాఁగొనంగుటకై యతనిచేతికిచ్చెను. అంజనేయుం డా శిరోరత్నమునుగొని మహాధక్తితో యాపనివ్రతామణికిఁ బ్రొక్కి “జనని! వానరాధిపుఁడగు భానునందనుని సహాయమున నసంఖ్య వనచర దళములతో లక్షణసహితుఁడైన రాఘవేశ్వరుండు శీఘ్రమునవచ్చి ఈలంక ముట్టడించి పాపాత్ముఁడైన దశకంధరుని పుత్ర పౌత్రామాత్యబంధు యతముగా సంహరించి నిన్ను కొనిపోవును. ఇది సత్యము, నీవు దుఃఖము మానియుండు”మని ధైర్యముఁజెప్పిన, యామె యతనింగని హనుమంతా! రావణుండు రెండుమాసములు వ్యవధియొసంగి యాలోపల నేను తన్ను వరింపని పక్షమున నన్ను వధించి భక్షించునటుల రాక్షసస్త్రీలకనుజ్ఞ యొసంగియున్నాడు. కావున, త్వరితముగా రామచంద్రుండు రావలయును. సుగ్రీవ ప్రముఖులను నేను స్రియమున నడిగితిని చెప్పుము. నీవు తడవుఁజేయకపోయి వారలంగొని రమ్మ”ని చెప్పిన యాదేవికి వునర్నమ స్కృతిఁజేసి, శాంతి నొందఁబలికి యనుజ్ఞ గైకొని బ్రయాణంబయ్యె.

—* హనుమంతుఁ డశోకవనంబుఁజెలుచుట. *

అపుడతఁడు తనలో “నేను సముద్రమును లంఘించి యింతదూరము వచ్చితిని. జానకిని పొడగంటిని యామె క్షేమముననుండు వార్తను రామచంద్రాదులకుఁ చెప్పబోవుచున్నాడను. ఈసమయముననే నూరకపోవ నేమిటికి? నాశక్తి నిచ్చోటి రాక్షసులకుఁ గొంత యెఱుంగఁజేసి పోయెదఁగాక”యని యెంచి నీత గూర్చుండియున్న వృక్షమును మాత్రమువిడిచి తక్కిన యావనమునఁగల సకల తరుచయమును వ్రేళ్ళతోఁ జైఱికివై చెను. అటులచేయుటకు నందున్న రాక్షసులు భయభ్రాతులై పరుగున రావణునియొద్దకరిగి వనచరుండు వచ్చుటయు, నీతతో సంభాషించుటయు, వనంబంతయు నాశనమొనరించుటయు, నాదిగాగల వృత్తాంతములను విన్నవించిరి.

పదునొకండవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రామ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

పండ్లెండవ ప్రకరణము.

తుదవఱకు ఇచ్చటనుండి కథ సగ్రహించి వ్రాయఁబడినది.

రాక్షసులగున వనచరుండు వనముఁ బెరికిన వృక్షాంతమును విని దశకంఠుఁడు మహానాగ్రహముఁగొని “వానిని బరిసూర్చిరంఘసాం”డని మహాశూరులం గొందఱిని బనిచెను. వారు మహా దాడంబరముతో వచ్చి యాంజనేయునింగని యనేక బాణములు బ్రయోగించిరి. అనిలఱుండు వారి శరములు వారించుచు కదిసి, యొకనిచేత నుండిన గదం గొని యందఱ నోలిగా మర్దించెను. ఆవిధంబెఱింగి రావణుండు సేనా పతులంబంపుటయు, హనుమంతుండు గదచేమోది వారిని సగహరించెను. పిమ్మట పంక్తిముఖుండు మంత్రులను బంపెను. వారిని సయితమువాయు పుత్రుండు నేలఁగూల్చెను. వనచరుని శక్తి కాశ్చర్యముఁజెంది యత్సుం డనువానిఁ దన కుమారునింబిలచి “యా దుష్టవానరుని మడియించి”ర మ్మని చెప్పెను. అక్షకుమారుండు బహుళ సేనాయుతుండై రథంబెక్కి వచ్చి హనుమంతునిఁ దాకెను. మహా పరాక్రమ బాహు బలాన్వితుం డగు సమీర కుమారుం డక్రమమున సేనాసహితముగా వానినిఁ నేల కూల్చెను. అదియెఱింగి రావణుండు కుమారుని మరణమునకు దుఃఖించి యాగ్రహం బతిశయింపగా ఇంద్రజిత్తును తన పెద్దకుమారుని బిలిచి యుత్సాహము గలుగులాగున నతని శౌర్యమును గొనియాడి మర్కట పదార్థముగా ప్రయాణముఁజేసెను. ఇంద్రజిత్తు బలముతోఁగూడివచ్చి హనుమంతునిందాకి తనశక్తి ప్రకటనమగునట్లు కొంత తడవు నానాస్త్ర - * ఇంద్రజిత్తు హనుమంతుని బ్రహ్మస్త్రముచే బంధించికొనిపోవుట. * - ములను బ్రయోగించి యుద్ధముఁగావించి తన శరములు వానరోత్తముని యెడల నిరర్థకములగు చుండుటఁగని యచ్చెరువొంది బ్రహ్మస్త్రము నరి వోసి ప్రయోగించెను. దానిచే పట్టుపడననట్లు మున్ను నియమము గలిగియున్న కతన నయ్యస్త్రమును క్షిగారవించుటకై యాంజనేయుండు దానిచే బద్ధుండయ్యెను. అంతట నింద్రజిత్తు మహాసంతోషముతో నత సింగినిపోయి కొలువుననున్న రావణుని ముందునిలిపెను. రావణు డత

నిజూచి యతని వృత్తాంతమును చెప్పవలసినదిగా యాజ్ఞాపించుటయు, వాతాత్మజుండు సర్వమునుజెప్పి 'ఓయిరావణా! మహాప్రతాపవంతుడైన రామ దేవుని సాధ్యముణిని కొంగిలి తెచ్చుట నీకు శ్లేమకరమగు పనిగాదు. బుద్ధిమంతుడవేని యామెను రామచంద్రునకు సమర్పించి శరణు వేడుము లేనిచో సుగ్రీవ సహాయముతో నచ్చి రాఘవేశ్వరుండు పురిని ముట్టడించి నిన్నును సీవారిని సంహరించి సీతం గొనిపోవు"నని పెక్కువిధముల సీతి బోధించుటయు కోపముఁజెంది యతని పథింపుడని దైత్యుల కాజ్ఞాపించె. అపుడచట నుండినవారిలో మిక్కిలి బుద్ధిమంతుడును, రాఘవుని తమ్ముడునునైన విభీషణుండనువాడు వారిని అన్నతో దూతను చంపుట దోషమనియు, శిక్షింపఁ దలంచినచో, నేదేని యంగ వైకల్యము నొనరించుట ధర్మముగాని వధింపరాదనియుం జెప్పిన యతని ధర్మవాక్యముల నాదరించి, "కోతులకు తోఁక యలంకారము గావున సీమర్కలుని వాలమునుకాల్చి పురము పెడలఁ దరిమివేయు"డని రాక్షసులతో చెప్పిన, మత్తులైన యాదైత్యు లాంజనేయుని తోఁకకు గుడ్డలుచుట్టి నూనెలోముంచి రగిలించి పురమున నాల్గుదెసల ద్రిప్పించుడిరి. రాక్షస స్త్రీలవలన యావృత్తాంతము సీతయెఱిగి దుఃఖించి యగ్నిహోత్రుని బ్రార్థించిన యామె మహిమచే యసలుండు హనుమంతుని వాలమును దహింపక వేడిమిలేక చల్లగా మండుచుండెను. అంతట నయ్యగచర సత్తిముండు శరీరము సంకుచితముఁజేసి కల్లు వదిలించుకొని మహోగ్రాకారముఁదాల్చి వెంటనున్న రాక్షసులం జంపి తోకయందలి మంటతో మింటికెగసి విభీషణుని గృహము దక్క తక్కిన లంకాపురమునంగల సకల మందిరములకును నిష్క్రమింపఁజేసి దగ్గము గావించెను. బహుతర సుందరములైన రావణప్రముఖుల హర్యృత సౌధ

—* హనుమంతుడు లంకగాల్చుట *

ప్రతతులన్నియు భస్మమై నేలగూఠెను. మిన్నంది నుండిచున్న పనుమంటలలోఁజక్క వెలువడజాలక, స్త్రీలు పురుషులు గొలుడు వృద్ధులు మొదలుగా నెల్లవాడును ఈహాకారములు చేయుచు, నేడ్చుచు మండి భస్మమై పూలిరి. నుహదాశ్చర్యకరమైన వాయుసంధనుని శక్తి సామర్థ్యములు గాంచి దేవత లతని సనేక విధముల గొనియాడిరి.

ఈ ప్రకారముగా నంజనీపుత్రుడు లంకాపురమునుగాల్చి నాశమొనరించి పిమ్మట తానొనరించిన పనివలన జనకమత కేదేనియుం గీడుగలిగినేమోయని మరల నామెయొద్ద కరిగిచూచి సంభాషించి యనుజ్ఞఁ

గైకొని సముద్రము నొడ్డకుఁబోయి మండుచున్న వహ్నినంబుధిజలము లలో చల్లాచ్చికొని యచ్చోటి కొండయెక్కి, తనరాకకై యావలియొడ్డు నగాచియున్న యంగదాదులయొద్ద కరుగువాఁడై పూర్వోత్తప్రకారం బున నెగసి యంబరయునంబోయి వారిముందు దుమికెను.

అంగదాదు లతనిం జూడగానే పరమానందముఁజెంది మంచి ఫలముల నతనికి దెచ్చియిచ్చి యాలింగన మొనరించి గౌరవించి సీతా వృత్తాంతము నడిగిరి. హనుమంతుడు వారినివిడిచి యంబుధి లంఘించి పోయినది మొదలుకొని మరల సచ్చోటకే జేరి నప్పటి వఱకును జరిగిన వృత్తాంతబాకఱియుఁ దప్పకుండునగుల నెఱింగించి సీతాదేని తేమము గా నునుటం జెప్పెను. వానరులు సంతోషమగుటలై యావర్తమాన మును, రామలక్ష్మణ కపినాయకుల కెఱింగింప వలయున నెడివేగిర పాటుతో ప్రయాణంబై పోవుచు మార్గమధ్యంబున సుగ్రీవుని దగు మఘవనముఁ జొచ్చి యడ్డగించిన వనపాలకుం గొట్టి యందలి తేనియఁగ్రోలి ఫలం

—* వానరులు మఘవనంబు శోచ్ఛుట. *

బులుమెనవి విసోదించుచుండ రవినందనుని మేనమామయు, వనరక్ష కాగ్రేసరుండునైన దిధిముఖుండనువాడు వారల నాక్షేపించి వారిచే దెబ్బలుతిని యటనుండిపోయి రామలక్ష్మణ సహితుఁడై యున్న సుగ్రీవునకు వాడు చేసిన దుండగములు విన్నవించెను. సుగ్రీవుండు శోషింపక వారల త్వరితముగా తమ యొద్దకు బంపవలసినదిగా చెప్పిన దదిముఖుండు పచ్చి సుగ్రీవుని యాజ్ఞం దెలియఁబలికెను.

అంగదాదులు ప్రయాణంబై పోయి దశరథనందనులకు సుగ్రీ వునకును నమస్కరించినంతట హనుమంతుడు సీత తేమముగా నుండు టంజెప్పి జరిగిన వృత్తాంతంబును ఆమె చెప్పిన సూటలును నెఱింగించి తనచే నొసంగిన శిరోరత్నము నిచ్చెను. దానినిగని గమచంద్రుం డెంతయు దుఃఖించిన సుగ్రీవుండు శాంతిల్లజేసి లంకాపురము ముట్టడిం చుటకై ప్రయత్నము చేసి యఖిల వానర బలములం గూర్చి సిద్ధము గావించెను.

రామలక్ష్మణులు సుగ్రీవులువానరబలంబులతో లంకకుప్రయాణంబగుట

ఈ ప్రకారము తరుచర బలంబులు సన్నద్ధంబగుటయు తత్సేనాని వహంబులతో గూడి ధరణి గ్రక్కదలు చుండగా రామలక్ష్మణులును సుగ్రీవుండును ప్రయాణంబై క్రమక్రమంబుగా నడిచి దక్షిణ సముద్ర తీరంబుఁజేరి యంబుధి మహాఘోషంబుతో భయంకర కల్లోల యుక్తం

బైయుండుటంగని | దాని దాటుటకు వెరవుగానక రామచంద్రుండు దర్శనపై శయనించి యనేకవిధంబుల సముద్రునిగూర్చి తమకుదారి నొసంగుమని ప్రార్థించెను. సాగరుండు త్రోవ నొసంగకుండుటయు రామచంద్రుండు కోపమునొంది వింటబాణంబు సంధించి యార్ణవజలంబులు నింకించెదంగాక యని ప్రయోగింప చుత్పించుటయు సముద్రుండు భయమొంద ప్రత్యక్షంబై “రామచంద్రా! కోపము నుపసంహరింపుము. నన్ను తరించుటకు వెరవుజెప్పెద వినుము. వానరులచే పెనుబండలుం గొండలుం దరువులును దెప్పించి వారధి గట్టింపుము. మీసైన్యంబుసంగల నలుండనువాడు ముట్టినచో రాలు సయితము నీట మునుంగక తేలుచుండును. అతని కట్టి వరంబుగలదు. మీరు సులభముగా దాటి పోవచ్చునని చెప్పితిగో హితుండయ్యె. అంత రామచంద్రుండు వనచరులంబిలిచి నలుని సహాయముతో వారధి గట్టుడని నియమించె. బలీయులైన కవులు గొండలు వృక్షములుండెచ్చి వైచుచుండగా నలుండు సేతువుం గట్టదొడంగెను. ఇట్లున్న సమయంబున రావణుని తమ్ముడైన విభీషణుం డంతరిక్ష మార్గంబున వచ్చి శ్రీరామచంద్రుని శరణుజొచ్చి “దేవా! నీతోడ విరోధముజేయుట కుశలముగాదనియు, సీతాదేవి నర్పించి సుఖంబున నుండుమనియు నేను నాయన్నయైన దశముఖునకు హితవుచెప్పిన నా మాటలు చెవుల నిడక దుర్మంత్రుల వాక్యంబుల నాదరించి సోదరుండ ననెడి మరియాదయైనం దలంపక నన్ను పాదంబుచే దాచివెడలనడచె. అటువంటి దుశ్శీలునియొద్ద నుండనొల్లక నీమడుగుజొచ్చి భవద్దాసుం డనై మననెంచివచ్చితి రక్షింపుమని” ప్రార్థించిన రఘుకులేశ్వరుం డతని గరుణించి మన్నించి యభయంబొసంగి “రావణుని సంహరించి నిన్ను లంకా రాజ్యాధిపతిం జేసెద”నని యవుడే యతనికి పట్టాభిషేక ముచ్చొట జేయించెను. అంతలో నలుండు సేతువు నిర్మించుటయు దశంబులతో నండలును సులభముగా సాగరమును దాటిపోయి లంకాపురమును ముట్టడించిరి.

* వానరులు లంకముట్టడించి ధ్వంసముచేయుట. *

అటుల ముట్టడించి కోట లెక్కియు, బురుజులు గూర్చియు, గోడలు త్రోసియు, మేడలు గోపుర ప్రాకారములు గూలద్రోసియు, గోడలు పూడ్చియు పురంబు నల్లకల్లోలము జేయుటయు, నేల యీనిన చందమున చెలరేగివచ్చి నానావిధంబుల పురంబు నాశ మొనరించుచున్న భీమాకాదులైన వానరులంగని పౌదులు భీతిల్లి యాడ్చుచు నేడ్చుచు ఏధు

లంబడి పరుగెత్తినాగిరి. పట్టణంబున మహాఘోష జనించి లంక యేడ్పు చున్నదోయని తోచునట్లుండెను. తమకుఁ దొడరిన కష్టములకు సహింపలేక యా బాలవృద్ధముగా నెల్లరును రావణుని నిందింపఁదొడంగిరి. అంత తదవ్యతాంతము నెఱిగి రావణుండు కోపించి బహుశస్త్రస్వముల నాయ త్తముఁజేసి యుద్ధమునకుఁ దలపఁపట్టెను, పోరు ఘోరమైప్రవర్తించెను. ఆ సంగరమున రామలక్ష్మణులు విజృంభించి యుద్ధముఁజేయఁగడంగిరి. లక్ష్మణుడు ఇంద్రజిత్ప్రముఖుల ననేకులం జంపెను. రామ చంద్రుండు రావణుని తమ్ముడగు కుంభకర్ణుని దునిమి సిమ్రుట పంక్తి కంతుని వధించెను. ఈరీతిని రావణ కుంభకర్ణుడులు హతమగుటయు, రఘువరుండు తమ్మునిబిలిచి విభీషణునిం గొనిపోయి లంకాపురంబున పట్టాభిషిక్తునిఁ గావించి రమ్మని యాజ్ఞాపించెను. లక్ష్మణుండున్న యా

—* విభీషణుని పట్టాభిషేకము. *

జ్ఞానుసారముగా విభీషణునిం గొని చని పుణ్యోదకములు దెప్పించి యభిషేకింపఁజేసి, మహావిభముతో పట్టంబుఁగట్టిన యతం జానందంబెనంగఁగఁ గానుకలుగొని సౌమిత్రితోడ రామచంద్రుని యొద్దకువచ్చి నమస్కరించి తాను కొనివచ్చిన బహుమతులు సమర్పించెను.

రాఘవేశ్వరుండు విజయుఁడై విభీషణునకు పట్టాభిషేకరబును జరిగించి యైనంతట తగినవారలంబనిచి జనకరాజు నందనను రావించెను. పతివ్రతారత్నంబైన సీత తన పతియొద్ద కరుదెంచి యమృతహామ్యుని పాదాకమలములకునమస్కరించి వినయంబున నోరనిలిచిన, రామభద్రుండామె యందు కళంకంబు గలిగియుండ బోలుననెడి సందేహము గలవాఁడై పరిగ్రహింపసొల్లకున్న వల్లభుని యభిప్రాయంబు నెఱిగి తన నిష్కళంక త్వము స్పష్టమగుటకై భూమిజ యగ్ని బ్రవేశము, జేయ నిశ్చయించెను,

—* సీత యగ్నిప్రవేశము చేయుట. *

అపు డయ్యోట కట్టెలుజేర్చి గొప్ప మంటలు గలుగు లాగున నిప్పురగు లొక్కిలిపిరి. సాధ్వీయణి ధరాసుత శుచియై “నాయం దెట్టి దోషమును గలుగజేని నీయగ్నివలన నినుమంతయుం కీడు సారయ్యకుండునుగాక” యని పలికి ప్రదక్షిణ మొనరించి యాపెను మంటలోఁజొచ్చెను. నిరుపద్రవముగా నందు నిలిచియున్న యామె మహిమంగని యందఱు నాశ్చర్యమొంది యామెను ననేకవిధంబులఁ గొనియాడుచుండిరి. తత్ప్రయయంబున నగ్నిహోత్రుండామె నిష్కళంకత్వంబు బ్రకుటించుటకై ప్రత్యక్షంబైన సీత దోషరహితయని చెప్పి రామున కప్పగించిరోహితుండయ్యె.

రామ రావణ యుద్ధము.

అంతట నెల్ల వారలును పరమానందాబుఁ జెందిరి. రామచంద్రుండును సంతోషించి జనకనందనను పరిగ్రహించి ప్రియంబెసంగ మన్నించెను. దేవతలును మునులును సీతారాముల నాశీర్వాదించి పొగడిరి.

ఈలాగు రఘుకుల నాయకుండు, సీతాదేవిబండ్సే, రావణునిదగు కామ గమనంబుగల పుష్పకంబనెడి విమానమును దెప్పించి, విభీషణ ప్రభృతులైన రాక్షసులును, సుగ్రీవాంగద హనుమత్పుష్పముఖులైన కపి పుంగవులుం గొలువగా సకల బలసంయుతుడై విమానంబుపై సీతా లక్ష్మణ సహితుడై యారోహించి యయోధ్యకుఁ బ్రయాణంబయ్యెను.

—* శ్రీరాముండు సీతాలక్ష్మణులతోడ నయోధ్య కేగుట. *

పుష్పకారోహణంబుఁజేసి యంబర మార్గమునః బోవుచున్న సమయమున రఘువరుండు తాము తిరిగిన చోటులును, నివసించిన చోటులును వనములును, నదులును, కొండలును జూసి, యందందు గల విశేషంబులు వివరించుచుండ యామె మిక్కిలి యూనందంబును జెందెను. విమానం బయోధ్యను సమీపించినంతట యొకచోట క్రిందకిదిగిలినువం జేసి, తమరాకను భరత ముఖ్యుల కెఱింగించుటకై ముందుగా హనుమంతుని బంపుటయు నతండరిగి భరతశత్రుఘ్నులం గని నమస్కరించి రామ చంద్రుండు వచ్చుటం జెప్పిన మహదానందంబుతో వారలు త్వరితం బుగా పురాలంకారముఁ జేయించి సకలవిధ వాద్యంబులును మంగళ తూర్యములును మెఱయగా, గురుజన బంధుమిత్ర పురోహితామాత్యు దండ నాయకులంగూడి బహుళ సేనా పరివార యుక్తముగా రాఘవేశ్వరుం డోడ్చొనివచ్చుటకై యయోధ్యనుండి యెదురుగా చనుదెంచిరి.

భరత శత్రుఘ్నులు మహా విభవముతో నట్లుచనుదెంచి సీతా లక్ష్మణయుతుండైన రామభద్రుని బాడగని తదీయ చరణావిందములకు సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబు లాచరించి మహీనందనకు నమస్కరించిన యంతట భరతుండు సౌమిత్రి నాలింగముఁజేసిన శత్రుఘ్నుం డతనికి మ్రొక్కిెను. తత్పూర్వమే హనుమంతుడు చెప్పగా సకల వృత్తాంతములు నెఱింగియున్నవారుకావున, వరుసగా సుగ్రీవాంగద జాంబవత్పుభృతు లను, విభీషణ ముఖులను వేఱువేఱు కౌగలించి మర్యాదఁ గావించిరి. అంత వసిష్ఠముఖ్యులంగాంచి సీతారామలక్ష్మణులొకడుగా యామహా త్పునకు నమస్కారంబు నొనరించినవారలు వారి కనేక దీవన లొసంగిరి. ఇటుల నెల్లవారును నానందంబు జెందియుండగా తత్పూర్వము దాల్చి యున్న మునివేషంబులు దొలంగి రాజలక్ష్మణంబులు శోభిల్ల వారిని రమ

ణీయవస్త్రాభరణాదులు ధరింపజేసి యంత నలంకృతంబైన భద్ర గజంబుపై రామచంద్రుని భూపుత్రి సహితముగా నాసీనుజేసి యిరువంశల భరతశత్రుఘ్నులు వింజామరంబులు వీచుచు వెనుకనుండి సుమిత్రా సుతుండు స్వేచ్ఛత్రమును బట్టగా జయజయ ధ్వనులును, బహుతర వాద్యరవంబులును మంగళాశీర్వాద నివాదంబులును నింగి ముట్టుచుండ గదలి శుభముహూర్తంబున దేవేంద్ర విభవంబుతోడ రమ్యాలంకార శోభితంబై యొప్పుచున్న యయోధ్యానగరంబుఁ బ్రవేశించి రాజమార్గంబున జనుదెంచుచుండ, సంతోషభరితాంతరంగులై యప్పుర జనంబులు సీతారాములపై పుష్ప లాజాక్షతములు చల్లువాడును, కర్పూర నీరాంజనంబు లొసంగువాడును, దీప హారతులు నివాళించువాడును నై, తమకు మరల సీతారాముల సుదర్శన భాగ్యంబు లభించినందున పరమ సంతృప్తాత్ములై ప్రమోద సముద్రంబున నోలలాడుచుండిరి.

ఈ ప్రకారము వైభవంబైనంగ రామచంద్రుండుపోయి సగడ ప్రవేశించి యంతఃపురంబున కరిగి సీతాలక్ష్మణ సహితుడై కాసల్యా కైక సుమిత్రలకు సమస్కరించి నిలిచిన వాడు సేత్రపర్యముగా, రామలక్ష్మణులను భూపుత్రినిగని కాగలించి దీపనలొసంగి యానందపరవశులై యుప్పొంగిరి.

పిమ్మట రామచంద్రుడు నిజసౌధంబున కరిగి తన వెంట వచ్చిన సుగ్రీవ విభీషణాదులకు తిగిన విడిది పట్టులంజూచి, సైన్యముల సనువగుచోలుల విడియించి సౌమిత్రి నతని నగయన కరుగ కనుజ్ఞ యొసంగిన, యన్నకుఁమొక్కి యతండు పోయి నిజధావంబున తన సతీ ప్రముఖుల సంతోషమగులం జేసెను,

ఇటుల మిక్కిలి సంతోషముతో నాటిదినముగడపి, మఱునాడు, మంత్రిసామంత బంధుమిత్ర పురోహిత సేనానాయకులును, వసిష్ఠాది గురుజనులును, తమ్ములునుం బరివేషించియుండగా రఘుకులేశ్వరుండు కొలువుగావించియుండగా, కులగురుండు సకల తనానుమతంబున రామచంద్రునింజూచి, “ఓయి రామభద్రా! ఇంక మీ తండ్రిచే పాలింపఁబడుచుండిన రాజ్యభారమును వహించి నీవు సర్వజన ప్రియంకరుడనై ధర్మాపాలనంబొనరింప యత్నింపుము. తడవుఁజేయక పట్టాభిషిక్తుండై వగుట కర్తవ్యం”బని చెప్పిన రఘువరుండు సమ్మతించె. అపుడు భరతుండు భక్తితో బద్ధాంజలియై యన్న ముందు నిలిచి యమ్మహాత్ముఁ డరణ్యమున కరిగినది మొదలుగా నప్పటివరకును, పాదుకల ప్రధానముగా

నర్పించుచు తాను జరిగించిన కృత్యములు సర్వమును విన్నవించి “అప రాధము లుండినిదో క్షమించి భవదీయ రాజ్యభారమును నై కొని కరుణతో మమ్ము బాలింపు”మని విన్నవించి నమస్కరించెను.

—* శ్రీ రామచంద్రుని పట్టాభిషేక మహోత్సవము *

పిమ్మట వసిష్ఠమహర్షి పట్టాభిషేకమునకు శుభముహూర్తము నిర్ణయించి చేప్పిన సకలవిధ సర్వాహములును గావించుటకు తగిన వారిని నియోగించి, రామభద్రుండు నానాదేశ రాజులును బంధుమిత్ర జనంబులును బివ్విబంపెను, అనూహ్యనగరమును వైకుంఠపురమునను బోలె, బహుతరాలంకార కలితముగావించిరి. పౌరులు తమ తమ గృహములలంకరించి ద్వారపార్శ్వములం గదళీ తరువులు నిలిపి నూకంద దళతో రణములంగట్టి రమణీయముగా నొప్పునట్లుజేసిరి. పచ్చల తోరణముల చేతను, ముత్యాలముగ్గులచేతను చలువ పందిళ్ళచేతను నయోధ్యా పురము చూపరులకు నేత్రోత్సవకరంబైయుండెను. క్రమముగా సకల తార్యములు సిద్ధమొనరింబబడెను. వసిష్ఠప్రముఖులైన మునులును రాజులును, బంధుమిత్ర ప్రతాపిలును, సకుటుంబులైన రథగజతురగపదాతి వర్గములతోడ సొక్క మొగి సరుదొచ్చిన భరతుండు వారల కందఱును విడుదులుచూపి విడియించెను. అంతట వసిష్ఠుండు హనుమదాదు లంబిలిచి చతుర్ముద్రముల జలములును, పుణ్యతీర్థములునుం దెప్పించి, సీతారాములకు మంగళ స్నానముజేయించి యనర్ఘ రత్నభూషణాంబర భారలంజేసి పుష్ప చందనాలంకృతులు దనర నొప్పుచున్న వారలం దోడ్కొనివచ్చి విలసిత శృంగారాభిరామంబైన కొలుపుమందిరమున మణిమయ సింహాసనముపై రాఘవేశ్వరుని జనకజతోడ నాసీనుంజేసి. బ్రాహ్మణులు మంత్రంబులు పఠింప శుభలగ్నమున నభిషేకించి జయద్వనులును, విప్రజ నాశీర్వాదములును. బహువిధ మంగళతార్యుణవములును, జనుల కోలాహల నిన్వనములునుం గలిసి యాకాశమునఁ బ్రతిధ్వనులు గలుగుచుండగా ప్రట్టముగట్టిరి. శ్రీరామచంద్రుం డివ్వధమున పట్టాభిషిక్తుండగుటయు, రాజులు వరుసగా తాము గొనివచ్చిన కానుకలు సమర్పించి పాదాక్రాంతులై బహువిధముల సంస్తుతించిరి. అట్టిసమయమున రఘువల్లభునకు సేమిత్రి పరిశుద్ధములైన ముత్తైములు గూర్చిన తెల్ల గొడుగుంబట్టెను, భరత శత్రుఘ్ను లిరువంకల నిలిచి చామరములు వీచుచుండిరి. సుగ్రీ వాంగదాది వానరశ్రేష్ఠు లొకవైపునను, విభీషణ గంపాతి ముఖ్యులైన రాక్షసవీరు లొక ప్రక్కను సువర్ణపాత్రములుకర

శ్రీరామ పట్టాభిషేకము.

ములదాల్చి సేవించుచు వరుసలుగా నిలిచియుండిరి. తపోధనులు విప్ర
త్తములును, నిరుదేసతందు నున్నతాసనము లలంకరించి విలోకించుచుం
డిరి. దేశాదిపతులు ముందువైపున బద్ధాంజలులై నిలిచియుండిరి. ఆస
మయమున రామచంద్రుండు లక్ష్మీనహితుడై వైకుంఠ ముదిరమున
గోలుపుదీరియున్న శ్రీమన్నారాయణుండునుంబోలె సేతాదేవి వామభా
గమున నాసీనయైయుండగా డెల్లవారలకును నేత్రపర్వ మొనరించుచు

డెను. ఇట్టి మహాసభయం దాయిన కులేశ్వరుడు సంతోషాంతరంగుడై యుండ హనుమంతుడు పాదాంబుజంబు లోత్తుచుండెను. దేవత లంబరము ననుండి పుష్పవర్షముం గురిసిరి. మింట నచ్చరల నాట్యమును, గంధర్వగా నములును, నిర్జర దుందుభి ధ్వనులును నతిశయించెను. లోకారాధ్యుండైన కౌసల్యానందనుండు రాజ్యాభిషి క్తుండగుటచే, ఋతుభేదములేక సకల తరువును, కిలయ కుసుమఫల భరితములై యొప్పెను. లతాతతులు పుష్పించి సుగంధములు వెదచల్లుచుండెను. చల్లని మృదమాదుతము వీవడొడంగెను. ఖగమృగాది సర్వజంత సమూహములును పరమానందమును జెందెను. ప్రపంచంబంతయు నవీనరమ్యశోభా కలిశంబై కను పట్టెను. జనులు రామరాజ్యమున తమ కెట్టికోఱంతలునుం గలుగవని మిక్కిలి సంతోషిని వహించి రఘువల్లభునికి శుభముఁ గోరుచుండిరి. అంత రాఘవేశ్వరుండు మునులకును, విప్రకోటిని, రాజులకును, సుగ్రీ వాంగద హనుమదాదులకును, విభీషణ ప్రముఖులకును, పెదసాదలకును, వారివారికిఁ దగిన మర్యాదలు గావించి బహుమతులొసంగి యందఱును మృష్టాన్న భోజన హామిష్టులం గావించుటయు, ప్రమదాయ త్రిచిత్తులై యెల్లవారును రామచంద్రునివలన ననుజ్ఞ నొంది తమతమ స్థానములకు వెడలిరి. తత్సమయమున రాఘవుండు సుగ్రీవ విభీషణాదులంబిలిచి, మిక్కిలి గారవించిరి, “మీసహాయమున నేను మహత్కార్యము లొన రించి మనోరథ, సిద్ధిపడసితి, మన సఖ్యము మరువకుండు”డని యాలిం గనముఁ గావించి వీడ్కొలిపెను. పిమ్మట, తమ్ములు సేవింపుచుండగా మిథిలేశ నందనంగూడి సకల సుఖములు సనుభవించుచు, రాఘవేశ్వరుం డు ప్రజలను కన్న బిడ్డల చందమున సరయుచు న్యాయముఁ దొలంగక జనరంజకముగా వెక్కువేల సంవత్సరములు భూమిని పాలింపుచు, దిగంత విశ్రాంత యశోవిరాజుడై లోకస్తుతి యభిశంబుంపగా పర మానందమున వెలయుచుండెను.

ఫలశ్రుతి.

పరమ సుజ్ఞాన స్వరూపుడగు నాశ్రిత జల మందాదుడగును, కరుణామయుండు, ననంత సద్గుణగణ భాముడగును పుణ్యశీలుండును ప్రవి మల చరిత్రుండును సగు శ్రీరామభద్రుని వనవాస వృత్తాంతంబైన యీ భవ్యచారిత్రమును భక్తయుక్తులై చదివినవారికిని వినినవారికిని శ్రీజానకీదేవి కృపా విశేషమునాయురారోగ్య భాగభాగ్యములును పుత్రపౌత్రాభివృద్ధియుం గలిగి యైహిక సుఖము లనుభవించి పాపరహి

తులై దేహంతమున శాశ్వతంబైన నైకుంత పదవినంది సౌఖ్యము బొందుట కర్హులై యొప్పుదురు.

క॥ రవిచంద్రులుఁ జిక్కలున! ర్ణవములు పర్వతము లెన్నినాళ్లుగలుగునీ భువిసంతదనుక యీకృతి । ద్రువముగ వర్ధిల్లుగాక తోరంబగుచుక

శ్రీరామ వనవాసచరిత్రము.

సంపూర్ణము.

శ్రీమద్యేంక శేష్వారాధ్యాయ స్తు
నమస్త సన్మంగళానిభవంతు. సర్వేజనా స్సుఖినోభవంతు.

అనందభారతి ఛవర్ ప్రెస్, 9-3-49—3000 కాపీలు.

రతి మన్ద ధ బంగారు గుళికలు.

ఈ మాత్రలు ప్రతిరోజు శయనించునపుడు ఒక్కమాత్ర చొప్పున ఆవుపాలుతోటి పుచ్చుకొనినవిమ్మట దిగువ కనపరచిన గుణములగుపడును.

యావనమానందు శేవలమా శ్రీలోలురై శేవపటుత్వము గోల్పోయి, సంభోగవాంఛ బాత్రిగా శేనివారై త్వరిత స్మరితము న్ను శుక్లనవ్వుమున్న గలవారు మరల అతి యవ్వన పురుషులవలె అర్ధగంటతోగా వీర్యమును గట్టిపరచును.

ఈ మాత్రలు సేవించుటవలన క్రిందివ్యాధులు పటాపంచలై పోవును.

రక్తమును శుద్ధపరచును, రక్తమును వృద్ధిచేయును, ధాతుపుష్టి కలుగును, ఆకలి అధికమగును, శ్రేహమందలి నరములు, ఎముకలకు రక్తము ప్రసరించి బలమనిచ్చును, ఇంకను యిందువలన క్షయరోగము, మేహవ్యాధులు, దినములు గడచిన కొడుకు, తెలుపు, మేహకారకము మొదలగు సమస్తమైన మేహకాఢ్యములను ఖండించును, వీనిని శ్రీ పురుషులు విరువర్లు విడువక సేవించిన పుత్రసంతానం బడయుదురు. ఇంకను యీ మాత్రలవలన ఆజీర్ణం, బలహీనం వీరును. చేతులు కాళ్ళు ఆకర్తర పోగొట్టి కరీరం క్రమమువలెకేసి ధాతుసంబంధమును కాఢ్యములను స్వస్థపరచును, ఇందు రే కడుపునొప్పి, కడుపుతో కలుగు నర్ధవిధ వ్రణములు పోగొట్టును.

50 మాత్రలు పీసా మా. 5-1-1 100 మాత్రలు మా. 7-0-0

యన్.వి.గోపాల్ అండుకో.,

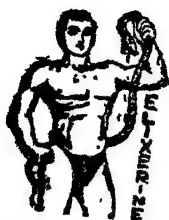
నెం. రెవీ కృష్ణప్రసాదయకన్ గుంటవీధి, ముదరారు,

చర్య మే గానోగ నంశోరి

ఎలిక్స్ నైస్.

చాతుర్వర్ణికరణి.

సంజీవికరణి అనబడు ముగ్ధయాశ మిహా మూలి అచే ఆయుర్వేద ప్రమము ననుసరించి కాయారంభమైన దివ్య కౌషధరాజము.

దీనికి పథ్యముండదు. తిరుచిత్తూరు. గ క్తమును కుడికరించి స్పృహ చేయునది. కరీరముంగు కండ, యొముకలు, నాడులు మొదలగు వాటిని బలవరచుటలో అమృతి తుల్యముగు సంజీవి యనదగును. దీని పుష్ప బహుకౌము గానుండు తెలుపు, మేహవెట్టు, దుర్బీరు మూలసర ముల సద్దీంపు, లింగరణములు, మేహంతిలు, గడ్డి, తీట, మలబంధం, అజీర్ణము, కాళ్ళు చేతులు తీపు, నవము నొప్పి, శిశుత్రిప్పట, మాత్ర వ్యాధి మొదలగు రోగములను పోకొర్చి కరీరముంగు కౌషధమును

కలిగించి భోగ సౌఖ్యముల ననుభవించునట్టియత్యవత్యమును సంపాదించగలది. దీనిని ఒక చూరి మావద్దనుండి రప్పించి నేవించిన దీని ఆపూర్వగుణము తెలుసునేకాని మేము ముక్కుకగా వికరించి వ్రాయుటవల్ల నేమి ప్రయోజనమని ఇంకటితోనే నిలిపివేశాము.

దీనిని పురుషులు, స్త్రీలు, వృద్ధులు మొదలగువారు భుజించవచ్చును.
20 దినములు 40 పాదాలకు రాగల కౌషధము 1-8 హ. 2-4-0

మలవిసర్జన లేహ్యము.

ఈ లేహ్యమును 5 యేండ్ల బిడ్డ మొదలు వృద్ధులవరకు స్త్రీలు పురుషులు పుచ్చు కొనవచ్చును నోటికి యింపుగా నుండును కాళ్ళు చేతులు పోటులు గర్భవాయువు మూలవాయువు, అపానవాయువు గుల్మవాయువు కడుపులో యొప్పుతున్న సంకట ముగ యుండుట, మలబంధము, మలశుష్కము మొదలుగాగల గమ స్థ వ్యాధులు నివృత్తి చేయును మలబంధములేక నానాటి మలమును నానాటికే విసర్జనముచేయుచు పాత మలమును పుంపక కడుపును శుభిచేయును.

దర్శి 1-8 హ. 1-0-0

క స్తురి మా త్రలు.

ఈ మాత్రలు జలదోషము, జలుబు పీట్లకు తాంబూలముతో చేర్చి పుచ్చుకొనవచ్చును. గర్భిణీస్త్రీలు తాంబూలముతో భుజించినయెడల గుళిముగ ప్రసవించుదురు.

2-8 1-8-0

తలనొప్పి మందు.

ఈ కౌషధమువల్ల తీరునట్టి వ్యాధులు:-కీళ్ళ నొప్పులు, నొడ నొప్పులు, కడుపునొప్పి, పార్శ్వవాయువు, నీజరోగము, ఒంటికల నొప్పి, పార్శ్వపునొప్పులు, గొంతునొప్పి, శిశోభారము ఇంకను కొన్ని వ్యాధులకు ఈ త్రైలము 3-4 పాదాలు 5 నిమిషములు లేక 10 నిమిషములకు ఒక లేవ దుర్దుచుండిన యెడల పైచెప్పిన వ్యాధులన్నియు కటానంపలై పోవును. దీనిని పుషయోగించువిధము కౌషధముతో కంకణమును.

పీసా 2-8 1-0-0

ఎన్.వి. సోఫల్ అందు కో, 62, కృష్ణవ్వనాయక గుంటపేటి, మద్రాసు

చంద్రామృతము

ఇది ఒకసీసా దగ్గరయున్న శ్రేష్ఠైద్యుడు అవసరంలేదు, అన్ని రోగములను పోగొట్టును. ప్రతివారివద్దను ఉండదగినది రస విష గంధకాయలు కలియలేదు. దీనిని పైకి పూసిన డిటువంటి వాతీకౌష్ఠ్యము, క్షీర్మనోష్ఠ్యము మొదలగు నోష్ఠ్యములు, వాడి తామర, చిడుము మొదలగు చక్కవ్యాధులు నిర్మూలమగును. రాన్నిబాంబు నీళ్ళలో విడిచి పుచ్చుకొనిన కీతలజ్వరము కడుపునొప్పి, అశీగ్గము, శూల, దగ్గులు, కడుపులోని కీల తవాక ఫలైత్యరోగములు, మూలవ్యాధి, బలహీనము మొదలగు సకల రోగములను పోగొట్టును. పథ్యములేదు డైరక్చను మందుతోగూడా పంపబడును. సీసా 1-8-0

లింగసూలిని

ఇది లింగముమొక్క నరములను దృఢపరచి సంభోగకల్గిని కలుగ జేయును. నపుంసకత్వమును హరించును. ఇది పురుషులకప్ప స్త్రీలు పువయోగించు గూడదు. దీనికి సాటిదైన వేరు బొచ్చదులేదు. బుడ్డి 1-8 1-0-0

సకలవిధ పొడసంహరి.

కరీరము మడతలంగల కంఠము, చంక, నోడలుగండు, వస్త్రములుధరించు నడుముభాగము అవగా నడుముచుట్టును, పొత్తికడుపు నందును, చిన్నబొబ్బలై శ్రేష్ఠి దినదినమునకు వృద్ధియై తీరిన తీటగల్గి నిద్రను భంగము చేయునట్టి తామర, మేహతామర, మేహతారక తామర, దట్టపుతామర, దక్షిణ కేశమునగల పురుగుతామర మొదలగునవి గాండు దినములలో వున్నచోటు జెలియక మార్చి గుభవించును.

సీసా 2-8 1-8-0 ఒకకసా 12 సీసాలు కొనువారి 7-8-0

పురుషులు ఉపయోగించు రబ్బరు గొట్టము.

ఇదియొక అచ్యుతమైన గొట్టము. పురుషులు సంలోచితముండునయోగించుటకై ప్రత్యేకముగా తయారు చేయబడినది, స్త్రీలనుండి అంటువ్యాధులను బాంక వంటి అడ్డగించుటకు యీ సాధనము కంటే వేరేదియు వుపాయములేదు. దీనిని అంతయు నుపయోగించవచ్చును. దీనిచే చెడుశీమియు కలుగదు. 1-8 1-8-0

స్త్రీలు ఉపయోగించదగిన సాధనము 1-8 2-8-0

జీవా [స్వమకపొడకు ఆపరేషన్లేనిది.]

సకలవిధ కడుపు నొప్పలున్న ఆపెండిట్సు అను కడుపునందు ఏర్పడు వ్యాధినిన్ని కడుపునందుగలుగు రణములు గడ్డలు మొదలగువాటిని కడుపును ఆపరేషన్ చేయకనే ఈబొచ్చదులు ఉత్తరవాదముతో గుణపరచును. ఈబొచ్చదులు మలయాశి అష్టాంగ విధాయకమున మిక్కిలి ప్రయాసపడి తయారుచేయబడినది. ఈ బొచ్చదులు ఆశీగర్, మలబంధము, పుల్లతేవులు పేగులద్వారా కలుగు ఆశీకవిధ వ్యాధులు, గుల్మం భోజనమునకు మునుపే లేక తరువాతనో గలుగు కడుపునొప్పి మొదలగు అనేకవిధ సంకటములను ఖండితముగా గుణపరచును. దీని విషయమై విశేషముగా చెప్పలేక ఒకశూరి తెప్పించి భుజించిన యదార్థము తెలుగును. (40 పూటల మందు) 2-8-0

ఎన్. వి. గోపాల్ అందు కో., నెం. 63, కృష్ణస్వనాయ కళ గుంటపిడి, మదరాసు

గమనింపుడు!

శ్రీలయొక్క వరప్రసాది!!

పరిక్షించుచుండు!!

పుత్రసంతాన సంజీవి నూనె.

శ్రీలయొక్క గర్భమున పురుగునాడేరి ఇంద్రియమును నాశపఱచుట చేతను పడేపడే భోగచ్ఛవేయుటవల్లను గర్భగోళమునందు కండ పెరిగి రక్తగడ్డయున్నను, వాయువువైత్రము చేరినను శ్రీలకు గర్భము నిలువదు అట్టివారు యీ నూనెను ఉదయంసాయంకాలములయందు 1-టి లేక 3 దమ్మిడిలు త్రానిక చొప్పున 15 గోజాలు నేవించినచో గర్భగోళముననుండు ఆరు విధములగు గోగములను నివర్తించి ఆ మరునెలలో లోనే గర్భము నిలుచును. కొందరికి 2-3 నెలలవరకు నిలిచి పిమ్మట పోవుట గలదు, అట్టివారికి కూడా యీ ఔషధము పరమ శ్రేష్ఠమైనది ఆర్యబృంద సహోదరులారా! ఈ పుత్రసంతాన నూనెనుకొని ఒక

శత్రుయము మీ యింటిలో శ్రీలకు యిచ్చుచుండుడు. ఈ పుత్రసంతాననూనె పరమ శ్రేష్ఠమైనది, శ్రీలపాలిటి వరప్రసాది. పుత్రులు లేనివారికి పుత్రసంతానము కలుగ గ్రహించింపజేయు మహత్తైననూనె ఇదియొకటియే యనదగును. 1 సీసా 1-కి 2-0-0

ఇది నేవించువిధము ఔషధముతో పత్రిక పంపబడును.

నేత్రాంజనము.

ఈ నైలము ప్రతిదినము ఉదయం కన్నులకు వునయొ గించిన యెడల కన్ను శుష్కి, పోట్లు చూతబడుట, నీర కమ్మట, మబ్బుగా నుండుట, నీసికట్టుట, కండ పెరుగుట, ఎక్కిగానుండుట, కన్నుమంటలు. నేత్రవాయువులు పెండ్లైన వ్యాధులను హరిం చును. 2-కి 1-0-0

ఇంద్రియ రక్షణి.

ఈ మాత్రలను ఉదయం ఒకటి పొడిచేసి కొంచెం పంచదారలో కలిపి భుజించినచో దేశ ఆఘాతు అపుపాలు శేవించవలెను. ఈ ప్రకారం సాయంకాలమున్న నేవించిన అపరిమితమైన ధాతువృద్ధి కలుగును. దీనివలన కలుగు సంతోషము పడకయందు వారివారికి తెలియును. ఇంద్రియము స్థిరముకాకుండా చాలా నేపునిలిపి సంతోషము కలుగ జేయును. 24 మాత్రలుగల సీసా 1-కి 1-8-0

ఒకేదా 100 మాత్రలు నీసికొనవలయును.

5-0-0

యన్. వి. గోపాల్ అండు కో.,

నెం. రిజి, కృష్ణప్ప నాయక గుంటపేటి, సాళూపేట, మదరాసు.

